

Pogled s kraja : književnokritički i poetski tekstovi

Bačić-Karković, Danijela

Authored book / Autorska knjiga

Publication status / Verzija rada: **Published version / Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)**

Publication year / Godina izdavanja: **2023**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:968382>

Rights / Prava: [Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported / Imenovanje-Nekomercijalno-Bez prerada 3.0](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-11**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

Danijela Bačić-Karković

POGLED S KRAJA

Književnokritički i poetski tekstovi

RIJEKA, 2023.

Iz recenzija

Pogled s kraja zbirka je akribičnih tekstova koja je u prvom dijelu eseji-stičko-kritičkog karaktera i obuhvaća autoričinu filološku geografiju. Uvjeren sam da će ti tekstovi pobuditi zanimanje filologa ali i širega čitateljstva. Drugi dio rukopisa otvoreno je osobnoga karaktera i nudi budućem čitatelju neočekivan slojevit pristup lirskome ja.

(dr. sc. Valnea Delbianco, red. prof. u miru)

Autorica je (...) vjerna metodologiji kojom kroz detalje otkriva cjelinu, polazeći od motiva, riječi, mota, segmenta ulazi u djelo, tekst, opus, žanr. Osim što otkriva dosada neistražene podatke o nekolicini autora riječkoga, a zatim i korčulanskog književnog kruga, doprinos je knjige u tome što može poslužiti kao poticaj ne samo za daljnja istraživanja i opise tekstova rečenih autora i autorica, već i kao ogledni primjer metodologije i stila pripovijedanja o prošlome i otkrivanja prošloga koji lirski senzibilitet udružuje s erudicijom i faktografijom te znanstveno utemeljenom poetsko-narativnom analizom.

(prof. dr. sc. Danijela Marot Kiš)

Danijela Bačić-Karković
POGLED S KRAJA
Književnokritički i poetski tekstovi

Danijela Bačić-Karković, **POGLED S KRAJA**
Književnokritički i poetski tekstovi

Izdavač

Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet

Za izdavača

prof. dr. sc. Aleksandar Mijatović

Recenzentice

dr. sc. Valnea Delbianco, red. prof. u miru

prof. dr. sc. Danijela Marot Kiš

Lektorica

dr. sc. Diana Stolac, prof. emer.

Urednica

izv. prof. dr. sc. Ines Srdoč-Konestra

Priprema za tisak

Jasminka Maržić-Kazazi, Tempora, Rijeka

Tisak

AKD d.o.o. Zagreb

Naklada: 200 primjeraka

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Sveučilišne knjižnice Rijeka
pod brojem 150601065.

ISBN 978-953-361-094-8

Copyright © 2023 Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet

Danijela Bačić-Karković

POGLED S KRAJA

Književnokritički i poetski tekstovi

Sveučilište u Rijeci
Filozofski fakultet

Rijeka, 2023.

Kazalo

O knjizi	7
I. osvrti, sjećanja	9
Fluminensia	11
Što je Rijeka Fabriju, a što Fabio Rijeci?	13
Branka Arh i njenih devedeset i devet <i>špejglu</i>	19
Riječki <i>teen</i> romani Katarine Solomun	39
O svetoj i svjetovnoj	55
<i>Stvar ravnoteže</i> – kratke priče riječkih autorica	65
Korčula	69
Pogled s kraja	71
<i>Gromače</i> Josipa Bačića Manjavina	81
Janusova lica Burmasovih <i>fjabela</i>	99
Korejski tragovi i odjeci – putopisni listići	127
Korea <i>corre</i>	129
Raskrižje tragova u <i>Tragu Koreje</i>	151
Lungomare duž vremena prošlog i nesvršenog	171
Passim. Fragmenti	173
Lungomare duž vremena prošlog i nesvršenog	180

II. stihovi, proza, dijalozi	191
Došljak – izbjeglica iz pakla	193
stećak za kamova	199
ambis	203
Za krizna stanja	204
nije nađen	205
Hodite nekamo, otputujte!	206
Glavom u zid	208
Kome zvono zvoni	209
kaleidoskop	231
Ključevi limba	232
Dinamičnoplava	234
Chatty morning 1.	236
Chatty morning 2.	239
Bivši	240
Hodnikom	241
Moć	242
Jubilej	244
Unutra 1.	245
Unutra 2.	246
Pauza	247
Sve pet	248
Belveder	256
Bolja prošlost	259

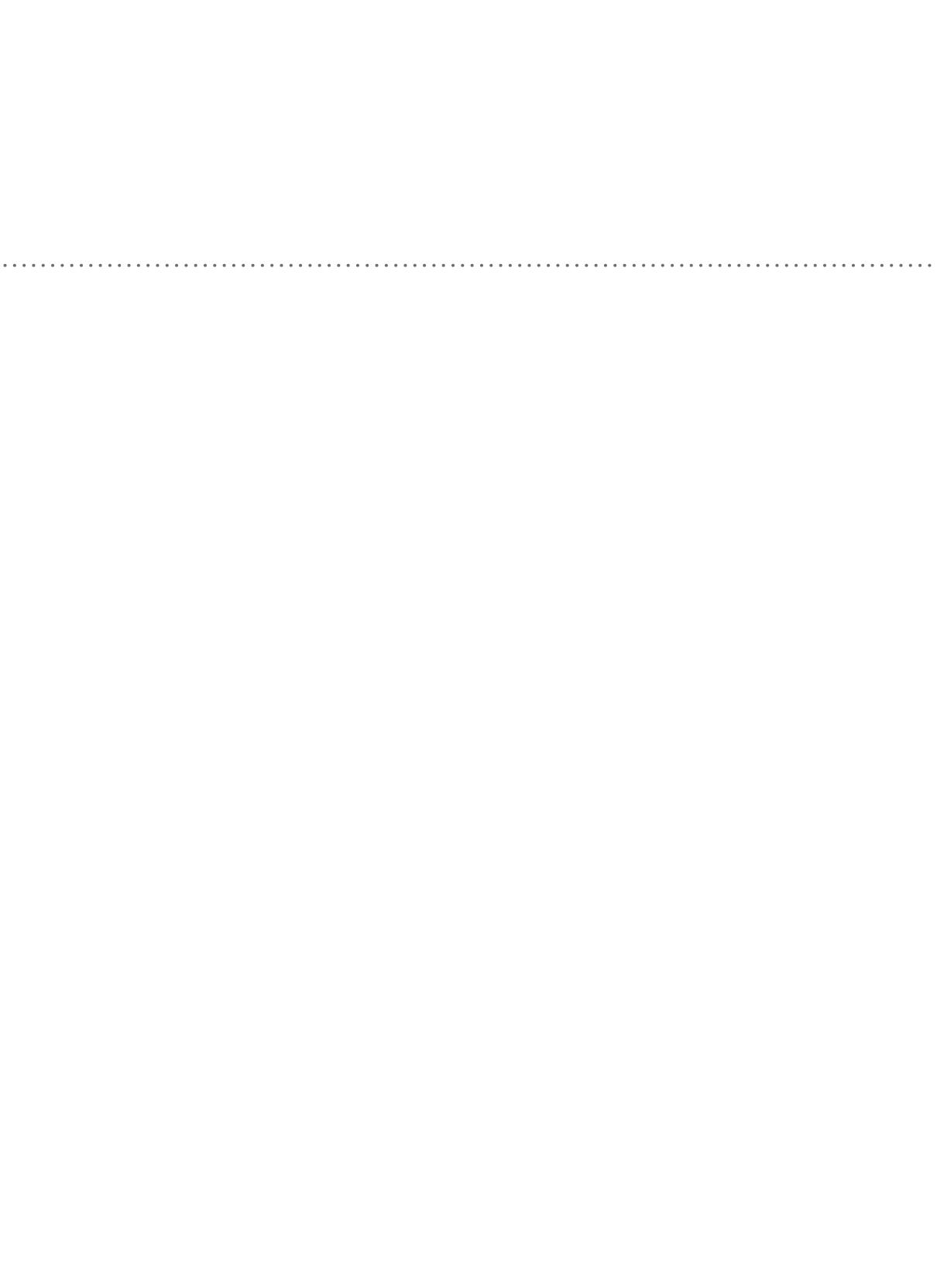
Korzet	260
Imaš esemes	266
Naputak	269
Motar	270
Sutonski haiku i poneka waka s prepjevima	271
Marin	272
Vedute	274
Sijesta	275
Intima	276
Verige	277
Noćnik	278
Daljine daljine	278
Vošćica	279
Nezaborav	279
Nezaborav II.	279
Svagdan	280
Podvodni radovi	280
Prepjevi haiku i waka stihova na žejanski, trščanski i fijumanski govor	281
Bibliografska bilješka	285
Riassunto	287
Summary	288
Biografska bilješka	289
Zahvala	291

O knjizi

Zbirka tekstova pod krovim naslovom *Pogled s kraja* organizirana je u dva dijela. Prvi je dio esejističko-kritički: *Osvrti, sjećanja*. U tom dijelu slijedim svoj dosadašnji interes za fhumanološke, korčulanističke, uopće kroatističke književnopovijesne teme. Zasebna tema je korejanistika s obzirom na iskustvo gostujuće nastavnice pri Katedri za južnoslavenske studije Hankuk Sveučilištu u Seoulu. Četiri desetljeća nastavnoga rada – od srednjoškolskog do visokoškolskog – slojevita je bilanca na koju se fragmentarno osvrćem. Učilišni prostori i odnosi kolektiv – jedinka, odgojno-obrazovna dinamika, osobne krize i propusti, uz didaktičku praksu u kontekstu društveno-političkih mijena i zahtjeva profesije, neiscrpna su tema.

U drugom dijelu knjige: *Stihovi, proza, dijalozi*, iskoračila sam iz memoarsko-analitičkog okulara – na krilima *licentiae poeticae* – u ekspresiju izmaštanog, čudnovatog, paradoksnog i zagonetnog. Neiskazivog, a ipak željnog iskaza: o bolesti, odlascima, samoći i usamljenosti, svetome i svjetovnome, obiteljskoj kronografiji i krizi obiteljske biti. Najveći je dio tekstova novijeg datuma. Nekoliko ranijih tekstova uvršteno je u knjigu vjerujući da kritičkim ehom *ne stare*. U *Bibliografskoj bilješci* navedeni su tekstovi koje prvi put objavljujem.

Autorica

I. osvrti, sjećanja

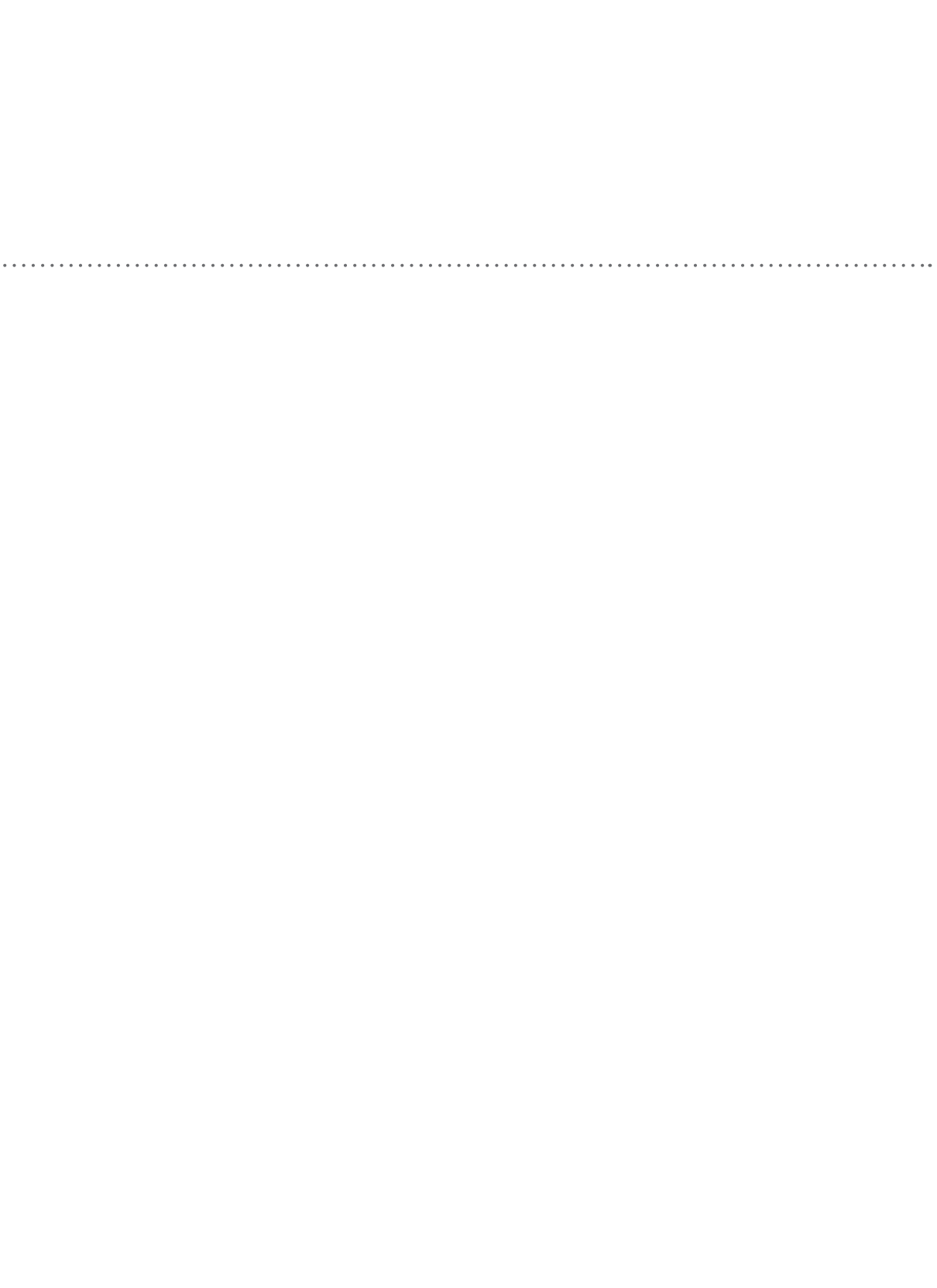
Ti ne znaš kako mi je
teško živeti u tvojim krugovima koji se šire
moj Rainere, moj Maria, moj Rilke
i poput tebe ne znam ču doći zadnji
ma se ni ne trudim
moj Rilke!

Mene muči isto ono ča i tebe pa ne znam
san uragan, san tić, al' veli kanat
ovoga svita.

I se kad bin otela odgovoriti
Moj Rainere, moj Maria, moj Rilke
Čini mi se zaludu
Aš zadnji krug mi zmiče.

Katja Šepić Usmiani

FLUMINENSIA

Što je Rijeka Fabriju, a što Fabio Rijeci?

Zbornik radova *Rijeka Fabriju* (Filozofski fakultet u Rijeci, Rijeka 2009.) pisani je trag jednog od niza događanja u povodu 70. rođendana¹ akademika Nedjeljka Fabrija. Te, 2007. godine Rijeka je organizirajući poseban kolokvij u čast Fabriju, nastojala podcrtati njegove književne dosege i valorizirati doprinos njegova djela hrvatskoj i posebice riječkoj književnosti. Kolokvij su organizirali Odsjek za kroatistiku Filozofskoga fakulteta u Rijeci i Grad Rijeka – Odjel gradske uprave za kulturu. Sveučilišna knjižnica u Rijeci tada je postavila retrospektivnu izložbu svih Fabrijevih radova u širokom rasponu od poezije i proze do glazbene kritike, uz koju je i Velimir Visković urednički predstavio Profilovu ediciju *Izabranih djela Nedjeljka Fabrija*. HNK Ivana pl. Zajca pridružio se izložbom *Fabrio i riječka Talija*, a u foyeru Kazališta izložen je pretisak *Odore Talije*.

Zbornik *Rijeka Fabriju* tiskan je tek dvije godine po održanu kolokvij. Najveći dio – onaj uredničko-koncepcijski i tehnički realizirale su dr. sc. Ines Srdoč-Konestra i dr. sc. Saša Potočnjak. Bilo je teškoća s pribavljanjem pisane inačice nekih izlagača, koji su isprva svoja izlaganja koncipirali prigodničarski i bez nakane da im tekstovi pri objavljivanju budu uzusno kategorizirani. Zato se tiskanje nepredviđeno dugo otešlo izazivajući nedoumice što li će od svega biti. Fabio se, češće nas nazivajući, s dozom nervoze zanimao za ishod nakladničkog pothvata – raspitujući se hoće li i kada Zbornik ugledati svjetlo dana: *Žuri mi se, žuri nam se, razumjet ćeš...* Pogledavši unazad – danas, skoro dva desetljeća poslije, ta zebnja oko finalizacije Zbornika bila je vidovita – jer više od četvrtine tadašnjih izlagača nije više među živima. Uz iznimku nekoliko znanstve-

---

¹ Nedjeljko Fabio rođen je 1937. u Splitu, umro je 2018. u Rijeci.

nih *mladica* većinu autora već tada – *osuo je pepeo godina*. (Fabrijeve riječi)

Uskoro, nakon što je Zbornik primio na svojoj zagrebačkoj adresi, Uredništvu se zahvalio pismom ispisanim na mehaničkom pisaćem stroju *pisamcem blijede zahvale* (njegove riječi). Između ostaloga, čitamo:

*...volio bih da sam cijeloga života mogao ostati uza sve vas, nikada ne napustiti Rijeku, imati jedan određeni kafić u kome bismo se redovito sastajali i ukoričavali Grad na Rječini, da, ali... Svaki dolazak na Rijeku pada mi sve teže, jer je Kozala sve bliže. Kad za života nisam smio biti dolje, bit ću barem nakon njega. **Učinili ste sve za mene: kazati je da pred licem Rijeke stojimo čisto i časno.***²

Zašto ondašnji krovni naziv *Rijeka Fabriju*? Ili: što je Rijeka (bila) tomu piscu, što taj pisac znači Rijeci? Pisac, pjesnik, književni historiograf, prevoditelj, kazališni, muzikološki kritik i kroničar, dramatičar, kulturolog najšire mišljeno. Fabio – kao javna osoba brzo rastućeg grada na Rječini, imao je duboki uvid u rodoslovne mreže plurietničkih kronografija s tragičnim ishodima – svojstveno i nekim drugim, posebice (po)graničnim gradovima. Rijeka kao akulturacijski „lonac“, kvarnersko-liburnijsko presjecište državno-pravnih trvenja, političko-ideoloških opresija i privredno-industrijskih uspona i posrtanja, inspirirala ga je na romanesknu rekonstrukciju.

Jadranska duologija/trilogija – *Vježbanje života* (1985.), *Berenikina kosa* (1989.) i *Triemeron* (2002.) prate naše podneblje – uz druge zemljopise – od davnih do nedavnih smrtopisa. Intimno (unutarne) vrijeme i monumentalno (društveno) vrijeme fabrijevsom pripovjednom semiologi-

---

² Autorstvo **istaknutog / boldiranog** dijela teksta u knjizi *Pogled s kraja* neću navoditi ako su isticanja moja.

Vladimir Udatny, portret Nedjeljka Fabrija

Međunarodni znanstveni kolokvij
Rijeka Fabriju

P r o g r a m
Rijeka, 16. studenoga 2007. godine

jom modeliralo se kao svekoliko ponašanje ljudskoga trajanja. Nitko nije izuzet od vježbanja života i smrti. Riječki kronotop – kako se on u Fabrija ispisuje – mladim će naraštajima biti **zavičajnom čitankom** posve osobite/osobne poetike.

Što se u međuvremenu, od slavljeničke sedamdesetogodišnjice piščeve do njegova osamdesetoga rođendana pa *neumitna* mu *odlaska* događalo? Retorički pitam jer bi tematiziranje nabačenoga iziskivalo druge formate i preciziranja izvan predviđenih gabarita ovog osvrta.

Malo je tek dvadesetak proteklih godina u odnosu na vjekovanja iza nas. Tragičan kraj junaka s kraja romana *Berenikina kosa* – utapanje pri bijegu u mrklini jadranske pučine i stvarna sudbina maloga Aylana Kurdia – utopljenika na putu prema Europi – povezivi su jedino ako književno djelo i umjetnost uopće poimamo kao **memento**. Belkantistička glazura „*Jadranske trilogije*“ na jasnom, jakom i beskompromisnom *mislim – dakle jesam*.

Evo, u međuvremenu, bitnih, nezaobilaznih promišljanja njegova kritičkog pera:

1. Da smo *zemlja picerija i ratnih profitera* (Fabrijeve riječi) koji nekažnjeno, čak promotivno traju i profiliraju (a)moralnu sliku naših svakodnevnica – ostaje sramotnom istinom.
2. Da **iseljenički egzodus** – kakvog je upravo Fabrio tematizirao uz ratno-poratne odlaske dalmatinsko-kvarnersko-istarskih optanata pred polovicom 20. st. repetitivno traje, ali s drugih političko-socijalnih i geopolitičkih premisa, daleko šireg obuhvata *Lijepe naše* – intenzivira se.
3. Odlasci su u davnom miraklu *Čujete li svinje kako rokću u ljetnikovcu naših gospara* 1969./70. kritički percipirani kao pretjerivanje, dramatičiranje sporadična socioekonomskog (alias političkog) negativuma. A **bijela kuga** s tim u vezi – danas?

4. *bačva baruta* i visokorizična atmosfera zveckanja (verbalnim) oruđem kakvo je od *Vježbanja života* do *Triemerona* u zadnjih dvjesto romaneskno opisanih godina (pre)pričao naš pisac – je li se promijenilo?
5. *čije su željeznice – onoga je zemlja* (E. Barčić, Fabrio podsjetio)
6. Domovina – krizna stečevina. Tomo je lik – bezdomnik, iskorjenik.
7. „Spas“ donose stranci! (Kinezi, Danci, Amerikanci...)
8. Rijeka: velika Fabrijeva tema – velika „rana“ u koju ne treba dirati.
9. Fabrijevi romani – smrtopisna putanja obiteljskih sudbina: saldo: *djece neće biti!*
10. Fabrio romaneskno anticipirao sirotinjski nomadizam i najamničke sudbine – izbjeglice u teretnom vagonu, ranžirnom kolodvoru;
11. Griješni pretci – kažnjeni potomci
12. Latentni povijesni spor: sin – otac
13. Fabrijev književni kanon kao novum
14. Zasad jedina opsežna saga o Rijeci

Branka Arh

tako ČITAJ:

nekako OD IZA

Branka Arh i njenih devedeset i devet špejglu

O novim zbirkama: *Z* (Rijeka 2015.), *Zad za devit uaglu* (Čabar 2017.),
Tako čitaj: nekako od iza (Rijeka 2020.)

*Možemo li biti malo sami,
bez čitatelja, Uoor i ja?*

✕

*Ne treba joj uzeti za zlo
to što obično zaviri pod riječ
pod njenu sjenu na papiru*

Branka Arh

Od prve zbirke – *Uan* (2006.) do šeste, nove – *Tako čitaj: nekako od iza* (Rijeka 2020.) – pratimo izvedbenu strogost, cizeliranje rasporeda, brojčane graničnike tekstnih ploha, ciklusa i odjeljaka, organizaciju stihova u rizomske pod-cjeline, kaskadne rukavce. Rješenja korica i slikovnih priloga, parceliranja pjesme, lomljenja, prstenastog ulančavanja, učestalom hiperbolom³, enjambmentima, paralelizmima, ponavljanjima. Nema istraživačke stihijnosti. Nema improvizacije. Ima iskaza o stihijnosti – ispovjednoj, prostornovremenskoj, kozmogonijske stihijnosti multiverzuma spram maloga privatnog planeta na kojem traju, nestaju, umiru i opet živnu njih Dvoje. Oni su ključna tema.

---

³ Primjeri: *Na milijunima zaboravljenih zvijezda; za tisuću godina/ proklizio kroz dvanaest prozirnih vrata; pred jedna vrata dovukla tisuću noći pomnožena sobom; ja mislim da s toga mjesta vode mnogi putovi/i mnogi putovi iz tih putova; naseljeno devedeset devet ogedala; jednom pa još jednom, zauvijek; iz tisuću šupljina mokre zemlje.*

Lirsku **priču o Dvoje** pomno fugira upečatljiva riznica tropa i drugoga ukrasnog oruđa. Kazivačica naglasno upućuje na meritum pjesničke pripovijesti ponavljanjem iste ili gotovo iste formulacije o njihovu afektivnu odnosu:

Citirani se stih ponavlja uz male iskazne pomake:

*bili smo dvoje/ jedna ja i jedan Z koji je sebi također govorio ja//
kao potoci/ u koje su tada mogle stati sve puste priče/
o jednom ja i o jednom Z koji je sebi također govorio ja (Z: 31)*

Knjige pjesama i pjesama u prozi prate doživljajne avanture Uana, Vura, Htu-a, Nei, Z-a i Uoora kroz dvogled kazivačice, najčešće u Ja formi. Autorski glas⁴ preko njena ramena poručuje nam: *nešto što u prvom licu želim reći*.

---

⁴ Kazivač(ica), ispovjedno Ja, introspekcijsko Ja, autorski glas, lirski subjekt i sl. dijelom su istoznačni priručni nazivi, dijelom imaju razlikovne elemente s obzirom na „suživot“ pjesnika kao autora, iskazno lice i sl. Vezano uz pjesničke tekstove krećemo se na nesigurnom području preciznog razlučivanja. Autor i iskazno Ja ne moraju se podudarati. U pjesništvu Branke Arh tzv. Ja pjesme ili iskazao Ja, fluidno lavira od jednine do množine: (Ja/ Mi u završnoj pjesmi šeste, najnovije zbirke: *Tko zna koliko će mi noći i noći trebati dok s njih* (tj. sa snova, op. D. B. K.) / *isperem sve nestvarnosti.// Možemo se posve drukčije smjestiti na osunčanom šavu jutra.*) (Tako čitaj: 88)

Lirski subjekt je naziv za ono unutrašnje 'ja' koje svojim govorom gradi pjesmu i u njoj izražava svoju duševnost. Često je to sam pjesnik, ali može biti i neka druga osoba, ili čak neko neidentificirano unutarnje biće pjesme. Često je to 'ja' i gramatički prisutno u pjesmi (kao prvo lice jednine).

<https://hrvatskiporebiblog.wordpress.com/Lirika> | Hrvatski po Rebi (wordpress.com) posjet 21. 4. 2023;

U fikcionalnom pripovijedanju pripovjedač je glas koji preuzima odgovornost za pripovjedni iskaz i valja ga, kao unutar tekstualnu instancu, razlikovati od implicitnog autora, od autora-funkcije te napokon od autora kao protagonista komunikacijske situacije. (V. Biti, u: *Pojmovnik suvremene književne i kulturalne teorije*, MH, Zagreb 2000: 439); Usp. također M. Grdešić, *Uvod u naratologiju*, Leykam international d.o.o., Zagreb 2015; F. Stanzel, *Pripovjedni tekst u prvom i pripovjedni tekst u trećem licu*, u: V. Biti, (priredio) *Suvremena teorija pripovijedanja*,

Krilni kompozicijski rukavci izbliza prate ushit, izdaju, oprost, uskrslu, obnavljajuću, posustajuću žudnju udvoje i osamu poslije svega. (Ne)-znanca iz **pete zbirke** – **Zad za devet uaglu/ Iza devet uglova** – dostupne tek dijelom prepjevanih pjesama u prozi – uvjetno podvodim pod níz od šest imenom personaliziranih likova. On je neimenovan, ali snažno prisutan *ja* – *ti* osjećajnim statusom, interakcijom s kazivačicom: *a ja, tvoje ruke oko sebe omotavam, tvoje ruke; uzmi me sa sobom pod svoju kožu; molim te, uzmi me sa sobom, u svoju tajnu.*

Zastanimo časak kod vizualnog rješenja naslova šeste zbirke: *Tako čitaj: nekako od iza*. Na tiskanoj naslovnici piše: *tako ČITAJ: nekako OD IZA*.⁵ Variranje riječi verzalom i kurentom uz dvotočku koja napola presijeca naslov/poruku doima se letrističkom igrom. Tipokombinatoričkom piruetom. Ostavimo li samo verzalom napisane riječi, naslovna poruka je kratki naputak: „čitaj od iza“. Eto primjera metalepse čitatelja.⁶ I to već u naslovu zbirke. Vizualna slojevitost naslova potvrđuje autorski glas kao jak u stavu da hoće određene finese i čitanje „ovako, a ne onako“. Načinski prilog *nekako*? Predah između naredbe i preporuke. Čitati *iza* ili odostrag? Natraške, od kraja prema početku knjige? Osluškovati dublji smisao **iza** prvog dojma? *A ja, još ću malo naginjati se u dublje vidjeti skroz/ ispod. Odakle sve ispada kao fikcija. A nije./ (Tako čitaj: 74)* Još jedan

---

Globus, Zagreb 1992; G. Genette, Tipovi fokalizacije i njihova postojanost, u: V. Biti, isto; G. Peleš, *Tumačenje romana*, Artresor naklada, Zagreb 1999.

⁵ Na sljedećim stranicama, pri navođenju naslova zbirke, ekonomičnosti radi, citiram dio za cjelinu. Naslov *Tako čitaj: nekako od iza* kratim u: *Tako čitaj*. Isto je i s naslovom *Topot. Tko komu dolazi* te ga priručno, za potrebe ovoga teksta kratim u: *Topot*. Naslov *Zad za devet uaglu* u: *Zad za*. Povremeno, umjesto punog imena i prezimena navodim autorove inicijale, pa tako i B. A. umjesto Branka Arh. Sva navedena kraćenja rabe se isključivo za potrebe tekstova zbirnog naslova *Pogled s kraja*.

⁶ Autorsko Ja preko kazivačice kao svoga posrednika često rabi metalepsu čitatelja i autora kako se narativni proserde ne bi odvijao na udaljenosti od komunikabilne svrhe i bio „monolog sebi samoj“.

naputak i metalepsa čitatelja i autora istovremeno: *Pogledaj, nekako unatrag nekako od iza idu* (odrazi, op. D. B. K.). *Zavijugaju između misli, kao između redaka teksta*, isto: 51, op. D. B. K.).

Stilskosemantična obilježja u zbirci Z (izbor):

Zbirka Z monolit je ujednačenih, širokotračnih tekstnih ploha i slovnoga crtovlja. Preporučuje se usporenom, zastajkujućem čitanju, mimo brzinskog preleta površnim okom. Traži pribranu blizinu. I prethodne zbirke trebaju lucidna čitanja, dohvatni ključ za poruku *ispod glasa*. Ponovno i ponovno prelistavanje za slojevita otključavanja. Šest je pjevanja u slobodnostišnim katrenima. Po sedam do osam pjesama u pjevanju, četiri do sedam kitica u pjesmi. Pjesme nisu naslovljene nego numerirane. Bez točke, bez velikog slova, osim u naslovu zbirke. Pjevanja su naslovljena, rabeći početno veliko slovo, točku na kraju. Naslovi su rječiti, funkcionalni, najavni. Poetizirani, pa se doimaju pred-stihom pjesme koju naslovljuju.⁷ Spominju opsjene, bijele obale, bjeline, klisure, sanjače.

Naslov? Kriptoime – inicijal Z. Inicijal kao znamen (o)tajnog. Dio za cjelinu. Mimikrija. Kao šifra, gonetalica za (ne)upućene. Dosjetka. Prkos?⁸ Što je tako osobno da u javnom prostoru bude stegnuto do jednog jedinog slova, predzadnjeg u abecednome nizu? Odluka o inicijalu kao naslovu knjige jest programatski pomak od poetičnih rješenja s naslovima dosadašnjih zbirki. Vokalizirani leksemi/naslovi zbirki i imenovanja likova zamjenicom, glagolima, imenicom *uan, htu, nei, voor* signal su antejskog, *memento sjousken pamejnke* rodnoga Tršća.

---

⁷ *Kazivanja o bijelim obalama. Da mogu skupiti hrabrost, prenijela bih ih u ravninu s nebom.* (IV. pjevanje)

⁸ Koicidencija naslova zbirke iz 2015. godine s upečatljivom vidljivošću istog slova u ratno-propagandnoj kostimeriji danas, 2022–3. godine, svjetonazorski, tematski i vremenski je nepoveziva.

Stihovi u Z-u nisu monotoni: ritamski ih podupiru česti iskrzani početci ili usjeci usred pjesme, poput didaskalija, kolokvijala: *tako da; zazovem Z; tjeram van; Z negdje iza* (opetovan stih); *ovako je bilo; upravo tako*. Zao-kret je primjetan ka razgovornijoj frazi, dužim pripovjednim dionicama otvorenima prozaizaciji stiha. Pomak iz uskotračne grafije, elipsoidnih, krnjih, gnomskih redaka, lakonična, zgusnuta i kratkorječiva *Uana, Htua i Nei*.

Očučavanje fantazmagorijama: Spiralne ili *vrtložne* slojevitosti (pridjevak osobito čestotan) produ(b)ljuju se. S naglašenijim milenijarno-kataklizmičkim⁹ aluzijama, katastrofizmom¹⁰, nikto- i tanato-fenomenologijom, poeovskih¹¹, gotičko-funebralnih vizija nastavljenih i u najnovijoj zbirci¹².

Oksimoroni i kontrastiranja u Z-u potvrđuju se kao funkcionalna alatka nadovezana na stilistička uporišta prethodnih zbirki; bijelo je opalescirajući marker, više od boje:

⁹ *slika otječe u žljebove između ploča
sad su u nevolji mnoga nezbiljska bića
zaboravila korake za svoj povratak (Z: IV/5)*

¹⁰ *nebo se raspalo u mnoštvo nejednakih dijelova
i kuća se u trenu sraznila s površinom (Z: IV/4)*

¹¹ *Atmosfera koja asocira na interijer Gavrana E. A. Poea i gotičkih ambijentacija:
sad će uspuzati uz šutljivi zid sobe
preko starinske fotelje rasprostrti svoj plašt
on koji je možda izmaštano lice stisnuto uz stijenke duha
pojavit će se u nekoj sasvim drugoj metafori (Z)*

¹² *bezbojne sjene stonogama nalik silaze zidovima/ vrata i prozori uvukli se u sebe potonuli /
/ iz podrumskih pristaništa dovláčilo noćne leptire// crni leptiri// proždrljive dubine crnih
rupa// između izraslo sedam visokih i strmih jama// tko zazove u dva poslije pola noći prizvati
će Z// povremena šaputanja i mrmorenja mrtvih/u ponoćnim ogledalima ne pokazuju dušu/ i
ne ostavljaju nikakav trag.*

*kako vješto prebire po crnim tipkama praznine
ali moje misli izabiru dva pitoma kraka svjetla*

*bijela folija bjelja od snijega
crne rupe koje vijugaju do samoga ruba svemira*

Nepoznata svjetlost – meko tkanje nadolazećeg sumraka

Urušena dvorišta – zimzelena dvorišta

Priopćajna dinamika u Z-u:

Prevladavaju *piano* glasovi. Nema pâtosna, deklamatornog garda. Srčanost i pasija, žudnja, zanos i stradalnički eho nastavljaju se polaganijim tempom. Događajna je dinamika usporenija. I dalje je riječ o Njemu i Njoj. Ljubavni je mikrokozam još uščuvan unatoč neprilikama koje odasvud vrebaju i prijete (samo)uništenjem. Podsjećam: ambis je najavljen prvom knjigom, *Uanom*: *sve zavrtjelo se urušilo (Uan: 9)*.

Preteže solilokvij u prvom licu jednine¹³, govor u stranu¹⁴ – nema lirskih pošalica, gonetanja tko koga (još) voli a tko koga (ne) napušta, maskerate, igre skrivača zaljubljenih (ipak i u Z-u: *Z negdje iza, pokaži se*); hinjena prijekora kao u *Uanu*: *Hoćeš li sići/ Hoćeš li napokon sići/ Tim stubištem (Uan)*. Više je perfekta i prošlosvršenog vremena, manje prezenta, manje iskazane (zapovjedne) želje i spasonosne namjere.

---

¹³ Primjerice: *ja koja s mukom razgrćem taloge tame u vrtu (Z: 62)*; rjeđe se predstavlja trećim licem jednine: *već promrzla/ umotala ruke u svjetlo ulične lampe// pitala sebe, otkuda sada miris borovine; voljela je takve priče / vraćale su je na mjesta gdje se prozori otvaraju iznenada*; (isto: 74–5)

¹⁴ Lirsko se Ja povremeno obraća čitateljima: *A vi mi recite: ima valjda neko skrovište u koje bih/ mogla dovesti riječi od negda. (Tako čitaj: 10)*; *Zamislite stazu kojom idem (isto: 9)*

(O)kret prema pripovjedno-lirskoj sintaksi pripremao se u prethodnoj zbirci, točnije: od početaka, od *Uana*, najpjesničkijeg, najlirskijega i najpjevnijega (ritamsko-melodijski i dramaturški) autoričina ostvaraja¹⁵. U njemu smo, na sadržajnoj ravni, naslućivali nukleus bajkovnih *kazivanja*¹⁶ jer je prostor, vrijeme i vječnost – kroz riječ (kroz kazivanje) – u prostorovremenu – oblikovano događajnošću pa time i susljedno-reverzibilnom kronikalnošću. Bilo je u njoj pripovijedanja o tome da ni/je nečega bilo, da će se obnoviti/ponavljati, da ni/je sve to privid s istinosnim preoblikama i da su kazivačici u fokusu samo-i-jedino On i Ona. Jer On je nemjerljiva i neugasiva konstanta Neina¹⁷ univerzuma:

Po njemu kako mjerim

Sve ostalo (Htu i Nei)

---

¹⁵ Usp. moj kritički osvrt na zbirku *Topot. Tko komu dolazi*, pod nazivom „*Vur Branke Arh*“, u: *Roba s potpisom*, D. Bačić-Karković, Studio TiM/FF u Rijeci, Rijeka 2013. U tekstu o novijim zbirkama B. A. autocitiram neka zapažanja iz navedenog osvrta.

¹⁶ Kazivanje je imenica kojom započinju naslovi svih šest pjevanja zbirke o Z.

¹⁷ Nei je ženski komplement/kontrapunkt u priči o Dvoje, zbirka *Htu i Nei*, Mh – Ogranak u Rijeci, Rijeka 2008. U ostalim zbirkama imenovani su samo muški likovi. Preko njezina glasa – ponajviše u prvom licu jednine – dobivamo mozaičnu retrospekciju intimne veze s Htuom.

Paralele

Ponavljanja su više od stilske alatke. Na mikro i makro planu. Pojačivač poruke.¹⁸ Ritamski, dinamički, melodijski efektiv. Refrenom (u pjesmama) i provodnim motivom (pjesme u prozi), ponavljanjem riječi, sintagmi, dijela stiha, dvostiha, kitice. Teme. Koja se nastavlja iz zbirke u zbirku. Što ako tema „odustane“? *Horror vacui*?

Kamo odlaze pjesme kada umru? (Tako čitaj) Kazivačici, čini se, nije do zamjenskih tema. Nepotkupljivo Ja pjesništva Branke Arh. Pogledom s čitateljske distance martirij/ *joie de vivre* (neka vrsta radosti, *Tako čitaj*: 59) na jednu te istu temu doima se rijetkom pjesničkom pojavnosti danas. *Raison d’etre* lirskog subjekta: održa(va)ti, brusiti, sa svih kombinatoričkih strana propitivati, ukidati pa spašavati, rezignirati pa opetovano inscenirati zanos i ushit zaljubljenosti. Neopetrarkizam bez glasne žalopojke i bučne adoracije ljubavi. Asketiziran, suzdržan, jedva otključan – ali čitatelju dokučiv – afektivni kalendar jednog te istog u nastavcima. Ali! Ponavljanje amplifikacijom, iscrpljivanje teme sjenčanjima, nijansiranjem, mikroinačicama istoga, s vremenom bi, recepcijski, moglo dedramatizirati sižejnu napetost i efekt začudnosti. Ukopati se u *već viđeno*.¹⁹

Iskorak pratimo petom i šestom zbirkom.

Zad za devet uaglu / *Iza devet uglova* peta je zbirka, važan datum u umjetničkoj biografiji pjesnikinje Arh. Zavičajnom frazom uroniti u djetinjstvo,

---

¹⁸ *skaču kroz otvore noći skaču skaču skaču kroz otvore/skaču jedan preko drugoga; rekoh, pusti litice/rekoh opet, pusti litice; ponavljaš u sebi što ja imam s njima/u zbilji što ja imam s njima.*

¹⁹ S tim u vezi autocitiram kritičku opasku u pogovoru treće zbirke – *Topot*: „To bi moglo (...) voditi slijepoj ulici ponavljanja, ako se pjesničko-analitički rakurs ne bi otvorio još nekom introspeksijskom glasu. Motivsko-tematska fiksacija neka je jedina, dapače, to govori o iznimnoj koncentraciji na *credo ut intelligam* – u značenju: *vjerujem da bih spoznao*, pripisano Augustinu.“ (usp. *Vur*, moj pogovor u: *Topot*: 71.)

obiteljsku bliskost i toplinu, davna susjedstva i nezaboravne susrete kao svoju afektivnu stečevinu – nije odluka na prečac. *Po tragovima onih koji su prošli prije mene*: lirska metempsihoza. Posvećeni trenuci na koje se, vjerujem, odavno pripremala. Do oblikotvorne ljepote možemo tek pre-pjevno čime se umanjuje izvorna priopćajna draž. Srećom je autorica „pohrvatila“ dio zbirke pa možemo makar iz druge ruke – lišeni milo-zvučne semantostilske osobitosti tršćanske kajkavštine – osluškivati što nam se poručuje. Partikularni ali ne i deminutivni svijet, čestica najosob-nijeg iskustva, doziv minulih i dragih lica u podneblju svoga odrastanja: *Još samo to da napišem: Selo, privezano za Rudnik, miriše na đurđice.*²⁰

Tanatosfera rubom enigmatskih, očučujućih zbivanja kakve poznajemo iz prethodnih zbirki. Slika nalik ambijentacijama gotičkoga žanra (spomenuto i fusnotama 7 i 8, uz zbirku *Z*). Nokturalni prizori zebnje, strah pred nepoznatim uobličenjima nadovezan iz prvih zbirki, sad još drama-tičniji:

*prepoznam naviku starih dana: izduženi prsti ne dotiču okrajke knjige
ni plavu muštru bršljana na pljesnivom zidu sobe ni kartonsku škatulu
ispod kreveta punu zapetljanih putova ni prozirne rubove zavjese kroz
koje prolaze tajne svemira (iz šume dolaze po paučinastoj niti, ispuštaju
zamrznute cvjetove); izduženi prsti, bijeli i hladni*²¹

---

²⁰ Fragm. pjesme u prozi naslova *Riječi zarasle u dlan*, prepjev s tršćanskog B. A., cit. dopuštenjem B. A., neobjavljeno.

²¹ Isto.

*Kedu z uastavcme dirja čez brejze/*²² **Tko to** s lastama trči kroz breze retorički je zaziv, usporediv s naslovom treće zbirke: *Topot. Tko komu dolazi.*

*tko se to provlači kroz polomljene grane, tko to izmišlja imena stvari-
ma kojih nikad nije bilo//tko to gleda kako bi preskočio veliku presahlu
noć i pobjegao od sebe?*²³

Pitanjima koja traže odgovore, atmosferom iščekivanja, tajnovit **(Ne)-znani Netko** česta je mikrofabulacijska točka i dinamizator napetosti. Tajnovitost je sredstvo začudnosti. Zalihosna je mnogosljednim slikama.

*Kao u horror filmu: magla gusta, teška, duboko u zemlju povukla razlo-
mljene staze// vjetar raspuhao prah s mrtvih*²⁴ // *Po onome koji od jeda-
naest sati navečer do četiri ujutro stoji pred njom, visok sa slamnatim
šeširom ali iznutra prazna sjena (ne sjećam mu se imena)*²⁵

Topika, okoliš

Topika otprije i nadalje: apovijesna scena, astralno-kozmička (bes)-konačnost strunā, kometā, vrtloženja, divovske galaktike, kvantna raspršenja, konačna, vremenita i naglasno sićušna ljudska (s)tvarnost u blizini Šimićeve pripomene o nama malenima ispod zvijezda, (pod/nad)zemni svjetovi, prijeteći krajolik naspram krajolika želja, epifanijske prispodobne, kartezijanska sumnja, apokaliptika, šifrirani nebosklon, vapaj za jasnim i nedvosmislenim uvidom u jednošajnu bít. Neki se markeri

---

²² Naslov pjesme u prozi u izvorniku i prepjevu B. A. dopuštenjem B. A. Dopuštenje se odnosi i na naredne citate prepjeva pjesama u prozi B. A.

²³ Fragm. pjesme u prozi naslova kao u fusnoti 15.

²⁴ Fragm. pjesme u prozi *U svemiru. Šifrirane poruke.*

²⁵ Fragm. pjesme u prozi *Uzmi me sa sobom. Pod svoju kožu.*

nastavljaju kao čvrsta pripovjedna uporišta.²⁶ Tako i strah od gubitka iz prve zbirke: *što ako ne uspijem ga dozvati/ni za tisuću godina// ako izgubim vezu s njim (Uan: 49).*

Lektirni eho, šifrirani unutarnji signali (termin D. Oraić Tolić), znamen zajedničkih trenutaka, razmjene mišljenja i proživljaja o pročitanoj, slušanoj, ostaci ostataka kućne biblioteke: Borhes, Carver, starac Zosi- ma, Krist, Duras i drugi.

Šuma moja smrekova jest leitmotiv, stabla, breze i njihove sjene, samotne jele, vukovi, jeleni, vjeverice; planina od prhkih privida; bijelo je filozof- ski otponac u mnogolikim slojevima bijelog.

Lirsko se Ja i četvrti put (zbirka Z) iskazuje slikama otprije i njihovim preoblikama. Uan iz prve zbirke, iako šaljiv i razigran, ima *strogo lice*. Ipak senzualni nagovještaj: *lizne mi uho Uan (Uan: 24)*. U trećoj zbirci jedna od vrhunskih slika:

*ovo su moja koljena
naslonjena na tvoja
unutra usred nas da budu
nikamo da ne idu (Topot: 30)*

Taktilna nježnost, fluid žudnje, ljubavne jednote, apsolutnog stapanja iskazuje se oprezno i ne često. Tim dragocjenije. U citiranom je primjeru s nekoliko kratkostišnih redaka oblikovan najintimniji časak. Onaj za vječnost. Dvoje u apsolutnom pripadanju, bivajući Jedno. Najintimniji trenutak drugačijega ugođaja, ljubavnoga odsuća, samoće, neutješne na- puštenosti, tragova nečeg što je bilo ali više nije prisutno – svileni kom-

---

²⁶ Ponedjeljak; pukotine; provalija; grob; grobna ploča; bijelo; snijeg; smreke; korijenje smreke; mjesec; strune; mrmorenja mrtvih; iverje; šuma; ruža;

bine u praznim rukama – zalihosna je metonimija ranjenoga ženskog jastva i očajnog poriva za samoukidanjem. Vrhunac pjesničkog umijeća u par poteza ponuđen:

*molitva uspavanog jutra
otisak svilenog kombinea u praznim rukama
nevjerojatan poriv da potrčim trčim
i zatim nestanem bez traga
tako tužna tanka izgledam sebi (Z: III/1)*

Jednako poetično:

*Ali pod košuljom, čija to/
ruka baš topla (gotovo nježna) taknula moju ruku? (Tako čitaj: 32)*

Kazivačica se pita nije li Z. izmaštano lice koje će se pojaviti u nekoj sasvim drugoj metafori. Gdje je prvotni zanos?

*Rekla mu: kad riječi odu iz moje ruke, što će ostati/ od tebe, kamo ćeš
nenapisan. Nekamo nikamo,/ ne idi mi. (Tako čitaj: 8)*

Kuća od snova

Iz zbirke u zbirku pratimo stamenu pa urušenu kuću, krhotine doma, oslušivanje glasova otprije. Dom je tamo gdje su glasovi i slike prošlih a neumrlih.

*Drvene ograde nevidljivih dvorišta/ valjda pamte da su jednom pripadale
meni*

*Baš svi prozori zatvoreni/ kao da su umrli/ tako mi se čini// pred tom
kućom/ kroz zatvorene prozore/ gledati unutra (Htu i Nei: 79)*

Porculanska vaza na kuhinjskom stolu skamenjena je slika otprije. Nižu se klizne slike, stolika lica smrti u sobama:

šuplji stan iseljen od razloga; kuća se u trenu sravnila s površinom (Z)

U svim je zbirkama kuća nenadoknativ emblem nakon što je On izašao/ otišao/išetao.

Najprije je otišao Z potom svi ostali. (Z: 73); bešumno proklizio kroz dvanaest prozirnih vrata;

Ovdje danas nitko ne živi (Topot: 20); na rubnoj strani/ zavjese uska kuća s vrtom i ružama nekamo uvis/ krenula (Tako čitaj: 64)

Ostaci kuće i njena okoliša kao nekrosfera:

tko zazove u dva poslije pola noći prizvati će Z//povremena šaputanja i mrmorenja mrtvih// u ponoćnim ogledalima ne pokazuju dušu (Tako čitaj: 49)

ja koja s mukom razgrćem taloge tame u vrtu/ krtici nalik (Z: 62)

u nazubljenim raspuknućima zida/ urezi opasnih uroka (isto: 63)

Pjesma u prozi ili autobiografska crtica ili memoarska prispodoba, nježni, stilskosemantički i asocijativnim slojevima nenadmašan **epitaf ocu** posebnost je vrijedna opetovanih iščitavanja i analitičkih komentara drugom zgodom:

Cijele dane cijepao je drva. Za dugu hladnu zimu. Slagao drvo po drvo, red do reda. Ali u njegovim je rukama bilo nešto slomljeno. Kao da su se unutra urušile podloge. S vremena na vrijeme pogledao bi preko rame-na što ja tu zapisujem.

Noću, visoko nad zazibanim mjesecom, zatezao je tanki konop od Rudnika sve do raspucanog ruba neba. Po njemu je odlazio u Ameriku. U

velikome starinskom fordu. Sve pred sobom micao je u duboku kutiju ugašenih snova, zašivao u debeli ruksak tame i u šuplji šešir na ormaru. Pa nitko neće moći tvrditi da nije bio tamo, u Alabami, moj tata. (Konop do Alabame, Zad za; prepjevala B. A.)

Tko su Ona i On(i): *kada smo bili zaljubljeni/ i kada više uopće nismo bili zaljubljeni (Tako čitaj: 61)*

Ona/Nei je ženski komplement/kontrapunkt, načelo praštanja i bezuvjetne ljubavi. Izrijeком imenovana u drugoj zbirci, *Htu i Nei*. Rekoh, prije i poslije te zbirke nema imena ali se doima da traje na isti osjećajni način do u sam kraj nove zbirke. Nijansirano drugačija, prepoznatljiva stavom i postupcima. U najnovijoj zbirci – *Tako čitaj* – „habitus“ joj biva racionalniji, radikalnije istupa i hipotetički predlaže dokinuće odnosa: *A kako bi bilo da ti malo izađeš iz ovog teksta?//A da zajedno izađemo?* (isto: 72)

Ona je jaka i krhka: *kao da me neko razmontirao; ne snalazim se u svoj toj geometriji; nepokolebljiva i kolebajuća, košmarna i sabrana; sanjareća i danonoćno budna; zaštitnička i štićena molitvom: vjeruje Isusu: Jesam, zamolila sam Isusa. Strpljiva, praštajuća (oprostila je Vuru, Uooru...), uporna u čeznuću za smislenom puninom svakodnevice; posvećena analitici ljubavi iz ptičje i žablje perspektive. Ona (ga) čeka (po defaultu, Penelopin sindrom) sve do najnovije knjige kad pripovijest skreće u novu avanturu lirskoga Ja.*

Stih – *ali ne da se Z* – čujemo kao bodrenje, njen „navijački“ vapaj uz prijelaz u drugo lice jednine, kao – *ne daj se, Z!* – zbog kaskadnih zamki i prijetećih mjesta kojima je dopao:

(On je) pomno motrio da se ne nasukamo na kakvu neopreznu zvijezdu (Z: II/2) Sada bih htjela kući. Pođimo kući. Sve je pisano/ tako da samnom pođeš kući. (Tako čitaj: 45)

On je Nein fantazam, simulakrum, otisak podsvijesti. Biografska stilizacija. Protagonist najnovije zbirke *Tako čitaj*, zagonetni Uoor, doima se tišim, umornijim od Uana, Vura, Htua, Z-a. Zaigranog vragolana Uana (zbirka *Uan*) jedva da pratimo u Uooru. Uoor ima teške portretne boje, melankolija je smrtopisna. Ona mu je grijala hladna koljena. Uanovih igrokaza tek je u tragovima. Rub grobne ploče nova je odnošajna točka premda se *silazak dolje* najavljuvao od prvih zbirki. Sceničnosti Uanovih skrivalica, Vurov romantični šumski kâs prema Njoj (zbirka *Topot*) ne obnavlja se u Z-a i Uoora osim ponekim retoričkim pitanjem znakovitim i u zbirci na kajkavskome idiomu, *Zad za devit uaglu*.

On ima duge ledene prste – čestotni detalj – od Uana do Uoora i Z-a. Ima tek ostatak života, na njegovim blijedim obrazima mreška se šapat iz prošlosti, on ne zna što želi znati; on proklizuje (glagol čestotom znakovit i u prethodnim zbirkama), u knjizi o *Z otklizava, uklizi, nagurava, strugne, povuče se, uzmiče, odlazi, stoji na vratima, pokušava se sjetiti, izvlači se kroz napukli šav, hoda natraške* iz svoje nestvarnosti u neke polomljene ostatke – to su umnažajuće razine vrebajućih privida. On bi najradije pobjegao. Ona ga prati pogledom, zaštitno, tješeci ali i beznadežno: *neće se on otpetljati ni za tisuću godina (Z: II/3)* Kao da je onemoćao ali se ipak bori. On još brtvi opasne prolaze, zalaže se, nastoji odoljeti neprilikama, on još štiti od navale zâla za koje drži da su *kojekakve obmane, uhode i klopke*, sve je urokljivo jer ako prekorači njihove rubove, nikada više neće pronaći put do svojega početka.

Izgubio (je Vur) tlo pod nogama (Topot: 20); Z ima ledene oči; Uoor noću ne izlazi/ na ulicu. Boji se da ne pogine u mraku. (Tako čitaj: 66) Tek kad napišem da se Uoor/ skroz naprijed nagnuo, to će reći prema grobu (Isto: 51)

Zrcalo/umnažanje: kaskadna umnažanja (ne)stvarna zemljovida, lica i odraza, sjećanja i zaborava, mizenabimski odrazi (u odrazu) kao refrenska nît: Ona – *pomnožena sobom (Htu i Nei:75), tako previše dijelova/ mene od mene* (isto: 66); On je također udvojen: motre jedan drugoga, surađuju:

kada Z. s ove strane šuteći upozorava/da se nešto sprema/ vidi kako Z s one strane teško diše/ diši Z diši više mu sad već posve promukao/ ali ne prilazi mu nikako/ a ja mislim da s toga mjesta vode mnogi putovi/i mnogi putovi iz tih putova. (zbirka Z)

Zrcalo/špejglo stalna je scenska alatka do u najnoviju knjigu. Efekt zrcaljenja kao istinosni lakmus. Osim vizualizacijskog ima i spoznajni cilj: raskriti privide. Čemu zrcaljenje? Hoće se kaskada ogledalā kako bi umnoženi odrazi potenciranim izobličenjima proizveli paradoks: istinu da istine nema.²⁷ Zrcaljenjem i preispitivanjem odraza u odrazu nastoji razlučiti varku od (s)tvarnosti kao i mnogoliku stvarnost nestvarnog, ludičku beskonačnost (pri)kāze, relativizam viđenoga u odrazu:

*tko bi sada kojim pravom razmicao dva lica stvarnosti/
između njih naseljeno devedeset devet ogledala (Z: V/5)*

Novina u Tako čitaj

Prevratna zbirka zaokretom: od riječi kao alatke na riječ kao temu. Izlazak iz pjesme. Od priče o Dvoje (autofikcija), na priču o priči o Dvoje (autometafikcija). Knjiga koja opisuje proizvodnju priče o Dvoje. O krizi pisanja. O krizi rječotvornosti. De/re/konstrukcija spravljanja pjesničkih

---

²⁷ Usp. *Onkraj istinitoga i lažnog ili zloduh slike* u: *Simulacija i zbilja*, Jeana Baudrillarda, prev. G. V. Popović, Jesenski i Turk, Zagreb 2001. Usp. također *Ogleda* Waltera Benjamina: *od Sokrata do nestanka aure*. Preveo M. Kopic, u: *Europski glasnik*, 21 (2016).

slika. To se najavljivalo i ranijim zbirkama. Spominjana je snaga/nemoć riječi ako se priča o Dvoje. Kao da je na prosekturi i započinje *sat anatomije*. Nakon najave da *(kao) ide vrijeme kraja*. Vrijeme *završnoga stiha?* (*Tako čitaj*: 9): Kao da je autobiografsko Ja/lirsko Ja/ispovjedno Ja/kazi-vačica odlučila stati na kraj odnošajnim *zavrzlamama* (česti leksem) otvorivši konačnu inventuru. Pa Uoora priprema za eutanaziju: *kao da će ispasti iz rečenice* (*Tako čitaj*: 36); *pa onda umre i on*, Uoor (isto:16); *više nema ga* (isto: 82). Smješta ga u Prag, ispod Karlova mosta, da pogine. Potom ga malo ima, pa ga nema, *pa je išao ne znam kamo/ ne znam kako mu je i treba li mu što*. (isto: 85) U njezinu snu ili nekom od simulakruma. Kao da je lutak s bioničkim srcem umjesto *sasvim običnog malog okruglog srca*. Zbirka je nizanje paradoksa (*koraci nekud išli, kad bolje pogledaš – nikud išli; Tu sam. Ili više nisam.*), nonsensnih signala, suspregnute lucidnosti (*sad sam se pogubila*), tragikomične, autoironične evokacije. Fraza je preusmjerena na rječoreznu deskripciju. Alat u smislu priopćajnih sredstava: *riječi su pokupile svoja platna i kistove i boje i slova i sve što im pripada. I otišle*. Iza svega je volja koja određuje što će biti zapisano na plošnoj površini. (isto: 68) Popisuju se postupci proizvodnje riječi, (ne)moć kazivanja, kognitivno, percepcijski, nesvjesno ili predsvjesno spram govornoga čina. Antropomorfiziranje²⁸: riječ – rečenica – stih: *I ja bih išla sanjati radost koja preživljava, kaže/ rečenica. Neka se, ako hoće, vani/ pišu riječi. Za praznim stolom.// izgovori mi daj izgovori/ mi to, taj stih što jednim dijelom upao u hrapavu/ napuklinu i tu zastao*. (isto: 52–3) Uoor je razglobljen u (ne)moć da ga reanimira, ukida (*ne-moj još izaći iz stiha*), klonira. Na *dugom kuhinjskom stolu* segmentacija: tema, ravna ploha, parcela teksta, *zakrpe prišite na tekst*, predtekst, pjesma, stih (*u glavi i na papiru*), *krhotina/kao komad stiha da se odlomio*, šupljina stiha, redak; uglovi krivudavih redaka, slova izbljudjela, vrata rečenice, tišina ušla u rečenicu, obla riječ, srce riječi, riječi koje su ispu-

---

²⁸ *Upitah pjesmu mogu li je prepisati kada sva naraste u glavi. (Tako čitaj: 54)*

zale iz knjige, *moje riječi izvan mene siromašne i same, riječi još se pišu u glavi, još nage su, riječi viču iznutra viču da prestanem*, slovo, ukošena slova, valovita crta, uske korice, korice knjige, papir i olovka, otežali rukopis, lelujaju riječi, *riječ unutra u mojoj glavi*, pisanje o pisanju, pjesma o pjesmi; knjiga kao riječ o riječi.

Intermedijalna suigra: riječ i crtež

Prve je četiri zbirke ilustrirala Nives Kavurić-Kurtović. Naslovnicom i pomno raspoređenim crnobijelim crtežima duž tekstnih dionica. *Htu i Nei* na naslovnici istoimene zbirke gledaju nas sa simpatijom. Kao da se smiješe. To je rijetkost među ostalim crtežima u zbirci. (usp. crteže na str. 87. i 99.) Umnožene oči, zamračena lica, nešto nalik bodežu uperenom prema oku, nešto poput suza kaplje niz lica, sjene oko kapaka, šutljivi profili, iskrzana linija udvojenih pa utrostručenih i lepezasto izmicanih silueta, neveseli likovi i lica u licu pa u još jednom licu (mizenabim, naslovnica zbirke *Topot*) sa zakrpama i šavovima – kao *zakrpe prišite na tekst* (*Tako čitaj*: 80), grudi, prsti, hinjenim naivizmom is crtani. Crteži ukošeno, fragmentirano utisnuti u plohu stranice. Prazan porub nečeg što bi trebala biti silueta lica a nema ničeg *iza*, samo uokvirena bezbojna površina licu nasuprot. (str. 99) Posebno je tjeskobna, gledateljevoj nelagodi predmetnuta stiješnjena figura asimetričnih očiju, pogleda koji se teško dade proniknuti. (*Uan*: 119)

Ugođajna sinestezija iznimne suradnje²⁹, duet likovne i verbalne svjetovnosti. Šestu je zbirku (*Tako čitaj*) iluminativno pratio također velebni likovni umjetnik, Đuro Seder. Već je na naslovnici njegova prepoznatljiva lelujava linija živahna, rječita. Ontološki i intersemiotički podupiru se ri-

---

²⁹ Usp. tekst Branke Arh uz dnevničke crteže Nives Kavurić-Kurtović, u: *Tko to govori zar zar!!!*, Prijevod na engleski S. Drenovac; Društvo povjesničara umjetnosti Rijeke, Istre i Hrv. Primorja, Rijeka 2010.

ječ i crtež u sve troje umjetnika. Kratkim impresijom na kraju zbirke Seder je dodatno osnažio svoj likovni udio o pjesništvu Branke Arh³⁰.

Nakon svega navedenog: Jesu li Uan, Htu, Vur, Uoor i Z jedan te isti? (Ne)umrli On i (ne)umorna Ona u svjetotvornom labirintu. I jesu li na putu dokinuća riječima koje otkazuju poslušnost?

*pokušavam vidjeti pravo stanje stvari
koliko je ovdje bio koliko ga nije bilo*

⊗

*kad god otvorim vrata u noć premještaju se zbunjene riječi
od kojih ga slažem u rečenicu i u ravnu kristalnu stazu
hoće li mi dati neki znak kroz gustu mrežu privida
da tu nešto završava (Z: VI/4)*

---

³⁰ Usp. *Realno, a totalno nerealno* Đure Sedera, u: *Tako čitaj*: 91.

Riječki *teen* romani Katarine Solomun³¹

uz: *Slatki dobar tek*, TiM, Rijeka 2008., *Stavit ću te na facebook*, TiM, Rijeka 2017., *Od Zemlje do Mjeseca (i natrag)*, TiM, Rijeka 2019., *Jesmo li još uvijek prijateljice?*, TiM, Rijeka 2020.

Središnja prostorija obiteljskog života bila je kuhinja...

Slatki dobar tek

Bilo joj je super to što je djed nikada nije gnjavio pitanjima i potpitanjima. Dobro, nije ni baka...

Od Zemlje do Mjeseca (i natrag)

Forget princess. I want to be an astrophysicist.

isto

Možda i nije bio najljepši grad na svijetu, ali Mija se u njemu osjećala najbolje na svijetu.

Jesmo li još uvijek prijateljice?

Ako lektira zaostaje za životom mladih, ako pripovijeda neku drugu priču i prošlo svršeno vrijeme kojemu je mladi čitatelj pridružen kako bi tradicija i konzervacija kultur(i)nih dobara osigurala čuvara muzeja, onda je riječ o mrtvoj straži i kadaveričnoj lektiri.³² Na pedagoškom poslu (misiji) mladi trebaju znalacku ruku osobe *od pera*, onu koja će podesiti

---

³¹ Alias Tamara Modrić Zagorac

³² Usp. tekst: *Lektira i mladi čitatelji. Kršćanstvo u programima i fondovima školskih knjižnica; Lektira i mladi čitatelj*, 12. proljetna škola školskih knjižničara Republike

interes djela s interesom mladosti. Zналаčko (na)vođenje poželjno je stoga da didaktizam (tzv. po[r]uka djela) ne nadglasa užitak čitanja priče. Čitamo zapravo zbog sebe, ne iz pristojnosti, ne zbog ocjene, ne da ubijemo vrijeme ili da odgodimo dileme i odluke, ne da bogatimo rječnik³³ i tako redom. Mnogi interesni provokatori čitanja supostojе, no, primarno jest da mi je iz nekog razloga dobro ili loše u tom čitanju, sebe tražim u svijetu djela, tragam za onim što je (ne)usporedivo i (ne)provjerljivo u mome životu. Gdje sam ja u svemu tome (čitanome)? Kako me se tiče (tiče li me se?) ova priča? Iskustveno posve udaljena pripovijest koju školarac čita, nešto nikad doživljeno, nikad pomišljeno, neizmaštano i krajnje nejasno u njegovu stvarnosno-činjeničnom obzoru – može „zaiskriti“ poveznicom s njegovom svakodnevicom. Onda je lektira (najšire mišljena) ugodna a ne davež. Ne nježna inkvizicija (posuđena sintagma). Onda je izazov. Zanos. Napeto iščekivanje/odgađanje kraja, poniranje u knjigu do duboko u noć premda je sutra ubitačan kontrolni iz ultimativnoga školskog predmeta. Iznova prelistavamo jer želimo ponoviti i provjeriti neke osjećaje (hoćemo li ostati hladni na ono što nas je kod prvog čitanja uzbuđivalo?) Jesu li to sve one knjige koje su [nam] objelodanile svijet. (J. L. Borges)?

Ako (do)čita(va)mo analitičkim okularom, onda nas zanima neki gradbeni zahvat, naizgled neodmrsiva peripetija, postav aktanata i aktera, modeliranje likova, monološko-dijaloške tehnike i pripovjedačeva lavičajuća pozicija, tema, motiv(i), sekvence, epizode, predgovori, uvodi, pogovori, posvete, tiskarsko-urednički alati, izgled stranice, ovitka, (pod)naslov(i), načini kako nas autor(ica) (za)vodi i kako majstorski ili

---

Hrvatske; ur. Višnja Šeta, Zagreb, MPIŠ RH i Rijeka, Prva sušačka hrvatska gimnazija, 2001: 57–60.

³³ Neupitne su dobrobiti od čitanja u djece i mladih, no njih držim rezultatom, ne pokretačem čitanja. Usp. tekst *Mladi i čitanje u digitalnom okruženju* (Diplomski rad) Andreje Prelog Vujić. Usp. također autore na koje upućuje Literaturom. Poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:457268>.

nevješto vlada sižejnim rasterima, pričom u cjelini. Da, tada nas baš sve zanima.

Knjigama riječke prozaistice prišla sam vedrom znatiželjom i bivala sve radosnije iznenađena toplim, istovremeno nježnim i ohrabrujućim uobličenjima. Još veće iznenađenje: moji su ukućani, kao usput, s radnog mi stola posegnuli za rečenim naslovima tek da bi ih prolistali jer, znali su da se tiče i piše za mlade, a oni to nisu i – gle – ponijelo ih! Riječima: *Pa baš lijepo, ovo je pisano s tolikom empatijom za mlade, kao da je dotična autorica vrlo mlada osoba, skroz-naskroz proživljava tinejđerske muke i radosti, doziranim humorom, fabulom koja neusiljeno teče i napeto slijedi sadržajnu nit. I miri mlade sa starima, (i obratno), a to ih se naročito dojmilo.*

Neke su me zdravstvene teškoće spriječile da odmah po zaklapanju korica skiciram dojmove i uredno vratim posuđene knjige. Sve se odužilo, knjige sam produžavala i produžavala s nelagodnom one koja uzurpira tuđe korisničko pravo na posudbu rečenih naslova, vjerujući da ću *eto u roku odmah* planirano riješiti, da su mi čitateljska zapažanja netaknuta, dapače kristalizirana protokom prisilne pauze. I da će riječki ovogodišnj³⁴ travanj s Mjesecom knjige ponuditi barem virtualni susret, e-kolokvij ili intervju s našom autoricom *tinejđerske trilogije*, premda njenih naslova – koliko je do mojeg „izviđanja“ knjižarskih punktova i izloga – nema među hit-ponudom. U Znanju i Školskoj knjizi – nikad čuli. *To je do nakladnika, znate, ne do nas*, veli mi prodavačica. Riječki/e autori/ce i riječki knjižarski izlozi? Koje su riječke autorice *teen* štiva u recentnim školskim lektirnim preporukama? Lokalnim i šire. Kako se formira hit-ponuda, rang-lista čitanosti i potražnje za mlade? Teme za okrugle stolove, tematska druženja, propitivanja.

---

³⁴ Travanj, 2020. godine ali i ovogodišnji travanj uz *Noć knjige/ Noć velikog čitanja* u Rijeci, 2023. godine.

Pišem iz umirovljeničke niše, desetljećima udaljene od današnjih YA/young/adult³⁵ čitateljskih interesa i njihove (ne)obavezne lektire. Je li digitalno doba doista ubilo lektiru? Zar čitanje odumire?³⁶ Mladi fejsaju, lajkaju, klikaju, tvitaju, jutjubaju, skajpaju, blogaju, vlogaju, web čataju, tiktokaju, votsapaju,... a školsku lektiru, navodno, odbavljaju vikipedijskim ključem, dajđestima, vodičem kroz sadržaje djela i sl.³⁷ Kao digitalni *pridošlica* nasuprot digitalnim *urođencima*, *Connectid* generaciji (V. Prensky), net-generaciji, jedva da im mogu dohvatit žargone, neologizme, potkulturni idiolekt. Generacijski jaz? Zar na tome hijatu ne počiva naša povijest i prošlost? Na prijeporu, konfliktu, nesporazumu, razočara-

---

³⁵ Sinonimi: književnost/romani, pripovijetke za mlade/za mladež, tinejdžerska književnost (ne i književnost koju pišu tinejđeri), za mlade odrasle, adolescentska književnost, omladinska književnost. Dubravka Težak primjećuje: Još nije prihvaćen jedinstveni termin koji bi označavao taj dio književnosti. U svjetskoj literaturi nailazimo na sintagme književnost za mlade odrasle, adolescentska književnost, tinejdžerska književnost, a kod nas omladinska književnost i književnost za mladež. Milan Crnković zalagao se za termin estovačka književnost, prema nastavku –est brojeva od jedanaest do devetnaest u hrvatskome jeziku što bi odgovaralo nastavku –teen za brojeve trinaest do devetnaest u engleskome jeziku, a i naši susjedi Slovenci su analogno tome stvorili pojam *najstnik* za tinejdžera (prema nastavcima –najst u brojevima: dvanajst, trinajst...) i *najstnička književnost*. No termin nije prihvaćen iako bi nam on znatno olakšao snalaženje u korpusu književnosti koja prethodi književnosti za odrasle. (...) Uz to napominje: *Strogo teorijski gledano razlika između pojma dječje književnosti i književnosti za mlade odrasle teško je određiva jer bi trebalo točno utvrditi kada to djeca postaju odrasla i što to točno znači*. Usp. Dubravka Težak: *Dvije spisateljice romana za mlade odrasle, Uvod: problem termina*, u tematskoj cjelini, naslova: *Zašto se ne piše o književnosti za mladež?*, Kolo, br. 3/2008., izvor: www.matica.hr/kolo/309/t/zasto-se-ne-pise-o-knjizevnosti-za-mladez/.

³⁶ Vrlo čitana književnica za mlade drži da čitanje ne posustaje, da postoje zaljubljenici u knjigu: (...) *Eh, da me bar nastavnica iz hrvatskoga mogla vidjeti! Još uvijek čitam knjige iako je to totalno nemoderno, i zapravo sam crna ovca u svojoj generaciji (...) Knjige su mi zanimljive*. U: Sanja Pilić, *Što mi se to događa*, Zagreb, Mozaik knjiga, 2014: 45.

³⁷ Usp. na tu temu tekst Karol Visinko: *O hrvatskoj književnosti za mladež*, Kolo, br. 3/2008., izvor: www.matica.hr/kolo/309/t/zasto-se-ne-pise-o-knjizevnosti-za-mladez/.

nju, osporavanju, Father/mother conflictu? Na obitelji kao spasonosnoj splavi i(li) brodolomnoj sceni uz formativnu dob djece i mladih. Prevažna tema otvorena i u prozama na koje se ovdje osvrćem jer zovu na dijalog, ohrabrujuće su, na strani mladih, ranjivih, krhkih, (s)lom(lje)nih (među/unutar)generacijskih odnosa. Sa stavom da je obitelj bitna i da je kao takva formativno ishodište mladih.

Ovdje se referiram na četiri knjige riječke autorice umjetničkog imena Katarina Solomun rođene u Rijeci 1976. godine. Redom objavljivanja: **Slatki dobar tek – Neobična obiteljska kuharica** (2008.), zatim tri romana iz žanra književnosti za mlade. To su: prvijenac „prijetećeg“ naslova **Stavit ću te na Facebook** (2017.), drugi je naslov astro-svemirska avantura kroz romantičnu priču u priči **Od Zemlje do Mjeseca [i natrag]** (2019.) i treći, o (ne)razdvojivim školarkama Miji i Lei u **Jesmo li još uvijek prijateljice?** (2020.)

Katarinu Solomun generacijski pridružujem *rilitovcima* koji traju od 2013. godine kao neformalna Riječka književna skupina RiLit. Na vrlo posjećenim *Noćima velikog čitanja* nema je među sudionicima. Alternativnim načinom podupire koterijski aktivizam i estetski proboj³⁸. Zasad je tematski fokusirana na djevojačku autopercepciju i „muke odrastanja“.

Kuharica **Slatki dobar tek** (131. str.) – spoj je *slatkih* recepata i literarno „začinjenih“, kurzivom doznačenih pripovjednih minijatura. Ti prozni pasaži davna su najava pripovjednog talenta mlade „slastičarke“ koji će se u punoj tekstopisnoj ljepoti ostvariti kroz nedavne romane. Kulinarski

---

³⁸ Trag njezina angažirana prisuća: Ri Lit: zb(i)rka pripovjedaka / Kapidžić... (et al.); (priprema materijala Tamara Modrić, Studio TiM, Rijeka, 2014. Nezanemariv je njezin prevoditeljski rad, posebice interes za talijanske autore pedagoškog usmjerenja, što je moglo utjecati da se okuša u YA-romanima. Slijedom toga, uz njezino ime usp. informaciju o prijevodnim izdanjima u Katalogu Gradske knjižnice Rijeka.

je bedeker znakovito podnaslovljen: *Neobična obiteljska kuharica*.³⁹ Iz predgovora saznajemo da autorica – profesorica književnosti – ni najmanje nije uživala u Proustovim romanima ali – poput njega – ima svoje okusnoprisjećajne spomenare, keksić *prethodno namočen u crnu kavu* kojim otplovi u djetinjstvo. Povjerala nam je da ne voli kuhati, ali voli „slatku kuhinju“: „za mene je to nešto puno više od same konzumacije; užitak kreativnosti, neizvjesnost...jednom riječju umjetnost.“ (str. 8). Možda je u međuvremenu zavoljela i slanu kuhinju? Odriče sebi autorске zasluge jer da je Knjižica (njezina litota) kolektivni uradak, obiteljski spomenar – mame, none, sestre, tete i suprugove none iz Kraljevice.

---

³⁹ Usp. kulturološki pregled prehrane i kulinarsva autorice Jelene Ivanišević, *Od kuharice do književnosti: ogledi o kulinarskoj prozi*, Institut za etnologiju i folkloristiku Zagreb 2017., također: *Povijesni rječnik hrvatskog kulinarsva*, ista autorica, isto, Zagreb 2015. – 2019. Ističe da su kuharice temeljni žanrovski model kulinarske literature. Recept je pripovijest u malome, recepture su spomenari, baš kao i *Slatki dobar tek*. Rječiti, višeslojni obiteljski abecedariji (po godišnjim dobima u K. Solomun), nezavršiva kuharska kazuistika prenošena kroz vrijeme i prostore. Kuharice su memorabilije obiteljskih i javnodruštvenih, protokolarnih hranidbenih praksi. Blagovanje za stolom, tzv. okusi djetinjstva, mamine/nonine kuhinje, npr. *Kuharica none Carmen*: stara prošlostoljetna splitsko-trogirska kuharica Gioije Calussi, pa kuharice à la što su *jeli naši stari*, tradicionalne *ricete* i arome zavičajnih, regionalnih, mjesnih, obiteljskih svetkovina, primjerice *Kujna iz pasanog vrimena*, senjske Duhovne udruge *Mrva sriće*, *Ljubavne slastice* (prve) Flore Turner, *Veliki kuharski kanconijer* F. Barbierija, *Primorski pijat* K. Kuzmića (na čakavštini). Kuriozum među kuharicama: pseudološka *Gastronomija grišnoga fra Karla z Dubašnice* Branka Fučića. Riječanima i Fijumanima posebno je zanimljiv sociokulturološko-gastronomski „kompendij“ *Come mangiavamo a Fiume* Francesca Gottardia s podnaslovom *nell'Imperial Regia Cucina Asburgica e nelle zone limitrofe della Venezia Giulia*. Jednako zanimljivo Riječanima, Fijumanima i šire jest nedavno predstavljeno djelo *Schmarrn/ Obiteljska kuharica* (Rijeka 2022.) književnice Laure Marchig u prijevodu L. M. Kmet, Rijeka 2022. Nabrojani su naslovi tek uzorak za ilustraciju mnogovrsne, danas prebogate ponude slatko-slanih receptura, tradicionalnih, alternativnih i inovativnih knjiga i edicija. Uz tematiziranje prehrabene kulture, obiteljskih kulinarskih navika kroz prošlost uobičajio se osvrn na to što su *jeli naši stari*, pa Solomun domeće: *Ništa. Jer ništa nisu imali*. Odnosi se na godine velikog siromaštva i gladi koje nisu mimoišle ni njezine pretke.

Zahvalna je na estetskom prinosu ilustracija Ivica Matića. Njegov osjećaj za minijaturu, likovnu dosjetku, retro-štih u načinu akcentiranja foto dokumenata, recepata i prozних krokija diskretan je vizualni buké „Kuharice“.

Čime je *neobična*? Po odklonu od klišeja po kojem se u Proustu mora uživati, da se snijegu i snježnim radostima svi moraju radovati⁴⁰ (autorica preferira proljetne radosti), da se kuhanje mora voljeti, da su muškarci nužno slanokusci (autoričin suprug *jako jako jako voli fine slatke stvari*), da je očekivano ponuditi recepte s egzotičnim voćem dočim se u nje preferira kruška umjesto ananasa: *ne mogu zamisliti da zimi jedem rajčice i paprike*.

Neobična je neposrednošću – kao da se otprije znamo! – te nas razgovornim tonom uvodi u male-velike slastičarske savjete, tajne i trikove, racioniranje namirnica, preveniranje krivih koraka i tehnološke štete uz želju da sačuva ili dozove u svakome od nas veselje, zanos oko ishoda okusne čarolije.

Druželjubivu i vedru obavijesnu aromu nastavljaju i njezine zavičajne pričice. U fučićevskoj maniri – per pedes – apelirajući na naš iskustveni udio. Formulskim poveznicama:

- *Pssst, da vam šapnem nešto...*
- *Svratite u proljeće do Kastva...*
- *Ako pak poslijepodneva želite provesti na svježem zraku...*
- *put vas dalje vodi kroz šumu...*
- *na mulu ćete primijetiti bitvu...*
- *ponesite sa sobom termosicu s kavom...*

---

⁴⁰ Zanimljivo je kako smo se preko noći prometnuli u pravu skijašku naciju, gotovo poput Austrijanaca ili Norvežana. Za te je znalce Hrvatska nekako preuska pa masovno hitaju u Austriju ili Italiju. (...) A mi koji smo ostali možda bismo trebali shvatiti, konačno, kakva sve važna događanja u Kronplatzu propuštamo. (Slatki dobar tek: 72)

- *no, vratimo se maškarama*
- *ako vas put nanese u ove krajeve moja je preporuka vrlo kratka: obavezno posjetiti!*

Višegeneracijski je amarkord sažeto ispričan, poetsko-kritički, duhovit⁴¹, melankolično-nostalgičan. Socio-historiografskim, etnografskim pasažima, doku-izvorima. Usmenim obiteljskim anegdotama. S prič(ic)ama u priči, minijaturama poput njezinih kuglica od čokolade s grubo sjeckanim orasima, jednome od niza slasnih izazova.

Neobična je i zato što se predstavlja kao *kuharica u najjednostavnijem smislu riječi* (cit. sa stražnjih korica *Kuharice*), a zapravo je bogatstvo u malo me po nizu tema koje nadilaze kuharski žanr. Vodi nas kroz/uz zadani okvir receptata tragovima slovensko-slavonsko-istarsko-talijansko-mađarsko-albansko-kvarnersko-fijumanskog obiteljskog stabla.

Započinje autoričinim generalijama – *Ich* oblikom, horoskopskim (pod znakom, opisom i crtežom škurinjskih zgrada i obitavanja uz svoje najranije godine pa se prijelaz na ljetni kolač s keksima i pudingom doima žanrovski odmaknutim. Naturalističkom, galgenhumornom, sjećanju otvorenom gorčini.

Saznajemo zašto prezime Solomun. Njime će pijetetno potpisivati romane nakon *Kuharice*. Simbolički zatvara rodoslovni krug kojeg su tragovi zapisani u receptima, svakodnevnim, slavljeničkim, posmrtnim (*fave dei morti*), blagdanskim. Onostrane teme, ljudsku prolaznost iznova će ta-

---

⁴¹ *Inače, u ženske komplete za kupanje, odnosno u suknje, često su se stavljali utezi kako bi se izbjeglo neželjeno zadizanje. Jedino što mogu reći je – jadne kupačice! Očigledna „avangarda“ ovih prostora koja se protivila takvim utezima bila je kuma moje prabake. Žena je ušla u more i hrabro zaplivala i ne sluteći da joj se suknja zadigla. A publika na plaži imala je što i vidjeti – голу stražnjicu jedne dame. Vjerujem da je trebalo još više hrabrosti za izlazak iz mora. Isto: 32.*

knuti kad šesnaestogodišnja Tina – ponesena djedovim pričanjem o misijama hrabrih astronauta u svemirskome bezdanu – djeda ozbiljno priupita: Može li se umrijeti u Svemiru?⁴²

Putositnice, naputci o riječkim, kvarnersko-liburnijskim, istarskim šetnicama, etnografsko-historiografske i predajne interpolacije kao vampirizam, maškare, morčić, kratka povijest kave, povijest lječilišnog turizma, kupališnih ladanjskih mijena i navika, eho *sulude politike* Mussolinijeva presizanja kad je stara vještica-Befana ovjekovječena pridjevkom *fascista*, uzrečice: *Što ne znaš, ne boli; Svakoj budali svoje zadovoljstvo* i anegdote iz davna prenošene – dojmljiv su kulturološki katalog.

Riječki su eševi⁴³ oslikani sa zrnom horor-humora – zbog ljuljajućih lusteri za škurih bura, naročito na zadnjim katovima. Jedan od tih **eševa** s dvadesetpetim katom važan je fabularni marker trećeg romana.

Romani o mladima, za mlade

Kronotop

Od ljeta do ljeta, od prijelaza iz osnovne u srednju školu, iz srednje na fakultet, od riječkih do istarskih kota i dalje iz djedovog planetarija u svemirski *sf*. I trodnevni skok do Dubajja (Tesa s roditeljima, npr.), Trst, Gorski kotar, Budimpešta. Urboglifi mahom riječki, punktovi susreta, grupiranja, prvih simpatija i (u)hoda(va)nja, izlazaka, sportskih takmičenja i treninga, izvanškolskih, kvartovskih druženja. Kafići, Korzo. Kupanje na Kantridi, riječke palačinkarnice, pizzerije, cinestar, robne kuće, lift kao mjesto prevažnih susreta (Mije s Franom) i potajnih šminkanja, friziranja – bojenja

---

⁴² *Od Zemlje do Mjeseca (i natrag)*: 68.

⁴³ Sljedeća su isticanja (boldiranja) također moja te ih neću posebno navoditi, osim ako tuđe isticanje ne preuzmem s citiranim tekstom. Napomena se odnosi na sve tekstove knjige *Pogled s kraja*.

pramenova kose u stanu bogate prijateljice, riječki bus, *pet visokih nebodera*, Podmurvice, Škurinje, stare talijanske četverokatnice, Krimeja, Krnjevo, *sive fasade* Belvedera, Kozala i groblje; Poreč, Grožnjan, Motovun, Hum. Zbivanja teku ovdje i sada. Mlada Rijeka, „mlade“ riječi, *grad koji teče* (I. Večerina) s rijekom školaraca, njihovim snovima o sreći, obiteljskim usponima i padovima, stambenim, imovinskim, statusnim, zdravstvenim saldima. S Mijinom empatijom za bolesne susjede, njenom brigom za oca *trećemajca* na čekanja i mogućem putu u gastarbajtersku pečalbu.

Stilistika

Rečenica teče živahno, pitko, uglavnom kratkih iskaza, često krnje ili eliptično formuliranih. Subjektivni neologizmi (Burj-nešto-Dubai), žargonske stopljenice (milfače, frenemies), frazemi (pidžama party, ponuda života, umjetnička brada, totalni frik), razlamanje na slogove za ironijsko akcentiranje stava: *da si ne oštetiš lak na noktima koji je tako fan-ta-sti-čan*.

Dijalozi, monolozi – glasni, unutarnji,⁴⁴ hipotetski, brza izmjena replika doimaju se životno, neformalno, čak s potencijalom za školsku insceniciju (usp. sât ispitivanja iz biologije u: *Stavit ću te na Facebook!*). Učestali su anglizmi, tvorbeno i grafijski kroatizirani: *light* keksi, čisti *fejl*, *lajkao*

---

⁴⁴ Primjer unutarnjeg monologa doznačenog kurzivom:

Ne volim rastanke. Čak ni privremene, rekao je.

Pričaj mi o tome!

Jesi siguran da će biti... samo privremen? (Od Zemlje do Mjeseca (i natrag): 140–1)

Citirana sekvenca podatna je grafosemantostilskoj analitici na satu hrvatskoga. Kurzivnim doznačivanjem a izostalim navodom o tome tko (kome) govori, figurira kao pomisao/molba/želja/blagi zahtjev. Kao fragment unutarnjeg monologa. Bljesak struje svijesti. Neverbalizirani ali pomišljeni komunikacijski usjek koji neće omesti ni preusmjeriti nastavak dijaloga Tine i Luke.

Jer, tko „kaže“ *Pričaj mi o tome!*? Zašto pričati *o tome*?

Kao da je pripovjedačica preko Tinina ramena markirala važnu životnu temu o kojoj (bi) valja(lo) razgovarati i izvan fiksijske stvarnosti.

fotke, *frend* na *fejsu*; *skiny* traperice, *desigual* majica, totalni *frik*, *luzerice*, *hoodica*, *nesica*, *frendica*, *Martensice*.

Dinamiziranje priče grafosemantostilski u svrhu iskazne intonacije, razgovornog ritma, posebice značenjskoga sloja variranjem kurenta, kurziva⁴⁵, verzala:

naravno da mi je PROBLEM, MOLIM???!!!!;

Leksikaliziranjem interpunkcije – upitnika, uskličnika, točke i sl. za signale bijesa, dosade, protesta, dvosmislica, zabune, igre, doziva; onomatopejskom leksikalizacijom znakova, hiperbolizacijom, multiplikacijom slova i glasova:

Ponovila sam ti to bar deset puta! De-set pu-ta!: Mmmmmm, Grrrrrrrrr, Vaaaau! Evooo meee; Daaaaaaa; Joooj, mama, Bljak! Ajme! Neee... zar baš moram?, Hmmm, Dddda, opet je ponovila., Vau, vau, vau, baš vam hvala, Oooo, koke, dobrodošle!, Mija... Mija..., Mda, promrmljala je., Pa..., Ajmeeeeeee!!!, ???, Pa... ovaj... Lea i ja smo..., Evooo meee, zijejnula je. Vaaaau!

Ironijskom metaforizacijom humornog učinka: Cruella Devill/cruel devil – (kao) ravnateljica škole. Esemes poruke, emotikoni također kao ikonička dopuna, stilotvorni parajezik s humornim i ironijskim učinkom. Ponaavljanje kao intenzifikator dijaloga s ironijskim prizvukom:

De-set pu-ta! Hana, prošli sam ti mjesec kupila dvije majice jer su bile takooo foora. I dva para šarenih dokoljenki. I one su isto bile takooo foora. Ne znam... Haha.

---

⁴⁵ Grafosemantički intenzifikator je uporaba kurziva pa leksem „žrtva“ biva udarni signal kritičkog stava: *Lista imenik i nasumice bira žrtve. Ima jednu groznu osobinu – učenike ne zove po imenu, nego isključivo po prezimenu. A to djeluje još grozomornije.* (usp. poglavlje *Biologija kao noćna mora*, u: *Stavit ću te na Facebook*).

Likovi i uloge

U sva je tri romana postav je dosljedan: žensko Ja u puberalno-adolescent-skoj preobliki, školarica s kraja osnovne i početka srednje škole. Krilni likovi – pomažući i(li) odmažući obiteljski milje s varijetetima: imućne a nesretne, (dis)funkcionalne; krnje; jednoroditeljske; pred razvodom; pred „spajanjem“ – kad Sven Bogadi kao *deus ex machina* – nakon petnaestak godina roditeljskog odsuća ulazi u život svoje kćeri Hane otvarajući joj nadu u novi obiteljski početak. S jedne strane obitelji komunikacijski harmonične, otvorene, tople⁴⁶, skrbne i suradničke, na drugoj otuđene, lice-mjerne, depresivne. Tako i s mladima: jedni loši, drugi dobri. Jedni povodljivi, spletkaroši, kicoši, provokatori rizičnih ponašanja (Jakov). Na drugoj psihografskoj strani Fran, Marin, Luka – uzor-karakter. Miji je Frano jasno i znalački rastumačio Pitagorin poučak.⁴⁷ To su STEM kandidati iznadprosječne zrelosti, karijernih planova, sportskog *ruha* i duha, postojanih odluka i nadasve nježnog, suptilno vođenog sentimenta – prve simpatije, iskazivanje nagnuća, prve ljubavi. Djevojke: Hana, Tina, Mija – glavne junakinje – pozitivke. S pohvalnicom, Lidrano nastupima. Hemingwayem, A. Ginsbergom, J. Kerouacom, primjerice, na listi njihovih književnih preferencija. Doimaju se facetama jednog te istog moralnog profila – poželjnog u svakom smislu, idealnotipskom figurom, za primjer i uzor. Čiste i uredne, neporočne unatoč izazovu kršenja obiteljskih pravila (kanabis, alkohol, pušenje na rođendanskom slavlju, prekasni dolasci kući, šminkanje „iza majčinih leđa“, vrludanje s istinom i iskrenošću pri majčinih upitima). Kao usput, pripovjedni nam glas u sva tri romana pri opisu junakinjina itinerara natukne i provuče jutarnje umivanje, pranje zubi (pod *mus*),

---

⁴⁶ *Moj tata – moj junak* – natpis na majici tinejđerice čiji otac – *trećemajac* ostaje bez posla i nastoji obitelji priskrbiti novo prihvatljivo egzistencijalno rješenje.

⁴⁷ Dijaloško-monološke dionice kolegijalnih školskih instrukcija uz Pitagorin poučak duhovito ilustriraju životnu situaciju, atmosferu mladenačkog duha, asocijativnih signala, podteksta, aluzivnosti.

pri čemu se mladoj čitateljici obzirno sugerira higijenski „maksimum“ kao dio osobnog standarda čak i kad se živi u lošijim materijalnim uvjetima i skućenomu stanu (Mija).

Dobrice naspram **zlica** (*frenemies*): Tese Horvat, Ines, Lee. Pozitivke u neprekidnoj autoanalizi, testiraju svoje granice, izlažu se kušnjama, reagiraju burno, buntovno, spremne na korekciju, ispriku, nadasve sućutni, što više aktivistički stav i konkretnu akciju. Liderice danas-sutra. One koje će probiti **stakleni strop**. Pravdoljubive, zaštitničke spram svoje obitelji pogotovo ako identificiraju tzv. vanjskog neprijatelja (*tatina plavuša*⁴⁸), povod ili uzrok obiteljske destabilizacije. Nisu dosadno savršene, kao što ni negativke nisu dosadno destruktivne. Ima, ipak, karikaturalnih (pretjerujućih) elemenata u kreiranju Tesina ponašanja, pa je tim ekstremnija razlika (crno-bijeli postav) u toplu, suosjećajnu roditeljsko-kćerinskome odnosu pozitivki od manipulativna, osvetoljubivoprotestna odnosa negativki spram roditelja. Aksiom: gdje su roditelji *ok* i djeca su *ok*? I obratno. Je li tako jednostavno? Prilika za raspravu na imaginarnu satu s mudrom razrednicom Klarićkom premda neke od junakinja ne vole *hrvatski*. Za potkrepu citiram dva fragmenta⁴⁹ koja ilustriraju Tesin „poma-

---

⁴⁸ Usp. kćerin susret s tatinom *plavušom* u teen romanu Sanje Pilić, *Što mi se to događa?* Poglavlje *Afrodita*:

Crne kose i tamnih očiju, savršenog tena. (...) I što ću reći mami? Htjela sam je utješiti, htjela sam da ispadne ljepša od tatine ljubavnice, u: Mozaik knjiga, Zagreb 2014: 52–56. Tatina nova ljubav nije blond kose, pa nije u doslovnom smislu plavuša ali je metaforički marker prijeteće za obitelji obiju tinejđerica, u romanima Solomun i Pilić.

⁴⁹ *Mama nije radila. (...) unatoč svemu, nekako sjetna. Kada je bila zamišljena, desnom bi rukom dotaknula usne ili bi pak lice prekrila svojim dugačkim prstima. Izgriženi nokti bili su pomno skriveni ispod umjetnih, o kojima su se jednom tjedno brinule kozmetičarke. (...) Tesa ju je znala promatrati kako u jesen satima kleči i nešto čeprka po zemlji. Ili kako ih (ruže, op. D. B. K.) orezuje, nježno ih držeći u ruci. Kada bi bila gotova, Tesa je namjerno na njezino remek-djelo znala proliti Coca-Colu preostalu u čaši ili pak baciti žvakaću koja bi se nemilosrdno prilijepila uz ružičaste latice. Usp. Staviti ću te na Facebook, (haninidnevnicu. blogspot.com)*

knuti“ odnos s majkom. Sadističku crtu, prijezirno, bahato ponašanje spram vršnjakinja i submisivnih (Barbara) kolegica koje se teže odupiru (Tesinu) *bullyingu*. Bihevioralna jednadžba nije lako rješiva, ali se nazire otkud Tesin bijes na majku. Pripovjedni nam glas sugerira pravac analize, ključ za razumijevanje Tesine zloće. Tesa nije loša osoba tek tako, hirom. Paradoks: iako zlica – zvijezda je razreda. Zašto? Jer je *jako lijepa*? Jer se inspirira Bratstvom crnog bodeža – Vječnom kletvom, Cosmopolitanom?

U nekoliko nam je rečenica plastično i mladome čitatelju vrlo životno predložen (generacijski, školski) grupni identitet kao naizgled homogen – zapravo slojevitu dinamiku antagonizama, konformizama (poltronerije i linije manjeg otpora), pasivnih promatrača (Ana i Iva), (glupavo hihotanje Roberte i Lize, ljutnju i protest Hanin spram *bully*-Tese, djelatni otpor Tesi i sl.). Društvo u malome, školska molekula kao sociokozmos/kaos prenapregnutih, za vlast i dominaciju – pripremanih uloga. Hana kao nukleus utopijske svijesti/savjesti, korektiv populističkih idola.

Valjalo bi, nekom drugom prilikom, izdvojiti poneku znakovitu sekvencu, primjerice čin Tinina šišanja – njezin bunt i očaj kojim je popraćen. Bakino spasonosno i pomirljivo popravljanje štete. Komparirati s junakinjama – starijim adolescenticama – *Bilješke o piscu* Julijane Matanović, proze *Kosa, škar*e Irene Vrkljan, *Ljubavnika* Marguerite Duras i *Mramorne kože* Slavenke Drakulić⁵⁰ pri istom činu rezanja kose i posljedične psihografske paralele.

Profili djeda i bake u romanu *Od Zemlje do Mjeseca (i natrag)* – atipični, inspirativni, moderni, aktivistični, nadasve životni personaliteti. Stoga su tinejderskoj dobi poželjno obiteljsko okruženje.

---

⁵⁰ Usp. poredbenu analizu na tu temu u *Drugo čitanje*: ICR, Rijeka 2005: 244–253.

Privodeći kraju osvrt na proze riječke i hrvatske autorice Solomun, poželimo joj četvrti nastavak **teen trilogije**! No, možda je već pred ukoričenjem!? I doista, nakon zlosretne *corone* i kreativne pauze, eto **četvrtog teen** romana naslova **Tajni život Lene Car**, Studio TiM, Rijeka 2021. Iz anotacije saznajemo: Četrnaestogodišnja Lena vraća se s obitelji iz Zagreba u Rijeku. Mnogo čita i opservira susjedski okoliš. Nakon jednog obilaska mjesnog groblja otvorit će se zanimljivi susreti i neobjašnjivi događaji.⁵¹

---

⁵¹ Preuzeto s anotacije uz knjigu *Tajni život Lene Car*, Gradska knjižnica Rijeka.

O svetom i svjetovnom

Darko Gašparović: *U duhovno zagledan*. Izbor kolumni objavljenih u kršćanskoj obiteljskoj reviji Kana od 2007. do 2016.⁵²

*Mahom sam birao teške teme. Ili bi, možda,
bolje bilo reći da su one birale mene.*

✘

Pitanja, pitanja, pitanja!

D. Gašparović

Kolumne obasežu 343 stranice velikog formata. Započinju autorovim proslovom naslovljenim *Prolegomena ili kako se u duhovno zagledah* (str. 5–8) u kojem razlaže povode, okolnosti, nakanu i priželjkivane dosege ostvarena desetogodišnjega kolumnističkoga sudjelovanja u *Kani*. Sažeto ističe glavne misli iz svakoga od šest poglavlja ili knjižnih cjelina. Podcrta im interesna polja i razloge sadržajnog grupiranja. Tematska povezanost naglašenija je među II. i III. cjelinom. Tako nas uvodi u esejistiku kratke priče* *pravog Isusovog učenika*, kako za Gašparovića – u kratku mu obraćanju, pri slučajnu susretu – primijeti fra Bonaventura Duda. Na to naš autor: *ne znam niti ću ikad saznati čime sam zaslužio tu kršćaninu najvišu od svih pohvala*. (str. 8)

Poglavlja su nejednake dužine, od onog s četiri (*Portreti*), do najdužeg, s dvadeset kolumni (*Promišljanje ljepote ili o umjetnosti*). Kolumne nisu kronološki poredane što je zamjetno iz nadnevaka. Posljednja kolumna, da-

---

⁵² Urednici: Anton Šuljić i Tajana Gašparović; suradnici: Loredana Gašparović i Bruno Lončarić, Zagreb – Rijeka: Kršćanska sadašnjost/Riječka nadbiskupija, Rijeka 2018.

tirana prosinca 2016., pribrojena je uvodnome bloku – *Meditacijama*, te se naslovom i motivikom nadovezuje na kolumnu pisanu tri godine ranije. Pa je kâsni, zloslutni (?) *Ulazak u radost Božića* s Isusom Božjega pjevača Nikole Šopa, nadvremeni produžetak kolumni *Moji Božići*, jednoj od najliterarnijih, nostalgijom prožetih slika sjećanja.

Istaknimo naslove poglavlja: I. *Meditacije*; II. *Čitanja*; III. *Promišljanja ili o umjetnosti*, IV. *Tri Pape*, V. *Portreti*, VI. *Putovanja i hodočašća*. Za njima slijede: Pogovori urednika; Biografija; Sadržaj.⁵³ Pogovor urednika vlč. Šušlića *Širine misli – dubine vjere* sažeti je historijat prijateljstva, naukovanja uz autora, dugogodišnje poticajne suradnje, te će uz navedeno dometnuti:

– *ma kako se malen osjećao ispod njegove zvijezde.* (Gašparovićeve, op. D. B. K). Također Šušlić: *Ništa u ovim tekstovima neće biti hladna znanost ili na brzinu naškrabana kolumna e da bi se ispunila forma.* (Kolumne: 338)

Naputak čitateljima *Kolumni* urednice Tajane Gašparović:

– *Čitateljima ove knjige na samom bih početku htjela reći da im želim da ih vodi ne njihova ideološka pozicija, već upravo ta dječja misaona znatiželja. (...) Upravo zbog te otvorenosti mnogi su te neistomišljenici i cijenili i voljeli* (tj. autora, Tajanina oca, op. D. B. K.) *(...) premalo je ljudi koji spajaju, previše onih koji osuđuju (...) i agresivno napadaju.* (isto: 339) *Tata dragi, nastojala sam se u finalnom izboru tvojih tekstova što više držati tvog izbora i tvoje strukture koji su nedovršeni ostali na radnom stolu.* (isto: 340)

---

⁵³ Knjigu je opremio akad. slikar i grafičar Zdravko Tišljar (naslovnicu i šest podlistaka). Prati je publikacija – promemorija njenog riječkog predstavljanja. Uredio ju je Krešimir Cvjetković (ujedno redatelj rečene promocije). Tiskana je uz potporu Odjela za kulturu Grada Rijeke.

Stilografske strategije, suznačenja

Gašparovićeva je feljtonsko-kolumnistička autodisciplina dosljedna: tragom društvenih aktualnosti svjetovne ili sakralne naravi u zadani novinski okvir upisati točku, udahnuti joj živahni početak, kraj i poantu, voditi ju kronografski kao povijest društvenog, vjerskog, umjetničkog pojma, događaja, kao portretnu ili kalendarsku natuknicu i sl. Zakotrljati intrigu ili problemski čvor pa ga prema kraju otpetljati mirotvorno, nedogmatski. Sa stilističkim šarmom, da ne bude površno prikrivena praznina (Frangeševa formulacija), da ne bude virtuoznost bez stožera (Ujevićeva formulacija), da izbor i pristup temi ambijentira u Kanin očekivani vidokrug, onaj teocentrički i ekumenski. Bez očita didaktizma. Bez samoljubive fraze, mada i Gašparovića ponese/zanese pripovjedni eho starinskog leksičkog nakita kojim bi ponekad nadglasao uobičajenu komunikativnost. Još važnije: bez polemičke zagrižljivosti koja inače, u javnome diskursu, prati polariziranje, uz pitanje vjere – nevjere, tzv. vjere nevjernih – nevjere vjernih, Istoka – Zapada, grijeha kolektivnog/pojeđinčevog, grijeha nečinjenja, prešućivanja, osvete i sl. To je osobito pokazao na temi kardinala Stepinca, istaknuvši njegovo zastupanje dostojanstva svakog čovjeka. U propovijedi održanoj 25. 10. 1942. godine Stepinac naglašava:

Stvarno postoji samo jedna rasa, a to je Božja rasa. Je li Blaženikovo zagovaranje apsolutnog dostojanstva svakog čovjeka ratne 1942. godine – oltara – moglo zauzdati strašne zločine koje je ustaški režim počinio nad pripadnicima proskribiranih naroda, Srbima, Židovima i Romima? (Kolumne: 127)

Nosiva je Gašparovićeva poruka uz oprost i otkupljenje:

priješka nam je dužnost oprostiti drugima sve zločine nad Hrvatima – moliti oprost za sve zločine koje su pripadnici hrvatskog naroda počinili nad ljudima druge rase, nacije i vjere; (isto: 128)

Piše, nadalje, bez prijektivna (naručena) patosa i tronutosti (po diktatu) nad velikim ljudima, velikim djelima, primjernim životima, mučeničkim smrtima; piše po diktatu osobna moralnoga kreda, provodnom nîti *Kolumni: Ne čini drugom što ne želiš da on tebi čini*, odnosno: *čini uvijek tako kao da bi tvoj čin mogao postati općim moralnim zakonom*. (po *Pismu*, Kantu, konfucijskim tragovima). I tako desetak godina, iz mjeseca u mjesec, nanizavši gotovo stotinu *listaka*, od kojih je autorovom i uredničkom pomnjom izabrano njih 68. Sve vrijeme na istom fônu angažirana pera, kao lučonoša *tmurnom dobu uprkos* (autorova formulacija).

Boldirani (masnije istaknuti) podnaslovi doprinose preglednosti tekstne plohe. Autorova sklonost grafičkoj parcelaciji cjeline, čak i kod tako malih novinsko-književnih formi (ovdje ne ulazim u raspravu o narcizmu malih razlika kolumnistike i feljtonizma), podupire čitateljevo drugo/drugačije čitanje, priječi monotoniju ako bi iz najave naslovom dosada bila očekivana. Mnogim interpolacijama citata potkrepljuje i ritmizira kompoziciju teksta. Čitatelju nerijetko prilazi svojim ili preuzetim provokativnim naslovima: *Kapitalizam ubija*; *Svima biti sve!*; *Kako upokojiti vampira?*; *Glosa o povodnju*; *(Ne)otkriveni Isusov brat*. U nekih naslova je uvodni signal akcentiran *Slovom uvodnim*, *Introdukcijom* (ili kao *Introduccio*), *Prolegomenom*, *Preludijem*, *Proslovom*. Počesto stihovima, gdje gdje tek jednim citiranim stihom, gdje gdje i kao završno ilustriranje teme. (*Psalmi*, stihovi Šopovi, Kranjčevići, Dizdarovi, Goetheovi, Danteovi, Pupačići, Šimićevi, Gorana Bare, čuveni dvostih Miljkovićev). U dva navrata eto nam i Gašparovićeve pjesme (!).

Fokusirajmo se na V. i VI. cjelinu, za ilustraciju tematske šarolikosti:

Portreti pete cjeline četiri su kolumne o četiri iznimna zavičajnika: o msgr. Ivanu Devčiću – riječkomu nadbiskupu i metropolitu, prekaljenog znanstveno-nastavnog iskustva (od ranih 80-ih na Katedri za filozofiju), s doktoratom o filozofu Berdjajevu; *čovjek kao osoba uvijek je prije filozofije!*,

maksima je Berdjajevljeva, Devčićeva, pa i Gašparovićeva. O Branku Fučiću, *grešnom dijaku*, Toniju Tinovu, dvostrukom akademiku (Ljubljana, Zagreb), freskoslikarskom, glagoljaškom zaljubljeniku, odgonetaču fraški, piscu kapitalna djela *Glagoljski natpisi*, čiji je glas subotom na Hrvatskom radiju u Rijeci i Zagrebu tijekom dvije godine (1992 – 1994) bio rado slušan u šest-minutnim emisijama. I danas je rado slušan u ponovljenim emisijama riječkoga radija. Naglasio je: *Najvažniju nagradu koju sam u životu primio*, (Herderova, op. D. B. K.) *dobio sam upravo za popularizaciju znanosti, a ne za znanstveni razvitak*. Kako su suvremeni/svevremeni stihovi *Badnje noći* iz iste 1942. godine, kad i Stepinčev mirotvorni zagovor!⁵⁴ O proljećaru, bitnom poslaniku i aktivistu ratno-poratne Škole mira, u *duhovno zagledanom* Franji Starčeviću, hodaču goranskim snjegovima i mrkopaljskim šumama čiji je prijateljski savjet naš kolumnist doista primijenio: *Nije važno da budeš važan i istaknut, nego da svijetu daš ono što imaš i što si mu dužan dati*. O don Branku Zbutegi, karizmatičkom katoličkom župniku u bokeljskoj Dobroti, izgnaničkih elegija, mudroslovnih stranica, vapjući molitvu za mir usred ratnog ludila, ostavivši neizbrisiv dojmovni pečat na svakog tko ga je imao sreću upoznati. Gašparović ih se taknuo empatijski, tzv. unutrašnjim orisom, karakterološkom impresijom, psihografskim krokijem mimo idolatrije i hiperbola, taknuvši im primarno ljudsku auru. Portretni oris neke od suvremenih zavičajnih značajnica, ako i ne bi bile primarno u duhovno zagledane, nego svjetovnome angažmanu i aktivizmu posvećene – dinamizirao bi to poglavlje, solidarno i korektivno podcrtao rodnu (ne)vidljivost! Onako kako je u knjizi otvoren horizont dijalogu uz tzv. žensko – muško pismo.

---

⁵⁴ *U bjelini ove svete noći/možda ćeš kraj nas proći/drščući, koraka plaha,/ pod dronjcima jednog siromaha.// O, ne dozvoli da Te ne prepoznamo u kakvom skromnom kutu,/ mi, kraljevi u toplom kaputu; da ne osjetimo blizinu neba,/ pa da Ti kao tamjan, mirhu i zlato/ ne poklonimo barem pogled blag/ barem dobru riječ,/i zalogaj bratskog hljeba*. Usp. B. Fučić, *Pjesme* (1937. – 1942/3.) u: *Književna Rijeka, siječanj – ožujak 2001.*

Zadnja, šesta cjelina – *Putovanja i hodočašća* – dodaje autorovoj analitičko-kritičkoj sintaksi i onu dojmovnu, naglašeno promatračku i impresionističku. Sva su opisana putovanja ciljna, s te(le)ološkom podlogom. Bedekeri oduhovljenja, hodočasnička, imaginarna *per pedes*, (s)tvarena, fućičevska topografija, vremeplov uz tragove kolektivnog stradalništva, mjesnih traumatskih doživljaja. Lanišće malo a veliko, *istarska sirotica* kroz totalitarizme, neokonfucijski trag Korejom, Seoul uzduž i poprijeko, pa sve do sjevernokorejske granice, kulturološko-etnografske razglednice, tanatografske opaske uz šetnju dvama glasovitim praškim grobljima.

U tišini nečujno kliziš među spomenicima nad grobovima davnih ti predaka.

Tragom Peičeve tipologije putopisna žanra, da su jedni više pikturalni, *nijemi monolog svog oka s gluhom Prirodom* (Matošev, primjerice), drugi da su teatarski (Begovićev) te se ne zadovoljavaju statikom slike nego ju grade dinamički, akcijom, lako je zaključiti kojem putopisnu obrascu inkliniraju *Putovanja i hodočašća*.

Metodološka dominantna

Preteže poredbena analitika što ne čudi ako znamo da je Gašparović i po vokaciji komparatist. Rekli bi: sa strašću propituje obje strane – lice i naličje, lijevo i desno, lijevodesno, ono otprije i odsad, sam sobom u zavadu i izmirenjima. Valja – za potkrepu navedenoga – iz *Kolumni* izlučiti bitne aporemske (kontra)pozicije kroz ono komplementarno, nadopunjujuće ili potiruće. Relativiziranjem, koegzistiranjem i(li) suspendiranjem (ne)mogućeg suodnosa kategorie, svjetonazora, personaliteta, memorabilija, (po)etikā, estetikā, praksi održanja, preživljavanja, sučeljavanja, (ne)vjerovanja i dr.

Tragom Gašparovićevid Kolumni – smjerekaz dijalogu:

Bivanje (Japanci – savjest svijeta; Hiroshima, Fukushima) – imanje/posjedovanje (amerikanizacija; konzumizam; apsolutizacija profita) Usp. *Sveto pismo*; E. Fromm;

Put u nirvanu – put ka uskrsnuću / Akutagawin paradoks; Jin-hua i Sonja Marmeladova;

Ne možete služiti Bogu i bogatstvu! (Evandjelje po Luki); Crkva i kušnje oholosti, bogaćenja, vlasti i moći

Materijalno bogatstvo Crkve – projekt radikalnog siromaštva;

Teologija skrušenosti/poslušnosti – teologija oslobođenja benediktinke Terese Forcades;

Globalni poredak u kojem 1% ukupna ljudstva ima više bogatstva nego ostalih 99% – pasivni ili aktivni otpor nerazmjeru?

Budite pastiri, a ne administratori! (papa Franjo)

Razgovarajte, razgovarajte, razgovarajte (papa Franjo) – šutnja, potiskivanje;

Kad govorite, govorite da ili ne. Sve je drugo suviše. (papa Franjo)

Grieh – oprost (kristologija); grieh – pokajanje (Dostojevski)

Grieh zataškavanja/propusta/(ne)činjenja – katarza suočenjem sa žrtvom; *Nije li čak i Crkva znala izdati svoga Učitelja (...)* (i) *sama čineći i/ili odobravajući zlo?*

Pedofilski skandali klera, teška i neoprostiva zlodjela nad maleni-
ma – Crkva i njeno poslanje;

Preventivni ratovi – migracijski egzodusi; *Psalam 137.*

Zločin iz mržnje – hrvatska Antigona i Aleksandra Zec – nekažnjeno ubojstvo;

Tko su pravednici među narodima – kolektivna krivnja za zlodjela pojedinaca i režima;

Riječi – djela; riječi kao djela (mirotvorac F. Starčević)

Dosta je bilo Istoka, vrati se Zapadu! (pater M. Jurčević autoru *Kolumni*)

Vjera i kultura – postoji li nereligiozna kultura?

Nietzsche (poganstvo) – Wagner (kršćanstvo)

Bergmann – Antonioni;

Mladi Goethe (Sturm und Drang) – stari Goethe (klasicist) – *dvo-glavost*

Pasolini i dva Pavla – svetac i svećenik;

Pavao – Petar (Crkva)

Poganski – kršćanski svijet;

Antičko-helenski univerzum – kristocentrički univerzum;

Treba li nasilje u svijetu izazvati i nasilje u književnosti? Pisati o nasilju ili i sama postati nasilna? (Houellbecq)

Univerzalna ljubav – kršćanska ljubav;

Tzv. žensko – tzv. muško pismo – osjećajnost u hrvatskoj književnosti;

Eros i Društvo u Glembajevima; sin slikar i otac bankar – paradigma fatherconflicta?

Tko je Krist? „*Reci mi, Bože/koje si boje kože*“ (Goran Bare) – Tko je antikrist?

Estetika jeze, *noir*-slike/ psihodelični rock; Bare trpnik i prkosnik – navjestitelj sotera?

Polićev i Bakmazov Job

Zâpad Zapada? – gnose i učenja Istoka;

Altruistička žrtva; *svi će ljudi biti braća* (Schiller) – *Gdje je nestao čovjek?* (Goran Bare)

Kršćanski intelektualac, dr. sc. Gašparović istinoljubiv je, ide *protiv struje* i kad bi mu komotnije bilo ne doticati *vraga*, držati se neupitnih tema. Ali *teške* mu se teme same nameću. Svjetovno i svakodnevno u našim životima, dobro i zlo, ljubav i mržnja, glad i neimaština naspram besramna bogaćenja, egzodusna iseljavanja, sva fenomenologija nepravdi i jada ogleda se u metafizičkoj sferi, umjetničkom i teorijskom (ne)pri-stanku na patnju. Akribičnost je i kritičko-analitičku ustrajnost Gašparović posvjedočio podjednakim interesom za ikonoklaste, „heretike“ (Kamov, Krleža i dr.), kao i za vjerski opredijeljene autore što potvrđuju kolumne *U duhovno zagledan*. Čitala sam ih iz tjeskobna prostora skepse i nevjerice, željna vjere u vjeru kakvu je živio i njome stvarao Darko Gašparović.

Stvar ravnoteže – kratke priče riječkih autorica

Eto nam zbirke kratkih priča riječkih autorica – abecedno – Gordana Lenić, Danila Linić, Vlasta Linić, Helga Paškvan, Anita Vein Dević. Završnom u nizu od tridesetak priča – naslova **Tinta 910** – pridružila se Diana Rosandić Živković, odavna afirmirana književnica, ovdje u ulozi voditeljice tečaja kreativnog pisanja, kormilarke neizvjesna plôva spisateljskom pučinom. *Ploviti se (ne) mora*, no, u naših je autorica ukoričeni pripovjedni zapis znamen odvažna – i rizična – pregnuća kojim iskušavaju svoje estetsko moranje, kao „ničim izazvano“ i ni od koga nametnuto ali nutarnjim glasom dozvano. Voditeljica ih usmjerava benevolentno, bez diktatorske palice, empatijom i skrbi za dobar finalni tekst. Ipak, kritičkog oka nikad dosta baš za dobrobit teksta.

Radionica stvaralačkog pisanja, majstorska radionica (kao ona u priči *Disonanca*), *fiction writer's workshop* (à la Josip Novakovich), *on line* umjetnička radionica, *Ce-Ka-Pe-ove* radionice (u Rijeci, Splitu, Zagrebu, na Platku i šire), ljetne/zimske škole pisanja, radionice kratke priče, dramskog pisanja, scenarija, prevoditeljske, *copywriting*, blogerske, stihotvoračke, foto radionice, radionice zdravog kuhanja, arhitekture, statike, dizajna i sl. živahna je sociokulturna ponuda, izazovnih zadataka i ishoda. Za mlade, radno aktivne, za one *šezdesetplus*.

Davnih šezdesetih u Rijeci i na Sušaku mentorski nas je okupljao autor romaneskne riječke trilogije – Nedjeljko Fabrio – i nepatvorenim nam entuzijazmom poticao pretpostavljeni kreativni nerv. Ondašnjim imenom *Književni krug*. Radionice su u tadanjoj percepciji bile drvnoprerađivačke, slovoslagarske, tkalačke, krojačke, finomehaničarske, autolakirerske, bravarske... Termin se *radionica* vremenom izmjestio iz posustale/nestale industrijsko-zanatske proizvodnje i pratećeg ideološkog konteksta. Po-

stao je označiteljem vremena oslobođenog *od i za* osobni *rast-razvoj*, amaterske uzlete, nova samoostvarenja, učilišne dopune.

Ženska ćutilnost – ni slaba ni feministički agresivna (formulacija preuzeta od Cvjetka Milanje) svojstvena je i našim autoricama. Budući da nema muških autora, moglo bi se pomisliti da je Zbirka posljedak feminističke koterije i rodnog *ressentimenta*. Naprotiv: nema osvetničkih junakinja u muško-ženskim dijadama i *trokutnim* vezama, izuzme li se završetak u *Stvari ravnoteže*. Muško-ženski svijet jedna je od tematskih dominantni, uz pripadni obiteljski *arhe* i nostalgično-tjeskobno *illud tempus* spram djetinjstava u roditeljskome krilu. Ta je dominantna – intimna i obiteljska ravan (krnja, disfunkcionalna, idealizirano skladna) u prepletu sa *sociosferom* – također paradoksnom i konfliktnom – u nekim pripovjednim fasetama imaginirana *disfemistično* – kao mjesto nelagode i stradanja (priča *Odlazak*) – ili *arkadijski*, kao poželjni fantazam ili reminiscencijski *šaradoid* (*Harmonija u plavom*, *Neonska tinta*). Većim su dijelom autoreferencijalne, autorefleksivne, pisane u *Ja* obliku, *intra/hipodijegetičkog* modusa. Životvornih dijaloških dionica i slobodnog neupravnog govora. Pričljive, bez praznog hoda. Prevladava žensko *Ja* s obzirom na to tko priču priča ili o kome se priča. Iznimku s muškim pripovjedačkim gledištem ili muškim akterom srećemo, primjerice, u pričama *Kako postati nosač lopti*, *Cvjećarica*, *Ivorova loza*. Ima jezično-stilskih, kompozicijskih rješenja koja znatno osvježavaju stereotip sukcesivnog ili reminiscencijskog pripovijedanja. Takve su interpolacije zavičajnog idiolekta, neki od lokalnih poddijalekata, komentatorske geste, uzrečice, pomisli i primisli, aluzivne poštapalice kao stilogene intenzifikacije (posebice u priči *Bijeljenje*).

Priče su dužinom teksta nejednake. Variraju od najkraće, elipsoidne *short short story* – (manje od stranice u *Leptirici*), također kratke: *Disonanca*, *Kiša*, *Orhideja iz Singapura* (sve nabrojeno D. Lenić), *Galebov let* (V. Linić), *Pedro*, *Triptih granica* (H. Paškvan), *Ladina sjećanja*, *Ivorova loza*, *Osamljenost je ljubičaste boje* (V. Linić), do dužih – od 6 do 8 stranica – primjerice *Tajna majke Klementine*, *Ostatak puta* (D. Linić), *Odlazak* (A. Vein Dević).

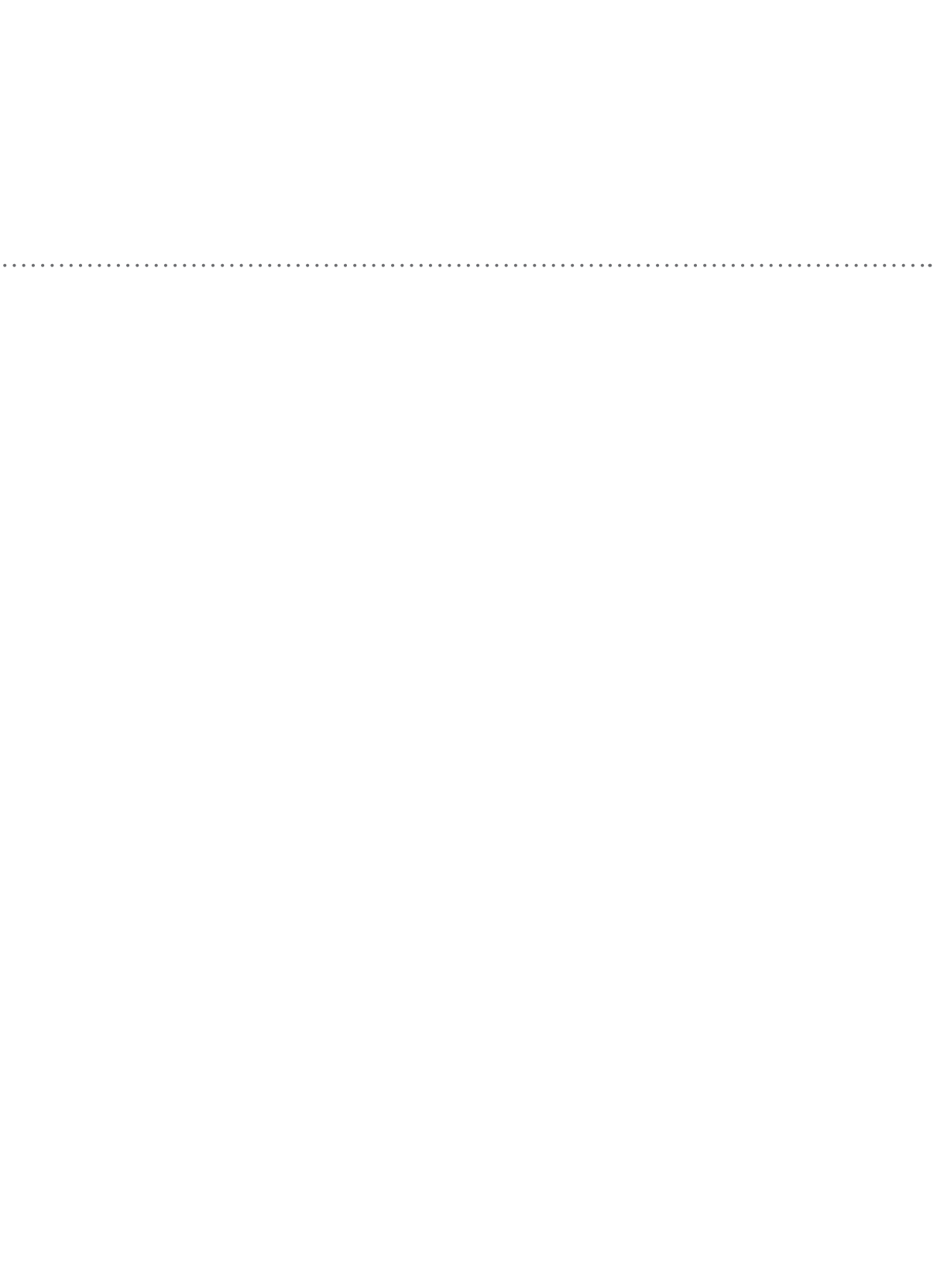
Topografski je katalog raznovrstan. U jednome posve unison: jadraništički, kvarnerski, uopće (uz)morski motiv jest ambijentacijski otonac ili pozadina priče, signal scenerije u najvećem dijelu tekstova. Koloristički, auditivno, olfaktivno, sinestezijski.

Prostori od Murtera, Blitvenice, Osora, Paga, Cazina, Žumberačkog gorja, riječkih Pećina i Mrtvog kanala, Dresdena i Villarmentera de camposa, urboglifske kote od Mažuranićeva doma, zvonika, staračkoga doma, samostana, zatvora. Spominju se prostori kao operacijske sale, samice, kavana, slastičarnica i café, kupališna šetnica i dr.

Lica, likovi, personificirani orisi: nono, propovjednik, indigo leptirići, studentica zaljubljena u skulpture, freske, slike, dalmatinsku spomeničku baštinu i svoga predavača, cvjećarica, Ivor i sukus njegova iskustva da *nije sreće u bankarskome poslu*, seizmografkinja, majka Klementina, Novačkinja Ana, Pablo misterioso, Paula, Isus, poštanska šalterska djelatnica, plivač-neznanac, snješko na malom balkonu prigradskog stana i dr.

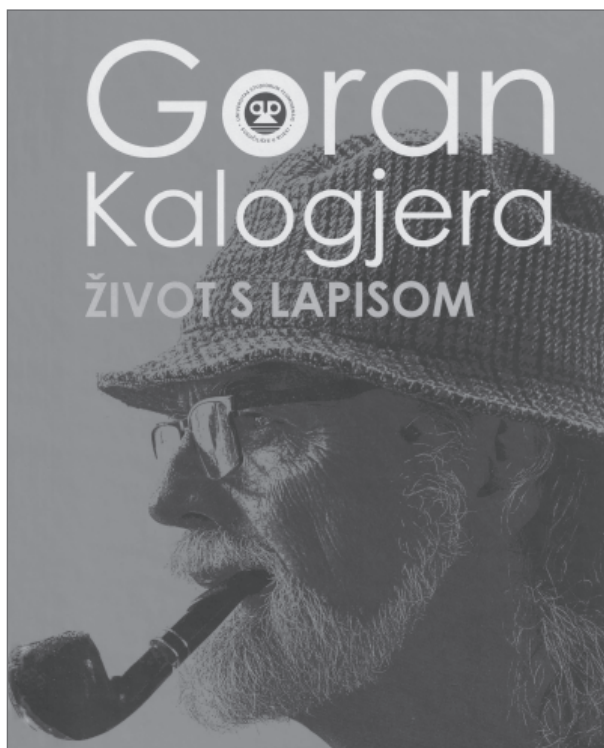
Sociosfera: jedrenje, nesreća na moru, ovrha, razvod, preljub, triangularni ljubavni odnos, dvostruki moral, nerad poslovno nadređenih, osiromašenje, deklasirana intelektualka i osjećaj poniženosti, odlazak kćeri u daleki kraj, samoća i usamljenost, medicinski potpomognuto začće i trudnoća, ratne traume i (z)bijeg, *Osorske večeri*, ohlađeni *Campari*, miris *espressa*, ispijanje kapučina, primalni krik tek rođenog čeda, nesloga i obiteljski apetiti oko nasljeđa, čežnja za nepovratnim licima i ljubavima, i dr.

Iz netom nanizanog vidljiv je širok raspon pripovjednih interesa. Više sadržajima, no li izvedbom. To iščitavamo kao opravdani oprez kojeg iziskuje zahtjevna forma kratke priče, tipološki fluidna od novele do vica, raznih imenovanja poput pripovjednog bljeska, albumske slike, anegdote, papirića, krhotine i dr. Poželimo našem radioničkom timu kratkopričaške pomake prema majstorskim rješenjima.

KORČULA

Pogled s kraja⁵⁵

(...) *A ja samo jednom hoću
da dođem na obale tvoje
u tiho doba noću,
da dođem na ove žale

ko kad sam dijete bio,
da gledam žive vale
ljeskave u mjesečini
i slušam, kako šume

prastaru uspavanku
koja me vječno prati
na mom lutanju sivom (...)*

Rikard Nikolić

(...) *I ako ne umrem doma
već tamo gdje zmije sikću
blago reci duši mojoj
ima zašto duša da je!*

Kosta Racin

---

⁵⁵ Osvrt posvećujem umirovljenom kolegi, dr. sc. Goranu Kalogjeri, prof. emeritusu. Tiskan je u monografiji/zborniku *Goran Kalogjera, Život s lapisom*, Sveučilište u Rijeci, Rijeka 2022: 147–153. Ovdje je neznatno dopunjen.

Goran i ja

Poticajna slučajnost: zajednički nam je otok Korčula. Meni po ocu Blačani-
nu, Goranu odrastanjem u gradu Korčuli, obiteljskim korijenjem, školova-
njem do studentskih dana, izdavačkim inicijativama, korčulanističkim
studijama i mnoštvom društvenih, međunacionalnih kulturno-znanstvenih
nîti koje je filantropski razgranao čvrsto ih i danas njegujući.

Prije

Davni predavački dani u prostorima gornje zgrade – na Belvederu –zasje-
njene lipama – i one donje, blizu Kosoga tornja, dijeleći je s osnovcima
iz *Tesle*. Uz ulaz slijeva i desna pratile su nas Svečnjakove velike progra-
matske freske s početka pedesetih. Na njima prizori *školskih i vanškolskih*
aktivnosti pionira, priprema igrokaza. Slike u slikama, trag drugog vrema-
na u kojem sam i ja bila *Teslina* školarka. I moj brat – za prethodnog
imena škole: *Brusićeva* – i njegova kći i djeca njegove kćeri. Godine
2008. freske su restaurirane. Daina Glavočić u *Sušačkoj reviji* nudi nam
detaljnije podatke uz sadržaj oslikanih zidova, ondašnjem društvenom
kontekstu slikareva riječkog angažmana kao i povijest imena i nastanka
rečene zgrade. Ilustrativ mijene estetskih standarda i preimenovanja na
pozadini ideoloških pretpostavki.

Kako se današnjim đacima doima zidna slikovnica – kostim i scena – iz
vremena njihovih nona i nonića, prolazeći danomice tim stubištem? Ne
primjećuju? Sliježu li ramenima ili smiješkom čuđenja izuste: *baš je onda*
bilo fora! Školarci ondašnji i sadašnji – ikonografske razlike, sličnosti?
Kao da se čuje *razglas*, usna harmonika, višeglasni mrmor djevojčica,
uvježbavanje recitacije u dvorani za *fiskulturu*, žagor iza kulisa, užurbani
koraci, povici, šapat, šale. Neprolazan miris školske juhice i variva za *ma-
lene* kad je valjalo načas zastati i propustiti domačice s obročnim kolicima
na putu do blagovaona.

Kabinet 29 b

Neko smo vrijeme skupa bili smješteni u kabinetu 29 b na drugome katu. Onom po sredini malog hodničkog odvojka koji je zapremao još dva kabineta. Naš je, kao i kabinet 29 c, imao manje stolica i radnih stolova nego kabinetskog osoblja. Svakojako snalaženje pomoćnim stolčićem, dobra volja i kolegijalna spremnost na improvizirani smještaj bili su norma kao i korištenje stola na smjenu u dogovorene sate i dane. U jednom kraćem nastavnom razdoblju bilo nas je u našem kabinetu, što profesora i asistenata, honorarnih i vanjskih (gostujućih) predavača – šestero na dva radna stola. I sve je *štimalo* s obzirom na radne rezultate.

Je li nam dostajalo vremena i radnoga poleta da korčulanistički književno-kritički atlas uzajamno propitkujemo? Tijekom kabinetskog suživota bilo je volje, ali vremena nije bilo. Nastavne pauze su vremenski tjesnaci, debatnoga šarma s *nogu* i tople ćakule ima na pretek, ali se dalje od natuknica ne može. Uzmimo to kao iskrice na blagdanskoj prskalici: te iskrice iskre uokolo i začas nestaju ostavivši dopadljiv trag. Kao potencijal u pričuvi imaginarnog planera. Šifra za odgodu: drugi put; jedanput; dogovorit ćemo... obziri, takt, kraća ili dulja studijska odsustva, kabinetska gužva, opetovane pretrage raritetnih izvora u arhivskom fondu, kopanje po knjižničnim koridorima, sati i dani, godine da se zaokruži *svoju temu*.

Koliko je Goran imao *svojih tema*! Koliko je vremena trebalo za studij bratovštinskih tragova u dostupnim izvorima, prepjevima s talijanskoga – mletačkoga narječja, bratimskih knjiga, matrikula, pjesmarica, kantalena, molitvi i inih dokumenata? Za četrdesetogodišnji makedonistički studij i studije? Za *Mladu Rijeku u stihu* (1997.) – izborom stihova s ciljem da rečeni naraštaj izađe iz sjene, što on kao radni povod ističe na kraju Uvoda. Kritički oprezan, svjestan da antologije nisu za sva vremena, da izbori po generacijskome ključu nose rizik njihova preuranjena rangiranja i poetološke prognoze.

Na maratonskoj sjednici zaraćenih strana glasačku ruku dići za ili protiv? Suzdržan ostati? Ne doći na sjednicu? Napustiti je išuljavši se ako stražnja vrata nisu zaključana? Otići usred žustre debate demonstrativno, put prednjih vrata, neka vide da srljaju. Mikrofenomenologija ustupaka, potiskivanja tjeskobe, pretpostavljenog elana, kolebljivih odluka, svakojakih pritisaka, nepopravljive naivnosti. I tako dalje. *Biti ili ne biti* na raznim razinama svakodnevice.

Poslijeratno, gostujući profesor i lektor za makedonističke kolegije, Vasil Tocinovski, dijelio je s nama svoj kabinetski boravak. Da ga ne ometam u konzultacijskome dijelu rada sa studentima, utišala bih se za svojim stolom dok čekam nastavno zvono. Nisam mogla ne primijetiti njegov kultiviran, strpljiv, informativan i uvažavajući radni razgovor sa studentom. Inače, moji su sustanari bili baš različiti što je posve nevažno za slušače makedonistike jer s velikim interesom i brojnošću odabiru rečeni izborni kolegij: Vasil potih, pomirljivog smiješka, blagoga naklona pri pozdravu, jedva čujan kucanjem i ulaskom u kabinet – Goran visoko raskriljenih ruku i uzvikom *adio*, gromkim smijehom, bučnom psovkom, robustne siluete s kraja hodnika ili Korzom onog prepoznatljiva profila – ne slučajno izabranog – za naslovnicu *Makedonskih prijateljstava* (2019.). Kraći je sustanarski boravak, pred svoje umirovljenje, kod nas bio dobio i profesor Berlot. U šaljivim osvrtima na svoj, na naš predavački milie, na predbolonjsko komešanje, na bojazni kako će to sve oko radikalnih novuma teći, znao je dometnuti da ima nešto dobro s umirovljenjem, jer ga sustižu godine posustajućeg elana. Briga i strahovi svake vrste, pa i oko prosvjetne budućnosti pojela bi ga. Mi smo peripatetičari, stara škola hodača, prolaznika kroz nastavne režime, stare i nove filozofske škole te ih valja umješno adaptirati naputcima odozgo, našalio se. Nije dočekao seljenje u kampus.

Goran je blagonaklono i širokogrudno ustupao svoj stol mladima dok su bili na poslovnoj i statusnoj pričuvi, podupirao je s prorektorskih ovlasti

sva nastojanja oko njihova *ulaska u sustav*. Jednom su mi pokucala dva izvrsna apsolventa, tik pred diplomiranjem s riječima da mi ih šalje prof. Kalogjera, premda mi ih on nije bio najavio. Nikad se Goran i ja nismo vratili toj zgodi. Ponudili su svoje, uopćeno kažem, intelektualne potencijale i osvjedočena ispitna postignuća ukoliko bih ih mogla angažirati na projektnome zadatku – kad ga osmislim i uspijem se izboriti za projektni tim višegodišnjim vođenjem. Znali su da projekt nemam, ali bi valjalo da ga imam. Bili su više nego simpatični, prostodušne neupućenosti u teško prohodne puteve pred njima. Bilo me sram što nisam ta od ostvarivih očekivanja.

Poslije – Kampus

Pa smo preselili u nove, futurističke prostore sveučilišne Rijeke. Elitno zdanje *u šir, uvis* (sintagma iz *Isušene kaljuže*) obgrljeno suncem i svjetlom, ostakljenim vertikalama, stubišnim odmorištima, burom, jugom i neslućenim krajobraznim rastom poput nedoglednih čempresa s obližnjega groblja. Kabinetski separei i predavaonice opremljene kao iz snova. Izvedbene mogućnosti koje valja otkrivati kao pravu blagodat. Modulni prostori prilagodljivi profilu korisnika, suvremenim tehnološkim rješenjima, daleko od *dictando* pasatizma.

Komparatist po vokaciji

Pišem ti, dragi moj G, (ovdje posuđujem početak Charlesova pisma „autoru“ u Šegedinovu romanu/zbirci novela *Crni smiješak*) u pretrazi uspomena, učilišnih zgoda sa željom da prevladaju one lijepje. Da hipotetske razgovore nabacim kao da su se dogodili. Pa bi – kad bi se dogodili – prebirali dojmove o bolničkim dijalozima piščevih ostarjelih likova. Nismo li i mi ostarjeli likovi naših šetnji? Pa bi sjedeći u kafiću, uza zaglušujuću *house* glazbu, (ima udarni bubanj na svakom ritmu?) ovlaš dotakli piščev interes za onostrano, tek spomenuli *Djecu božju*. Što je, recimo, s motivom majke?

Čudno je to s majkom, nije li? Temom izdaje. Egzila. Držiš li još da je (cit.) *on esteta koji posvuda traži ljepotu svijeta i ljepotu života?* Zamršen je odnos Charlesa, Silvestra i fantomskog *G-a*, nije li?

Što s ništavilom u *Crnome smiješku*? Ništavilo kao gnijezdo svjetova? Je li uopće moguća poredba Šegedinova metafizičkog ništavila i Racinovo ahasferstvo? Racinovo *Ništa u totalitetu* i čakavski pjesnici (u knjizi *Južnoslavenska književna prožimanja*) tvoj je komparatistički izazov (cijela knjiga sitnog slova i bez proreda, šteta!) ne samo za književnu historiografiju nego mi se nadaje mogućim za dramsku adaptaciju kakvu je dobilo *Vježbanje života*. Bila bi to društvena i kulturno-umjetnička freska predraća, rata i ranoga poraća dalmatinsko-kvarnerskoga humanuma. Kakva panorama sučeljenih generacijski, idejno lijevih, poetički mnogovrsnih, sudbinom i skončanji-ma većinom tragičnih! Gle, Nikolić (stihovi s početka *Osvrta*) i Katalinić Jeretov (*Sipar*, 1940.) istim egzilnim vapajem dozivaju svoja primorska djetinjstva: (...) *moj bijeli Sipar i moje žaló/gdje sam kao dijete malo/letio za snima/lovio leptire/tražio školjke po žaló/čudio se vjetru i valu* (...)

Ili da pretresamo Šegedinove usamljeničke šetnje zagrebačkim, pariškim parkovima? Racinovo sušačko poslijepodne nakon splitskog zatvora? Sušačke i zagrebačke subote i šetnje braće Polić, zbirku pripovijedaka našeg Vasilu *Sušačko popodne* (2010., 2015.). Najposlije, na rastanku bi barem spomenuli polemički tekst *Svi smo odgovorni?* (Šegedin, 1995.) Tiče li nas se šezdesetma?, sedamdesetprva?, devedesetprva?, devedesetpeti? Slaveni protiv Slavena danas?

Pasije, Uskrsnuće

Koji bi *Plač* izdvojio kao izniman po nekom ključu? *Plač* koji ispada iz zadana nabožna klišeja? Mogu li se studenti ambijentirati u tanatomorfni i epifanijski sukus pasionskih pjesama o uskrsnuću? Je li bilo tvoje ponese-nosti ekspresijom, danteskim slikama uz *dan od Uskrsenja*, *Gospin plač*, *Tilo Isusovo*, *Tilo Propetog – Krvlju svojom hti oprati,/za grišnike sebe dati*

(*Pjesma od Uskrsnuća*, u: *Bratimsko pjesništvo grada Korčule*), *Božji greb?*, ikonografije raspeća, Isusovih rana, straha od kuge, ognja za grješne?

Faktocitatni dometak

Gospođa Lenka Kalogjera ili posveta majci

Na dnu posljednje stranice jedne od Goranovih knjiga, među navedenima u zahvali je i (cit.) *korčulanska suradnica gospođa Lenka Kalogjera*. Po pričanju mojih rođaka i u sjećanjima istovremene generacije učitelja, gospođa Lenka, Goranova majka, vrlo je poštovana i voljena, kako među školskim kolegama, tako i nebrojenim generacijama učenika. Pamte njevu predanost plemenitoj biti učiteljskog poziva usadivši je i sinu jedincu kao etički *credo*.

Lumblija ili *ne zaboravi me*

Nekom sam prilikom spomenula starinski kolač, navodno izvorno blat-ski i kušala ga samo jednom, u Gršćici. Lumblija ili *nezaboravak*. Smeđa pogačasta slastica, bogata mirodijama i aromom prošeka u kojoj kao da je sve dalmatinsko bilje našlo okusno-mirisni trezor. Nakon tjedan-dva eto koverta iz grada Korčule, s datumom 27. 05. 1995. godine na marki od 1.00 kune. Goranova riječka adresa prebrisana, ispod crnim flomasterom dopisano moje ime. Poletnoenergičnim Goranovim rukopisom, upečatljive grafije.

Na papiriću, jasno i uredno – među ostalim – navodi se:

Za lumblije treba: 1 kg brašna; 20 dkg šećera; 20 dkg masti (...) treba 15 dkg suhvice, kora od limuna i naranče, žličica cimeta, jedan nastrugani oraščić (...) najprije šest sati prije napraviti predtjesto (kvas, malo šećera, mlako mlijeko i brašno)... peći na 180 stupnjeva, $\frac{3}{4}$ sata...

U vrijeme našeg razgovora o lumblji nije bilo internetskog pretraživača kojim bi u samo dva klika otvorila sve varijante recepta i povijesti njena imena – inicijalno s iskrivljenog francuskog: *ne-m'oubliez-pas*.

Gospođu Kalogjeru, Goranovu majku, nisam stigla upoznati. Za rijetkih dolazaka u Korčulu ceduljica s receptom bila je prilika za toplu i iskrenu zahvalu, početak poznanstva.

Posveta ocu

Mnogi autori navode puno ime osobe kojoj djelo posvećuju, neki inicijalima ili uopćenim riječima. Neki navode i razloge posvete, kronologiju zasluga onoga kome je djelo posvećeno. Posvete se upućuju životnim uzorima, primjerice roditeljima, supruzi, zetu, snahi, precima, učiteljima, suborcima, piscu u kojeg su se ugledali, zavičajnu, političaru, školi, timu, udruzi, ljubimcima, gradu. Mjestu za koje su osjećajno vezani itd.

Tako uz početak jedne od Goranovih knjiga eto kratki zahvalni osvrt na oca. Proširenu inačicu te posvete/zahvale ocu nalazimo i u nedavnoj monografiji gdje s pijetetom domeće:

moj je otac vrlo rano shvatio da nisam onaj fetivi Korčulanin, tako da je moj odgoj prepustio majci. Možda je ponekad i patio zbog toga, no to nije nikada pokazivao. Nije me silio ni na šta.

To kaže sin-jedinac o ocu brodograditeljskoga nasljeđa i tradicionalno katolički odgojenog pa bi bilo očekivano da je očinskim impulsom u sinu poticao klišeje tehničko-proizvodnih nagnuća i konfesionalnog obzora ili ga – kako biva u mnogih roditeljskih očekivanjima – odvrćao od profesionalnih interesa i izbora kojima je od gimnazijskih dana naginjao. Tim je dojmljiviji Goranov spomendar ocu: podcrtava osvjedočenu roditeljsku nesebičnost.

Posveta tajnovita: *Cvitu od mindola.*

„Drugi“ Goran, onaj lirski, u jednoj se knjizi otkrio atipičnom posvetom. Valja zastati kod autorova stilogena izbora jer je minimalnim sredstvima postigao maksimum efekta, i ne htijući ga svjesno postići. Goranova je posveta poput haiku stiha, samodostatna krajnjom sublimnošću. Jednostavan iskaz, sveden na dvije riječi vezane prijedlogom. Da je pisana na standardu, bila bi dojmovno nejaka. Ovako je topla i nježna. Botanički znamen ôs je poruke. Estetski ostvaraj i petrarkistički *eho* nadmašuju praktičnu svrhu posvete. Taj je višak čini jedinstvenom. Goranova minijatura ostaje tajnovita. Kome je upućena posveta – možemo samo nagađati.

JOZO BAČIĆ MANJAVIN

GROMAČE

libar pisama sa škoja

Gromače Josipa Bačića Manjavina

/obiteljska crtica/

... ograde od suhozida, složene od gola kamena bez žbuke i veziva. To je naše vjekovno graditeljstvo pod vedrim nebom, koje nastaje od pamtivijeka bez inženjera i arhitekata. (...) Kao mreža nekog apstraktnog crteža one prekrivaju cijeli pejzaž, utiskujući u sliku elementarne prirode trag ljudske misli i volje. Gromače su ljudski planovi i nacrti nacrtani ne na papiru nego na licu zemlje. (...) Koja li su to remek-djela tehnike i oblikovanja s kamenjem koje dlijeto nije ni dotaklo...

Branko Fučić

Ima više od četrdeset godina kako me Ivan Bačić Manjavin – pjesnikov nećak – pitao: *A kad ćeš pisat o barbi Jozetu i njegovin pismama?* To je onaj Ivan iz *Maloga Učijaka* u Josipovoj pjesmi o *Tri kačadura*, s imaginiranim kadrom raskošne večere. Žanr-sličica nalik seoskim prikazima renesansnoga Flandrijca Brueghela. Fantazija o *pretrpanu stolu*. O pjesnikovu poslanju da stihom ovjekovječi lovačku gozbu. Arhetip blagovanja i sitosti. U staroga krčmara i njegove žene, zumiranih u podvorbi oko trpeze s *bocunima žarkega vina, gvančere pune ispečenoga zeca iz kolina, božjeg kokotića, orebica, pritilih, malih tica, grmuša, (...) da mi težaci, kačaduri škoja/ večeramo boje od Lukula u Rimu*. Onaj Ivan koji je na žuđenu povratku iz australskih pečalbarskih solana i duga izbivanja od najmilijih – na zamolbu riječke *grane* – davne 1966. godine skrenuo u Opatiju *bajnu* da s *ćeron* brata mu Nikole otvori naturalni ples u svijetlima iluminiranoj sali, tada prestižnog *Adriatica*, pa tek potom u rodno Blato, ženi i *dici*.

Podjednaka je moja krivnja što odavno nisam odradila dogovoreni tekst naslova *Jozo Bačić Manjavin – hrvatski pučki pjesnik* za Blatski ljetopis – Društva Blačana i prijatelja Blata u Zagrebu. Evo prilike, pozivom kolege koji mârno skrbi o književno-kulturalnom probitku svog rodnog otoka, da se konačno odredim spram navedenoga. Neće to biti dopuna obavije-
sno sažete, *bona mente* obojene⁵⁶ natuknice o rečenu pučkome pjesniku

---

⁵⁶ Odnosi se na kritički komentar korčulanista Gorana Kalogjera koji pri dnu natuknice uz pjesme Josipa Bačića Manjavina (1897. – 1979.) veli: (...) *Lokalni vokabular, dojmiljivi dijalektizmi, nedotjerani slobodni stih, slikoviti epiteti bile bi temeljne odrednice njegove pjesničke pojavnosti*. Usp. G. Kalogjera, *Korčulanska pera*, Leksikon, FF u Rijeci, Rijeka 2003: 18. Kraćom, sumarnom ali kritičnijom ocjenom koja se odnosi i na Bačića, Kalogjera konstatira: (...) *Premda je u većini slučajeva karakteristika ove grupe prosječnost, treba izdvojiti prerano umrlog Kuzmu Petkovića*. U: *Književno stvaralaštvo, jezik i kultura na otoku Korčuli*, Zbornik radova 1., ur. D. Durić, FF u Rijeci/Gradska knjižnica I. Vidali, Korčula/ Rijeka 2013: 97. Također usp. posve decidan kritički stav istog autora: (...) *U domeni dijalektalne lirike ističem Simatovića i njegova Električna pisma, dok su Josip Bačić-Manjavin, Petar Farčić i Antonije Farčić prosječni lokalni stihotvorci, čijoj pjesničkoj zaostavštini ne treba pokazivati veću pažnju izuzev one književno-povijesne*. Usp. *Korčula koje više nema*, Sveučilište u Rijeci, FF 2005: 13. Kalogjerin kvalifikativ o prosječnosti Bačićeva stiha – koji da ne prelazi lokalni doseg – ne samo da je objektivan, nego i benevolentan, s(p)retno izostavivši književno-analitičko pretresanje pjesnikove prosječnosti. Određenije: relativno mali pjesnikov opus epsko-lirskih stihova dosegom je neujednaćen. Sveukupno sedamdesetak tiskanih pjesama u dugovječnom pjesnikovu životu od kojih je na većem dijelu stihova valjalo još poraditi. U svih su stvaratelja – ma o kojem se umjetničkom polju radilo – djela vrijednosno neujednaćena pa ne čudi da je i Bačić pritisnut svakojakim biografskim okolnostima gubio dah i ambiciju za dotjerivanjem, za iskaznim vještinama kako bi bile unikatne, meraviljozne. Od *Marulovih suza* – slobodnije upamćen naziv pjesnikova *dramoleta*, napisanog i izvedenog pred mještanima kao protestni čin uz jednu nepravednu presudu i likvidaciju mjesnoga uglednika, po talijanskoj kapitulaciji i uspostavi tzv. narodne vlasti na Otoku, godine 1943., te posljedniće inkriminacije pjesnikova *performansa* – o čemu saznajem od Franka Burmasa, Manjavina po majčinoj strani, koji u blatskim uspomenuama nosi i rečenu „zgodu“, do *krivovirnih* izjava u poraću, ponovnih inkriminacija i degradiranja – putanja je ispunjena padovima o čemu ponešto naslućujemo iz *Gromača*. Ima u njega zanimljivih, pamtljivih stihova kao i onih koje je trebalo još tesati ili ih mentorskim i prijateljskim (na)govorom (Zlatko Tomićić?) oblikotvorno usavršiti. Primjerice onih u žanru prigodnica i panegirika

ni analitički diskurs kojim se od mikro do makro stilskih rješenja proniče u lingvostilsko, kompozicijsko, ekspresivno postignuće *Gromača*. Želim u povodu Bačićevih stihova kolažirati smrtopisni epistolar. *Amarkord* za jednu od mojih obiteljskih grana. Onu blatsku, korčulansku posežući za književnokritičkim alatkama minimalno, ne koliko bi se moglo ili trebalo. U jednoj od odloženih kutija – onoj signiranoj *korčulanistika* – pomno je – uz ostalo – pohranjen sveščić obavijen trobojnim koncem u kojem su od dugovjeka trajanja slijepljeno nalegli svakojaki papiri pa ih valja pažljivo razdvajati i presložiti. Osmrtnica kojom kći Jasenka javlja *svim rođacima, prijateljima i znancima žalosnu vijest da je 10. travnja 1979. u 83. godini života nakon teške bolesti blago u Gospodinu preminuo* njezin dragi otac, Josip Bačić Manjavin. U Zagrebu. Osmrtnica kojom pjesnikova nećakinja Vesna javlja žalosnu vijest o smrti svoga oca – pjesnikova brata, Vinka Bačića Manjavina. U Zagrebu, godine 1968. Tu sam braću – Vinka i pjesnika Josipa – tijekom šezdesetih povremeno viđala u zagrebačkome *Blatu, Korčuli*, surogat-ambijentacijama našeg antejskog zôva. U živoj, temperamentnoj raspri o nekim političkim i svakodnevnim temama, u galantnu nadmetanju tko će *ovi put* podmiriti račun za gavune s blitvom, gemiš. Naočiti, stasiti otočani. Adoptivni *Zagrepčanci*, šćakavsko/štokavsko/kajkavsko-purgerski⁵⁷ *mišanci*, gestovno-mimičke

---

à la *Tebi moj Asklepije, Uzdas i starog mornara, Ivanu Meštroviću, Pjevam ti pjesmu tvojih stvorenih djela, Frani Kršiniću*. Promašenima ih ocjenjujem već i na razini redaktorsko-uredničkoga oka – ne dirajući izričajne nesklapnosti, fono-grafo-stilematske i interpunkcijske nejasnoće – jer je valjalo intervenirati u raspored i slijed pjesama na način da se prati organska (estetsko-ekspresivna) nit kod čega nije nužno da budu i tematsko-motivski grupirane. Pa bi spomenute prigodnice, ôdne kantilene, slavopojke, historicistički intonirane epsko-lirske evokacije valjalo – ako ne izostaviti – onda pročišćeno separirati u zaseban, makar i omanji, rukovet. O tome je poodavno Nikola Bačić obzirmo ponešto pripomenuo Josipu, za vremena, kad mu je rukopis buduće zbirke bio dan na uvid. Više koju stranicu dalje.

⁵⁷ Odakle u blatskoga pučkoga pjesnika naslov jedne od pjesama *Flundra?* Po tzv. Purgerskome rječniku – onome „starih Zagrepčana“ – taj je leksem pogrdnoga

upečatljivosti, akustičkim učinkom (nazalizacijom, akutom, diftonzima, labijalima...), zavičajnim frazemima iz *paleo* vremena koje jedva da sam hvatala, prohujalih dogodovština, humornih aluzija, međusobna peckanja. Za trenutaka bratske *ćakule* transferirani u bašćinski *felibriž*, po konverzacijskoj prigodi šatiran kajkanjem i standardnim hrvatskim jezikom.

Srcem nikad posvema presađeni u zagrebačke magle.⁵⁸ Oba gustih, valovitih vlasi, tada već sasvim sijedih, izražajnih tamnih očiju, u Vinka nadasve prodorna pogleda. Josip – vrlo visok, pomalo pognut, u dugu crnu kaputu, *plaf* široka oboda, izdaleka šireći ruke pri pozdravu i zagrljaju. U pismu od 26. ožujka 1968. godine, neposredno pred smrt brata Vinka, Josip piše:

Ja sam svakog dana na vratima te klinike (u Draškovićevoj, op. D. B. K.) i njegove šok sobe u koju ne puštaju nikoga k njemu, pak ni mene iako sam mu brat. Jedino je samo to utješljivo što mi daju sve informacije doktorica i doktor koji ga liječe.

Iz pisma Nikole Bačića Josipu, u podrupku, uz ispraćaj Vinkov:

Prošlo je sve bez skandala i bez teškoća za Vesnu. Nakon sprovoda odvezli smo se Vesni. Tu je Josip bio bučan, ovaj put, mislim, prije svega zato što je bukom prikrivao strah od smrti. Da li je to bilo jasno njima i ostaloj rodbini, ne znam, ali ne vjerujem. (podcrtao Nikola Bačić)

---

prizvuka te ima značiti *laka djevojka* ili *žena* ili po *Rječniku karlovačkog urbanog plemena ženska osoba sumnjivog morala i zapuštenog izgleda*. Dio je i iločkih germanizama unutar slavonskog dijalekta. Po Klaiću *flândra* – bludnica, ženska skitnica, naziv navodno porijeklom uz žene iz Flandrije i 30-godišnji rat.

⁵⁸ Ivo Frangeš uz osvrt na djela braće Marina i Juru Franičevića primjećuje: *Možda je za razliku od kontinentalaca, otočanima odlazak u grad dvostruko težak rastanak: od zavičajnog sela i rodnog otoka; tako je i prijelaz iz drevne, literarnom tradicijom prožete čakavštine u novi, štokavski standardni izraz otočaninu još dramatičniji.* (Ivo Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti*, NZMH/Cankarjeva založba, Zagreb – Ljubljana, 1987: 349)

Osmrtnica – požutjela, naborana, presavijana kako bi se prilagodila koverti i dugu poštanskome putovanju od Blata do Like (Otočac) u strahotna ratna vremena – kojom *tužnim srcem javljaju da je drugi brat pučkoga pjesnika Josipa – Ivan –*

potkrijepljen svetoostajstvima umirućih 26. srpnja 1943. preminuo u 55-toj godini života te će se Sv. Misa za upokoj duše neprežaljenog pokojnika održati 28. srpnja 1943. u 7 sati ujutro u Crkvi Matiji u Blatu.

Samo par mjeseci ranije, u ožujku, u otočkoj bolnici punoj ranjenika roditelji će se starijem Ivanovu sinu Nikoli, sin. Dida Ivan nije ga stigao vidjeti. Ali je njegova dopisnica ispisana crnom tintom stigla: odasлана 25. svibnja iste 1943. godine, s poštanskim pečatom *Poste di Curzola-Spalato, Commune di Blato* i neizostavnim VERIFICATO. Adresiranoj na *Hrvatsku Liku*, u kontinentalni će gradić Otočac, izložen učestaloj pucnjavi i raznobojnim vojnama stići *cartolina postale* u povodu Nikolina prvorođenca. Ivan javlja kako nije dobio Nikolino pismo jer ga je talijanska

cenzura obustavila stoga razloga, da si pisa na papir koji je bi rigani a to je ovamo zabranjeno. Zato, kad mi budeš drugi put pisati, piši mi na papir koji je čist, bez crta. (...) Drago mi je da ti se rodi sin – lipega imena Marin.

Bio je to Ivan iz pjesme naslovljene *U Maloj Rasohi* – otac istoimenog Ivana iz stihova o *Tri kačadura*, australskog pečalbara. Jezgrovite epizode o neumitnoj sječi „otpisana“ stabla koje simbolizira vjekovanje, odolijevanje, vertikalnu moralnu i krajobraznu ali mu je došao životni kraj:

Iša san s braton/ Ivanon po hladu/ u ranu zoru/ u Male Rasohe goru/ i došli smo oštrin/ želizon i kosoron/ staron i velikon / boru.// Najprvo smo mu/ ogulili debelu koru/ i tek što smo ga/ pri klehu posikli/ poče je cvilit/ i padat star/ da je i tice/ u gori ćapa/ užas i strah.../ A jan i moj

*brat Ivan/ gledali smo ga/ kako je teško/ svrata// Kako se je teško/ za
vazda od svojega/ trupa i gore/ rasta.*

Jesu li, primjerice, stihovi o obaranju starodrevna bora čakavski sadržaj u čakavskome stihu? Pjesma je pisana iz sjećanja na proživljaj⁵⁹ – ne samo na događaj – kojega je moguće univerzalizirati.⁶⁰ Nevoljkost da se život okonča (*poče je cvilit*), da se *za vazda od svojega trupa* (tijela) i okoliša (sociosfere) rastane. Uz prizor rušenja bora idu tjeskobni osjećaji o poremećenoj ekosferi alegorijski iskazani prestravljenim pticama. Pjesnik je oronulu boru, *krilatim granama, ticama* udahnuo animističku osjetilnost. Rečeno bi iskustvo mogao potvrditi mnogi drvosječa koji nije tek rutinski obarao neka „svoja“ stabla. U podtekstu je stav o nematerijalnome bitku okoliša. O animi/entelehiji bića uopće. Josipove pučke pjesme – uza svu nedorečenost – ćutilno anticipiraju ekološki apel za očuvanjem prirode.

Tanahna koverta kakve avionski odašiljemo, *crvenobijeloplavoga* obruba, baš kao i trobojni končić kojim je spominjani arhivarijski svitak zavezan, stigla je iz Beograda 3. studenoga 1997. godine. Od trećega Josipova nećaka, Ljubiše Bačića (Manjavina)⁶¹. Pismo je pisano pisačim strojem na tanku, šušlavom papiru. U prvoj rečenici izražava bojazan hoće li pismo ikada stići u Rijeku premda *od kolege Aljoše Vučkovića, koji je Splitsanin* saznaje da *pošta s Hrvatskom radi bez problema*. Ljubišin se otac Antun vođen

---

⁵⁹ Wordsworth: pjesma kao *recollection of the mind*.

⁶⁰ Usp. davnu polemiku na temu tzv. regionalnoga, dijalektalnoga koinea i *homo ciacavshianusa* u Nazora, Čmje, Bratulića, Cvitana i drugih u: Dometi, god. 1., br. 6-7/1968., Predgovor Z. Čmje; isto, god. 3, br. 9/1970., isto, god. 7, br. 7-8/1974. i tekst *Čakavska ars poetica* Jelene Lužine-Sladonja. Također *Čakavsko pjesništvo XX. stoljeća/ Antologija / Studija* Milorada Stojevića, ICR, Rijeka 1987. i bibliografski izvori u navedenim naslovima.

⁶¹ Rođen je u Soko Banji 1922. godine, umro u Beogradu 1999. godine. Pored prevoditeljskih referenci i bogatog glumačkog traga, zapažen je pjesničkim knjigama: *Stena gologlava*, Beograd 1985.; *Moj živote, malo li te ima*, Beograd 1999.

izazovima pravne i odvjetničke profesije dvadesetih godina prošloga stoljeća, nakon više premještaja, obiteljski skrasio u Beogradu. Bio je najškolaraniji među petero sinova-skulana blatskoga težaka i *stimatura* (službenog zemljišnog procjenitelja za potrebe suda i privatnih osoba) Nikole/Mikule Bačića Manjavina. Sinovi redom: Ante (Antun/Antonije), Ambrozij (Ambroz), Vinko (Vicko), pučki pjesnik Josip (Joze) i Ivan Bačić.

Ljubiša, u vrijeme oduzeta pisma sedamdesetpetogodišnjak (dvije godine prije svoje smrti), piše:

(...) pismo (je) puno sete zbog vremena u kojem živimo i zbog sudbina, ne samo nas Bačića, nego i svih drugih ljudi rasejanih i razdvojenih na relativno malom prostoru ove nesrećne zemlje. (...) drugova više nemam, svi su pomrli. (...) Zbog svega toga (nedavni „jugoslavenski rat“ i poraće, op. D. B. K.) ja sam se zavukao u kuću, poput svih starijih ljudi, ne idem nikud, osim u pozorište jedanput dnevno...Moju zbirku pesama poslao bih ti, ali ne znam koliko će ti značiti i odgovarati jer je pisana na dijalektu istočne Srbije (u narječju majčinih korijena, op. D. B. K.), a to je jezik koji nije blizak ni Srbima koji govore književnim jezikom, a još manje će biti razumljiv vama. Osim toga štampan je ćirilicom. Otprilike kao što Petrica Kerempuh u jezičnom pogledu iziskuje trud. Ako to možeš da prevaziđeš, poslaću Ti knjigu (ne znam da li će stići), samo mi javi.

Zbirka nije stigla.

U Nacionalu od 14. travnja 1999. godine, stranica 9.: *Glumica Milena Dravić izjavila je:*

(...) Ono što me najviše plaši jest rasulo (...) Umro nam je kolega Ljubiša Bačić iz Ateljea 212, ali se u tome pozorištu celoga dana niko ne javlja. Ne mogu dobiti nikakvu informaciju ni o njegovu sprovodu. Zaista, plašim se toga rasula!“

Kažu da je za NATOVIH granatiranja odustao od skloništa. Kod kuće je čekao. Pârte o smrti Ambrozija i Ante/Antonija nisu sačuvane. Nemam ni onu o Ljubišinoj smrti i sahrani.

Od svjetskog do balkanskog rata, od ratno/poratnih dopisnica i pisama u razmaku od pedesetak godina do taložene melankolije zbog Berenikine kose (N. Fabio) kojoj je nalik svako obiteljsko gra(na)nje, pepeo davnih i nedavnih uz zastrašujuće uokvirujuće crnilo osmrtnica – papirnih kriпти za voljene... što ostaje upamćeno?

Jesu li Ljubišina dijalektalna zbirka na idiomu **majčinih, sokobanjskih** korijena i Josipova na idiomu **blatskih, očevih** korijena u nekoj spoznajnoj točki sumjerljive? Međusobno neznane i neiščitane. Daleke pa ipak bliske? Unatoč tome što je jednoj autorom intelektualac, kazalištarac, osvjedočeni umjetnik a drugoj tzv. pučki pjesnik lokalnog dosega i noćni čuvar? Istovremeno nastajale u raznostranim zemljopisnim kotama, režimskim i ideološkim mijenama ali istim porivom da se izrazno i identitetno u-zemlje?⁶² Da *osluhnu duboku unutrašnju svezu s pređima*. (Barčeva formulacija)

Gromače nemam, tek presliku. Tako i preslikanih petnaest Josipovih pjesama iz *Svačića*, Književnog zbornika Zajednice samostalnih pisaca *Tin* (Zagreb, Knjiga 1, 1969: 346–359) pod egidom *Josip Bačić Manjavin – Blatski pisnik*.

---

⁶² U-zemljivanje ovdje valja razumjeti metaforički i distinktivno: pjesnički je poriv u obojice isti, realizacija metodološki i konceptom udaljena. U Ljubiše je zavičajni zôv ili hod „unazad“ k primalnome impulsu (krîku) izrazno dijalektalan ali sadržajno ludističan, višesmislen, paradoksan, od-zemljen. Otisnut od ishodišnog upita tko sam, čiji sam, odakle sam? Ljubiša tendira k de/re/konstrukciji „leksikaliziranih“ sadržaja maskiranih dijalektalnom aurom. Ljubiša se odmiče od referencijalne doslovnosti, u Josipa je neposredovani doziv onoga što osjeća, pamti, misli, čini.

Na poleđini kopirane *Gromačine* naslovnice drhturavi krasopis Josipovih poodmaklih godina:

*Dragoj ćeri mojega pokojnoga brata Vinka – Vesni Kranjec – posvećuje
i poklanja stric Jozo Bačić – Manjavin, hrvatski pjesnik; Zagreb 3. svibnja
1971.*

Kako sam bila zatečena, pod naletom mnogovrsnih čuvstava, kad mi je Vesna Bačić-Kranjec, rođena Zagrepčanka, sestrična moga oca, nedavno, telefonom – onako usput – izrecitirala od riječi do riječi – podužu Josipovu pjesmu *Gustrini*, živahno, s vedrinom u glasu, izvorno *blajski*! Uz komentar kako su za nedavnog zagrebačkog obiteljska okupljanja na kojem su bili mladi i stariji *fetivi blajski* Manjavinovići upravo ti Josipovi stihovi o mačku *u barufi s mačkon, koju jubi/ (te da) zakontunban ne tresne /s njon u gustrinu/ s krova kuće./ jerbo on/ ne mari di će s njon past/ kad je jubi.* ... bili korčulanski reminiscencijski okidač, pogotovo mlađima koji i ne znaju za *Gromače* niti su poznavali autora, moguće ni čuli za njega a niti ikad bili u Korčuli.

Za Antunovih sjemeništarskih godina i zajednički provedenih mladićkih trenutaka u Dubrovniku i u Korčuli Josip je naišao na bratovu klasičnu lektiru i po svojoj prilici tada dobio neke trajne estetske impulse koje stjecajem svojih životnih okolnosti nije posvema realizirao ostavši umnogome autodidaktom i lirskim *intuitivcem*. Odonda, pretpostavljam, seže stihovana evokacija *Asklepija* (Eskulapa), *Nusakeje* (Nausikaje), *Odiseja*, *Ahila*, *Hektora*, *Atene*, *Lukula* iz Rima, *svete vatre Dionisovog ognja*.

Na Josipovu želju da čuje dojmove o svojim stihovima, nećak mu je Nikola u pismu nadnevka 16. rujna 1962. godine obzirno pripomenuo:

(...) treba sasvim izbjeći rekvizite klasične mitologije, to jako smeta u jednoj čakavskoj zbirci pjesnika samouka. Što jednostavnije i bez buke – to bolje. (...) Mislim da biste mogli još proširiti tematiku pjesama /motive/.

Ima još raznih drugih situacija iz života i rada i **običaja** Blaćana koje biste mogli zahvatiti, i drugih uspomena, i **pejsaža**. (istaknuo N. B.) (...) treba ići na hvatanje „onog općeg“ što je zajedničko svim otočanima, pa i svim ljudima uopće, mada to „opće“, što veže ljude, ne isključuje da iznesete i neke specifičnosti u sadržaju, a takva jedna specifičnost jest i mjesni govor (...). Dajte stare običaje u konfrontaciji s novim vremenom. Pjesme se Vaše rado čitaju, pogođen je duh i ritam, melodične su. Pritom mislim na one koje sam izdvojio kao uspjele u osnovi. Zbirka bi morala biti zao-kružena, mora se iza pjesama osjećati lik njihova tvorca, na svakoj treba da je žig Vašega bića, Vašeg pogleda na svijet. Tada su originalne. (...) da pri čitanju svake pjesme može da se kaže: vidiš, to je Jozе Bačić. On je takav. Tako on gleda. Itd.

(...) Trebalo bi temeljito ispraviti interpunkcije (zareze, točke, uskličnike itd). Ako mislite i dalje o štampanju, trebalo bi, kako rekoх, tekstove ispraviti jer ima i tehničkih/tipkaćih/ grešaka. (...)

Sedam godina kasnije Josipovi će stihovi biti ukoričeni u knjižici naslovljenoj *Gromače – libar pisama sa škoja* (Zajednica samostalnih pisaca Tin, Zagreb 1969.) Na pedeset i pet stranica četrdeset i jedna pjesma. Sročne i nesročne, dužinom nejednake, tematsko-motivski i raspoloženjem raznolike. Od ekloga, ôda, napitnica, pošalica i slavospjeva do marina, pomoračkih, plenerističkih veduta (upečatljiva *Gušćerica*) i amornih (mladenačkih) suvenira. Stihovani etnografski zapisci, anegdote o sumještanima, goldonijevski štimung ugrubo skiciran. *U maretі vina*⁶³ jedna od ponajboljih, ako ne i najuspjelijega stiha! Stihovi o gladnim godinama dječastva, oskudici i mukotrpnjоj *težaškoj fatigi*. Puntarskim impulsom i pod stare dane. Gorke su i socijetalno angažirane one iz zagrebačkih noćnih *gvardija*. (pjesme *Oči noćnih čuvara*, *Na putu noćne službe*)

---

⁶³ Dopunjenog naslova i stihova u *Svaćiću*. Usp. *Obojkan u maretі vina*: 353.

U spomenutu *Svačiću* tiskano je 14 Josipovih pjesama od kojih je dvanaestak novih, neponovljenih u *Gromačama*. Nekoliko je pjesama pisano na govornoj štokavici. Nažalost, obje tiskovine pate – unatoč nećakovu pravodobnom upozorenju – od nedopustiva uređivačkog nemara, mnogih tipfelera, izostavljenih slova, krivo napisanih naslova ili imena, „čudne“ uporabe interpunkcije, naročito zareza i uskličnika.⁶⁴

---

⁶⁴ Poštujući *verbatim et literatim* pravilo evo tek nekoliko primjera: pjesma *Uzdasi starog mornara*, zadnji stih prve kitice: *iz Tigli-Tanga doma!* i zadnji stih posljednje kitice: *u Tigl-Tanglu Srce izranila.* (istaknula D. B. K. i u narednim primjerima); Rečena pjesma ima i drugih ortografskih nejasnoća, jedna od njih jest i da je pisana čakavsko-ikavskom-štokavsko-ijekavskom „mišancom“ koju se u navedenu primjeru možda dade podvesti pod pjesničku slobodu kojom se koriste autori varirajući idiolekte kako bi potpomogli lingvostilskosemantički efekat. Pa i teom o blatskom pučkom jeziku – preciznije – ikavskom šćakavskom dijalektu čakavskog narječja na graničnom području južnoga dijela čakavštine, tj. koegzistiranju dvaju sustava, čakavskog i štokavskog u korčulanskim govorima – te znanstveno prepoznatim i obrađenim štokavskim elementima u leksiku blatskoga govora. Pa i činjenicom dugogodišnjega pjesnikova izbivanja iz rodne sredine i zavičajnog idioma, upućen profesionalno – za godina službovanja u ZET-u – na standardni hrvatski jezik te familijarno, uz suprugu i kćerku, na zagrebačku kajkavštinu.

Usput: leksem *gromače* (*gromāča* ili *suhozid*, *suhomeđina*, lat. *maseria*, tal. i *muri a secco*, njem. *Die Trockenmauer*) ujedno naslov knjige pjesama, jest primjer autorove slobode da iz riznice hrvatskih varijeteta izabere što mu paše. Taj je leksem „posuđen“ iz sjevernojadranskih narječja i podneblja i nije „autohtono“ korčulanski ni blatski u kojemu bi istoznačnim bilo *mèja* ili *ogradni zid(ovi)* (čakavski i kajkavski; *prasl. međja*, *stl. mežda*, *rus. mežá*, *polj. miedza*), *međhyo*-srednji (lat. *medius*, grč. *méssos*), *mèđa*. Uz leksem *gromače* vezuju se bliskoznačnice *gomila*, *gromila* (lat. *tumulus*, *humak*, *grob*), *mocira*, *ogradina*, *gruh* (sitno kamenje). *Gòmila* = *gròmila*, *gròmilja*, *hrpa kamenja*; *hrpa uopće*, *ograda od kamenja*; *gomìla*, između ostalog kao oznaka zemljišnih granica; stariji oblik *mògila* – *svesl. i prasl. Mogyla*. Semanto-stilski komparabilni su toposu *gromače* stihovi pjesme *Gromača* Branka Benzije (Sveti Juraj-Senj, 1912 – Sveti Juraj-Senj, 1995): (...) *Kamen/ do kamena gromača/ vijek do vijeka lomača/ Znamen (...)*, cit. iz zbirke *Kraj refula*, Senia, Društvo Senjana i prijatelja Senja u Rijeci, Senj 1995–6: 35. Također pjesma *Kamenje* Nikole Bonifačića Rožina, pučkog pjesnika i folklorista (Punat na Krku, 1913 – Zagreb, 1995) i karakterističan početni stih: *Kamenja i stenja, gromač i gomilin/ jiman od starine, devet mojih kolen/ zi pestami lama gruh od krvi črljen/*

Na 36-oj stranici *Gromača* najkraća, haikuovska Josipova pjesma sa šest uskotračnih versi, *morituri* nagovještaja:

Smrt

Moja su svitla

Zvizde neba

Oči judi mojega sela

I svih gradova, brodova

Lanternâ, koje smrt gasi

U mojin očima.

Isti je motiv u pjesmi *Kad umrem*.

Josipovo poduže pismo nadnevka 9. kolovoza 1972. godine stiglo je u Rijeku iz Raba. On je na oporavku, dugotrajni pušački staž ostavio je

---

toliko mi tvrdih ne da, da zagnjilin. /.../ (gruh – sitno kamenje). Cit. prema Korablja začinjavca/ Antologija čakavske poezije, ur. Z. Črnja i A. Mihovilović, Rijeka 1969:182.

Usp. također uz pojam gromače: <http://www.czklv.hr/index.php/zbirke/suhozidna-arhitektura>; *Suhozidna arhitektura, vrtujci i torete otoka Korčule*; Isto: *Jadranski suhozidi: Cres*; <http://www.dragodid.org/jadranski-suhozidi-cres/> Također: Marina Jurkota Rebrović, *Tradicijsko ovčarstvo otoka Cresa: prilog istraživanju*, Centar za održivi razvoj – Ekopark Pernat, 2009., poglavlje *Gromače*, str. 46. i dalje elektroničkog, PDF izdanja.

Jelena Lužina – Sladonja primjećuje da u rječniku priloženom uz Balotin *Dragi kamen* (...) *uopće nema tumačenja riječi gromača. (...) Prepušten, dakle, sebi čitalac bi po kakvoj analogiji ili suglasju došao do zaključka kako je gromača gmlje ili, u boljoj varijanti, kameni zid koji je čest motiv Glihinih slika. U južnoj Istri stoji, međutim, još jedno tumačenje riječi gromača. Gromačom ovdje nazivaju neprohodnu, gustu živicu (...) koja se godinama nije trsila. (...) U nju se odbacuje sve ono što ničemu ne služi: od nepotrebnih starih stvari do kamenja koje se iz zemlje izore svake godine nanovo. (...) I ono je dio zavičaja, dio dragog kamena.* Cit.: Dometi, god. 7, br. 7-8/1974: 118., istaknula J. L.-S. Usp. grōmača, ž., „ograda od nabacanog kamenja podignuta u kršu između manjih komada obradive zemlje“ (...) izvorno je značenje „hrpa kamenja“. *Etimološki rječnik hrvatskoga jezika*, 1. svezak, A – NJ, ur. Ranko Matasović, autori: Ranko Matasović et al., Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2016.

okupiti u mojim godinama u moju parnu
da imam lake krila Labudova. Poletio bih
kтели do Rijeke i ženi do zagreba između
dva arcata plavog teba i Mora. Ali mi se
približava vrijeme odlaska, da odem sa
žarom toplog sunce u krilo jeseni i kine
na koju se nadam, da ću je lakše proći
iza otkrivanja, na ovom divnom škoju
otoka Raba... O sveti jesenje ples,
gubicih sjena! Priljupno tkivo
sunca u plavom arcatu radosti i tuge,
koja blista u bojanu sluge. U meni je
sada vatromet zelenih traka. U meni
nema više straha o smrti. Nema tuge
Ni bola! Ni Mrake. Sve jedno mi je d.
me čeka grobna raka, kad stari je
moram umoran... čekati! Čekati!

Ali u kopljanu vjarenog nebeskog vana
Evo podnevno svane na Ralu svom
Zalost se mijenja toči - nas lijednih
Bolesnih ljudi. U ovom tužnom svom
Što nas sve zove i goni. Čudni su
To Akordi! Pobjećaju me na dane
života u mojem selu. Ali i na patnju
Što je prošle ka vitar! U Blatu vis
neću! O, slobodni svite - slobodni!

posljedice. Sedamdesetpetogodišnjak kao i nećak mu Ljubiša kad nam se posljednji put javio. Josip iz mimodopskog vremena i ladanjskog okoliša. Ljubiša iz ratno-poratnog beogradskog geta i posljedične osame. Ljubiša rezigniran. Oronuo. Kulturalno i odnošajno zanemarenih, pokidanih patrilinarnih veza. Korčula mu kao Lorcina *Kordoba*. Kao *Nevermore* u *Gavranu*. Josip u lječilišnoj hali, za jednim od stolova piše plavom kemijskom olovkom u gustim pravolinijskim redcima ne ostavivši ni milimetra bjelini margine. Početna formula: *Dragi moj nepute Nikola!* Završna formula: *Tvoj stric – barba Joze!* Kao da je u neobičnu srodničkome oslovljavanju – „stric-barba“ – sukusno zaokružio polemičku stranu pitanja o identitetu, pa i onom zavičajnom, jezičnom. U pismu se izmjenjuju melankolični i euforični tonovi. Nagovještaj kraja. Životni i starački zamor kao u Ljubiše. No, u Ljubiše bez uskličnih tonova i „literature“. Josip piše poetizirano, dijelom uzneseno:

(...) u ove zadnje dane pijem gorući vrutak smiješkom na usnama i plivam s ribicama kupajući se u moru. (...) Približava mi se vrijeme odlaska, da odem sa žarom toploga sunca u krilo jeseni i zime za koju se nadam, da ću je lakše proći iza oporavka, na ovom divnom škoju rapskome. O sveti jesenji ples, ljubičastih sjena! Brilljantno tkivo sunca u plavom zrcalu radosti i tuge. (...) U meni nema više straha od smrti. Nema tuge! Ni bola! Ni mraka! Svejedno mi je di me čeka grobna raka, kad star je moram... čekat! Čekat!

Ali u kapljama užarenog nebeskog vina eno podnevno zvono na Rabu zvoni. Žalost se nijemo toči – nas bijednih Bolesnih ljudi. I zvoni, tužno zvoni, što nas sve zove i goni. Čudni su to akordi! Podsjećaju me na dane života u mojemu selu. Ali i na patnju što je prošla ka vitar! U Blato više neću! O zbogom svite – zbogom!

Josipovo je pismo u citiranu dijelu potvrda ponesenosti lektirom. Ujevićem, *Simfonijama*, *Panom*, *Podnevom* Krležinim. Prisvojenim stihovima – citatnom mistifikacijom – šatiran osobni osjećaj. Praštamo mu. Znao je

naizust, *languendo*, odrecitirati *Svakidašnju jadicovku*, oba nokturna – Matošev i Ujevićev – *Adieu Vidrićev*. I nije mu bilo svejedno gdje ga čeka *grobna raka*. Naprotiv: čeznuo je za blatskim lipama, da zauvijek usne podno jedne od njih.

Napokon, što su gromače blatskome pučkome pjesniku Bačiću Manjavinu? Ni suhozid ni mēja ni gromila. Kamenje je u njegovim stihovima postojani životni podijum. Nepotrošiva scena po kojoj hodi *per pedes*, u mnogolikim facetama bosonogog dječarca, kačadura, dezentera, štrajkaša, sindikalnoga puntara, marinera, ribara i težaka, divinizatora Kršinićevih i Meštrovićevih kamenih oblika, rekonvalescencijskog šetača rapskim *kalama*. Gromače kao znamen izdržljivosti nalik pjesnikovoj predodžbi o svojoj dugovječnosti unatoč nedaćama.

Hommage beogradskoj grani Bačićevih. Ugašenj.

Za poslovnog boravka u Koreji, radni sam kabinet dijelila s beogradskim kolegom, lingvistom i makedonistom. Za pauza, prelistavala bih zatečenu slavističku literaturu naših prethodnika, uredno posloženu na police s primjerenim signaturama i klasifikacijskim oznakama. Je li trebalo da na drugom kraju svijeta, u maglovitom planinskom dvorcu sveznanja – jonginskome sveučilištu ponad Seoula, zanatskom znatiželjom posegnem za knjigom *Mitski prostor i epika* uz koju piše da je najvrednija monografska knjiga u 1993. godini na srpskom jeziku?! Odmah uz nju, na polici naslonjen *Enciklopedijski rečnik/Epski gradovi. Leksikon*. I drugi naslovi iste autorice. Zapaženi, nagrađivani, vidim iz priloženih anotacija. Više nego zanimljivi. Mirjana Detelić – rođakinja mi. Eto je u vitrini priručne slavističke knjižnice *boguizanogu*. Kako lijepo! A nas dvije, skoro vršnjakinje, kolegice po komparatističkome rudarenju imagologijom. Zašto nemam njezine vrijedne naslove? I s posvetom? Da smo se poznavale, surađivati smo mogle. Prošetati lungomarem riječkim, lovranskim, vidikovcima beogradskim. Svašta smo mogle – dok smo mogle.

Kratka prepiska s epilogom

2014-07-13 22:34 GMT+02:00 Danijela Bačić-Karković
<danijela.bacic-karkovic@ri.t-com.hr> :

Poštovana gospođo Detelić,
srdačno Vas pozdravljam.

Ukoliko ste od volje i mogućnosti molila bih Vašu pomoć.

Odnedavno sam u mirovini i konačno mogu pokušati sastaviti –
makar i provizorni – familijarni kronogram/obiteljsko stablo
Bačićevih (Korčula). Previše je datacijskih nepoznanica, valjalo bi
zaorati u razne matične knjige, rasute kojekud i po svoj prilici još
uvijek nedigitalizirane rodoslovne podatke. I mali koraci
dobrodošli su u mraku obiteljskih kronistorija. (...)

Uz ponovni pozdrav,

Danijela Bačić-Karković

U Rijeci, 13. srpnja 2014.

From: Mirjana Detelic [mailto:detelic.mirjana5@gmail.com]

Sent: Sunday, July 13, 2014 11:16 PM

To: Danijela Bačić-Karković

Subject: Re: molba, genealoška natuknica

Draga rodjako

Ucinicu sve sto mogu da vam pomognem, ali – na moju sramotu
– shvatam da ni sama ne znam koliko bi trebalo.

(...)

Cim budem znala vise, javicu vam.

Zelim vam svako dobro, i u preduzecu oko rodoslova, i inace.

Mirjana Detelic

Nakon nekog vremena, čekajući nastavak našeg dopisivanja, u nevjerici čitam s *Googlea*:

Dr. Mirjana Detelić, naučni savetnik Balkanološkog instituta SANU i članica Saveta za kulturu Nove stranke preminula je 18. decembra 2014. Biće sahranjena u sredu (...)

Žâl zbog propuštenog. Lumin u srcu.

Janusova lica Burmasovih *fjabela*

Sunce i sjene rađaju sjetne tonove.
Dug je život, koješta se sretne na putu.
Vrag ti je dug život!

Šime Vučetić

Ma ništa ni onako kako na prvi
pogled izgleda

Franko Burmas

✘

Nauči san na kraju, i radi tih iskustava, da se za nedila pojedinaca oli družbe koja pripada bilo kojim narodu ne može donit sud od cilen narodu kojim ti zli, loši, laživi i pokvareni pojedinci pripadaju, i da prijateji mogu bit judi, pojedinci, bez obzira iz koje su države i koja je vlada u ton državi i bez obzira na racu i boju kože⁶⁵

Franko Burmas

---

⁶⁵ Zaključna misao u pripovijesti *Komandosi u Gršćici*, u: *Zapisi od pasanim brimenima i čejadima*, Ogranak Matice hrvatske u Blatu, ur. F. Jurišić Bačić, Blato 2020. Na idućim stranicama rabim kraću inačicu Burmasova naslova – *Zapisi*. Kako se na *Zapise* osvrćem prije no što su bili ukoričeni, to ću povremeno rabiti i radni naziv *Zapisa – Rukopis*. Također ću kratiti podnaslov kritičkog teksta na *Zapise*: umjesto književno-analitički osvrt dalje slijedi skraćeno: osvrt.

Zašto Zapisi⁶⁶

Na prvim je stranicama *Zapisa – Od pasanin brimenima i čejadima* autor uputio mladima, bez okolišanja: vi ne razgovarate *meju sobon*, ne razumijete govor starih ljudi. Ne zanima vas svijet predaka? Vi govorite (s) računalom i mobitelom. Pa s kraja *Uvoda* retorički je zapitao:

A ko se to danas više obazdire na žeje stare čejadi?

Bitna preokupacija *Zapisa* je baštinska skrb za transfer znanja. Onaj arhivarski prijenos koji je u književnosti odavna opisivan kao mnogoslojan pa i zamršen. Zamjetan je u obiteljskoj podjeli uloga gdje su očevi i majke, stričevi i ujaci, starija braća i sestre, djedovi i bake – naročito za usmenih kultura – memorijska riznica budućima. Pandan obiteljskoj odgojnoj zadaći jest nesrodnička formativna uloga radno-proizvodnih odnosa kakve uopćeno imenujemo odnosom učitelj-učenik, najšire mišljeno. Nestor, starješina, sjedokosi patrijarh kao glava zajednice, ugledni geront – pra-figura gvardijana kultur-civilizacijskih dobara koje po imperativu atavističkog obrasca valja izručiti u nasljeđe.

Kome izručiti? Gdje su slijednici? *Poslije mene potop?*

Melankolično-nostalgični kolorit – sjetni tonovi dugovječnosti (Vučetićev moto s početka našeg osvrta⁶⁷), pa čak i rezignacija u podtekstu je *Zapisa* kao njihova emocionalna dominanta zakrivena skercoznim⁶⁸ fjabuliranjem.

---

⁶⁶ Franko Burmas, *Zapisi od pasanin brimenima i čejadima*, Ogranak Matice hrvatske u Blatu, Blato, 2020.

⁶⁷ *Mi smo neki drugi ljudi. Kao da je staro sve odigrano i ne može se staro obnoviti (...) nema starinske topline. I sada, ja bezvjerac, u općoj krizi našega vremena, osjećam lik Isusa kao staru zaboravljenu igru.* (Š. Vučetić, *Vrag ti je dug život: poezija – roman*, Liber, Zagreb 1981: 13).

⁶⁸ Zna se, primjerice, za bolske/bračke fjabule, mostarske *liske* i liskanske festivale smijeha. Od 1999. godine u Blatu se održavao Festival pučkog humora – *Dani smiha*,

Unatoč piščevoj skepsi s početka *Zapisa*, eto dirljiva obiteljskoga prizora: dida Franko Burmas svoje *fjabile od pasanim brimenima*, diktira unuci Mariji, školarki, iz tjedna u tjedan – u laptop. Dva svijeta naoko suprotstavljena: svijet *olovke i karte* i onaj elektroničkoga zapisa. Vabeći sućut, isповijeda:

Danima san zapisiva s rukon, na kartu što mi je bila pri ruki. Prikraja san, križa, dodava, gubi voju i sumja u vridnost tih neurednih, jedva čitljivih rukopisa. Dotjerava san jih i odluči san jih diktirat unuki Mariji u računalo. (Zapisi, Uvod)

Četveroručni ispravci, opetovani pregledi ispravaka, dopunā, usputni razgovori i didin mentorski impuls da rastumači ovaj i onaj, mladome uhu jedva znani, davni mjesni idiom – prizor je životodajni, s onu stranu katastrofične najave mikro-etnocida, mikro-kulturocida, glotofagijske stvarnosti dijalektalnoga mikrouniverzuma. Valja spasiti dojučerašnje na-

---

na kojem su se okupljali karikaturisti i humoristi. Specifičan je splitski *stand up pričigin*, Uvodićev, Smojin galgenhumor, liburnijski *meki* satirikon à la Kompanjet, Gervais, Pavešić, Balota i drugi. Kudrjavcev spominje Uvodićeve libre, Smojin suvremeni *Decameron*, Kovačićev smij sa suzama, Vlahovićeve i Plenkovićeve fjabe, dosjetke tvorca Duje Balavca, *Štandardca* i njihovih potomaka, Šehovićeve dubrovačke škerce, velební Božanićev viški/ komiški facendijer, veloluške i blajske dosjetke Cetinića – trtajuna, šoltanske doskočice Mladinova, Marićeve šale iz maškadura, (...) *te bezbroj drugih zapisanih i nezapisanih zadirkivačkih izazova života i vremena, plodova mediteranske šale koja je, očito, na izdisaju. Potiskuju je neke nervozne, brbljive prolaznosti s izgažene i rasklimane manekenske piste. Usp. Anatolij Kudrjavcev, U potrazi za izgubljenim Mediteranom*, Knjigotisak, Split 2001: 92. Usp. također poglavlja: *Ruganje, Redikul, Nadimak* u navedenom djelu A. Kudrjavceva. Šali i dosjetki vičnima zajedničko je ishodište u antičkome mimu, travestijama i pokladama, Plautu, Aristofanu, commediji del'arte, Držiću, Krsti Frankopanu, Shakespearu, Goldoniju i dr. Mediterizam, jadrinizam, spalatinizam, korčulanizam, raguzinizam i sl. – *species* blatske fjabile, gančice, čehlice, glende, facende – reflektiraju gledišni rakurs, (pogled na svijet i tzv. kulturološku aromu) iz kojega uspoređujemo sebe s drugima regionalno, lokalno i šire, gradeći narcizam manjih ili većih razlika i stereotipe. *Ki da samo min imamo oltare i mise. Imaju ih i drugi!* – primjećuje Petar Milat Panža u *Proslavu* Burmasovim *Zapisima*.

življe, pojmovlje, kalendare, frazeme, naglasne osobitosti, plasticitet i milozvučje blatskoga (pod)idioma, pučka umijeća, regule i norme, valja (pri)sjećanjem (o)živjeti i prenijeti zatečeno zavičajno blago⁶⁹.

Je li vrijeme za crni naslut:

*Umrit će riči ribarske i govor blaski možda sasvin, kad umru Blačani
mojega doba. Danas, samo stari, njih dvojica, trojica, u Gršćici nisu
zaboravili sve lipe riči i dragi govor starih ribari i mornari, svojih preda-
ka. (Zapisi, Riči)*

Riči koje umiru ponuđene su kao memento. O njima se zbori u prvoj, stoga prioritetnoj fjabuli *Zapisa*. Programatskoj. Autorov emocionalno obojen komentar uz *Rječnik govora Blata na Korčuli*⁷⁰ Petra Milata Panže

---

⁶⁹ Briga za očuvanje blatskog jezično/govornog blaga i karakteristični blatski fjabulizam, slutnja o propadanju mjesnog idioma zbog objektivnih i subjektivnih uzroka, motivirala je Ivana Kaštopila (Blato, 1929 – Split, 1993) na skupljanje i (re)kreiranje usmene predaje i (auto)biografskih crtica. Posebice onih šaljivih jer su čitatelju prijemčivije. Naziva ih novelicama, ćehlicama. Ćehlicu definira kao šaljivu kratku priču, doskočicu, anegdotu. Usp. *Rječnik manje poznatih riječi* u zbirci *Blaske ćehlice – po selu i baščini*. (Izdavač Zoran Kastropil, Split 1995.) Zbirka je organizirana edukativnom pomnjom što je autor i naglasio u Predgovoru. Tako je niz od 32 ćehlice podijelio u četiri tematsko-motivske skupine obuhvativši mjesni život pūka za većeg dijela 20. stoljeća. Neke će likove, kaže, stariji Blačani prepoznati, većinu je izmaštao. Sažeto se osvrnuo na jezična obilježja blatskog govora (str. 11–20).

U prvoj rečenici Predgovora jasno se odredio kao baštinski skrbitelj i zavičajni neimar: (...) *preko ovih priča donekle je moguće očuvati neke elemente mjesnog govora. (...) Mjesni jezični sustav valja tretirati kao dio mjesne kulturne baštine. Svaku domaću riječ (leksem, naziv) treba smatrati spomenikom kulture (...) U jeziku se ogleda prošlost, potvrđuje sadašnjost i usmjerava budućnost svakog mjesta i naroda u cjelini.* (str. 9)

Dugujem riječ zahvale Narodnoj knjižnici Blato u Blatu, ravnateljici te knjižnice – Franciski Jurišić Bačić, mag. bibl. – na olakšanu pristupu potrebnim stručnim informacijama, na učinkovitoj međuknjižničnoj posudbi – posebice *Blaskih ćehlica* Ivana Kaštopila obzirom da mi iz Rijeke, gdje živim, blatski knjižni fond nije nadohvat.

⁷⁰ Petar Milat Panža, *Rječnik govora Blata na Korčuli*: [sa zvučnim zapisom izvornoga govora], Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb 2015. Uz podatak o navedenu

uz *Proslav Zapisima* valja primiti kao zaglavnu motivacijsku nît cjelinom *Zapisa*: neka bi pamtili *kako je užalo bit i kako više nikad neće bit!* (*Proslav* P. Milata Panže)

Zapisi su podnaslovom doznali tematski obzor: o prošlim vremenima i ljudima kojih više nema. Prošlo svršen obzor. Urušen genealoški krajolik patrilinarnosti – razgranato porodično⁷¹ stablo svelo se na simbolizacijski preostatak palminog „okrajka“ (*usahli tapaj*). *Gdje su glasovi znani i neznani? Kuda su, kako su nestali...* (J. Kaštelan) Nepovratnost kao zaglavni osjećaj⁷². To je jedno pripovjedačevo lice. Rezignantno ali oblikovano humorističkim spektrom od šaljivog do grotesknog.

Svakidašnja jadikovka: smiraj snova o sreći

U svakodnevnom se komentaru na generacijski i dobno uvjetovane obrasce ponašanja čuje uzrečica: starost – mudrost; mladost – ludost. I obratno: starost – ludost (podjetinjenje); mladost – mudrost. Ujevićev lirski uzdah: *Kako je teško biti slab, kako je teško biti sam, i biti star, a biti mlad!* (pjesma *Svakidašnja jadikovka*) otvara tjeskobni obzor i frustraciju isključenja, nerazmjer želja i njihova ostvaraja, **janusovski konflikt**. Sta-

---

rječniku čitamo o autorovoj motivaciji za leksikološki pothvat: da blatski govor ne doživi sudbinu dalmatskog o kojem nema pisanog traga.

⁷¹ Ovdje rabim obitelj kao užu, a porodicu kao širu, obuhvatniji pojam. Usp. priručno R. First-Dilić, *Porodica i obitelj – domaćinstvo i kućanstvo. Pokušaj pojmovnog razgraničenja*, Revija za sociologiju, Vol. VI 1976, No 2-3, 86–92; autorica zaključuje: *razgraničenje navedenog pojmovnog para nije dosljedno provedeno ni među jezičarima a ni među povjesničarima*.

Usp. s tim u vezi M. Mogoš, *Obitelj i porodica*, Jezik, Zagreb, XXI, 1973–1974 (5): 155.

⁷² Š. Vučetić: (...) *pomisao na one koji su raspršeni svijetom i nikada neće ovamo u Blato, ni u staro ni u novo groblje, nego će ležati s tko bi znao kakvim tuđincima, isto tako nesretnim ljudima, prilično me tjeskobom ispunila. Shvaćao sam nekako rasulo starog patrijarhalnog Blata*. Navođeno: 43.

rost kao deziluzija, smiraj snova o sreći, o htijenjima. Vučetić spominje „vraga“ kao sublimirani protest na oprečnu istinu dugovječnosti: život se kao bezuvjetna vrijednost čini poželjnim do u najdublju starost unatoč (ne)podnošljivoj bremenu onemoćala tijela. Citirani Ujevićev stih oslušujem u *Zapisima* – njegov ispovjedni „paradoks“, ne bih li u Burmasovim iskričavim fjabulama potvrdila istu osjećajnu dominantu. Melankoliju. Burmas se, doduše, potužio da se nitko više ne obazire na *žeje stare čejadi* ali motiviran obuhvatnijim, nadosobnim povodom. Izričajna ljepota zavičajnog govora, oblikotvorni vitalitet mnogovrsnih tema raslojivih na podznačenja ili nukleuse budućih kratkopričaških rukavaca, zavidno pamćenje i detaljizacija osobnih i društvenih davnina impresivni su u Burmasa. Melankolični je fôn nenametljiva pratnja fjabulacijske skercoznosti većim dijelom knjige. Kao kroz maglu, kao nježno sjenčanje „čuje se“ žal za prošlim⁷³, ne samo na ravni glotofagijske, dijalektalne sudbine mjesnih govora, pa tako i blatskoga, s *adrianskom* brodarsko-ribarskom metaforikom, težačkim, kućanskim, običajnim regulama. Melankoliji usuprot *Zapise* snaži paleta *peckavo* nijansirane duhovitosti i tamo gdje je čitatelj posve siguran da će izostat⁷⁴.

---

⁷³ Čuje li se u barbe Jozinu žalu za prošlim i piščev autobiografski glas? (...) *Bilo je to vraćanje u prošlost, di drugo nego u mladost, tamo svak može nać koji svitli trenutak i koji slatki ugrizak za pridodat ga ukupnosti zdrilega života, koji ima više gorkih pića i brez boje trenutaka, koji kad se na kraju života pomišaju lašnje se popiju. Ni bogastvo, ni raskoš, ni položaj koji donosi starost ne može se mirit s lipon prohujalon mladosti. Sve mu je prin šezdesetak godišća bilo boje. Ženske su bile lipje i muški su bili šesniji, vino je bilo jakje (veće gradacije) i imalo je lipju boju. Ribe je bilo više i čimule su bile slaje. Tancalo se na mundama živje, a kad bi bahnuli prid svirca odavalo je ki da grmi od pulenta. I lipje su na Zlinjah u cvatu boje vonjale. (Zapis od Manjavinovićima)*

⁷⁴ Usp., za potkrepu, pripovjedno koncizan, informativan, s neskrivenim pijetom portretiran dida Bumba, komentatoru zanimljiv viševrсно, o čemu koji redak dalje. Pri sredini priče, kao tonalitetni usjek u ozbiljni prosede, eto zgrade za didina četverogodišnjeg momaričkog služenja u Puli, njegova kratkog boravka u blizini voljene Gršćice i obitelji do kojih mu nije bilo dopušteno svratiti ali je njegova obitelj ipak pokušala ostvariti zajednički susret. Prizor onemogućenog susreta, naš suosjećaj s

Struktura, kompozicija

Kao odjednom i bez najave – Burmas nam je podario obiteljski začudan datum. Nesvakidašnji, jer se ne radi, primjerice, o rođenju novog člana obitelji – inače najvažnijem obiteljskom događaju uvijek i svugdje bez obzira na socio-kultur(al)ni milje, o akademskom postignuću, obiteljskoj i bračnoj obljetnici, nagradi za ovo ili ono, rođendanu i sl. – nego o rukopisu nanizanu u pedesetak pripovijesti. Duljinom nevelikih, od stranice-dvije, poput *Kud čljena vojska projde, Blagoslova, Ribarskih priča, Tužbe za uvridu, Svadila se braća, S braceron do Splita* ili duljih, koje obasežu do dvadesetak stranica rukopisna teksta: *Okupacija, U Sinju u gimnaziji, Kolega Jubo, Operacija cipanica, Hrvatske bandire i črni mercedes, Put u Gospić* i druge. Ispričane su otočnim južno-ikavsko-čakavsko-štokavskim poddijalektom, *ljekovitim blatskim humorom bez kojega se ne može zamisliti ni jedan građanin ovog gradića, ovog velikog etničkog bogatstva*.⁷⁵

S obzirom na srodničke spone, prvi, veći dio *Zapisa* više se fokusira na očevu *granu* – nadimkom Bumba. Drugi je dio posvećen majčinoj strani, obiteljskim nadimkom Manjavin(ovići). Mati je stalni pratitelj palimpsest-pletivom, kao iz sjene. Uz oca i didu formativni je orijentir dječastva i sazrijevanja (tjelesnog) pripovjedača.

---

njihovim prevarenim očekivanjem, čaplinski galgenhumor: (...) *Jedan put se njegov brod (...) usidri u Karbunima. To je samo po ure largo s barkon na vesla od Gršćice. Didina famija, otac, mat i sestre, i didina mlada su se ukrcali u levut i odvezli se u Karbune, došli su pored tega didinega ratnega broda, ma oficijal ni šći pustit didi Bumbi da se skala famiji i mladon dole u levut, da jih zagrlj, dotakne, bude in tiščac, nego se jon iz kuverte broda nagiba priko bande i spušća obe ruke dole prima njima, u levutu, a oni su se svi uspeli na škaf, na noge, i propinjali se na prste od nogah, s rukama uzdignutih prima gore, k njemu otvarali su i stiskali šake, za čapat ruku oli barenku dotaknut, ma su stiskali šake uprazno ki što se jon nagiba i rasteza priko bande a ni dosegnu ništa. (Bajul iz Pole dide Bumbe)*

⁷⁵ Š. Vučetić, nav.: 43. „ovaj gradić“ odnosi se na Blato, nap. D. B. K.

Zapisi su žanrom tzv. hibridna prozna vrsta, ona iz pripovjedne obitelji anegdota, viceva, alegorija, epistola, memoara, dnevnika, (auto)biografija – slijednica pučkih narativa i pretežite dokumentarističke, stvarnosne teologije. Događajni iskaz više no doživljajni, premda su neke fjabule naročito dojmpljive neskrivenom osjećajnom komponentom koju u načelu autor suspreže držeći se faktografske deskripcije. (Usp. *Šenozni Blačani*, posebice *Dotur*, *Slako i Bujko*). Neke su uspomene iz druge, iz treće ruke, po pričanjima mještana, pa su više doziv mogućeg negoli dogođenog.

Spovidalo se (ma ko zna jeli to istina?)

Dotakao se tzv. pouzdane istine kakvu nam izručuju mediji:

Mat mi je, nažalost, umrila prin nego je imala priliku uvirit se, da i ono što na televiziji vidiš svojim očima, i na svoje uši čuješ, može bit sasvin družije, da može bit laž i da se možda nikad ni dogodilo.

Fluid nesigurna sjećanja⁷⁶: *kao da je bilo, a ne kako je baš bilo*. Na crti malih mjesnih predaja, povijesnih zapisa, čovjeku nedohvatne prošlosti, oslonjene na partikularnu, osobnu vizuru javnog i intimnog, čitamo:

A kad se ne zna di je ko, on može bit usud, di go komugo pade na pamet da je, pa se može nagajat, izmišjat da je tamo i ovamo i onamo. (...) Ma to ništa ni bilo siguro, ni sasvin točno (...) Ovo mislin jer nisan sigur, jeli me sićanje vara.

---

⁷⁶ U sićanju mi je samo to što san reka, niman u sićanju dolazak u babe Manjavinke, ne pantin kako san doša ni jesan li kogago kontra puten, ni koga san naša u babe, ne znan ni kad san se vrati doma. Nijedan moj dohod u babe Manjavinke, u ranen ditinstvu ne pantin ono od početka od kad greš ća iz doma, pa dokli se ne vratiš jopet doma; (Zapis od Manjavinovićima).

Tehnike i strategije komponiranja

Nabrajanja i detaljizacija kao učiteljska gesta:

moraš rastomačiti, ki što je jon dici tomači, da se sve zna i da je čaro ki dan, a ne onako na brzinu, alahmata (...) s pacijencon i ispočetka na široko, i da odgovoriš na sva pitanja. (...) ma to tuka znat da se priča lašnje razumi. (Munde)

Nabrajanje nije monotono jer slijedi logiku opisujućih naziva po važnosti, susljednosti, uporabivosti⁷⁷ i efektima učinka. Valja nam razlikovati škrigitavnicu i baraban – osluhnuti leksičko-semantičku raščlambu (riba črnac i črni judi), analitiku nadimaka⁷⁸, istoimenih članova šire obitelji pri čemu je humor neizostavan u podtekstu ili izravno (usp. *Operacija cipanica*). Kao za etnografske napatke, što preciznije, s kratkim digresijama, doskočicom, gradbenim šavom, komentatorskim grundiranjem za volju živosti, da pripovijedanje ne izgubi nît, rukavcem s kojega se vješto vrati matičnome tijeku te kao usput ubaci opasku na način:

E, ma smo mi malo depju skrenuli: Ode se tuka s fjabulon vratit nase; Nisan zabi nego san ostavi za zadnju, i jerbo je to najvažnije za reć; Ma, to je doživjaj za apozitu fjabulu, što je tuka napisat; Ovo vaja imat na pameti kad čitatej dojde do blizu kraja priče. Ma ni ovo bilo ovako po redu, priskoči san;

---

⁷⁷ (...) tukalo je imat karatice za rakiju, oli za kvasinu, i botilijun za pečeno vino (prošek) i damijanu za varenik, tukalo je imat badan, postavu, oli polubadnjicu, maštil i maštilac, lakomicu, dižicu i špiricu, ispol, i mezarole, i mihe, tukalo je imat tisak što tišći drofe i baren dvi kamenice za uje. Na salič u jednen kantunu tukalo je držat kompire, a ispod grede obisit od brokvu lustre od kapule i od luka i prušute i pancete ako se je ubila guda. (Vino i konobe)

⁷⁸ Ivan Kastropil zanimao se i pisao o velolučkim i blatskim nadimcima. O tom i drugim autorovim radovima skrbi sin Zoran Kastropil. V. natuknicu Hrvatski biografski leksikon Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža.

Ili se uplete na način sveznajućeg kazivača, onog koji nadzire i moderira narativ, opaskom:

Ma ni ovo jadno važno za ovu fjabulu. Ovo je samo parićavanje za spovidit ono što se želi, da fjabulu bude lipje za čut; Ode se tuka s fjabulon vratit nase, jerbo tuka spovidit kako je didu Škajkota dopa kvadar; jerbo je kvadar vele reć svrha cile ove fjabule, ma san se prikuverta, pridomisli san se, čini mi se da bi to razvodilo fjabulu, učinilo od nje bevandu na kraju. Bi će možda boje ako sve rečen ukratkoo;

Pa se prometne u nepouzdanoga, koji se ne sjeća, koji se sjeća da se slabo sjeća i sl.

Nikad nisan bi sigur je li moje mutno sićanje na nju bilo popravo doživjeno oli mi se to u ditinstvu snilo oli san to samo zamišja. Ne znan, nisan sigur, ma mi od tadar kad bilo, brez nikega razloga najedanput zablišću u sićanju uvik iste slike;

Supostoji, dakle, autorova dvojnost, ona Janusova⁷⁹: pripovjednom živošću mlad, a generacijski na drugom kraju biološkog luka, pouzdan i nepouzdan kazivač, melankolično-tjeskoban i duhovit, puntar i pacifist, pesimističan i optimističan.

Služi se pričom u priči ili retardacijskim sekvencama (*Teta Jela, Zapis od Manjavinovićima, Put u Gospić*), ulančavanjem motiva ili lika u dvije ili više priča, uokvirenom pričom (*Kolega Jubo*): *Odavle se naša priča vraća u Blato, di je počela, i di će svršit*, kvazileksičkom natuknicom, rakovim hodom unazad, konjičkim skokom (dijagonalno, postrance – bliža i daljnja prošlost, slojevita), genezom nekog naziva, obiteljske povijesti (*o zadnjem izdanku od ugledne blaske famije Šeman*), običaja (munde, kartanje), stere-

---

⁷⁹ Mnogoslojnost Burmasovih *Zapisa* daleki je slijednik Janusove dvojnosti, interpretativno raslojiva jer je bogata suprotstavljenim podznačenjima.

otipiziranim (lokalnim) izrazima, kontaktnom formulom (učtivosti) *ovo spominjen samo usput, da se zna.*

Uzrečicom, rutinskim formulama, poštapalicama:

*bože sačuvaj; bože prosti; čini mi se, vele reć; isoma; ma ni to važno, ma ni to nimalo važno*⁸⁰.

Zagrade i zagrađeni tekst dinamiziraju narativ. Poput znaka upozorenja na više razina, od afektivno neutralne do „opake“ obavijesti kad zakrene u ironizacijsko:

– kao obavijesni dodatak:

Izašli smo, min dva (to znači dida i ja); Mojzes je pita svojega oficijala (onega što ga zovu noštromo od kuverte); Pasali smo Pelegrin (to je zapadna punta od Hvara); pečeno vino (prošek);

---

⁸⁰ Valja spomenuti istu vezivnu poštapalicu u djelu *Život u strpjenstvu ili Momo, zašto se kriviš* Momčila Popadića, VBZ, Zagreb 2005. Rabi je kao: *Ma to ni važno; Ma, sad ni ni važno; Ma, sad to ni važno.* Doima se rutinskom formulom ali je više od toga jer stilotvorno intervenira u sadržajni okoliš. Usp. također strukturiranje narativa u prvoj od ćehlica (tako svoje priče naziva sam autor, M. P.).Varira niječno-jesni iskaz izrazite muzikalizacije, s jakom potrebom da se čitatelju predstavi kao jasan, vjerodostojan stavom i osjećajem, istovremeno kao slabi Ja, kolebljiv, nedorečen, sav u prijeporu, sav u ludičkoj kvazidječjoj šaradi, hoću-neću prividu:

Ma nisan to hoti reć, zapravo napisat.

Hoti san protumačit kako san se uputi pisat (...)

(...) A zapravo, nisan ni to hoti reć, zapravo napisat.

Hoti san objasnit da san (...)

A zapravo, nisan to hoti reć, zapravo napisat.

Hoti san napisat kako mi je došlo i kako san napisa ovo što san napisa (...)

Hoti san reć (...)

Popadićev je performerski lirizam (nježnost iznad svega) maksimalno mobiliziran invokacijskom formulom u zapjevu *Zlato moje, jesi li mi se probudi?*, na što bi, kao dio provodnoga motiva, slijedio unukov niječni ili potvrdni odgovor. Upravo taj filigranski dijaloški igrokaz neizostavni je ritmotvorni ekspozicijski dio svih Popadićevih ćehlica, zaštitni znak i pjesmotvorni spomenak pišćeva nezaborava kad se radi o odnosu djeda/bake i unuka u blatskom najranijem odrastanju.

– kao diskretno skretanje od denotativnog ka konotativnom, psihografskom podtekstu:

A što su to munde, ja ne znam. Jan san promisli, kako ćeš znat kad si iz Splita (ma to nisan reka na glas); Blagajnika je bilo sran, i malo strah (ma ni bilo potreba za strahon);

– kao karakterološka objekcija:

ma prin nego san fremie mislit, upa je Marko (jerbo Marko upada i u govor, a kamo li neće u misli); Sempre kontrajemo jude (i sami smo meju njima, samo je mira u pitanju); koji namirno oli nehoteć želu ukazat da znaju više nego što popravo znaju; Marko, ki da je hoti malo podučit domaćicu (a ni bilo potreba) reka jon je;

– kao istinoljubiv distinktivni element pri osudi zločina nad Dotorom:

I baš zato jer su to znali (a ne radi onega što su čuli, a nisu razumili) ubili su Datora.

– kao šaljiv, podrugljiv ili ironijski doznačitelj:

gospar Ivo ni moga odbit ti pridlog Partije (ma to su čini mi se samo čakule); (jan san je zva baka, po gosposku); brod Viribus Unitis što nisu znali što znači, ali su virovali da znači ništo moćno i jako i propija neuništivo; brzo su ga otpustili („demobilisali”); napredne snage (dousnici, spijuni i druga šćirpa)

– kao retoričko pitanje jakog etičkog eha:

Na Sutjeski se borilo 47 Blaćani (zašto na Sutjeski, za koga?) poginula su 33;

Burmas gledištem upravlja ovisno od teme, čas sudionički pa tobože nezainteresirano, od svevidećeg do nepouzdanog glasa. Posebnost je grad-

beni prsten kojim nema „izlaza“ iz priče jer kraj vezuje s početkom. Otvoreno na strani gubitnih, tragičnih likova (*Šenozni Blačani*, izgled i ponašanja Datora, Slaka i Bujka), prati ih vanjskom i nutarnjom (karakterološkom) kamerom, pa ako ih dovede do ruba groteske – zastane, izbjegavši karikaturnost.

Samonikli cvijet, ni od koga preuzet.

Čitatelju se nudi literarizirana retrospekcija dokumentarističko-realističkim rakursom i magijsko-fiksijskim pasažima. Dijelom je organizirana kao memento onodobnim mjesnim anegdotama, na način *da se ne pozabje užanci, štorije, oriđinali*, nadasve mjesni govor i frazematsko blatsko blago. Javnu scenu prati retrospekcijom, autobiografskim glasom, iz vizure dječakoga Ja, s rane mladosti, studentskih dana i dalje, do nedavnih susreta sa „zagubljenim“ rođacima. Kao tjelesni pripovjedač izazovno se i smjelo izložio čitanju. I kad izabire distancu, nezainteresiranu pozu, i tada ga kao pisca raskriva etički i svjetonazorski nepotkupljiv orijentir. Htio je podijeliti isječke – za njega bitnih – životnih epizoda. Možemo li zaključiti da su *Zapisi* izraz povjerenja u smisao literarizirane ispovjednosti? Ili književnosti kao ispovijesti. Predmnijevao je da će njegova (pri)povijest biti uspoređena s čitateljevom poviješću, da će analogne sudbine naći uporište baš u njegovim *Zapisima*. Time se dotičemo filozofije književnosti i vječnog pitanja: čemu uopće književnost? Čemu pisanje, lektira? Čemu Burmasovi *Zapisi*, kome ih je namijenio? *Zapisi* su mogli ostati intimna natuknica u odloženu planeru. Kao što mnogi čitatelj (neostvareni spisatelj) odšuti ili zauvijek odgodi svoju literarnu kušnju držeći da je sve već rečeno. Ipak, ne samo Burmasovi unuci i unuke – kojima je *Zapise* posvetio – mnogi će neimenovani sinovi i kćeri, njihova djeca i djece djeca s Korčule, ako su i rasuti svijetom, u *Zapisima* naći p(ri)asliku osobnih doživljaja i minulog, u bajul arhiviranog životnog isječka. Potisnutog sjećanja do (ne)prepoznatog kao „već viđeno“, „već doživljeno“.

Jesu li *Zapisi* slični i usporedivi sa zatečenom zavičajnom književnošću, posebice onom dalmatinsko-otočnoga kruga? Što nasljeđuju i od kojih (po)etika uči? Burmas će nam sam u *Uvodu* odgovoriti:

Petar Panža mi je u dopisivanju spominja libro Blaske čehlice Ivota Kaštopila. Nažalost, jan nisan prošti ni Čehlice od Kaštopila ni Libro Marka Uvodića Splićanina kojega mi je spomenu moj školski drug Bartul Matijaca i reka da ga moje fjabule posićaju na Uvodićevo Libro.

(...)

*Ništa slično ten mojen pisanju nisan bi pročita što bi moglo pomoć da usporedin, osin odavna pročitanih pričih na blasken govoru što je lipo napisu Momčilo Popadić s lipin naslovon Živit u strpjenstvu (oli Momo, zašto se kriviš?) ma ni pomoglo jerbo je to družije. Osin blaskega govora i mista radnje nisan **vidi sličnosti**. Prisića san se i pisama Šimeta Vučetića na luško-blasken govoru što piva o tešken životu na škoju.*

Burmas i Kastropil generacijski su bliski (potonji je nešto stariji), stoga je očekivano da su im podudarne evokacije, slična sjećanja na blatska javna događanja, na predraća i poraća – na gladne godine, na poslijeratnu konfiskaciju, nacionalizaciju, otkup, *nasilno dobrovoljne* radne akcije, *kolektivu*, *trudodan*, socijalistički preobražaj sela, *nacionalistički brutarij* i tzv. matičare iz 1971. godine – za Burmasa osobnim iskustvom „brutalna“ godina (usp. Kastropilovu čehlicu *Ostali su truti*), na *šenozne* Blaćane i drugo. Sadržajna podudarnost u nekim zapamćenjima, preuzetim pričama „iz života“ sumješšana, faktografiji i percepciji, u tonalitetu i stilizaciji motiva varira nijansom, konstrukcijskim otklonom – primjerice fjaba o Ivanu u Burmasovim *Šenozim Blaćanima* i Kastropilovoj priči naslova *Kopajte tin*, kojega je *dobota svak pozna jerbo je jon po Blatu čini one teške i grube posle svima, što jih niko drugi ni šći činit*. (Burmas, *Šenozi Blaćani*). Dotura – Antona Plućicu – oba su naratora u dječaćkim godinama osobno sretala, pamte ga kao međuratnog prosjaka *iskidanog* i *šporkog*, s po-

sebnim stilom prošnje i oslovljavanjem svake postarije žene kao „teta Marija“. U oba je narativa lik predstavljen kao dobroćudan, prostodušan, bez malicije. U Burmasa naglašenim sućutom, empatijskom potrešenošću tragičnim krajem Doturova života. Njihova priča, međutim, divergira datacijom i okolnostima te mučeničke smrti što potvrđuje pripovjedačevu slobodu interpretiranja usmene povijesti (*oral history*) – u našem primjeru – povijesti rubnog, između usmenog i pisanog, tzv. niskog i visokog pripovjednog oblikovanja.

Društvena kritika

Burmas govori o opresiji, vlastohleplju, hvastavosti, bahatoj demonstraciji moći režimskih vrhuški i pripadne poltronerije kroz svoje dugovječno iskustvo, svjedočanstva bližnjih, usmenu predaju mještana. Kao svjedok, sudionik i komentator u predračima i poraćima, za Drugoga svjetskog i Domovinskog rata. Jasan moralni objektiv, dosljedna pravdoljubivost i istinoljublje⁸¹, sućutni zagovor posebno spram tzv. slabih, rubnih, stigmatiziranih u malomjesnim sredinama u kojih je nemilosrdna stratifikacija po moći i vlasti manje mimikrijska. Nudi nam se retrospektivna vizura dječaćkih dana uz proživljaje okupatorskih ponašanja – Talijana i Nijemaca za 2. svjetskog rata⁸² na piščevu otoku.

---

⁸¹ Usp. od istog autora dokumentarno-analitičku studiju – djelo *Žrtve komunizma na Korčuli – Traganje za istinom*, HŽD, Zagreb – Korčula, 2015.

⁸² *Ta desetina Inglezih što je došla u nas, k nama u Gršćicu, gladnima od kad su nas okupirali bili Talijanci i Njemci (četiri godišća glada) a to su Inglezi mogli vidit na nama dicit se vidi i na slici. I misto da ono što je njima bilo viška od spize dadu nama dicit, oni su te ostatke radije vrgli u more nego jih nama, gladnon dicit, ponudili. Ni danas to ne mogu razumit ni razjasnit.*

(...) Inglezi nijedan put u tih koliko se sičan, setemanu dan, nisu nijednoga od nas ničim ponudili, a nima govora da nisu znali, morali su znat, vidili su na nama, a puprešto na onon manjon dicit da su izgladnili, da su sama kost i koža, ki da su iz Konga.

Je li moguće da su bili tako neosićivi? (Komandosi u Gršćici)

Bajul dide Bumbe: čitanka u čitanki

Karte, dekumenti, pisma iz bajula dide Bumbe u okolnostima ratnih strahota, izgnanstava, selidbi, bolesti sa smrtnim ishodom (dizenterija, tuberkuloza⁸³) nisu nužno sačuvani. Da su netragom nestali, autor bi *Zapisa* ostao prikraćen za neke dragocjene spoznaje i podatke uz obiteljsku kroniku i onodobni društveni kontekst koji se iščitava iz te ostavštine. Ne bi bilo ni fjabule (u fjabuli) uz didu Bumbu. I čitatelji imaju svoje bajule odloženih ostavština pa ih Bumbina škrinja potiče na inventuru.

Zastanimo na čas kod pripovjednih strategija i slikotvornog dosega uz lik dide Bumbe, što ne znači da drugi junaci/junakinje *Zapisa* nisu podatni analitici. Tu posebno ističem zadnji dio *Zapisa*, dometnut kad je Rukopis već bio zaokružen i predan na lekturu i kad su za prošlih ljetnih omara nenadano „izronile“ više nego dojmjljive stranice stiliziranih sjećanja na pretke po majčinoj strani. Na petero junaka pripovijedanja: didu Ivana – krokijem izvanredna plasticiteta⁸⁴ – i četvero didine braće, Burmasove (pra)stričeve. Među četvero njih izrazitom je psihoprofilacijom naznačen odnos braće – Joza (Josipa) i Ambroza – i autobiografski, Burmasov doživljaj Joza. Ta je pripovijest segmentirana na pod-teme, ulančavaju se i traže dotematizaciju živopisno markiranim doživljajem Josipova „testamenta“. Didu Bumbu upoznali smo u pripovijesti *S didon za precesjunon na Veli petak*, te u pripovijestima: *Bajul dide Bumbe iz Pole* i *Fjabula iz bajula*.

---

⁸³ Iznimno je dirljiv kratki prisjećaj na babu Manjavinku i bolest koja ju je „izolirala“ od voljenih ukućana, kojom se i sama odmicala od bližnjih odgovornom gestom da im bolest ne prenese. Usp. za poredbenu tematizaciju *Bolest kao metafora* autorice Suzan Sontag.

⁸⁴ *U njegoven hodu ni bilo ni truda ni piza, jon je hodi ki da lebdi oli ki da igra tance pod armoniku na butune. (...) pantin (ga) u lagahnin postolima što su nosili samo oni malo boji, špicon od črnega sjajnega laka i lipo obučenega u tamni vestit s plafon na glavi modre boje, pantin mužikanta što sviri u mužiki i udara u armoniku na butune, pantin ga s puškon i pason kad se iz kače, u nediju, vraća doma s orebicama i zecon u česi, što je ubi u kači. (Zapis od Manjavinovićima)*

Prva od tri spomenute, *S didon za precesjunon* razloživa je na više planova i mot-tema. Upečatljiva je očuđivanjem. Mitopoetskim nabojem pomoću kontrastiranja mrkline noći i plamičaka velikih svijeća u procesiji: (...) *jerbo se ni vidilo ništa. Cilo je Blato bilo u mraku.* (...) Sakralizacijska vazmena ornamentika – pučka mitopoetika oko Kristove iskupiteljske žrtve i uskrsnuća, baldahin kao nesvakidašnja inscenacijska kulisa, metež mještana i sigurna didina ruka (...) *da digo ne zalondran jerbo se ni vidilo ništa* pojačali su dječakovo raspoloženje razgaljeno konačno ostvarenim škrigitavanjem. Pri završetku eto nam efekta začudnosti, epifanijske raskoši:

Ti sitni svitlosni ubodi u mrkli mrak, ki da su činili od judi u precesjunu sjene nestvarnih bića iz drugoga svita.

I druge dvije fjabule rabe strategije začudnosti (oneobičavanje običnoga). Skreću fokus s Dide na kovčeg. Sanduk mirakulozne transformativnosti: od spremišta didine odjeće – opisom nadahnut, etno/psihološki/kulturološki izniman jer i pomno posložena odjeća poprima mitopoetske naznake – do zadnje značenjske postaje bajula kao kućnog ukrasa s ljubavi restauriranog i *prekrivenog s bilin lancunima i tavajama s mirličen.*

Uz sadržaj Bumbina bajula pažnji se nudi povijesno-poredbena, socio-kritička evokacija dviju novčanih kazni uručenih očevima za sinovljeve izostanke s nastave, jedne za austrijske vlasti 1914. godine, druga za talijanske okupatorske vlasti. Obje s početka rata, Prvoga pa Drugoga svjetskog rata, obje svjedočanstvo apsurdnog i ponižavajućeg administriranja, penalizacije nad nedužnima, režimska demonstracija sile i kolonizatorske bahatosti.

Pratimo selidbenu sudbinu *kartušina* jer su isprva bile po *nikin škafetini-ma* u blatskoj kući, pa u *svokoliken neredu* skladištene u prazni bajul dide Bumbe, pa u Gršćici premještene u *tobolac, pod posteju u malon kamari, di ne smeta i di nikomu ni pri ruki.* Pa izručene na svjetlo dana, za konačni uvid što uopće s njima i jesu li za otpad. Ispostavilo se da među njima

ima dragocjenih papira, da su iz davnih dana odjednom progovorile glasom porodičnog kroničara. S kraja pripovijesti čitamo:

Prizenta san letrate od multe i od nagrade za didu Bumbu u Zapise, jerbo su ti stari dekumenti meni znak da su naše pretke (ne samo naše) vikovima tlačili s velikin batinama, doslovno (multama, kaznama) i udobrovjavali malin mrkvama (nagradama).

Tako je u inventurnoj nakani didin bajul dva puta ispražnjen i dva put doznačen: nakon didine smrti kad je *bi izgubi važnost jerbo u njemu ni više stala didina boja roba od sveca* i zatim, kad je za volju velikog pospremanja iz bajula iskrcan *kućni arhiv*. Je li uopće mogao „izgubiti važnost“ kroz prostore i vremena otkad je unesen u kuću Bumbinih, pa do realnog vremena u kojem se naš kazivač oglasio *Zapisima*? Od didine pulske kupovine bajula pa do pripovjedne sadašnjosti u *Zapisima* bajul je pluripotentan značenjima. Ima neizgubivu važnost kao rječiti svjedok/sudionik porodičnih i obiteljskih mijena Burmasovih. Bajul je sam po sebi čitanka a raskriveni dokumenti – *kartušine* – čitanka u čitanki.

Letrat govori više od ijadu riči

Fotografije neverbalno ali rječito dopisuju *Zapise*. Ilustrativna su dopuna, kao priča uz priču. S pijetetom su birani faksimili dokumenata, pisama, davne i novije fotografije – tvarni trag prisuća minulih i živućih. Burmas napominje da *oni pametni što svašta znaju govoru da jedan letrat govori više od ijadu ričih*. Slikovni prilozi iziskuju pomno razgledanje⁸⁵, komentar, razgovor, kritički pogled nad raritetnom, ujedno bizarnom *multom što ni hodi u skulu*, iz 1914. godine, nad *Nagradom za spašeni gavitel* iz 1923. godine. Nad *kvadrom iz Kine dide Škajkota*. Pobuđuju sućut, nostalgični

---

⁸⁵ Usp. kako pripovjedač opisuje sliku dide Škajkota, obavijesno bogatstvo vizualnim i verbalnim sadržajem. Usp. fjabulu *Kvadar dide Škajkota iz Kine*.

proživljaj i doziv čitateljevih fotozapisa: *Otac i mat*; *Maturalni ples muškega i ženskega osmega razreda*, nastavna godina 1953./4., *Susret kužinih nakon pedesetak godišća*, *Blato 1969.*, *Dida i otac* i dr. Čitatelj će ih opetovano prelistavati, doznačiti asocijacijama na prostore i vremena iz svoga iskustvenoga obzora, obiteljskog albuma ako i nije (s)tvarmo nego samo sjećanjem dohvaatan.⁸⁶

Uz priču naslovljenu *Kvadar iz Kine dide Škajkota* tek najkraći komentar na kompozicijsku (kvazi) pogrešku: uvodni se dio priče nametnuo kao prednji plan, a očekivani opis kvadra iz Kine potisnut je u interesnu pozadinu (stražnji plan). Tek je pri kraju zumirao sliku iz Kine, brzinskim preletom nabrojio njezine osobitosti i ljepotu. Kazivač se „predomislio“. Kaže: *pridomislis san se, čini mi se da bi to razvodilo fjabulu, učinilo od nje bevandu na kraju*. Što se dogodilo? „Zapjev“ odnosno upričavanje zanjelo ga je „u stranu“, u kratku ali izazovnu psihografsku crticu. Suptilitet odnosa supružnika – Škajkota i Marije – kao rijetko istančan i kultiviran impresionirao ga je i (ne)planirano se kao priča u priči nametnuo. Način kojim je Burmas vodio tu sekvencu, kako je gradio karakterizacije oboje likova – u svega nekoliko stranica – kako je sebe kao djelomična sudionika, promatrača i komentatora diskretno interpolirao – čitateljski je izazovan.

U slikovnom dijelu *Zapisa* odsućem je prisutan (!) jedan osobiti kvadar. Portret barbe dun Antonja u kući Manjavinovih:

Kvadar me zaokupjuje od kad san ga prvi put vidi, kad san bi malo dite. Nisan ništa zna od ton sliki, niti san kago dozna. Ne znan koje naslika sliku, ni kad ni je li bila vridna i od pravega majistora slikanja oli nevriddna slikarija nepoznatega samoukega amatera, ma meni je bila i lipa i draga i vridna i u isto brime brez vridnosti i sumjive lipote, jerbo nisan zna procinit. (Zapis od Manjavinovićima)

---

⁸⁶ Usp. uz obiteljsku fotografiju tekstove T. Valentića, P. Bourdiea, M. Belaj, R. Barthesa, M. Hirsch, S. Sontag, V. Burgin, E. Cadave i dr.

Rečena slika davno je zagubljena ili namjerno zaturena, no u *Zapisima* više puta spominjana kao vizualna konstanta pri dolascima majčinoj svojti:

Zaponjin se i danaska, odma kad bi otvori vrata od tinela, prvo bi vidi kvadart dun Antonja što je visi na desnu ruku na miru od tinela. Gleda me je dun Anton iz kvadra fiso u oči i ni me pušća iz vida di god bi se maknu po tinelu. Prati me je pogledon, ki da, paralo mi se čeka okažjun za reć mi ništo važno.

Slika je imaginarni orijentir jer je više nema, prisjećajna kripta, mnemonička točka pra-doma Manjavinovih. Misterij nejasnog nestanka kvadra. Nema više ni majčina pra-doma, novi su stanari novog kućnog rasporeda, drugi kvadri na zidovima. Mitopoetska mot-tema, podatna produbljivanju, novim stranicama *Zapisa*.

Školski dani i put u Gospić

Baladeskne su fjabule školskih dana u Blatu, Sinju i Splitu. Zagrebačkim godinama, za studija. Neizostavnim zrnom smijeha, suza i više puta potentirana ogorčenja: *Jan san rat trpi ki dječak 5 godišć, a gladova san cilu mladost, sve dok san bi na skolama*. Split ga je iznimno očarao anti-knom raskoši, Hajdukovom scenom, mediteranskim urbanitetom. Na tragu prorade dječaćkih dana jedan se pripovjedni rukavac zaustavio u gospićkoj epizodi. Na opisu dramatične odiseje do Gospića gdje je živio njegov barba, majčin brat Nikola/Miko, profesor. O njemu autobiografski glas: *Jan ga još nisan bi vidi, ma ga je mat sempre spominjala*. Cestopisna avantura sa sretnim završetkom, kad je dječak/materin prvorodenac/autor *Zapisa*, po majčinome napatku i njenu osjećajnome imperativu da valja posjetiti i time osnažiti, ratom onemogućen kontakt i obiteljsku bliskost, napokon ostvario željeni susret. Osobito je u toj pripovijesti zamjetna Burmasova vještina upričavanja. Za potkrepu te strategije

slijedimo kadar za kadrom kako se oni analeptički/flashbackom nižu do glavne, gospićke epizode. Upričavanje ili poduži uvod ili zalet u fjabulu dio je retardacijske procedure i eskalacije napetosti. Nižemo više analeptičkih i na kraju proleptički kadar kao poduži uvod u gospićku pripovijest:

– uskrсни poklon-paket od barbe Nikole i opis poklon-sadržaja. Posebni fokus na uskrsnom jajetu:

bilo je velikano, moglo se je otvorit na vidu, ni se moglo razbit i moglo se je obisit od kurdelu što je bila ki ukras vezana na jaju;

Slijedi rečenica u stranu, znakovita jer se kvadar spominje u priči o Manjavinovićima kao magijsko-fikcijski leitmotiv: *Ne zna se kad je deskadilo, (uskršno jaje) bit će kad su priuređivali kuću, isto ki kvadar dun Antonja iz Manjavinovića kuće;*

– čin umivanja i pranja za svakodnevlja i za svečanih zgoda; kućni raspored i pravila higijenskih procedura kao primjer prešutne ali od ukućana uvažavane kodifikacije po stupnju važnosti, mikrokulturnih uzusa, poštovanja ukućana i došljaka⁸⁷;

– vanjski opis barbe Nikole iz vizure djeteta, za barbina predratna posjeta blatskome zavičaju;

– *predstava od brijanja* za barbina blatskog posjeta;

---

⁸⁷ (...) Lavandin je učinjen od lake, a noge i rubovi su od tundina. Cili je opituran u bilu boju što se sja ki lak i izgleda lipo ki da je bokun mobilije. U nas je lavandin sta na podu u portigu ispid kamara. Iznad lavandina na miru je visilo zdrcalo u svaži od drva. Lavandin je tu sta uvik uredan i čist, da ga je lipo vidit (gledaj, a ne tiči) a dopera se samo kad se kogo razboli pa kad dojde u kuću likar da može oprat ruke kad prigleda bolesnika. Oli kad u kuću dođe pop u slučaju veće dezgracije (ne daj Bože) oli da se sučedi slučaj da dojde u kuću koje boje čejade. To je bi ovi naš slučaj, mojon materi ni moga doć niko boji od njejega brata Mikota profesura. (Put u Gospić)

- kratko eviciranje smrti dide Ivana i babe Manjavinke:

umrila /je/ sama u Dubrovniku u ošpidalu (u morskon kući, to je bi ošpidal za sičijave) brez njih i nikoga svoga da je otpratu na poslednje putovanje u nebo;

- prolepsa: tjelesni pripovjedač, istovremeno pisac iz odrasle vizure i realna vremena komentira gospićku štoriju prije no što nam je ispričana; metafikcionalni objektiv i Burmasova autoanaliza uz onodobnu izvantekstnu zbilju:

Priča je tako neobična, izgleda ki izmišjotina nikega čudaka, a ni, nego se popravo dogodila u svaken svojen i najčudnijem momentu oli dilu. Tuka je zapisat. (...) Ono jadno malo što je moja mat znala od putovanju u Gospić ni bilo dosta ni da se odluči za poč, a kamoli da se jan uputin put Gospića.

Kronotopografija

Amblemsku auru porodičnog ukorjenjenja, pa raskorjenjenja, pa osobne arhivarske restauracije za Burmasa Bumbu imaju sestrinska mjesta – Blato i Gršćica – *malena mjesta srca moga* (Ujević). Domeće im Korčulu, „prisvojjivši“ je za radna vijeka, obiteljskoga rasta i smiraja umirovljenjem.⁸⁸

Gršćica – umilnog deminutivnoga *eha* – kao Zavalatica, Smokvica, Prigradica, Orebić – metafora je zaštićenosti, kolijevka, izvor i uvir (dubak) ujedno. Njedro (pra)pretkovine. Rijetki dolasci raspršene djece postarijim roditeljima, kojih se usporeni svijet doima jedinom stabilnom toč-

---

⁸⁸ *Kuća u Gršćici koju je nagradi pradida Mikula i dida, a naslidi moj otac, bila je od polovice 20-ega vika napušćena i zapušćena, a mene je dopala. Sada je popravljena. Jednen dilu te kuće, koji je obnovjen na način da slič i posića na pasana brimena, meju starinsken namištaju, posudama, spravama i slikama što san spasi od propadanja, od uništenja iz naše baščine u Blatu i Gršćici. (Usp. Bajul iz Pole dide Bumble, početak priče)*

kom u turbulentnim svakodnevicama odraslih, dat je kao plastična minijatura, uvod za priču o drugome.⁸⁹

Bandira/barjak/stijeg/horugva (nam ćuhta – Marul – Ujević) nudi se na način *pars pro toto*. Zastava kao simbolizacijsko utjelovljenje društvenih ideologija rječit je instrument, točka spajanja i razdvajanja, kontestacije, otpora i egzekucijskih režimskih odluka ovisno i (ne)prikladnim ponašanjima u sferi javnosti, a našem pripovjedaču oblikotvorno podatna.

Burmas je nanizao bisernu kolajnu kojoj ukoričenje s neskrivenom radošću iščekujemo. Također priželjkujem da bi se poneka od perlica iz Burmasove niske pridružila ostalom štivu u zavičajnoj čitanki Otoka. Vjerujem da bi *blajskim skulanima teplila dušu* te ponudila raspravnu živost na satu jezika i književnosti. Starijim bi uzrastima ponudila kritičnost, kao historiografska fakto-fikcija, kao zrcalo prošlosti iz osobna iskustva i po anegdotama sumještana koje su možda čuli u roditeljskom domu, od (pra)baka i (pra)djedova, prvih modelatora naše mnemoničke socijalizacije.

A sve (ili gotovo sve) na smjehovnoj ravni (*smih je lik*), ezopovskom, palimpsest jeziku ili izravnom humorno-kritičkom gestom. Za primjer rečene živosti, ako bi na satu društveno-povijesnih sadržaja uz fjabulu *Hrvatske bandire i črni mercedes* izlučili čvorišno mjesto:

---

⁸⁹ U par je poteza iscrtan kroki o posjetu roditeljima kao ekspozicija u priču o liku kojega portretira iz davne u nedavnu prošlost i sadašnjost. Evo tog uvoda: *Dohodi san sempre iz Korčule u Gršćicu, ocu i materi, jerbo su sve težje podnosili starost i osamjenost. Tukalo jin je davat vire da nisu sami oli da smo jin blizu. Doša san i ove subote. Mat mi se ništo mortifikala po kuhinji, a otac je sedi za trpezon. Svaki put kad bi doša mat mi je prin nego bi me pozdravila prigovorila: „Doša si, jo meni kako odavna nisi bi“. Njon se je svako brime bez nas, njeje dice činilo jadno dugo, naše dohodenje nestrpjivo je čekala, i činilo jon se da svaki put dohodimo sve kašnje. Se san do oca za trpezu, i da pasa uvik ista nervozitad od dohodenja, reka san: „A što ste obidovali?“ ovo san pita oca, jerbo jon još ni reka ništa (jon ne utiče za govorit). (Usp. Mornar od koverte)*

- *pitan se kaka smo to min čejad;*
- *na sve to obračemo glavu na drugu bandu, da ne vidimo i ne čujemo ništa.*
- ***Je li moguće da nismo mogli učinit baš ništa, nego samo žalit i sramit se radi tega.***

Opće je poznato da su smijeh, duhovitost, komika, šala, vic, anegdota, humoreska i satira društveno kohezivni. Ventil potisnutog. Podrivanje osiguranog ili nametnutog značenja. Koristi se prerusavanjem, izvrtanjem, paradoksom, iznevjerenim očekivanjem, logičkim ili eksplikacijskim obratom i inim metodama „zavođenja“ da se nešto ozbiljno, pouzdano, propisano, bogomdano, i neprikosnoveno izvme u neozbiljno i nepouzđano. Od bezazlenog do agresivnog humornog *paćanja* u društvene, kulturalne, jezične⁹⁰, logičke, vjerske, ćudoredne norme i regule⁹¹.

Kronogram Bumbinih

Drugo nam je pripovjedaćevo lice otkriveno pričom naslova *Danijel iz Bonzajera*. Zgusnuta, sadržajem napregnuta do dramske ravni, pripovijest koju držimo odmakom od glavnine fjabula jer nema ni traga smjehovna podteksta. Pa i nije fjabula/ćehlica, gonćica ili zgoda nego, metaforički rećeno: obiteljski i pedagoški ćasoslov. Knjiga mrtvih a neumrljih jer ih misli-ma svakodneвно obnavljamo poput molitvena ritusa. Sva je u naporu prisjećanja, autobiografske bilance na crti preci-potomci. Obesmrtiti smrt pretkovine. Ponovno živ u mrtvima!

---

⁹⁰ Na pr.: *Blaćani najviše volu kad se u njih doma govori po blasku.*

⁹¹ Na pr.: *jerbo je blaska starinska krejanca da se daje pridnost starijemu pretku od muške loze.*

Ne mogu sebi objasniti da je Marin bi za sve nas potpuno nestao, izgubljen, ki da ga je bi poguca largi svit i veliki grad, a da je zauvik nosi uspomenu na svoje bližje. Je li razborito misliti da smo i min za njega bili nestali u ton umrlon vezi? Što se dogodilo da to ni bilo tako?

Obiteljska grana Burmas-Bumba u centrifugalnom je raspršenju svijetom, kroz nevolje i nesreće, iseljeničku kalvariju rođaka – zagubljenog i nenadano otkrivenog pretka Marina, Danijelova djeda iz *largega Bonzajera*.⁹²

Zaključno

Je li pred nama ageistički stereotip? Naš sjedokosi autor posve je atipičan kritik svakodnevice. Burmas se ne uklapa u predodžbu o *noniću* kojem se uz podmaklu dob odriče intelektualna svježina i preporuča obiteljski zapećak.

Treća cjelina – *Od grihima i grišnjicima* ponajbolje svjedoči vještu, smjehovno uspjelu evokaciju glosarija *šporkih riči* i seksualne tematike uobičajeno iskazno potisnute i maskirane arbitrarnim komunikacijskim normama. Kao u ime javnog morala: *Ovo je malo špatno, ma vaja i o ten progovorit*.⁹³

---

⁹² (...) Isto kako su bižala i hodila ća braća dide Bumbi, brat i kužini oca Mikota, tako su nastavili bijeg i odlaženje moji brat i sestra i moji kužini i kužine, moji vršnjaci i poznanici. **Tako je u zadnjih ništo više od sto godišća nestala naša famija. Danas više, ne samo u Blatu, nego nindi na prostoru Hrvaske države ne živi ni jedan muški potomak te obiteji, koji nosi prezime Burmas Bumba, osin mene.**

⁹³ Nisu govorili dreto, nego su jedno govorili, a mislili na drugo, prineseno, i prispodobama. Svako su se malo, dokli su o ten govorili povnijivo i krejano, skužavali se i govorili „da prostite“. Sveja kad bi u razgovoru tukalo spomenut bludni čin izmeju nje i njega, što je uvik bi posal samo meju njih dvoje, ni se nikad u krejanon družbi blaskon, govorilo otvoreno, nisu upotrebjavali šporke, nekrejane riči. (*Od grihima i grišnjicima*).

Usp. o psovka u: *Jezična i pragmatična obilježja psovke*, suautorski rad L. Badurina – I. Pranjković i popis relevantne literature uz suautorsku napomenu s početka teksta, u podrubnoj napomeni 1.: *Tema je psovke općenito zanemarena u jezikoslovnoj (i to ne samo*

Zamjetna je dopadljivost živahnim, idio-pod-dijalektnim f(j)abuliranjem, onim na blatskom *felibrižu*, krcatom romanizmima, arhaizmima, mjesnim žargonizmima, kalkovima odasvud, što ih je more, *ribanje* i *ribarsko prigovaranje*, ratovi „naplavilo“ kroz bremenita *brimena* (eto tječita homonima!), izrazite onomatopejske hiperbolizacijske/eufemizacijske skercoznosti (pretjerivanje i umanjivanje u funkciji skice karaktera ili zgrade). Poanta, uglavnom s kraja *Zapisa*, počiva na obratu od očekivanog. Na smjehovnom razriješenju narativa. Smjehovnom s facetama sjetnog, tužnog, gorko-ozbiljnog, galgenhumornog i satiri otvorenog. Dramatizacijskom dinamikom većina Burmasovih fjabula poziva na sceničnost, igrivost, farsesknu adaptaciju za mala školska i amaterska uprizorenja, performanse na mjesnim trgovima, inim pučkim zabavištima – u kojima će isječak iz *Zapisa* – igran ili pročitan – svakoga rođenoga Blaćanina emotivno taknuti, prisjetiti osobna amarkorda. Prošla su vremena nesvršena, ondašnje se ponavlja u svakidašnjici današnjih, smjehovni pripovjedni rakurs upregnut je kako bi rekreirao i revitalizirao ondašnje ljude i užance, kako bi ti ondašnji bili prepoznati u sadašnjima kao arhetipovi. Karakterološka čitanka *Zapisa* ukupnim dojmom sugerira svezremenost portretiranih likova, odnosa, situacija. Konoba više nije što je bila, raskorak klasno-socijalni između težaka (vinogradara) i podrumara (*povlašćenih* i *bogatih*) nije više kakav je bio, ali su povlašteni i klasno deprivirani

---

hrvatskoj) literaturi (o tome usp. u Wajnyrb 2005: 1–4). Jednim dijelom za takvu situaciju imamo i razumijevanja: *psovke su – u užemu, gramatičkom smislu – „neobilježene“* (usp. I. Pranjković 2010: 118), a društvene ih norme k tome pozicioniraju vrlo nisko na ljestvici prihvatljivih/poželjnih komunikacijskih aktivnosti. Izvor: https://bib.irb.hr/datoteka/859758.Badurina_Pranjkovi_Psovka_Romanoslavica_LII-2.pdf.

U Kastropilovu Predgovoru *Blaskim ćehlicama* čitamo: *Možda će netko prigovoriti da u tekstu ima mnogo psovki i šporkih riči, kako mi to rećemo, ali to nije bilo moguće izbjeći ako zaista želimo izvorno, autentično oslikati naše ribare, siromašnije težake i druge pučke blatske slojeve (...) valja nam spomenuti da su većina naših Blaćana praktički vjernici, ali i poznati beštimađuri (psovači).* (str. 9) Usp. ćehlicu *Žena* (str. 60) Kastropilove zbirke za primjer humorizacije lascivnog, seksualiziranog sadržaja. Pripovijest nije psovačka, nema šporkih riječi. Čega, ipak, ima?

– u drugom kostimografskom postavu i novokomponiranim političko-ideološkim scenerijama – i dalje tu, među nama.

Slobodnije parafrazirajmo Jeličića pri komentaru na Uvodića pa zapitajmo je li i Burmas stvorio *osobeni* svijet ili je samo anegdotski sabirao već oformljene tvorevine života?⁹⁴ *Zapisi* su nepretenciozan i baš zato izazovan spomenar o pasanim brimenima i čejadima. Nije kampanilističan jer kritički pogled neprestance drži u pričuvi. Jer pogledom seže u *čežnji daljine, daljine*, ponad blatskih zvonika. U nedogled općeljudskog.

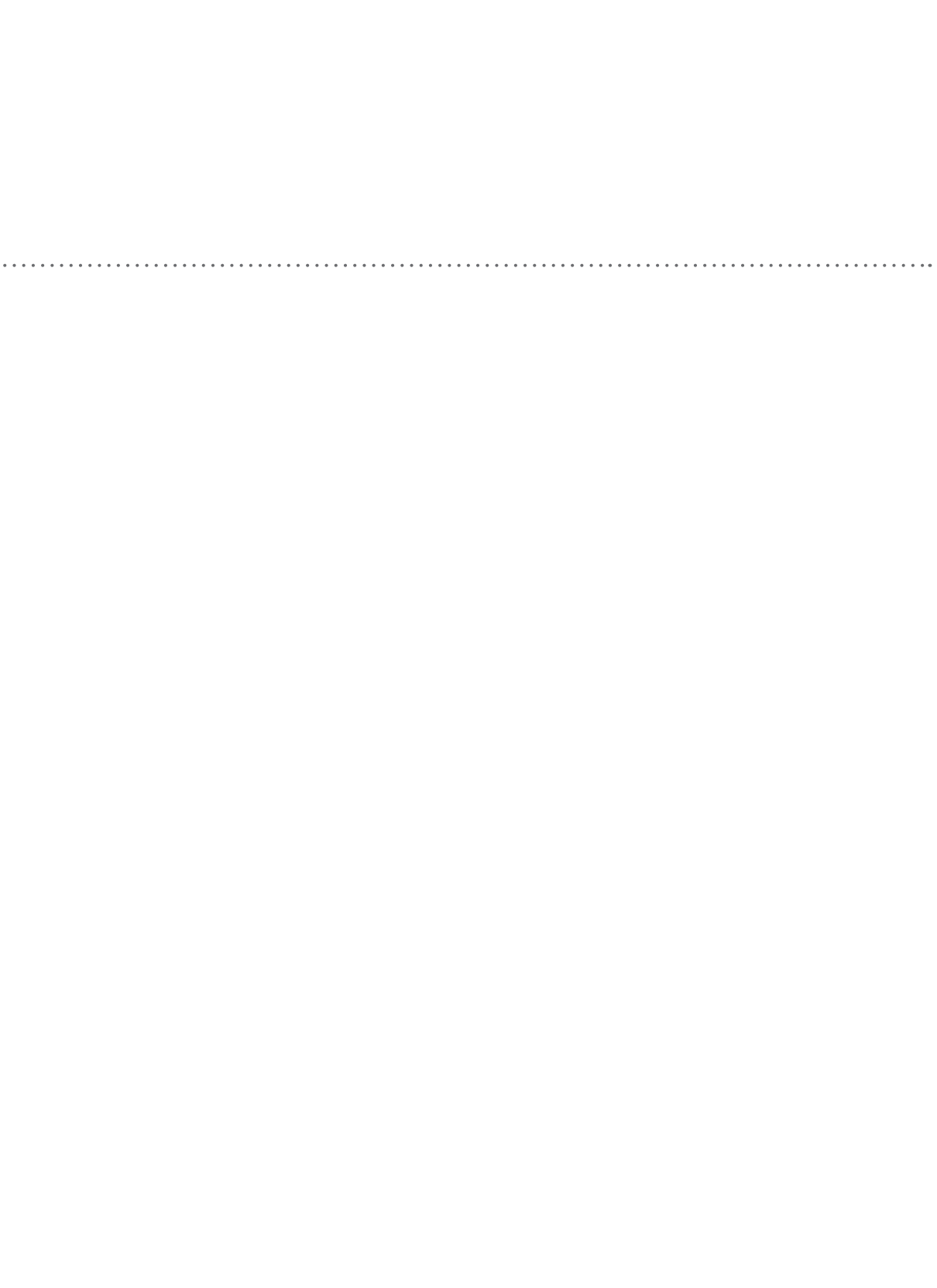
Činjenicom da je rečeni pisac zašao u visoke godine, *koji gre sumpra devedesetima godišćima života*, a da su *Zapisi* njegovo prvo (!) estetsko djelo i to ne iz davne, odložene ladice nego nedavnoga eruptivnog pripovjednog čina – valja nam ustvrditi da je rečeni Rukopis kuriozum. Receptijskog interesa vrijedan. Poticajan za sve one koji, kolebajući, misle da je (pre)kasno za njihove zapise o prošlom ili sadašnjem trenutku.

Važno je i to reći u vremenu koje na globalnoj razini promovira čitanje: *Zapisi* jamče užitak čitanja! Burmas je začudnom svježinom – kao u jednome dahu – ispisao svoju p(r)oznu *summu*. Tako se doima iz analitičke perspektive. Autor nas, međutim, izvještava da pisanje nije išlo „u jednom dahu“; bilo je sumnji, prekrajanja, poslovične muke pisanja. Jednako inspiracijom, vjerujemo, nanizao bi ih još toliko.⁹⁵

---

⁹⁴ Usp. Jeličićev komentar na Uvodićevo književno mjesto u okruženju hrvatske onovremene produkcije. Usp. Živko Jeličić, prir. *Marko Uvodić et al., Pet stoljeća hrvatske književnosti – Izabrana djela*, MH/Zora, Zagreb 1968., str. 10.

⁹⁵ Moja bliska rodbinska veza s autorom *Zapisa* mogla bi dovesti u pitanje vjerodostojnost ponuđena Osvrta. Svjesna tih dvojbi nastojala sam zadržati maksimalnu distancu i kritičnost. Čitateljima prepuštam prosudbu o tome. Jesam li se trebala izuzeti i kazati: hvala, odšutjet ću *Zapise*, kao da ih nema? Burmasova knjiga polučit će i nesrodničke osvrtne, a čitanost *Zapisa*, uvjerena sam, potvrdit će njihovu vrijednost i opravdanost nakladničkog pothvata.

KOREJSKI TRAGOVI I ODJECI
putopisni listići

Korea *corre*

Procedure: korejsko veleposlanstvo u Budimpešti

Moju putovnicu vrlo pomno lista najprije Mađar u vlaku za Budimpeštu. Ja pripadam onoj skupini preko šengenske granice. U kupeu punome ujedinjenih Europljana domaćinski osmjeh konduktera i samo ovlašni pogled na njihove putovnice i putne karte. Moju se putovnicu dugo lista, okreće. Nešto nije u redu? U korejskome veleposlanstvu, útca Andrassy 109, 1062 Budapest, izradi rutinske papirologije prethodi temeljitije prepoznavanje. Blizanci sivih odijela iz Kafkinoga *Procesa* u ime izvanrednoga i opunomoćenoga Ho-Jin Leea dugo razmatraju moje dokumente: *To ste vi? Ne ličite baš!* Tajac, ponovno listanje putovnice, ponovno portretni pogled i napokon go-to-vo: *Sutradan dođite po ispravu.* Budim i Pešta u cvatu lipa i pelargonija, žene bijelih pamučnih sokni, u sandalama i ljetnim haljinama iz *Gradića Paytona*. Dobar kolodvorski objed i dugi pût nazad.

Knjiško (ne)znanje – iskustvena avantura

O Istoku ništa iskustveno do Koreje. Za brucoških dana još se osjećao jaki trag Profesorov⁹⁶, hodnicima, u aluzijama, za pauza, preostao je na oglasnim pločama, neažuriranim satnicama i rasporedu predavanja za studente filozofije i indologije. Rasla je fama (volant), čekalo se njegove prepjeve s onu stranu zapadnjačke str(u)ke. Koliki proseminari kod Cipe u tutanj, u rasponu od Kung Fu-cea do Heideggera. Košmar. Poza dubokoumlja. Istok i Zapad: (raz)govor i(li) šutnja? Napokon *Razmeđa*

---

⁹⁶ Odnosi se na hrvatskog filozofa i orijentalista Čedomila Veljačića (Zagreb, 1915 – San Francisco, 1997). Više u: Veljačić, Čedomil | Hrvatska enciklopedija.

azijskih filozofija, napokon *Pjesme prosjaka i prosjakinje*. Strah od odvracênja (pabbađđâ). Mogu li ja to?

*Sreći i nesreći okreni leđa,
radosti, tuzi prošlih vremena,
ravnodušan, smiren u pročišćenju,
osamljen se kreći kao nosorog*

✦

*Napusti strast i zlobu.
Kada okovi budu raskinuti,
Neustrašen i na kraju života
Osamljen se kreni kao nosorog.*

✦

*Društvo i uslužnost za svoju korist
Prijatelji traže, danas je rijetko
Nekoristoljublje. Čovjek je prljav.
Osamljen se kreći kao nosorog.⁹⁷*

Predavački radni vijek na izmaku. O autorima, o djelima, o načinima pisanja, opisnim načinima. Način(i) da se objasni način. O knjigama koje govore o knjigama. O knjigama koje govore o knjigama koje govore o knjigama. Sjene sjenininih sjêna.

---

⁹⁷ Fragm. pjesme *Nosorog*, u: *Pjesme prosjaka i prosjakinje*, izbor iz rane buddhističke poezije, izbor i prijevod Čedomil Veljačić, V. Masleša, Sarajevo 1977.

Mi i oni – isto i različito

Može li se bez adoracije i denuncijacije nekim neutralnim iskazom? Bez malicije⁹⁸. Bez podilaženja. Bez naplate. Putopis se gradi od paradoksa, od iščuđavanja, uveseljavanja, udivljenja, žâla. Naši i vaši, moji i njihovi, mi – oni. Ovdje – ondje, blizu – daleko. Isto, slično, različito i drugačije. Tko sam tamo i koji su moji krugovi? Prezime: Zemljanin. Zemljinja? Ime: Zapadnjak(inja). (Bjelkinja?) Podskup: Europljanka. Potpodskup: Zapadna Balkanka. Niže: exjugoslavenka to jest Hrvatica. Pri Južnoslavenskoj katedri. Na kojoj nema bugarskoga lektora. Jer je u «skupu» s Aristotelesom Grkom koji je crkvenjak pa u tamnom habitu plovi dugim HUFSovim hodnicima i sve nas dobrohotno poziva na nedjeljnu misu u hram dalekoistočnoga pravoslavlja.

Zračna luka – ekuména

Postrojena u dugom ulaznom koridoru s putnim ispravama i Ugovorom HUFSo u rukama čekam svoj red. HUFSo *Letter of Invitation* za bezbolan prelazak daleko je važniji od svih drugih uobičajenih papira. Nemaš drogu, nemaš oružje, tajni software u laptopu – mirno podnosim i pseću kontrolu. Strogu naredbu: *otvorite laptop!*, mlade crnokose Bosanke. Nakon *light amplification by stimulated emission of radiation* pred klizećom trakom pogledom tražim svoju golemu crnu putnu torbu s malom hrvatskom trobojnicom oblijepljenom oko ručke. Imam sreće, tu je sva moja pokretna imovina. U odsudno važnom trenutku nije krenula nekim drugim putem, nego me vjerno pratila. U Rijeci su me upozoravali na moskovsku aerodromsku mafiju no, nisam imala loših iskustava.

---

⁹⁸ Po povratku u Rijeku jako me preplavila naturalistička impresija, loša po nas: ona, da smo zapušteni građani zapuštenih gradova. Neuljudni. Apatični. Tranzicijski desperadosi. Masivni, istrbušeni, okati, nosati, nogati i općenito drukčiji. Dentalni pejzaž – katastrofa. Umor na licima i u naših.

Guram ispred sebe tu svoju torbu, dobrih deset kila težu no što je propisano, i s rijekom ljudi napredujem prema kraju svih useljeničkih procedura. Dočekuje me veliki transparent s mojim imenom podignut iznad nasmiješenih glava dvoje korejskih studenata: *Dobrodošla profesora!* Široki osmjesi, mahanje i dobar osjećaj ljudskoga bratstva s kraja na kraj svijeta.

Smije li se pomisliti na nešto što bi bio etnički hôd i kôd ako su uvriježena etnička pokrivala za glavu, etnička nošnja, hrana, kuhinja, bonton, etničko nasljeđe, ako se govori o etničkoj (pod)kulturi, gênu? Naime, tu, u zračnoj luci, nakon cjelodnevnoga plôva nebeskim poljima okružena si mnogobrojnim signalima pripadanja, trofejni i statusni simboli u tolikome šarenilu i bogatstvu «ponude»: cijela je ekuména svojim uzorcima kao raskošni herbarijum ukrug tebe i jaaaaako si sama ali te podilaze trnci od *reality* kadrova i nije te strah od te samoće. *Karusel* u kojega si katalpultirana iz balkanskoga kutka za kojega većinom znadu samo po Ivaniševiću i Crocopu. Poneki i po nedavnome jugo–slavenskome razlazu. *Asia Airplane* latinički je ispisano duž bokova uredno poredanih krilatih ajkula, oko njih trčkaraju raznobojni kombinezoni, svakojako cirkuliranje, živost.

Prve slike po slijetanju: nedogledna blistava šetnica. Mimohod nomada. Atlas antropomorfnih izazova. Gledaj i čudi se. Kostimi plemenski, vjerski, turistički, tinejdžerski, poslovni, naročito paradni američkih i korejskih *oružanih snaga*, ali i raznih odora nebrojnog aerodromskog osoblja. Etnička pokrivala za glavu, etničke nošnje, etničke putne potrepštine...

Jedini strah: kako ću se nositi s dnevnim trosatnim autobusnim vožnjama? Hoću li biti problem? Valja odavde ponijeti arsenal tableta protiv mučnine. I gle! Baš je to vrijeme dnevnoga putovanja od Seoula do Jongina – kampusa u kojemu sam imala glavninu nastave – s vremenom postalo nezaboravnim. Jer si djelić jezične košnice. Ljudi odasvud. Ponedjeljkom ujutro zapah rakije i duhana, neprovjetreni, teški zrak i opći

drijemež. Kao u Tupoljevu od Zagreba do Moskve. S tim što se u tijesnome *Rusu* poput rasutih čunjeva, u samo sat-dva letenja kotrljaju pivske flaše i birtijaški opušta. A za Jongin spuštene nasloni i lagano hrkanje već koju stanicu dalje od Imun kampusa. Klimatanje glave, obješena donja čeljust. U podzemnoj opće je mjesto poludrijem: gotovo da «poslovno» i planirano nasloni(š) glavu na staklenu stijenu vagona i zaklopi(š) oči nepogrešivoga refleksa za izlazak na pravoj stanici. Te su minute letargije dragocjeni hijat u teškoj trabantskoj svakodnevicu korejskoga ljudstva. Radi se od jutra do večeri, umor je stalni pratitelj premnogih lica koja me okrznu u podzemnoj. Nije nepristojno zavaliti se u pauzi nastave usred prostora koji bi uvjetno mogli držati zbornicom u jednu od fotelja nasred i pokriti lice novinama – odspavati uz šušur printera, kloparanje limenih vratašca na poštanskim sandučićima u koje zavirujemo ne bismo li dočekali željno pisamce, niti smetaju diskretne rasprave nekolicine uz boksove za tihi rad i čitanje... Sad i ja, čim uhvatim mjesto u zametskoj dvojci, poželim drijemom «transcendirati» pripadni autobusni suživot i ušparati malo nečeg potisnutog. Ali, previše je vozačevih cugova, nagle treske, invazivnih putnika i njušnih izazova. Bakule? Nešto tako odbojno, pogotovo u ženskome izdanju (a muškaračko) nisam sretala tamo, seoulskim tranzitom. Redovito sam birala mjesto «za vrâtom» vozaču, gledala «pravocrtno» da preduhitrim naznake mučnine, no, s vremenom, opustila sam se, čak ugodno pretresala prethodni dan sa suputnicima. Sa svojim slavenskim susjedom. Vozači besprijekorno obrijani, začešljani, bijelih rukavica, tamnih naočala majstorski vijugaju među (ne)pomičnim kolonama kako bi što brže izišli iz seoulskoga «čepa» put širokih autostrada gdje smiju ubrzati. S vremena na vrijeme ótvore bočni prozorčić i šljasn timer niz vjetar ispljuvak zvučnim iskašljajem kao da bi s dna bačve iskotrljali zahrđali transformator.

Kimchi i fast food

Naš pršut, sir pâški ili grobnički, kulen, prstaci, tartufi, prošek i sl. ne znače im što i nama. Imaju svoje odnjegovane okuse, delicije. Iz pristojnosti pokazuju oduševljenje jer su uljuđeni. Suzdržani. Primjetno je da vole medicù. Druge naše žestice kozmopolitsko bratstvo ljubitelja žestokih pića među mojim korejskim kolegama nije posebno zapazilo, ali ni zanemarilo. Tako je svugdje kad je riječ o alkoholu i dobru raspoloženju. Vesele se našim palačinkama, štruklima. Korejci su još vitki (izuzev budiističkih redovnika), unatoč prodoru hamburgera. Američkim *saturiranim mastima* odolijevaju stariji, mladež je na velikoj kušnji. Nutelle, kikiriki namaza, džemova, red bull snagatorskih i vitaminiziranih limenki ima u većim samoposlugama radi došljačke klijentele, američkih vojnika koje srećem posvuda, ali domaći s oprezom probiru, još uvijek orijentirani rižinim i kukuruznim «kolicama», svakakvim pržencima od heljde. Hrskavim svilcima. Vikendom se mlade obitelji, školarci i klinci tiskaju u repovima za pizza cut, krumpiriće, milk shakes s dugom slamkom, sladolede bučkaju, srču, mljackaju, kečapiraju i tartariziraju bigmcdonald žemičke: nemam dojam, promatrajući ih tako u rana nedjeljna popodneva u zapadnjačkome restoranu – poput našega zagrebačkog, riječkog – da su oblaporni žderači. Naprosto pripuštaju urbane novume. Dopada im se tehnološka, organizacijska novotarija, drugačiji kostim i gastro-predstava. Zar nije i s nama tako unatoč svijesti o fast foodu kao o *off* hrani? Vrlo uigrano, pokretni lútci/ke na koncu, kao i naša najamnička djeca, udovoljavaju željama, rješavaju narudžbe, prázne poslužavnike, iskravaju otpatke i spretno se muvaju među stolovima. Budno oko gazde vreba na pogrešku. Na našem Korzu ukrug Mc Donald'sa udari te zâpah loja, nešto nalik užegloj masti. Tamo ga ne osjetih, možda ispušna cijev emanira u dvorišni prostor.

Haiku na tanjuru, Andrić na kušnji

Ima dražesti u njihovu načinu ophođenju oko jela i s jelom. Majstori vrtlarstva, veliki cvjećari, keramičari, klesari, crtači, kaligrafi, slastičari. Uopće, sijaset majušnih zdjelica, minijaturnih porcija, koloristička arabeska salatica, sve tako deminutivno – teško da će «jednim potezom» biti potisnuto zapadnjačkim prehrabnim pohodom, katalogom klope na brzaka. Uostalom, zar naši ne posežu s primjetnim uspjehom za istočnjačkom stilistikom? Uz pučko-seljačke zdjele i teče za paštafažol i jotu, za brudet, žgvacet, pašticade, sve više se u nas nude količinski male, sofisticirane porcije nalik gastro ikebanama à la list lososa s mednom suzom i grumenom oraha na velikome bijelome pladnju. Naš je gurmanluk nenavikao na liliputski pejzaž trpeze. I štapićasti pribor kojim se ne može u dva-tri puta zagrabit zasiatna količina zalogaja.

Na svečanoj večeri u Guri gradu, upriličenoj uz moj dolazak i radni početak, u restoranu Heu, kada se tim povodom okupilo malo simpatično društvanje s Katedre – premda – neke od prisutnih vidjeh tada prvi i zadnji puta – posluživalo se korejsku tradicionalnu hranu, pio se uobičajeni rižin napitak i sve je bilo korejski odmjereno, smješkajuće, suzdržane konverzacije naglašeno uljudnoga izraza na licima. Prošlo je bez problema dvosatno sjedenje na svilenome, podnome jastučiću, prekrizhenih nogu, no cijelo vrijeme večeri ometala me je bojazan kako ustati ako mi noge utnu i odrvene?

Za svečane večere: Kuda po Vama spada Andrić? Mislite li da je Andrić hrvatski? Tko je najbolji hrvatski pisac?

Mlada korejska kolegica savršenom je lakoćom, kao da prebire po tipkama ksilofona, štapićima rastvorila pečenu bijelu ribu, odvalila četvrtinu, odmaknula uske perajice, opet odlomila komadić i pružila mi zalogaj. Kao djetetu. Zbunila me je ta topla, familijarna gesta, znak posebna osjećaja i dobrodošlice. *Znam da vama koji ste prvi puta ovdje smeta miris algi,*

prženih... neki se nikako ne naviknu... vama ne smeta? I drugi mirisi naše hrane?

Korejski izvještaji nam kažu da se 1653. godine trideset šest ljudi «čudnog izgleda», dotle neviđenih «plavih očiju i ruse kose i istaknutih noseva», iskrcalo teturajući sa svog nastradalog broda. To su bili Holanđani. Odveli su ih u Seoul, prijestolnicu Koreje, gdje su stupili u vojsku, požegnili se i ostali tamo sve do smrti. (Pearl S. Buck, Živa trska)

Etnos – etos i estetika tijela

Unatoč uvjerenjima da se Azijati ne znoje poput nas pa da zbog toga imaju manje problema s osobnom higijenom, primijetila sam da im je do čistoće jako stalo. I u vrlo skućenim i slabije provjetrenim prostorima ne nameće se miris tijela. Muške kozmetike na policama seoulskih drogerija ima podjednako ženskoj. Metroseksualci? I stariji muškarci brižno njeguju katranski crnu kosu prikrivajući sjedine. Preljepo lice mlade Korejke iza četrdesete u mnogih poprima patničku fizionomiju posivjeloga porculana ili nagorjela pergamenta. Prorijeđene kose ponad čela. Graciozni hōd mladih djevojaka, uspravno držanje momaka u srednjoj dobi – kod zamjetnoga broja – polako se gubi najavljujući preranu križobolju. Lumbalno-karlične probleme. Rasklimani hōd. Moja prosjeda kosa iza zvat će čuđenje i nelagodu. Držat će to mojom nebrigom za izgled. Rijetkost su sjedine u žena i muškaraca.

Mi smo (im) nosati. Okati. Nogati. Vole svoje tankovite djevojke, njihov dugokosi tamni slap, dječaćki stas na kojemu kraćane suknjice i obnaženi pupkovi ne sablažnjavaju, dapače, upotpunjuju dražesnu siluetu na vretenastim, uskim kukovima i tanahnim bedrima.

Estetski je uzor za djevojke fragilna silueta, izduženi Nefertiti vrat, ivory ten, usne – trešnja, zubi – bjelina i zdravlje. I muškarci imaju lijepo oblikovane usne. Naši, u mnogih, tek crta pod nosom. Dok spuštenih kapa-

ka sjede do mene u autobusu, pratim inačice Buddhina profila, tajnovite, izrazom sublimne (suzdržane) muške fizionomije. Djevojke prikrivajući osobnost njeguju standardan izgled na kojemu zapadnjačke seksi kraćane suknjice i obnaženi pupkovi predmnijevaju ustupak modi daleko više nego isticanje ženskih draži. *U njima je odgojem sve to zatrto*, primjećuje moj slavenski kolega.

Prelijepa zemaljske domaćice, stjuardese s malom pilotskom kapom postrance, našminkane kosooke Barbike kao poispadale s *jumbo* plakata, reklamnih propekata. Cvijet vrste *homo*. Nikako im se u glavicama ne motaju neprilične misli, nikada ih neće snaći *Huntington Korea*, nikad im glas neće mutirati u muškaračku dreku tamošnjih protestantkinja kad nedjeljom ujutro u povorci, megafonima upozoravaju nevjernike na posljednji sūd sa zanosom i ratobornim uzvicima. Glas kakav odašilje vremesna spikerica sjevernokorejske tv, pâtosno bojovnih poruka. Gledajući ih iz kuhinje kako odmiču niz usku ulicu, nekako se smanjim. Uznemirim.

U starijih žena utetovirane obrve, plavkastosivi potez nad očnom arkadom; mlade žene i djevojke navodno napuštaju takav estetski manevar. Nije neobično vidjeti djevojku koja uz ogledalce, usred gužve u podzemnoj, sjedeći, čupka pincetom «višak» obrva, pudra obraze. Ondulirana prozapadnjački, isforsiranih kovrčica ili muških, oštrodlakih kratkih frizura. S hôdom koji najavljuje križobolju, kinetički hendikep. Mlade starice.

San o uspjehu

Mnogi žive u trogeneracijskim «zadrugama», stanovi su vrlo skupi. Bake i djedovi odgajaju, mame i tate rade prekovremeno. Bake imaju glavnu riječ, pedocentrički trend tek ih čeka. Engleski jezik uči se od malih nogu. On je putovnica za prosperitet. Premda o Amerikancima imaju «svoje mišljenje». Kao i mi. *Cinderella* sindrom opće je mjesto djevojaka i to ovdašnje momke čini tjeskobnima. *Ja se neću ženit. One očekuju da im osiguramo udobnost, putovanja, lijep život. To je teško*, kaže mladi

postdiplomand, zainteresiran za «balkanologiju». Oduševljen Šibenikom. Osjećajan i pažljiv sugovornik. Moja asistentica ima nožicu broj 34. Jeftine i lijepe kineske cipele preplavile su Koreju. Tvrde i neudobne. Talijanska obuća daleko je udobnija i vrlo skupa.

Moja je četvrt – tako se priča – na mjestu nekadašnjega groblja. Zgradi i čitavome ugodnom naselju taj detalj umanjuje privlačnost i cijenu. Navodno će dogodine naše naselje biti iseljeno i smješteno bliže Jonginu, ako ga uspiju prodati. S dušama umrlih nikada ne znaš. Ne valja im remetiti zasluženi mir.

Odijelo, kravata i – tenisice. Menadžerski gârd muškaraca nerijetko dopuni nehajno pljuvanje na pločnik kao i listanje novina u čučućemu stavu, uz rub kolnika, uz prolaznike. Žene čučćeći razgovaraju uz telefonsku govornicu. Fakultetski službenik na svom radnom mjestu u kariranim, plišanim papučama. Profesor drži nastavu, predsjedja sjednici, otvara izložbu – sa šiltericom ili šeširićem na glavi. Ako su zapadnjačke žene prisvojile pravo da s modnim šeširima odsjede svečarske večeri, opere, recitale, zašto se čuditi mome dobroćudnome kolegi?

Uzance

Mlada prodavačica porculanskoga posuđa, figurica i ukrasnih predmeta oslonjena o pult opuštено češka stopalo i razgovara s kupcem. Dvoje mladih, okruženi drugim gostima, čekaju naručeno jelo u malome japansko-me restoranu i kratae vrijeme uzajamno istiskujući prištiće i mitesere.

Pozdravljanje? Naklon? Ni previše ni premalo, uvježbat ćeš mjeru. *Meden agan.*⁹⁹ Isto je s osmjehom. Smiješak suzdržan. Ali smiješak. Nedokučiv azij(at)ski smiješak.

---

⁹⁹ Gnoma starih Grka: *Ništa odviše.*

U podzemnoj obòri pogled, ne uzvraćaj ako te promatra onaj preko. Inače će krivo razumjeti. Pa i kod nas je tako.

Upozorena sam: držati se treba desne strane stubišta, eskalatora, uzanih puteva, čekaoničkih redova kako bi se oslobodio prostor onima koji žure i trče.

Prodavač cipela spava oslonjen o pult, naočigled kupaca u prolazu i odmah se prene čim kupac pređe prag dućana. Antikvarka čučeci drijema oslonjena o veliki «stup» knjiga na podu i ne diže glavu na zvuke koraka... mlada «performerica» u svečarskoj nošnji, za vreve uz slavlje Buddhina rođendana, očito shrvana umorom, poluklečeci drijema oslonjena na stolac, tik uz prolaznike. Umor, umor, umor.

Razgovor u dućanu, u autobusu, u restoranu, na stanici – ide do neke mjere. Osjeti se dokle. Kad postaje zanimljivo – onda je dosta. Nakloniš se i odeš. Jezična barijera velika je i nepremostiva ako nema dobre volje ili se uplete trgovački interes. Inače se s ljudima u malim stvarima dobro sporazumijeva. Oči su prozori duši. Ruke isto. Razmijenila sam na desetke mail adresa s dragim ljudima već tada znajući da je to početak i kraj poznanstva. Da uspostavljam nešto neizvodivo.

Nakon kratkoga dijaloga s prodavačicom u dućanu prepoznaje me i pokazuje veselje što me opet vidi šest mjeseci poslije i diskretno mi u vrećicu s kupovinom ubacuje mali poklon, *souvenir*. Da je ne zaboravim. Navraćam opet nakon nekoliko dana, a dućančiću nigdje traga. Kao da sam sanjala: ima ga pa ga nema. Lokot, lanci uz bravu, ljestve i građevinski radnici u praznome prostoru koji se sprema za novu namjenu, nove vlasnike. Kao da sam urekla taj dućančić i ljubaznu prodavačicu.

Ne treba žuriti u poklonstvo šefovima: oni će te naći kad procijene da je trenutak. Korejski asistenti su veza pa šefovi preko njih znaju što ih zanima.

Korejske kolege ne pozivaju kući, čuvaju privatnost. Slavenka je rekla: neobično! Prazni zidovi, minimalizam. Slastice iz kutije, dostavom.

Čeznem za prazninama. Za istočnjačkim minimalizmom interijera. Naši su stanovi bunker. Magazini balastnoga inventara, podrumi zatrpani nostalgijom kramom. Ali, gdje Korejci odlažu dječje hodalice, kolica jedna, druga, treća, romobil, biciklu, vesla, ribički pribor, ljestve, *gusku*, kofere u koferima i ostalo za ekstremne situacije, pričuvni luster, karniše...?

Doček, druženja, oproštaj

Jesam li napravila oproštajnu večeru za moje HUFSovence? Za dvorišne strance, moje gastarbajterske susjede?! Kada sam Polczynsku pozvala na nedjeljni objed? Kada je stari baptistički *fulbrajtovac* jeo moju musaku? Sarmu? Jesam li Staworszynskoj *uvjerljivo* kazala da me može nazvati u bilo koje doba ako se nađe u nevolji?

Čekamo, čekamo na Vaš poziv! Slavenske kolegice prije Vas bile su toliko gostoljubive! Dan i noć palačinke, punjene paprike, sarmice, toplo slavensko srce, domaćinska duša...

Imate li štogod hrvatsko? pitao je Zoltan na malome čašćenju u povodu moje prve korejske plaće. Mora da je bio znak posebne milosti, kada me malešni portir našega naselja pri rastanku zagrlio: *vi ćete biti moja gošća, želim da upoznate moju obitelj. Kad ponovno dođete!*

Zapamti: mi smo ovdje pečalbari. Povlaštjeni, ali ipak pečalbari. To, da si ovdje ambasador svoje zemlje – zaboravi! To lijepo zvuči, ali je neupotrebljivo. Ovdje nemaš nikoga. Ni-ko-ga! Ima navodno neki Hrvat dreser pasâ, što li, u nekoj centralnoj zabiti, usred (pra)šume. Pitanje, je li mu do zavičajnih susreta. Ima nekoliko Hrvata – navodno – u brodogradilištima, s obiteljima. Koji su to ljudi i odakle točno – ne znam. Nemaš za leđe, nemaš svoje veleposlanstvo, nemaš *serkl* za rodijačko njuškanje,

jedva da se čulo za tvoju malu europsku zemlju. Naš *senescalculus* prede haikue duž japanskih rezidencijalnih odaja i šire, i boli ga briga za tvoju gastarbajtersku prilagodbu! Čula sam, onako diskretno, kao usput: *bio Vam je vaš veleposlanik s našima, na Katedri, druženje uz njegove stihove i tako, g. Mesić isto... Vi ne znate? Nisu Vas obavijestili?* Česi imaju svoj refugium, okupljaju se često, pomažu jedni druge, tako je sa Slovacima, Nijemcima, Talijanima. Rusi su ovdje kao doma. Amerikance da se i ne spominje. Srpski veleposlanik ponudio mi je pomoć u velikoj nevolji. Koje je bilo.

Dvorišna sortirnica

Na sjevernoj strani, dok si pripremam čaj i müsle, iz kuhinje vidim redoviti ranojutarnji prizor, osim nedjeljom i praznikom. Probiračice kućnog otpada u revnome poslu. Žene već u godinama duboko nagnute prema podu ispruženih ruku brzo i sustavno probiru. Poza mukotrpnih sudbina žetelica, *beračica jabuka* (Pissarro), pralja. Namjesto rižinih polja otpad na asfaltu. Najprije ga prosipaju iz vreća i kanti na pod ukrug predviđenog prostora uza sami ulaz u naše dvorište. Pritom skupljaju svakakvi rasuti kućni balast iz kutova, poluškulja uz prostor predviđen za odlaganje koji mačke i štakori noću prethodno temeljito razbucaju. Kućno smeće razvrstavaju, sortiraju u kupove i pospremaju u posebne nove, različito obojane velike vreće. Zavežljaje prislanjaju uredno uz izlazni dvorišni stup kako bi ih pokupio kamionet kad tijekom popodneva prođe uz zvuke nalik trubljii *family frosta*. Na vrhu vreća, na kamionetu, sjedi i živahno poskakuje čovječac kao na *jo jo* lopticama. On u pretrpanom kamionu lovi vreće što mu ih dobacuju portiri, razvrstava ih i natiškuje da oslobodi potreban prostor. Kamion polako klizi i nestaje niz našu uzanu ulicu, a razdragani taktovi iz uključenoga zvučnika još se dugo čuju. Kao pedeset i druge u Rendićevoj u Rijeci. Tada nije bilo razvrstavanja, plastičnih vreća, ni ozvučenja, nego obično ručno zvono koje je mobiliziralo ukućane. Još nije bilo novovalne ekološke osviještenosti.

Ni posebnih kanti za kompostiranje. Kore od krumpira, odbačeni kruh, UNRIN žuti sir odnosio je stari susjed u tamnoplavoj *kanotijeri* i *trlišu* karijologom za svoj svinjac negdje na Kozali, aboniran uz to i na *pomije* iz zatvorske menze.

Na Taerung stanici valja biti što ranije. Već oko sedam izlazim i s nelagodom prolazim pored prignutih spremačica. Što sve sadrži moj *corpus delicti* od jučer i što su još o meni saznale kroz prizmu odbačenih stvari i otpadaka? Ne sramim se ostataka raznoga povrća, kutijâ od mlijeka i jogurta, razbijene čaše, poderanih čarapa, slomljenoga kišobrana. To su legitimni otpaci. Ali što će reći na tek otvoreno, ne baš jeftino i jedva kušano pakovanje maloga crnoga graha. Slatko-kiseli grah! Bljak. Sorry. Na jedva kušano obiteljsko pakovanje *mandù*a ispunjenoga mljevenim mesom. Naknadno sam otkrila zelenjavni, izvrsni mandù! Na bačenu malo odgrizenu kobasicu, gljive u tamnome umaku, (pre)slane sušene gavune i tko zna koji po redu nutricionistički promašaj. Ozlovolji me njihov uvid u moje potrošačke rebuse. Vrijeđa ih, pretpostavljam, moja neprilagodba, grijeh je bacati svježju dobru hranu, ne baš jeftinu. Ima nas svega desetak koji gravitiramo baš tome eko punktu, premda je naselje stranih predavača poveće, s nekoliko dvorišta i odlagališnih mjesta. Sasvim sigurno znadu koje je smeće čije i ja sam za njih «otvorena knjiga». Oprosti mi, koji sve vidiš. Bacanje hrane pomiješano s puno vode u zahodsku školjku nije dolazilo u obzir. Odmah bi se katastrofalno začepila kanalizacijska cijev debela jedva pet centimetara. Nekako gracilna, damska cijev?! Oprez!

Vijest

Sad je dosta! Doooosta je! kazao je što u šali, što prizvukom prigovora Profesor, utemeljitelj Katedre, lijevajući vino u čiste, vitke čaše na podlošcima koje mu je brat donio iz Engleske, a mi se, pred pût, došli s njim pozdraviti. Mislio je na zadnje vijesti s Balkana. Na izlazak Crne Gore iz

Jugoslavije. Bi li to značilo da moraju u naš slavistički kabinet dodati još jednu stolicu i stol(ić) za gostujućega montenegrinskog kolegu?

Jutarnja matrica: kolone vozila – via Jongin

Ranojutarnja veduta: s južne strane moga stana kroz treperavo lišće ginka i mrežasti prozorski zaslon protiv komaraca nazirem rijeku vozila. Jedva klize. Zastaju. Stoje. Klize. Korito mnogotračne ceste metalnosivo je od masivnih prometala, njihovih krovova nježno zasjajenih izlazećim suncem i prigušenim odbljescima s njih kao s rabuzinovskih brdašaca zavičajnih... Semafori isključeni. Prometnici – postojani kositreni vojnici fluorescentnih odora, bijelih rukavica do lakata, bljeskavim palicama nalik žeravici kao da ureduju među klizećom *hyundai* rijekom. Tako je između šest i devet ujutro. Poslije je fluentnije, kad sunce nestane iza poklopca smoga nad gradom, do ranoga popodneva i ponovnoga tranzitnoga kolapsa.

Poplava usred noći

Netom po dolasku, ni tjedan dana nije prošlo, kad negdje oko dva sata po ponoći, iz sifona u kupaoni nekontrolirano se i nenajavljeno počela širiti crna bara prijeteci prelijevanju u hodnik i sobe. U činjenicu da smo povlašteni ide i to da nas «čuvaju» domari danonoćno pa sam ogmuvši preko pidžame kućnu haljinu odjurila do kućice gdje uvijek nekoga ima. Nakon izvida nestao je i ponovno se vratio mali dobrodušni domar u visokim gumenim čizmama i s dugom tankom čeličnom sajlom. Očito je verziran za moju nevolju i nevolju mojih stanarskih prethodnika. Uvlačio ju je u podnu rupu i s njom nešto nesigurno tehnicirao. Prljava voda nije se povlačila, nego je i nadalje nadirala. Opet je nekud otišao i brzo se vratio s velikom spravom, očito nekakav vakuum extractor. Valjalo je željeznu bocu s velikim gumenim poklopcem čvrsto priljubiti na rupu u podu. Bijelim, rupičastim *kopitarna* klompama zagazila sam u crnovodni plicak i slijedila što mi je rukama sugerirano. On se malo udaljio i izne-

nada je aktivirao mehanizam koji je komprimirani zrak iz boce snažnim praskom ispustio u kanalizacijsku cijev. Dobro je sve prošlo jer se cijev trenutno odčepila. Čuo se znakoviti kлокot. Boguhvala. Čep je sigurno završio negdje u slijepom crijevu kanalizacije susjednog stana, a ne na stropu moje kupaonice što se moglo lako dogoditi da je zračni udar našao odušak kroz školjku WC-a ni metar udaljenu od rupe sifona na podu. Petnaestak dana kasnije uredno mi je naplaćena usluga noćne intervencije. Moja je zahvalnost bila daleko iznad te male naplate, sutradan sam u portirski kažotić, kroz prozor, odložila kutiju jagoda i grožđa, kao malu pažnju. Grumenovi dlaka, duge kose, preostali su na rešetkastu sifonskome poklopcu kao znamen nečije nevolje.

Itaewon i Insaedong – art street

Zapadnjaci iz utvrda s čuvarima, nadzornim uređajima, zaštitarima, parlafonima (*privatni svjetovi okrenuti prema unutra*) razmile se Insaedongom, i bjesomučno fotkaju, žvaču, gutaju, nadviruju se na sve strane očekujući egzotiku... Korpulentni turisti i njihove zaobljene pratilje nonšalantno plove od izloga do izloga, uvlače se u tijesne prolaze do skrovitih minijaturnih čajana i opskurnih izbi za stimulaciju užitaka. Voajeri s druge polutke, inače skriveni i ograđeni od izvanjskoga kao vinogradski puževi, ovdje se osjećaju sigurnima pa opuštено migolje raznostrano i miješaju se s dalekoistočnim svijetom, cjenkaju se, iščuđavaju, podvikuju, zijevaju, izuvaju, isprobavaju, prave nered uzduž i kojekuda. Ima ih na nemogućim mjestima. Penju se, zavlače glasno, bučno komentiraju, jer svijet je njihov, ulica je njihova – Itaewon je njihov! Trokrilni Afroameri cirkuliraju amo-tamo. Trguju, što li... Ide svakakva muljaža i pregovaranja zaštićena anonimnošću, ali još više američkom putovnicom.

Insaedong: talionica ljudi odasvud. *Art street*. Žrvanj stilske raznovrsnosti. Flanerijsko švrljanje, dječja znatiželja; ipak: *spleen* u duši onih koji voljene dotiču negdje vrlo udaljeno, put *adrianskih sirena*.

Dučani na kotačima. Lokacija privremena. Danas ovdje, sutra u drugome kvartu. Najveći rep uz pržionicu uštípaka. To bi bio najbliži naziv za okrugle i plosnate pogačice. Kuharica grabi iz povelike kante gužvicu dizanoga tijesta i u nju utisne pistacij iz zdjele pored, potom prstom napravi još jednu rupicu pa u nju ubrizga čokoladu. Tijesto modelira u pljeskavice i polaže u kipuće ulje koje cvrli u kazanu nadovezanom gumenom cijevi na butan bocu. Dok pogačice veselo poskakuju i ruméne se u ulju, kupci zainteresirano gledaju i uredno čekaju svoj red. Nema preskakanja. Druga žena širokom lopaticom i viljuškom razmješta, okreće i odlaže pržene uštípke na sito, treća u male kartonske držače utiskuje ih, naplaćuje, dodaje papirnate salvete i čačkalice i sve je savršeno uigrano dok ne ponestane zalihe tijesta. Ili butana. Pogačica košta 500 wona (pola američkog dolara). Tu slatkariju vole domaći i stranci. Sjedeći na rubu žardinijere, pûšeš u vruću *zanimaciju* i grizuckaš hladnije rubove oprezno napredujući prema žitkom i neohladirnom čokoladnom srcu.

Putujuće pečenjare kobasica, rižinih valjušaka, pilećih ražnjića, krumpirića, kukuruza, kestena, krakova hobotnice, sipica, paprenih kajgana s vlascem i morskom travom, pržionice algi, kikirikija, heljдинih priprava-ka, dudovoga svilca. Svu tu uličnu, pučku ponudu valja kušati i u rasškošnoj okusnoj *odiseji* saznati daleko više o ljudima no li o jelima. Klaritin non-stop u torbaku jer su okusni testovi češće rizični za moje alergijske nus-pojave. Školarci poslije nastave pohrle prema kamionetu s *rostfrei* kotlovima. «Kamionđija» bijelih rukavica, sa šiltom ponad lica, s keceljom, strpljivo otklapa kotao, vadi «namreškane» palaćinke na štapićima, zamata ih u papirnate ubruse i dodaje redom... Dolaze i iz obližnjih zgrada kupiti tople *nudle*, mandù, kuhani bunccek.

Daljine, daljine

S vremena na vrijeme protrnem od kašlja. Njegova. *Eho!* Korejska mlađež, moji studenti mnogo puše. Kad izdaleka primijete nastavnika odmah gase ili odbace cigaretu. Naročito me prene *eho* Njegova pušačkoga kašlja u *Be* paviljonu, zgradi punoj propuha, prostrane aule, dugačkih hodnika, mladosti natiskane u WC-ima za čik-pauza. Ne okrenem se, nisam Euridika. U dnu hodnika čuči tek varka. Ta znam da je varka.

Átila je, gostujući hungarolog, bio uvjeren da komarci vrebaju kod ulaznih vrata stana na njegov dolazak kući. *Tipula oleracea*, komar golemi unišao bi skupa s njim i tu nije bilo pomoći. Moj slavenski susjed u šali je primijetio: ovdašnji komarci imaju papučice, uopće ne zuje, samo ateriraju uza zujalicu i inhaliraju ni malo ubojstveni killer.

Orijentacijski fijasko

Zbog maloga električnoga utikača suprotiva komaraca, zbog čekića i čavala – jer htjela sam okačiti o zid lijepu zidnu uru koja me od moga pret-hodnika čekala na podu i veselo tiktakala kao da kaže: *podigni me u vis, ne priliči da zidni sat bude podni...* zbog sitnih potrepština tek po dolasku, ja sam poduzela pretraživanje moga kvarta i temeljito se izgubila. Sramotna epizoda – bolje bi bilo ne elaborirati. Vjerojatno sam kružila i kružila nekakvom seoulskom Vežicom gore-dolje, lijevo-desno ne našavši rješenje toga banalnoga labirinta. Epilog dramatičnoga safarija bio je da je kupljeni čekić neuporabljiv – zidovi kao od granita. Električni utamanitelj komaraca – totalno neučinkovit.

A zbilje se ovako: na četvrtastome kartončiću otkinutome od kutije kalcij sandoza notirala sam: čavli(ći), čekić, baterije od 1,5 Volta, spužve abrazivne – jer obične sam pronašla u susjedstvu – četka za leđa, štrik za sušenje veša, štipaljke, sušilo za kosu, vreće za smeće. Za početak. Poslije ću dublje u potrepštine, kad se malo raskomotim u orijentacijskome ba-

zanju, useljeničkom elanu i sprijateljim s wonima. Woni se broje u milijunima, kao nekadašnji dinari, samo nema inflacije. Stalno preračunavam wone u dolare da stvorim neke relacije, iako ni s dolarima nisam baš bliska. Želim se snaći među cijenama. 1000 wona = 1 dolar = kilo blitve, koju sam s ushićenjem i tamo našla, pet puta skuplju! Nestrpljiva da uspostavim domaćinski štimung – treći dan po ateriranju – da se ugnijezdim, da se srodim s prostorom koji me od prvoga trenutka nije odbio ni zatečenim stvarima, ni rasporedom zidova i ploha, ni ulaznim, teškim željeznim vratima, ni malim dvokatnim stubištem, sve taman po ljudskoj mjeri... ni mirisima, ni zvucima – tišina tonirana povremenim cvrkutom, povremenim vlakovima – požurila sam putanjom koju sam dan-dva ranije savladala. Rižin trag nije trebao, ta toliko je zapamtljivih znakova: eno ogromni kućni broj 1107 duž bočne strane nebodera preko puta glavne avenije u koju danomice zurim, pa pruga gotovo nevidljiva, utisnuta poput pasice duž te avenije i maloga parka s iste južne strane, podalje, preko puta Taerung stanice veliki hotel *Cinema*, uz njega prizemnica – restoran gdje uz ulaz uredno je naslagano mnogo oblica kao da šecem mrkopaljskom stazom, neobičan spoj moderne hotelčine sa zatamnjenim rotor vratima i drvenjara koja jamči tradicijsku korejsku kuhinju i ugođaj, pa *Emma cakes* na samome uglu, gdje se rečena avenija križa s manjom dvosmjernom ulicom koja će ako njome produžim odvesti do naglih uzbrdica, monumentalnoga zdanja s čuvarima, iz kojega oko podne – to je valjda vrijeme marende – a zgrada valjda neko ministarstvo – izmili mnoštvo u grupicama temperamentno čavrljajući i užurbano hodeći prema – reklo bi se – kafićima. Ali, nema tamo (još) kafića ni tratorija. Hitaju na *gablec*. Ne mogu ne primijetiti da neki od tih urednih službenika u tamnim odijelima imaju plastične natikače, u nekih su pak straga ugažene salonke pa «oslobođenom» petom klapaju kao s klompama. Je li to obol običajnome izuvanju pred pragom, kao odustajanje od gnjavaže višekratnoga baktanja sa žniranjima i odžniravanjima, izuvanjem-obuvanjem, kao tehnička doskočica onih koji manje mare za formu? *Emma cakes* prozapadnjačka je slastičarna, ima ostakljeni mezanin

pa kao što s riječkoga Pavlinskoga trga možemo prepoznati poneko lice u katnome «izlogu» *Dva lava*, u katnome izlogu *Kraša s Korza*¹⁰⁰, tako nas odozgo, između latiničkog cifrastoga natpisa EMMA motri kosooki djevojčin šilt. Podalje od Taerung stanice, uz raskršće koje vodi k maloj policijskoj postaji uz koju je špeceraj *Family Markt* ustobočila se na pločenoj čistini bjelasasta crkva. Duž cijeloga pročelja – vidljivo i s udaljenosti od dva kilometra ako zauzmem dobar vidni kut – crno-bijeli Raspeti s trnovitom krunom. Patničkog lica nagnutog ulijevo. Poluspuštenih kapaka. On trpi. Ako na povratku s posla sjedim s desna vozaču, prije nego mi se pogledu otvori veliko raskrižje i naša Hwarandae stanica, eno gdje visoko k nebu stremljevi neonsko-mliječni mega natpis *JESUS LOVES YOU*. Dođe mi kao kasnopopodnevna konstanta, blagotvorna dragomast. Baš kad po navici, ovlašno, s radnim danom iza sebe, zbrajam i oduzimam promašaje. Pa smiruje, tapša. Razgoni mi zbrku posebno onda kad se nakupi više otvorenih frontova koje ne uspijevam «otpuhati» i žuljaju polupotisnuto, onako ispod glasa. A ON me ljubi! Moj Raspeti postojani subrat – tu je!

Natuknice za odgođenu fotomonografiju:

Prizor: dječak kašlje i uporno se sili na paprenu juhu; mati ga gurka, tapše po leđima, hrabri ga neka nastavi s jelom;

Krovovi i neboderi ukrug moga naselja: sprijeda jednokatnice tradicionalno natkrivane sivoplavim crjepovima, obično od gline, tzv. *giwa*; korejski stil gradnje ostao je tijekom duge povijesti neizmijenjen, od razdoblja Triju kraljevstva do posljednje Joseon dinastije (1392. – 1910.) Od ranih 60-ih 20. stoljeća stil gradnje naglo se mijenja pod naletom zapadnjačkih utjecaja.

---

¹⁰⁰ Navedeni kavanski prostori odnedavno su dobili nove investitore, prenamijenili ponudu i dosadašnji naziv.

Procvat objedovanja izvan kuće: dio *globalnog kulturnog supermarketa* (Stuart Hall). Živa riba, filetiranje ribe, usoljeni losos, svježa ikra morskoga ježa, haringe, živi škampi, oguljeni trpovi, ljuskari, jegulje, kitovo i tunino meso, palamide, veliki boksovi (akvarijumi), uzgojena morska hrana i ona divlja ili prirodna, (ulovljena na otvorenome moru) (živa, svježa ili smrznuta); akvakultura ili uzgoj ribe na visokoj tehnološkoj razini;

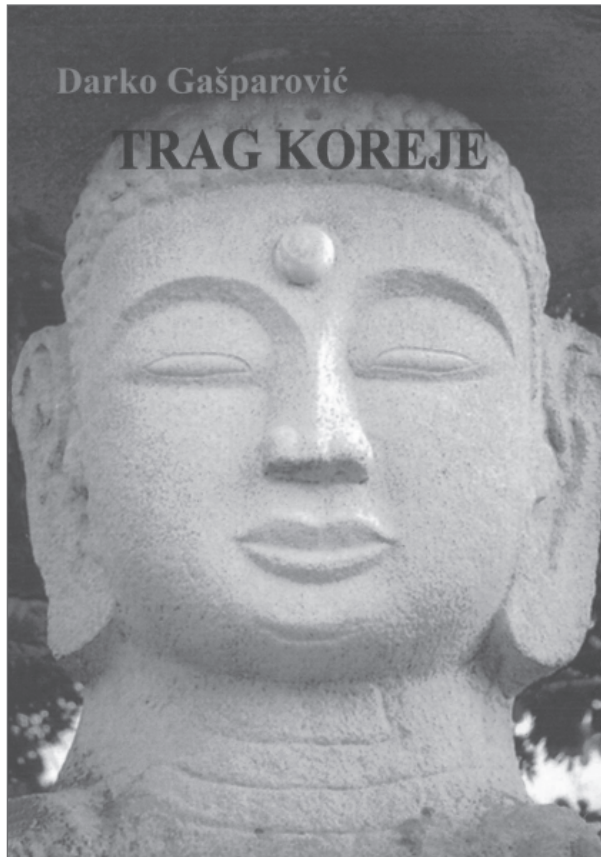
Kimchi ima posebno, simboličko mjesto – ikona korejske kuhinje; krepke riblje kobasice; naribana rotkvica (*daikon*); špageti s ikrom bakalara.

Kutije obložene svjetlucavim bijelim stiroporom za kolače, peciva, sve moguće vrste keksa, za voće.

„Napad“ na ulicu kao koncept javnog, društvenoga prostora za potrebe konzumerističkog buma.

Nedovoljno sam boravila i premalo bila u prilici da saznajem gdje su seoulske utvrde bogatih, prestižne četvrti, rezidencijalna geta, a gdje zone straha, kriminalizirana sirotinja; svaki dan nastaje sedam novih ulica, Seoul se širi poliježgrovito, nadzemno i podzemno.

Neka je pričuva za nove crtice.

Raskrižje tragova u *Tragu Koreje*

Hommage Darku Gašparoviću

Koliko mnoštvo osoba tijekom duga života prođu svačijim životom, bilo da u njemu trajno ostanu – to su rijetki – bilo da kroza nj prođu kao epizoda ili čak trenutni bljesak! I svi ostave neki trag (...) važan ili beznačajan, zapamćen ili potisnut u tamnu sferu pamćenja koja se zove zaborav, da bi se na kraju puta sljubili u jednu crtu koja vodi u vječnost. Nismo samo ono što po sebi i u sebi jesmo, nego i ono što su svi neizbrojivi kontakti s drugima od nas stvorili.

D. Gašparović

*Trag Koreje*¹⁰¹: dnevnički kronogram ili „nehotična biografija“, imagološki dojmovnik, skice i fleševi kromatske raskoši krošanja u jesen, plamtećerumenog lišća ginko stabla kojeg drvoredi prate zavojite ceste prema Jongin kampusu. Ginko je parkovni ukras posvuda, bilo ih je, ako me sjećanje ne vara, i ukrug Imun kampusa, u kojem smo također podučavali. Raspoređeni uokolo naših apartmana na podšišanoj tratini, osiguravali su hladovinu klupicama u dvorištu. Uz estetski nenadmašno održavane kubusne, piramidaste, loptaste, kockaste, zvjezdaste, vragolasto figuralne topiarije – grmolike nasade šimšira, četinjača, tise, citrusnih živica – lovora se ne sjećam – ali mora da ga, s obzirom na klimatske sličnosti s Mediteranom, i tamo ima. Divlje ruže, mirisne penjačice posvuda uz ograde našom nizbrdicom do japanske zalagajnice koja je i meni nakon DG-a bila otajno mje-

---

¹⁰¹ Darko Gašparović, *Trag Koreje*, Seoul – Rijeka, 2004 – 2006., DHK/Ogranak u Rijeci i Verba d. o. o., Rijeka, 2007. Nadalje skraćeno: *Trag*. Isto inicijali DG umjesto Darko Gašparović, ekonomičnosti radi. (op. D. B. K.)

sto pribiranja, opuštanja od nastave i duge vožnje busom (do dva sata u povratku iz Jongina), ležernijega briefinga o svemu što satnicom slijedi, o vijestima od naših *tamo daleko, daleko, kraj mora* – tek kratko, dio koji se šutke prebire, u osami privremenog doma. Naši i njihovi. Uvijek i svugdje, htjeli ili ne. Lica nas odaju, zapadnjačko lice među kosookima odmah je zamjetljivo, pamte me i nakon pet mjeseci, pri ponovnom ulasku u dućan. A želim biti nezamijećena i tako si otvoriti više slobodā, šutljiva „zurenja“ u sve duhu zanimljivo, a sve je novo i izazovno. U slikarskome oku *Traga* zapažena je *aquaverde* s mnoštvenim preljevima nedovidne rijeke Han, premošćene sijaset puta (preko dvadesetak mostova), plovne cijelim tokom, nad njom sivkastoplavo nebo.

... sav uranjam u nepojamnu modrinu, upijam njenu mirnu i spokojnu ljepotu. (...) modra jezera, modre šume. Sjetih se modre Hercegovine o kojoj pjevaše A. B. Šimić. (*Trag*: 217)

Trag je plurikulturogram, kratki portretistički atelijer: **critica o ocu** i s tim u vezi nadasve zanimljiva autoanaliza, očekivana u autora koji se inače bavi topo(s)om *fatherconflicta*; fragmentarni onirogrami magijska oprostorenja: san o Varešu, estetska posebnost, dirljiva mikrofamilienfuga.

Trag su i etnopsihoantropološki zapisci, iskustveni i jednako tako spiritualni hôd dalekim Istokom, naklonost lirskim minijaturama – *ponekim pjesničkim upadom* (formulacija DG-a), otvorenost prema analitici uvriježenih tvrdnji iza kojih stoji propitivanje/sumnja u utvrđeno – na toj crti autoru svojstvena formulacija: *Ne udaljih se od teme, ne primakoh ni nasluttu razrješenja*. (*Trag*: 127) Dijalog s imaginiranim alter-egom, u mislima i srcu s bližnjima i dragima – umrlima i živućima, uz neskrivenu ćutilnost, nježnih *pahulja* (*Trag*: 121), s onostranim, s nedokučenim a žuđenim sveznanjem tragom teoloških izvora.

Važno u poredbi s nekolikim južnoslavenskim, dnevničko-putopisnim, memoarskim tragovima na temu korejskoga iskustva: Gašparovićeve *Trag*

s pozicije stranca, zapadnjačkog intelektualca ne investira u kultur(al)ne otpore, ne obezvređuje, ne ruga se, ne vreba na propuste. Ne idealizira bez pokrića, tek konformizma radi. Nastoji izmiriti očekivano i ostvareno. Bez provokacije pôzom à la *Bože mili, kud sam zašo! Noć me je stigla u tuđini. Ne znam puta, ne znam staze!*, Preradovićevom tužbalicom koju su, izgleda – uz moje – svi prethodni slušači gostujućih nastavnika s razumijevanjem čitali, i kontekstualizirali u svoj društveno-povijesni milje.

Trag je dijalog s *mrtvim pjesnicima*, lektirnim naslovima, prožimanjima kulturno-umjetničkog nasljeđa: Molière na francusko-korejski način, koreaniziran Shakespeare, posebice *Hamlet* u dva različito uspjela postava, s tim u vezi gorko-duhovit osvrt na *Hamleta* „za početnike“ (*Trag*: 175); azijsko-europski ostvaraji poput dvije vrlo zapažene, a različite *Carmen* u Seoulu, zapis o korejskim redateljskim novumima kao onaj o *Uličnoj kazališnoj trupi* Leea Yoonae koja je kritika poetološki smješta između Artauda i Brechta uz poticanje povijesnoga sjećanja, šamanističkog prizivanja duhova korejskih predaka, tzv. *ghud* obreda.

Trag je dijalog s filološko-teatrološkim pristupima, dramaturškim rješenjima; ilustrativan je primjer energična, čak protestna osvrtu spram *Labuđeg jezera* u izvedbi *Boljšoj teatra* – nisam na žalost gledala predstavu premda je na Taereung stanici za Jongin na veliku postamentu mjeseci ma unaprijed mamio plakat s gracilnim bijelim labudicama i najavljivao proljetno gostovanje Baleta. Evo najkraće njegova komentara, jer ilustrira sud oko temeljnih vrednota, kao i negodovanje uz redateljovo kršenje bitnog fabularnog načela bajke, a taj je da nužno slijedi sretan završetak:

Izvedba je, dakako, u profesionalnom smislu skoro savršena. (...) No, drastična promjena značenja u finalu koju je napravio koreograf i redatelj Jurij Grigorovič itekako se nameće razmišljanju. (...) i ranije su se lomila koplja oko toga kakav bi morao biti logičan kraj priče o borbi Dobra i Zla (...) Grigorovič se opredjeljuje za bezrezervno tragičan finale (...) prihvatiti pobjedu Zla nad Dobrim jest možda realistično, ali se

duboko protivi naravnoj etičkoj potrebi za konačnom pobjedom Dobra.
(Trag: 152–3)

Trag je harmonizirano višeglasje kritičko-analitičkog, informativno-bedeckerskog, kontemplacijsko-filozofskog, zazivno-nabožnog (uza *krizu odijeljenosti*, kratkotrajna malodušja, *Kad ti vjera slabi*, itsl.) (Trag: 126).

Konkretno: **korejska kuhinja i gastro scena** – autorov duhovit redizajn našeg vremesnog reklamnog slogana uz kiki bombone: *Bilo kuda, kimchi svuda*; tradicijske rezidue pri ophođenju, pozdravu, odijevanju, kurtoaziji i ritusima pri jelu i obiteljskim okupljanjima, raskoš tržnice, život ulice, konzumerističkih i umjetničkih četvrti, nadasve prozor u pluralizam vjerskih praksi, bogomoljā, oćut molitvenog mrmljanja u budistićkim hramovima, vrlo dojmljivih inkantacijskih dionica, poredbeni osvrt na kršćansko/katolićko *davanje mira Kristovog*, u Koreji nalik budistićkom, sinergija dodirrom ruku¹⁰² i poredba s našim, zapadnjaćkim obrednim stilom – zajednićtvom najprožetijeg trenutka mise. (Trag: 22)

---

¹⁰² Je li ovdje prilika makar najkraće reagirati na nedavni šokantni prizor/snimku koja je obišla svijet? Duhovni lider tibetanskoga budaizma, lamaistićki vrhovni poglavar Dalaj Lama, sablaznio je svijet senilnom eskapadom/hirom onog koji smije i može, pravdanom od njemu lojalnih vjerskih podanika, da se radi o uzusnom kultur(i)nom obrascu lamaistićkih komunikacija. *Još uvijek se komentira snimka na kojoj 87-godišnji tibetanski vođa Dalaj Lama u usta ljubi maloljetnog dječaka i plazi mu jezik. Dok kritike stižu sa svih strana, budisti podsjećaju da ne smijemo zaboraviti na velike razlike u kulturama.* Više donosi reporterka Dnevnika Nove TV Viktorija Bednjanec. Koliko god puta pogledali video, prizor u kojem Dalaj Lama ljubi maloljetnog dječaka na jednom javnom događanju u Indiji gotovo nikome ne pada lako, pogotovo zato što mu je zatim rekao da mu „posiše jezik”. (...) Upravo je tako ovaj susret ocijenila komunikacijska stručnjakinja Gabrijela Kišićek, koja smatra da govor tijela dječaka pokazuje da mu je neugodno. Ćak i u zagrljaju u koji je prvotno i pristao ući, vidi se da je taj zagrljaj, po njegovu mišljenju, predugo trajao i želi se odmaknuti, objasnila je. Vidi: Burne reakcije nakon snimke s dječakom: Ovo nije prvi put da se Dalaj Lama isprićava (dnevnik.hr), posjet 27. 4. 2023. Da sam – hipotetićki – bila u prilici, pitala bih profesora Veljaćića – prije negoli je postao teravedski *prosjak*, dodavši si monaško ime Bhikkhu-Nana-jiivako (onaj koji živi znanje) – što misli o opisanome ponašanju dotićnog Dalaj Lame.

Kako nam valja čuti završni dvostih sjetne vedute *Put s ginkom?* (*Trag*: 70):

*Meni pak, smrtniku, pût je
Putovati pût konačne vedrine.*

Anticipiran znak dohvatna rastanka? Ili je autora ponijela atmosfera do-sluha s vasionom, naše krhke vremenitosti u bezvremenu okruženju. S poetičke i gradbene osnove, ponuđene minijature *eho* su neoparnasizma, vidrićevske škole, sinestezijskoga miksa i cizeljerska majstorstva: izričajna ekonomija, inverzija, arhaizmi, figura etimologica, metaforičko-alegorijska višeznačja, grafostilematika koja tendira sonetnom obliku, stihničnim (u kiticama), ne i stročnim nizovima. Pjesma bez naslova (*Trag*: 92) ritmizaciju gradi na uskotračnim tercetima s s dva kmja (polu)stiha, od kojih je prvi dio izbačen u stranu da grafostilemsku plohu vizualno uzbiba i dinamizira. Zapisana je tijekom vožnje busom, na povratku u Seoul što nije zanemarivo.

Trag je mjestimice humornog fôna (usp. izvrsne minijature s pasetinom – psećim menijem, iskustvo s ribicama *cento in bocca*), u malo riječi plastično ispričana (ne)zгода s filozofskim podtekstom i sretnim završetkom o **tome kako se izgubio**, u čemu sam se itekako prepoznala – valjda je to početnička nevolja u većine, pri prvim istraživačkim pothvatima u boravišnom okruženju.¹⁰³

Bilješke uz kinesku, (pekinšku), japansku, korejsku tradicionalnu operu te indijsko kazalište. Opširniji panoramski pregled tradicionalnih korejskih izvođačkih umjetnosti među kojima posebno mjesto ima **pansori** – vokalni epsko-dramski igrokaz jednog izvođača. Dijalog sa zatečenim i naslijeđenim mentalitetnim obrascima, kulturalnim paradoksima, kon-

---

¹⁰³ Zгода opisana i u mome tekstu *Korea corre*.

formiranjem, avanturom susreta i suživota s Drugim. Drugačijim a posvojitim. Dalekim i bliskim ujedno. S pretpostavljeno bližim i bliskim, no u konačnici na odstojanju. (*Trag*: 86)

Završni ispit: igrokaz – songovi na hrvatskome jeziku

Drugi i drugdje nepotrošiva je tema autoru *Traga*. Njegova kamoviana i krležijana, uz druge studije, široko su polje toga propitivanja. Korejskim studentima viših godina ponudio je presjek stanja u novijoj i suvremenoj hrvatskoj drami uz osvrt na *Prolog* od 1968. do 1998., te ih nastojao pripremiti za praktikum s Gavranovim dramoletom za završnu priredbu. Priredba je bila sjajna, i za moga boravka često je spominjana kao uspjela. Nisam se usudila ni taknuti Krležu, Brešana, Šnajdera, pa ni Gavrana s dramatološke ravni. Bila mi je spasonosna ***Balada iz predgrađa***. Jednostavna porukom, mladima Koreje, iskustveno dostupna. Preprijetljivi su, nema dizanja ruku, upadica, teško će priznati da nešto ne razumiju, da teško prate temu. Kako ih katapultirati u društveno-povijesni, politički okoliš europocentričke, kristocentričke kulture, folklor, etnogeneze? U specifičnu humornost i satiru Brešanovu, primjerice *Predstavu Hamleta u Mrduši Donjoj* – a da Shakespeareova *Hamleta* nisu čitali? Uza više učiteljske upornosti kakve Gašparoviću nije nedostajalo – nisam bila sigurna da je meni moguće. I uz nužnost da se nastavni projekt zaokruži na barem dvije gostujuće godine – što potiče i HUFS¹⁰⁴, kako bi se metodički pristupi u hodu poboljšali, i jer bi prvu godinu boravka valjalo u osobnoj procjeni svojih pokušaja/pogrešaka uzeti kao pripremu, pored mnogih razmjena iskustava s prethodnicima, s pozamašnom, vrlo revno vođenom katalogizacijom problemskih situacija (operativnih rješenja). Kod toga, držala sam potrebnim, koliko je moguće s obzirom na terminska preklapanja, raspr-

---

¹⁰⁴ HUFS je kratica za Hankuk University of Foreign Studies Korea.

šene satnice i opterećenja nemalom normom¹⁰⁵ s kolegom koji pokriva jezikoslovnu domenu – tada s profesorom Radićem – periodično suradnički prodiskutirati i rekapitulirati paralelizam naših jezikoslovno-filoloških obrazovnih strategija i ishoda/dosege kroz bilancu *midtermom* odnosno sukcesivnim blic testovima. U ladicama moga radnoga stola čamili su buntovi neiskorištenih testova za midterm još iz 2001. godine! Oni profesora Lončara, pretpostavljam. Vrlo upotrebivi, vrijeme ih nije načelo, metodičko-didaktički i izborom nastavnih sadržaja – jezičnih, konverzijskih, lektirnih uzoraka – kao dar s neba za orijentir pri stalnom traženju najoptimalnijeg, najučinkovitijeg puta do *uha i srca* naših slušača. Pradavni *trag* Gašparovićeva i mog profesora Svete Petrovića – iz njegovih asistentskih dana kada nam je u ranojutarnjim terminima u uzanome sobičku koji je

---

¹⁰⁵ Moja norma za ljetni semestar 2006. godine. Ljubazno mi je elektronički prosljedio pročelnik Katedre, Kim chul min, dr. sc., inače profesor povijesti s posebnim obzirom na balkanologiju i jugoslavenske ratove do 1945. godine. U pismo nisam intervenirala, držeći da su pravopisna odstupanja zanemariva, pogotovo iskusivši koliko je za Korejce neki od južnoslavenskih jezika tvrd orah. Za mene njihov melodiozan jezik – još tvrdi orah.

Nadnevka: 02/22/06 at 6:26 AM

Najpre da mi je zao sto ste bolesna. Kad sam dobio Vasu poruku juce, cudno sam se bio osećao i brinuo. Nemojte da se brinete ovde za poslove, i molim Vas da se cuvajte. Vase zdravlje. Danas, ili sutra cu poslati Vas dokument (nalaz mikrobioloske pretrage) Vladi Univerziteta, i ja cu objasniti vasu sadasnju situaciju, i studentima.

A ja posaljem Vase rasporede casove za sledece;

Konverzacija II (A) Ponedeljak 3, Cetvrtak 8 (ucionica: 1513)

Konverzacija II (B) Ponedeljak 4, Cetvrtak 7 (ucionica: 1513)

S/H drama Cetvrtak 3,4 (ucionica: 2517)

S/H prakticne vezbe Petak 3,4 (ucionica: 1403)

Konverzacija (Post-diplomski kurs) Sreda 1,2,3 (8105 – Imun kampus)

Srdacno, zeleo bih da vidimo zdravo ovde

Puno pozdrava, Vama i porodici, kao i Vasem kolegama.

od Kim Col-Min iz Koreje (profesorov potpis doslovno navodim iz ondasnje nase prepiske. S početka fusnote 105. njegovo ime i prezime navodim onako kako se zvanično ispisivalo na Odsjeku.)

imao biti „malom dvoranom“ poletno tumačio prozodijske rešetke povijesno panoramskim pregledom, pa se, lijepe li slučajnosti, simbolički i nadvremeno opet srećemo na drugoj strani svijeta! Braća po krvi i po umnosti – posve različiti siluetom, timbrom glasa, predavačkim nervom – *barbara, celarent, darii, ferio*. Praksisovca¹⁰⁶ naspram sinalefe i siniceze, leoninskog sroka – teoretičara stiha i njegove zapamćene opaske:

ne la-vov-skog, ne brkajte to, dragi kolege!

Paralela: Gašparović drži da je u Slobodana Novaka uporišna poruka *Ne poći drugamo nego biti drugdje. Drugi i drukčiji. Među drukčijima*.¹⁰⁷ Stajati na mjestu, ali preobražen metafizičkim plóvom. Plov ukrug, na mjestu? Plovidba u Ništa. Zato je dnevnik-antidnevnik, ne više brodski nego izvanbrodski. Mnogosmjerni plov promeće se u „jednosmjerno more“. Nema kopna, nema svjetla na kraju puta jer nema ni puta, samo mrak. Jesu li moguća preobraženja? Kako je moguća metafizička plovidba u Ništa? Nije li plovidba u Ništa nêtrãgom nestati i otići bêstrãga?

Onako u prolazu, u čekanjima, u *dvojki* kad mu u natisnutom busu (uglavnom *penzići* i studenti) ugledam prepoznatljiv šesir široka oboda – uđe dvije stanice poslije moje, pa do Kanala i stare zgrade¹⁰⁸, na hodniku, najčešće, kad za kojih pet-deset minuta počinje drugo predavačko poluvrijeme – pa nadovezujemo razgovor otprije:

---

¹⁰⁶ Aluzija na sadržaje iz kolegija *Logika* kod profesora Gaje Petrovića pri studiju Filozofije te kolegij *Teorija stiha* kod njegova brata, profesora Svetozara Petrovića, pri studiju Komparatistike u Zagrebu.

¹⁰⁷ Poglavlje *Slobodan Novak* u: Darko Gašparović, *Zlatno runo; Književni ogledi i ogledići*, DHK, Rijeka 2016: 182.

¹⁰⁸ Dvojka – riječki gradski bus za Krnjevo, Zamet i dalje. Kote naših stanovanja; Kanal – Mrtvi kanal, riječki urboglif i bus-stanica, blizu FF-a u Rijeci; stara zgrada – mjesto u kojem je, među drugim odsjecima, bio smješten i Odsjek za kroatistiku FF-a prije preseljenja u Kampus na Trsatu.

ta preobraćenja kod Novaka, kako si ih ti doživio? Ja čujem samo – kako da kažem – nasukavanje¹⁰⁹. Samo brodolom. Gdje je Princip nada¹¹⁰? Preobraćenja i preobraženja, je li isto? Nema ni Drugoga u smislu antagoniste. Barba u Izgubljenom zavičaju jest Drugi – sebi samome, deziluzionirani putnik u tamu i pučinu. Plov u nepovrat u Jednosmjernom moru Novakova su fiktivna izmještanja, ciničan i autoironijski odgovor na željeno a nedohvatno sveznanje. Nema ničega izvan i iznad tumjesta. Slažemo li se?

Ipak, gle ovo u Novaka: suprotni svjetovi se izjednačuju, nestaje ona granica što dijeli svjetlo od tame, vječnost od prolaznosti.¹¹¹ Je li to taj ključni stav kojim Novaka pridružuješ Krleži i Fabriju? Valja se nadati njihovoj nadi? Potisnutoj bogobojazni?¹¹²

S noge na nogu uz Dravu, za Krležinih dana, nasumično: Tko je/što je Drugi u Poeovu *Gavranu*? U *Đavoljem času* Fernanda Pessoae, u drami *Hamlet*, uz lik Hamleta, oca Hamleta koji je isto Hamlet, majke Gertrude, Drugi u *Medeji*, uz *Proces*, *Zamak*, *Preobražaj* Kafkin, *Isušenu kaljužu*, *Triemer*on, i ne klasike?

---

¹⁰⁹ Usp. Tekst *Izvanbrodski dnevnik* Slobodana Novaka u: *Roba s potpisom*, TiM, Rijeka 2013.

¹¹⁰ Naziv djela Ernsta Blocha.

¹¹¹ Usp. S. Novak, *Izvanbrodski dnevnik*, Globus, Zagreb 1990: 114.

¹¹² Usp. *Zlatno runo*: 180.

Kobna đaćka ekskurzija

Jer, kako to: od Boga smo, a sav je svijet pod zlim, po Ivanu. Tko se tu umiješao?

Kod tog zastanemo često se sjetivši *ater diesa*, kobnoga 16. travnja 2016. godine, kada je trajekt Sewol, na rutinskoj vožnji od Seoula zadesio brodolom i potonuo. Bilo je 476 putnika, od toga, po nekim izvješćima, **339-oro djece s njihovim učiteljima** iz iste škole u predgrađu Seoula koji su išli na ekskurziju na otok Jeju. Danima smo pratili spašavanja, loše vijesti. Cvijet korejske mladosti! Prestrašno. A kapetan? Sramotno. Nekapetanski i neljudski. I sve oko njegova ponašanja nakon brodoloma. Što bi bijeli dominikanac kazao? Nakon toga travnja Veliki se Kim¹¹³ više nije javio. Kao da ga je taj strahotni udes osobno pokosio, radeći i bivajući tolike godine okružen s mladima. I nadalje bi razmijenili uobičajene novogodišnje kalendare, tiskanicom, bez ispisana pozdrava i blagdanskim želja, onaj s panoramama Kvarnera i riječkim vedutama. Više nije stizala velika, prepoznatljiva koverta koju naš poštar jedva da ugura u sandučić.

---

¹¹³ Prilažem stihove prof. Kima (alias Velikog Kima) sasvim neočekivane suptilnom osjećajnom gestom, pa tim meni vrijednije, u vjeri da se neće ljutiti, jer stihove citiram bez njegove privole. Ako mu ikad moj tekst dođe u ruke:

Sent: Tuesday, April 03, 2012 7:10 AM

Subject: prolečni pozdrav iz Jongina

Kroz prozor gledam susnežicu.

Već je april, ali proleće još nije kraj mene.

Babi marti je, izgleda, teško da se s nama oprosti.

Istina je da je novi početak uvek težak.

Stari ljudi kažu da svaka prolećna kiša poziva toplotu,

ali, šteta, treba da sačekam još malo pravo proleće.

Najsrdčajnije pozdravljam svoga dragog prijatelja (to znači i mene, pismo je poslano na e adresu nekolicine nas slavenskih filologa, op. D. B. K.),
Seong Hwan

Freudov, Adlerov, Jungov, Jaspersov, Dostojevskijev, Sartreov, Lacanov Drugi? Onaj od vječitog poricanja, duh – što želeć činit zlo, samo dobro stvarat zna? (Mefisto u Goetheovu *Faustu*)

Bijeli dominikanac

Predzadnji susret i alegorijsko mjesto: pred pekarom, kad je izašavši s toplim kruhom u ruci (*pinkom* ili *štrucom* u *škartocu* ili *škarniclu*) zastao. *Brašno duhovno* odvelo nas sve onako stojeći do tajanstvenog dominikanca¹¹⁴, oduljio se razgovor malo po malo i posve ohladio kruh pa je dogovoren nastavak raspredanja – kad bude, jednom, možda uskoro. Mene je nakon pekare snašlo tjeskobno pitanje, otkud toliko i fascinacije i odbojnosti baš tom knjigom? Otkud strah i zebnja od prosedea:

Ne znam jesi li ti osjetila, ali mene je taj dominikanac (lik i knjiga, op. D.B.K.) skoro usisao, vražja posla... tako sugestivna, ta dvojnost koju svi potiskujemo...?

Gašparović žali što je tijekom druge polovice korejskoga boravka posustao s „nadnevcima“, portretnim krokijima. S kraja knjige osvrće se na napisano i pribijava da čitatelju ostavlja tek neznatan dio onoga što je proživio i namjeravao zapisati:

Kao da nisam napisao ništa, kao da bih morao sve početi ispočetka, s drugih ishodišta i drukčijim uvirima. Kako mi se u ovom času ova knjiga, koju moram predati javnosti, čini nepotpunom, krnjom, slabašnom i majušnom u odnosu na ono što nosim u sebi skupljeno tijekom dviju korejskih godinā. (Trag: 249)

---

¹¹⁴ Gustav Meyrink, *Bijeli dominikanac*, Iz dnevnika nevidljivog, preveo Damjan Lalović, Disput, Zagreb 2000.

Trâg – slijed¹¹⁵, Fusstapfe, linea, nogostup, putanja, staza i traganje ukrižani, raskrižani privremeno, povremeno, nepovratno, nekad paralelno jedno uz drugo, stopa i put(eljak) u čavrljanju, nadmetanju, prepirci, šutnji; otisak/utisak i staza ujedno, šire se u nedogledne pravce i rukavce poput glavnog i sporednog korijenja, izdanaka, do klicinih pupoljčica i dalje, do najsitnijeg, prostom oku nevidljivog krêta biljaka, trâga uzgona. Prapočela. Traganje je otežano ako nema traga od kojeg bi se krenulo. Znâka, jeke, sna, „šifre“, makar točkice. Nekad je izazov i drâž u odsustvu staze i trâga od kojeg se u traganje ide. Kako, primjerice, istumačiti, odakle krenuti kroz davnu Špoljarovu prozu – *Brod čeka do sutra* (1958.), kao riječku short story – ako nigdje nema ikakvoga začetnoga slova o njoj? Ili jedva nalazimo neki informativni trag uz *Zlosretne grobare* Hadriana Mandel-Bademića (Rijeka, 1898.).¹¹⁶ *Ex nihilo nihil fit?* Kod svjetskih imena tragova je puno, osporavateljskih i aplaudirajućih, pretrage se prenose iz rasprave u raspravu i nije se teško snaći na stazi koja vodi od, za primjer, E. A. Poea, Lautrèamonta, Baudelairea do Matoša, Ujevića, Ganze i dalje, s ôsi koja propituje tzv. demonsko naspram *božjeg oka*.¹¹⁷ Bilo mi je važno diplomantima napomenuti kako neće imati uz ovog ili onog pisca, kojeg (baš jako) žele za temu diplomskoga rada znatne literature i građe. Nedoumica na licu nakon što čuju da traga jedva ima. Ili gotovo da nema. Da je *inpervestigabilis*, *neistražljiv* (Vûkov neologizam). Posao ipak završi dobrim ishodom, rudarenjem koje je tragaču otvorilo neke neslućene paralelne puteve i polučilo uspjelim radom više zbog muke traganja no li zbog traženoga. Trag ničeg i nikog jest pričin. Opsjena. Jer,

---

¹¹⁵ P. Skok, *Etimološki rječnik hrvatskog ili srpskog jezika*, JAZU, Zagreb 1973, knj. treća, str. 487–8.

¹¹⁶ Usp. *Sa grobova mladosti – Uspomene, slike, crtice*, Sv. I., Rijeka 1898. Vlastita naklada.

¹¹⁷ Usp. Ch. Baudelaire, *Uništenje*, prepjev A. Jurević, u: A. Šoljan, *Antologija moderne lirike zapadnoga kruga*, ŠK, Zagreb 1974: 21.

uvijek ima neki trag, makar i okolišni. Trag je i vodilja, tračak potrebne nade da ne lutamo neznano kud, pa nestanemo tragajući – bèstrāga i nètṛāgom.

Autor *Traga Koreje* zaključno i retorički: *Je li sve što u knjizi pokušah opisati iščililo u dim, kao da nikad nije bilo? Ne! U meni je ostao trag i ja sam ostavio trag.* (Trag: 249)

Nadovezala sam svoj pretpostavljeni trag na Gašparovićev¹¹⁸ *Trag i trag*:

Za nastavne godine 2005./6., uselivši u njegov poštanski pretinac, onaj *doma*, u Apt. Na-dongu 206, Kongnung-dongu 27066; Nowon-guu. I u Jongin – kampusu, koji je poput našeg Platka vrlentan i šumovit, nedaleko grada. Naslijedila sam i kućne duhove¹¹⁹ koje – „dozivamo“ i šećući čudesno lijepim, možda najljepšim vidikovcem na našoj strani Jadrana – onim sa splitskog Sustipana jer su ispod kultivirane tratine većinom ostali stari splitski grobovi. Jest da je u blizini neka razglašena taverna, jahtaški punkt, ali bar zasad nema nagovještaja o sječi čempresa, piniya, mirte, ponovnog uznemiravanja pokojnih za kakav *spa* resort ili megamarket. Nadovezala sam svoje nesаницe s početka boravka na Gašparovićeve¹²⁰, ista osluškivanja ranojutarnjih beskonačnih prijevoznih kolona, škripe guma, zvuke sirena, vlaka s nedaleke pruge, iste

---

¹¹⁸ Isprika čitatelju jer je moj tekst intoniran emocionalno, neskriveno subjektivan pa, uvjetno (ne) prihvatljiv s faktografskih i književnokritičkih polazišta. Posuđujem tuđu ispriku kao potkrepu: *Neka mi bude oprošteno što se pritom u nekoliko rečenica govori i o meni samom, to je nevolja, koja se nažalost ne može izbjeći.* (G. Meyrink, *Bijeli dominikanac*, preveo D. Lalović, Disput, Zagreb 2000: 8) Ovdje se, dakako, ne radi o „nekoliko“ rečenica, cjelinom teksta biram osobnu vizuru.

¹¹⁹ Usp. osvrt na zatrpano groblje pod nastavničkim naseljem u poglavlju *San o uspjehu u Korea corre*.

¹²⁰ *Volja jest spati, a san neće na oči. Tijelo još pamti osam uvečer umjesto tri ujutro, te se opire i govori (...) Tijelo šuti. Tvrđoglavi se. Na moj užas sve je budnije. Kad bih barem mogao biti kao u onoj pjesmi, starodrevnoj: Az splju a srce moje bđit.* (Trag: 14)

strategije kontra komaraca unatoč zaštitnim mrežama na svim oknima našega stana¹²¹.

ovdje ima komaraca, uprav zgnječih jednog koji se nasisao krvi, pa se spontano sjetih Kamovljeve Stjenice. (Trag: 12)

Kažem „našega stana“ jer nas vidim vremenskim putnicima, susljednima u istome dalekoistočnome prostoru a pomaknutu vremenu. Isječak pisma prof. Kim Seong Hwana, utemeljitelja Južnoslavenske katedre, tada u funkciji vicerektora HUFSA-upućenog mi pred dolazak:

Međutim, imam veoma prijatnu vest. U vezi sa Vašim smještajem Odsek za akademske poslove (odsek koji vodi brigu o profesorima) je napravio veliku iznimku koja je ispala nam prava neočekivana prijatnost. Vi ćete biti smešteni u tom stanu gde je Darko boravio.

Doista je bila iznimka što se tiče tadašnje smještajne godine za južnoslavenske nastavnike. Doduše, češka je profesorica, za tamošnjeg višegodišnjega boravka bila u istu stanu, meni vrata do vrata. Ne znam, doduše, gdje je stanovala prof. Jocić, mimoišle smo se u gostujućim tumusima. Moj je kolega u *Tragu* sačuvao *trag* njene plemenite podrške, pomoći i druženja za njihova istovremena boravka. Nisam za cijela susretanja s Odsječnim rukovodstvom, službenog i neformalnog, izrijeком jasno dala do znanja (a sigurno se očekivalo) da sam svjesna smještajne pogodnosti (slučajnim okolnostima? nezasluženo?), stâna za obitelj, ne za samca i s navodno povoljnijim cjenovnim uvjetima. Članovi moje obitelji nisu mi se, nažalost, ni kratkotrajno pridružili u jedinstvenoj prilici da osjete sve što se u malo vremena pruži oku i duhu. Nisam, dakle, brojem obiteljskog članstva pokrila pogodnost koja mi je bila pružena prostranim stanom na prvome katu, k tome, gustim drvoredom s jedne i povećim dvorištem koje

---

¹²¹ Usp. o komarcima u *Korea corre*, putopisna crtica u knjizi *Pogled s kraja*.

gleda na uzanu prometnicu, s druge strane. S dva balkona. To ističem s nelagodom zbog kolegice, mlade mađarske lektorice (statusno na početku nastavničke karijere) koja se borila s povelikom vlagom u prizemnom stančiću. Moj beogradski kolega nije mi se tužio (ili se nije dovoljno jasno tužio Upravi) no, stanovao je na povišem katu višekatnice, gdje je bilo pogubno otvarati prozore ne samo zbog komaraca (možda su ipak prorijeđeni na tim visinama) nego i teških olovnih isparenja, uz cjelodnevnu prometnu buku s višetračne autostrade podno zgrade. Pa mi je i to bilo frustrirajuće s osjećaja solidarnosti i egalitarnoga poriva kad se pokaže nesklad normativnog i u stvarnosti (ne)provedenog. Pred moj odlazak dopirala su brujanja o izmještanju cijele „kolonije“ u Jongin ili njemu blizu. Bilo je burnih negodovanja ispod glasa, nisam više bila dio kolektivna stava, niti sam kasnije dobila ikakav detaljniji uvid.

Iz današnje distance, odmaka od sedamnaest godina, sve tamošnje, dalekoistočno i korejski boravišno, sve radno i proživljeno biva mi umiveno dobrim i lijepim, s jedva jednom, zanemarivom mrljom na koju ovdje nije umjesno ni aludirati. A odnosi se na organizacijsko-administrativni dio. Kod takovog rezimea kaže se: sve bih ponovila (osim pogubne legioneloze, malarije, produljenog šopanja azitromicinom i – ribljih kobasica), ništa ne bih mijenjala, jer, doista, nikad toliko poticajnih susreta (komunikacijska košnica, gostujući odasvud), krasnih proživljaja za nastave i oko nje s tamošnjom mladeži, slavenskim, mađarskim, rumunjskim, francuskim, američkim, indonezijskim, arapskim, indijskim kolegicama i kolegama. Naročito s Tanzanijkom Mošom, Beograđankom Dubravkom, bugarskim bračnim parom, sa srpskim kolegom uz kojega je naša mala jugoslavenska rezidua i južnoslavenska enklava, tada još bez bosansko-bošnjačkoga „krila“/bosnistike, revno i predano skrbila o obrazovnim sadržajima u mladim korejskih slušača.

Prof. dr. sc. Prvoslav Radić – lingvist koji je za korejskoga angažmana „pokrivao“ osim srbistike (tada jugoslavistike), makedonistiku i sloveni-

stiku. Crnogorci su se tek iseljavali iz zajedničkog „kućanstva“ sa Srbima. Pratila sam, dijeleći isti kabinet, njegovo nastojanje oko metodičke pripreme naše zajedničke student-asistentice Kim Eun hye, one za koju sam zapazila da ima cipelice broj 34, dražest porculanske figurice, ali i naviku nemalog kašnjenja na nastavu i sastanke, barem kad se radilo o mojim terminima i dogovorima. Ta kašnjenja i moja zdvojna ali silom prilika strpljiva čekanja jer nisam *doma*, u Rijeci gdje su mi ukupna radna pravila puno jasnija, popratila bi bučnim smijehom koji me, kao posve neočekivana reakcija zbunjivao. Možda je mlada kolegica imala opravdane razloge za taj uporni *gaf*, no, u dio zagonetnih, nerazjašnjenih komunikacijskih i radnih kazusa ide i opisano. Upravo taj komunikacijski šum bio me iskustveno prizemljio uz moje ustrajno oduševljenje novom okolinom, posebno neznancima – prodavačice, portirke, domari, kuharice, ulični kestenjari, svirači, performer, kaligrafi, redovnice katoličke, budističke itsl., jer sam s lakoćom, takoreći zaigrano uspostavljala nova poznanstva, prolazna, nomadska.

S druge strane, možda je u igri Drugi/drugo, možda sam u nje nesvjesno od samoga početka izazivala otpore (kontratransfer?). Možda me snašao isti komunikacijski problem kao u DG-a opisan u *Tragu* s rapsko-američkim isusovcem dugo nastanjenim u Koreji? Istini za volju, kolegica je imala – doimalo mi se – vrlo dobru relaciju s profesorom Radićem, pamtim kako je bila pozitivno uzbuđena, sobom zadovoljna, ponosna da je uspješno, stručno predstavila neku jezikoslovnu temu slušačima – ne pamtim kojeg godišta. I profesor ju je mentorski preda mnom pohvalio, doimalo mu se, kazao je, kao da je tek po toj semestralnoj hospitaciji i obavljenu samostalnom nastupu proniknula u cjelinu obrazovne procedure, svrhu, važnost i dobrobit učiteljevanja. Prvih mjesec-dva naše suradnje otvoreno i jasno je žalila zbog Gašparovićeva odlaska. S vremena na vrijeme ovim riječima: *Više se neće vratiti? Stvarno neće? Ali, profesor je rekao da će opet doć. Je li studenti u Rijeci vole profesora? Mi ga još više volimo.* Profesor je doista još jednom kratko boravio u Koreji kazališnim po-

vodom, ne znam je li mu dostajalo vremena da obiđe staro društvo i studente. U Rijeci smo za njihova proputovanja Rijekom, nakon više godina od DG-ova i mog korejskog angažmana, oboje proveli višesatne trenutke, uzajamno s njima neskrivenih toplih osjećaja. Nije bilo Eun hye.¹²²

Jedan od mojih propusta jest da ne vladam ruskim. Ruski je tamo *lingua franca*, razumiju ga i velikom većinom govore (ako ga i ne vole) neruski, slavenski kolege. Čak i mnogi Korejci, pogotovo ako su nekim povodom živjeli ili radili u bivšem Sovjetskom Savezu ili odnedavno u Ruskoj Federaciji. Mnogi mladi Korejci školuju se u Rusiji. Naš se ruski kolega Vladimir dobro nosio s korejskim jer je, dolazeći iz Vladivostoka, najistočnijega ruskog grada, uz granicu sa Sjevernom Korejom i Kinom usvojio višejezičnost kao komunikacijsku prednost. Meni je frustrirajuće, paradoksnosno, da s Čehinjom ili Ukrajinkom, Slovakinjom, Bugarinom komuniciram na engleskom. Povijesno-politički, književno-putopisni, vjekovno učilišni, akulturacijski *tragovi* sveslavenskog utopističkog štiha ostaju poučno-nostalgični znamen...

Jedan od tragova: dočekala me besprijekorno uredna i čista, prostrana kuhinja u kojoj sam kao moj prethodnik, kao njegove drage – supruga i kćerka za kratkoga mu posjeta, spravljala jutarnju kavu, onu *našu pravu* (zapravo i nije *naša* jer je uvezena tkoznaotkud) koju je pri prvom riječkom odlasku DG bio zaboravio ponijeti, pa ja, upozorena, donijeh u *Franckovoj* piksi, šparajućim doziranjima, dovoljno za prve tjedne, da zo-

---

¹²² Pisamce, upućeno mi pred odlazak. Suzica je bilo obostrano:

dobar dan ~ ja sam jung choong hyun.
sada je praznik i onda uvijek ostajem u kuci.
Ali malo govorim...Hrvatski jezik je jako tesko
Ja necu odustati ~
mogu li dobiti slike?
ja zelim vidjeti...vas
Nadam se da ste se uvijek veselili
pozdrav ~

rom razbuđujuće zamiriši i intimizira gluhu – od samosti – kuhinju. Iako nisam neki kavopija, upravo tom jutarnjom *tobož našom pravom* izmješteni sam ritualčić od dva tri srkaja na drugoj strani svijeta udomaćila; u naslijeđenoj tavi pržila kajganu s malo kosane kapule i trunkom kopra, nevjesto okretala pa „proučavala“ zapreminom izdašni ekspres lonac, Korejcima nasušan za stotinu rižinih pripravaka – nikad ga ne upotrijebivši od bojazni da ću ga oštetiti, jednako kao On pospremala jedaće štapiće – rostfraj, srebrne i one drvene u papirnatim košuljicama za jednokratno – u pretince i ladičice s kojekakvim pomagalicama za *kuvarluk*. Od kojeg sam u toj lijepoj kuhinji (žohare preskočimo, nadirali su s balkona i nekih zamršenih instalacija) uglavnom bila na pristojnoj udaljenosti orijentiravši se na zalognice, bez poriva da išta spravljam za sebe samu. Cjedila svakojaka – velika, mala, najmanja, a čajnici – *jumbo* – kao da ću cijelu nastavničku koloniju našega naselja častiti čajem – nasljeđe prethodnih „tragova“, nabavljeno još za gostujuće profesure dr. Mate Lončara od kojega mi je dirljivo dosjetljivim *tragom* bilo *švelo*, kutija s nužnim šivaćim priborom.

Najveća mi je blagodat darovana zatečenom 20-litarskom bocom pitke vode s pripadnom pumpom – u okruženju kontaminiranog zraka i vode za piće – neprocjenjivo spasonosan *trag*: na *pol' puna* boca. DG-ov veliki ventilator (za rastjerivanje komaraca) već sam spominjala ranije (*Korea corre*).

Za ledene korejske zime konačno sam otkrila sekundarnu svrhu i korist od povelikih čajnika. Bojazan od zamrzavanja vodovodnih cijevi, instaliranih s vanjske, balkonske strane kuhinje, razlogom je da su za temperatura oko nule i koji stupanj niže, domari i domaćice jednog jutra banuli, njih četvero, pa ih je odjednom bila puna kuhinja – užurbano otvarali kuhinjske elemente, tražili, sagibali se, penjali se do povisokih police – ne bi li našli – ne znajući mi kazati – što. Rukama su, doduše, pokušali objasniti, širili ih, kružili kao da ih razgibavaju, kao u igri pantomime,

pritom pokazujući na brižno „tapecirane“ i zaštitno obmotane cijevi, nervozno ponavljajući *tok, tok, tok, tok!* Zoltan, mađarski lektor s nešto više boravišnog staža od mene, baš u prolazu stubištem za naše strke i neučinkovita višeglasja, riješio je zagonetku i pomogao: *tok tok* je imalo značiti tekuću vodu u cijevima koja će se, ako hitno ne nađemo one jumbo čajnike – a morala bih znati gdje su jer su svima dio zatečena domaćinstva – i ne počnemo „zalijevati“ i pljuskati balkonske cijevi vrućom vodom – smrznuti i eto velike štete koju je neki stan u našoj zgradi već bio pretrpio. Zato sam brže bolje „izrudarila“ spasonosne čajnike podno najudaljenije točke uobičajeno opskurnog sudopera, skroz zatvorene u mrak mraka da ostavim prostora posuđu kojega dnevno koristim. Napunili ih vrućom vodom, onim njihovim trbušastim lijevkom ukrug i uzduž cijevi izlivali vodu koja se isparavala uz naš osjećaj olakšanja, neke razdraganosti da smo mimoišli katastrofu.

Je li prilika ovdje zastati, izraziti ono što se doima podrazumijevanim pa kao s pravom neizgovorenim? Na tragu Gašparovićeve velike zahvalnosti Lončarevu pozivu da ga u korejskoj gostujućoj profesuri naslijedi upravo On, profesor iz Rijeke, što nije zanemariv podatak jer smo relativno mladi studij kroatistike, tako i ja nosim trajnu, veliku zahvalu na kolegijalnoj Gašparovićevoj gesti da me predloži svojim nasljednikom.

Zadnji susret i opet na rječitu mjestu, s iste jeseni: Katalog Sveučilišne, nagnut nad neke popise, predmetnice, signature u čekanju naručenih časopisnih i zborničkih brojeva. Izdavnica. Tamo su, kaže s vedrinom u glasu, razasuti njegovi tekstovi: *nisam pojma imao koliko je toga i baš posvuda*. Razgovor o djeci, zdravlju, bolesti, Nelkovoju¹²³ osamdesetogodišnjici uz koju zasad, izuzev Splita, traje organizacijski mûk. A tko bi se trebao pokrenuti? Nije li *Vježbanje* za Riječane još nenadmašeno, romanom i dramatzacijom? Ali, Rijeka nema boljeg od toga, svaka čast *mla-*

---

¹²³ Nadimak odmila uz ime Nedjeljka Fabrija.

dim lavovima i alternativni, zaključismo, pa dodasmo nakon kratke šutnje: a *Fijumanka*? Nije li i On¹²⁴ *momak iz istog razreda*, s iste davne devetstotridestisedme?

Onda, jedva da je minuo koji mjesec, pa u utrci s kôbi, eno mu u zadnji čas stiglo žurno, ukoričeno *Runo*. U Tizianovu¹²⁵ s koje se ôtisnu na *poljane zelene*.

Posljednje nam s njegova broja: „*slab jako ne mogu pisati volim vas*“.

Runo, toplog deminutiva u podnaslovu: *Književni ogledići i ogledi*.¹²⁶ Ni primijetili nismo da je naše došaptavanje bivalo sve čujnijim, a nismo u kabinetu *stare zgrade* ili na hodniku, nego u prostoru koji iziskuje obzirmo uvažavanje *kopača zlata*. Kao da je sućutni dašak strujao s pul-ta, izostalo je ono posve očekivano i ispravno upozorenje: *Malo tiše, ako može!*

*Nad svim vrhovima
je mir. (...)
Pjevanje ptica je stalo.
Čekaj: još malo
pa ćeš počinut i ti.*¹²⁷

---

¹²⁴ Srećko Cuculić (1937.), pored niza djela autor i *Fijumanke* (1986.), za Riječane kulturna kratkoga romana.

¹²⁵ Hospicij u Rijeci *Marija Krucifiksa Kozulić*, Tizianova ulica br. 15.

¹²⁶ Naslov: *Zlatno runo*, navođeno. Nadimci odmila u *Tragu*, također deminutivom doznačeni signali prisnosti, simpatije, preferencije, osjećajnog „viška“: Tajčica, Lorica, zgodica, zgodičica, ogledići, bakica, kavica, crkvica, dječica...

¹²⁷ J. W. Goethe, fragment iz *Putnikove noćne pjesme* (II), prepjevao M. Kombol.

LUNGOMARE DUŽ VREMENA
PROŠLOG I NESVRŠENOG

SIC: osobni pristup, komentara preferencija!
- što domo dokumentaraj analizi? otkriven!

----- Original Message -----

From: Hjk2ekipa (...)

To: Danijela

Sent: Monday, May 30, 2011 6:16 PM

Subject: 2. kolokvij

SIC: autoreferencijalnost / isповijednost
- knjižica (antologija) OBITELI - kao
SIGURNOG MJEŠTA?)

Poštovana profesorice,

budući da je idućeg tjedna termin za polaganje drugog kolokvija iz kolegija Svjetska književnost od romantizma do postmodernizma, molimo Vas za određene upute kako bismo se mogli kvalitetno pripremiti. Naime, hoće li koncept kolokvija ostati isti, te kako pripremiti literaturu po izboru?

Srdačan pozdrav,
studenti druge godine (...)

SIC: promjenik. što je father conflict u:
Kafke - scena / kader: sulacionira
"Kupalištu"
sestra-brat
maji - sir (sam) - slaba majka?
"father-conflict u ljubavniku
incest, nivalitet sestrebata
prostituiranje / pedofilija
obiteljska proza - zašto?

----- Original Message -----

From: Danijela

To: Hjk2ekipa ; Cc: (...)

Sent: Tuesday, May 31, 2011 9:51 AM

Subject: Re: 2. kolokvij

Poštovani HJK2,
koncept kolokvija ostaje isti kao i pri 1. kolokviju. Imate veći manevarski prostor jer je ponudeno 8 (osam) prijedloga za naslov (knjigu), po izboru, uz obvezatna dva naslova. Ponovno navodim, za svaki slučaj:

Kafka, Franz, *Preobražaj, Pismo ocu*
Kundera, *Nepodnošljiva lakoća postojanja*

Jedan od sljedećih naslova po osobnom izboru:

Duras, Marguerite, *Brana na Pacifiku*

Duras, Marguerite, *Ljubavnik*

Esquivel Laura, *Kao voda za čokoladu*

Jelinek, Elfriede, *Pijanistica*

Madieri, Marisa, *Vodnozeleno*

Shan Sa, *Igra go*

Woolf, Virginia, *Vlastita soba*

Yoursenar, Marguerite, *Vatre*

→ slojevi - političnja - Edip, Tereza, majka
→ obvezu
→ "kao prip. tehnik
→ "autov. tajni"
→ "st. i"
→ "Iskrena vizura? svet svetlyudsko!
→ "djelce? Fedra, M. Magdalenca, muški likovi?"

lektira za 2. kolokvij

Svim navedenim naslovima za "osobni izbor" zajedničko je da su autori žene pa je i kut motrenja karakterističan: obratite pažnju na autoreferencijalni aspekt (isповijednost), samoprocjenu, autoanalitičke impulse, anatomiju obiteljskih (krnjih) sveza, relaciju "ja" - majka, "ja" / "mi" (ženstvo) - "oni" / muška matrica tzv. javnoga mnijenja (Woolf); Madieri je osim toga specifična za uvid u tzv. pograničnu književnost ili dodirnu (kontaktnu, liminalnu...) jer tematizira predratno-ratno-poratno iskustvo Drugog svj. rata na riječkome/tršćanskome području. Rijeka kao "zaglavljena" trauma iseljenja, silos kao "zaglavljena" trauma useljenja, prizori u prisilnome suživotu u izbjegličkome silose, relacije s roditeljima, venecijanske traume (katol. škola i odnosi...), sazrijevanje mlade intelektualke, zašto baš taj naslov knjige(!) i sl., ženski i muški likovi u knjizi... Esquivel nas zanima kao udaljeni

→ Silos - marker jake zalikost. Odnosni. 1

seni-odlik
"mag. i st. i"
"slojevi i autov. tajni"
"seks (gajnos) / tajna i
glazba kao kulturski prip. i
"invol. a / civiliz. i"

be alizira u prip. i
"Kulturna, zašti. ... simbolika sloj. i"

Passim. Fragmenti

Nije za ukras,
Nije za ljepotu
Već da nas se nekad
Sjetite u životu

Maturantica III. b. Trgovačko-tekstilne škole,
24. svibnja 1972.

Nisam sredila, kamoli ukoričila dnevničke zapise. One predavačke. O onom što osjećam i zamjećujem za trajanja nastave, za pauza, za priprema tzv. nastavnih jedinica, za povremenih otezanja s tom pripremom, sklonosti improvizaciji (s dobrim ishodom ako mi zakopana znanja isplivaju), za otpora da uđem u dvoranu, da me *deus ex machina* katapultira daleko i drugdje. Za dostajućeg elana i neumrle vjere u smisao predavačkog poslanja. Po defaultu.

Glas odnekud: *Poziv, misija, poslanje – ne običan po-sa-o! Ne prodajete krumpir. Vi (pro)dajete znanje, vi uvodite u svjetove. Ali, kakve svjetove! To su elitni sadržaji, ne zaboravite! Privilegij je raditi s mladima, s njima pronicati u književne likove, na primjer. Detektirati najavu zapleta. Alteriranje raspleta. Dekonstruirati Homerovu šestostopnu premetaljku. Učiti ih kako da čitaju djelo. Zato, zanemarite pozitivizam. Tko je bio rojalist, monarhist, anarhist, tko alkoholik, zlostavljač, kome se i zašto osvećivao, kojem se grad(ić)u narugao, od čega je bolovao – to su efemerije.*

Jesu li? Nepoćudnost nekih pisaca u očima poretka i režimskih kritika dođe i prođe. Ili se ocjene djela i autora ciklički pomiču gore pa dolje, pa u „bunker“ do nove vlasti. Na tankom ledu pišćeve biografije lako se

poskliznut i ugroziti užitak čitanja. Čemu tragati za potvrdom paranoje u *Pomorskoj pjesmi* Alvara de Camposa alias Pessoe, primjerice? Znam, vi zastupate struku i s druge ste strane laičke neopterećenosti. Vi radite na stjecanju studentovih kompetencija za analitičko čitanje. Vi dozivate njegov kritički, polemički nerv. Pretresate s njim pojmovnik književnih termina i teorija i strahujete da ga nećete osposobiti za njihovu primjenu. Da ga nećete kvalificirati da samostalno „sudi“ o djelu. Da se okuša, primjerice, kao književni kritičar, urednik i sl. Jer, tu je uvijek neki hijat: što s likom, sa semiotikom djela, fabula-cijskim strategijama, s autorskom mimikrijom u djelu, kako da se mladi čitatelji ne pogubi u mreži značenja? Zato mu ometate užitak čitanja premda je baš zbog tog užitka u Hesseu, Kafki, Bellowu, Selimoviću, Vrkljanovoj, Desnici, Marinkoviću, Šimiću, Coelho, Kunderi i drugima – navodno – upisao studij književnosti i jezika.

Ta su književna imena kandidati za upis na studij najčešće spomenuli kao svoj motivacijski okidač za rečeni studij. A mi ih redovito upozorili da će do tih „imena“ doći negdje pred kraj studija i da su jezični kolegiji nužna i bazična dominantna kojom se osposobljavaju za široki filološki spektar.

Tko je doista pročitao Joyceova *Uliksa*, njegov posljednji roman *Finneganshew* *bdijenje*? Je li *Bdijenje* u nas prevedeno? Bilo je nekih pokušaja navodno. Pa *Zaručnike*, *Oslobođeni Jeruzalem*, remek-djelo Tomasovićeve prevoditeljstva, *Gilgameša*, *Pančatantru*, *Tihi Don*, *Maldororove spjevove*, Goetheov ep *Hermann i Dorothea*. *Ifigeniju na Tauridi* u Kombolovu prijevodu iz četrdesetih? Zavirimo u komentar mladih na forumima. Neke lektirne naslove imenuju *knjigama koje ne možete pročitati*. Forumšaš: *moja stara obožava taj Tihi Don*. Combray – *najdosadnija knjiga, jedva sam pročitao trećinu knjige*. (...) *Meni je Povratak Filipa Latinovicza definitivno bio najveći horor*. Još i danas imam traume od te knjige.

Tu nema katastrofalnih posljedica kao kod nasukanog kruzera, kad se zbog pogreške sa statikom most sruši, zubarskom nepažnjom pacijentu zareže vratnu aortu, nagibni vlak bude fatalno „nagnut“ i sl. Nema život-

no ugroženih ako u nepažnji Briseidu zamijenimo Kriseidom. Polinika Eteoklom, Rosencrantza Guildensternom, Astrova Vojnickim, Vladimira Estragonom. Što se može pokvariti, koga dezinformirati ako na seminaru nadglasa onaj diskutant koji onako usput ustvrdi da je Paulo Coelho plačljivo-sladunjav? Da je *bljak*? Da im je *Ilijada* neprohodna. Da je cijela priča oko kneza Miškina i fatalne Nastasje passè, da je mnogi od ponuđenih lektirinih naslova odavno *nevergreen*. Da je povijest svjetske književnosti zapravo povijest dominantnih. Goetheova „svjetska književnost bez imena“ svodi se na velike pisce velikih književnosti. Veliki pisci malih naroda – epizode.

Za predbolonjskog razdoblja i četverogodišnje kroatistike nisam mogla odoljeti a da slušače ne uputim na „skandal s krasnom kineskom vazom“ za soareje kod Japančinih. Ilustrativna epizoda po više osnova. Kolosalna anticipacija Freudova učenja o podsvijesti. Dobro prihvaćena kod više generacija.

U semestralnome itineraru novijih i suvremenih lektirinih naslova kakvi se propituju i na našim maturalnim ispitima nema kalendarskoga usjeka čak ni za digresijski ulet na književnu temu recentnih hegemonističkih akulturacija, imigrantsko-asimilacijskih kulturalnih otpora, podvojenih identiteta i sl. Tek naputak za fakultativno i privatno upoznavanje s Zimbabveankom Tsitsi Dangarembgom englesko-karipskim – porijeklom indijskim – piscem Naipaulom, Indijkom Arundhaty Roy, Libanoncem Aminom Maaloufom, Vijetnamcem i partizanom Nam Caom, Venecuelancem Miguelom Otero Silvom i drugima koji s (ne)prikrivenom kontestacijom propitkuju neokolonijalne ideološke matrice kojima su iskustveno izloženi.

Šture pribilješke sporenja sa sobom zbog ispitnih višednevnih tortura nalik stampedu. Nakon povećeg broja ispitanih posustajem s poticajnim interventima, maštovitim pitanjima, padam u hipoglikemijsku pospanost, vrijeme kao da stoji, *fila* na hodniku i stubištu jedva se smanjila, zapadamo u letargiju propuštanja *kao na traci*. Ako ne dosegne *prolaz*,

gubi godinu, stipendiju, dom, Rijeku, sve? Dekanski rok – slamka spasa, mučni kompromisi. Bodovne i rang liste, pismeno-usmeni uradci u grozničavoj utrci sa zadanim pravilima tzv. prohodnosti, ukupni dojam o semestralnom/seminarskom kandidatovu ulogu – ne slažu (mi) se. Ona(j) koja/i iz stražnjih redova brbori, kontrira, potapa brodove, kombinira sudoku, esemesa, drijema, koji povremeno navrati u predavaonicu, ne zna *gdjesmostali*, ne zapisuje jer nema *papiripisaljku*, takav me mnogo kad iznenadio izvrsnim ispitnim ishodom. Zar penali takvome, takvoj?

Zebnja zbog potencijalno prazne dvorane jer kasnim. Ima li smisla čekati me ili se vratiti podnevnom sunčanja na klupama uz Kont, uz ostakljenu aulu nove kampusove zgrade, u neki od okolnih kafea... jer je na repertoaru *patosni* Werther i *ambivalentna* Lotta? A ja pripremila znakovitu epizodu s Wertherovim upadom na večernji bal! Dobro, bit će u pričuvu za drugi put.

Na oldtajmerici Royalovoj, na Olympijici (preuskog valjka za špalte i nježni višebojni indigo) pa k suterenskom šapirografu bivše gornje zgrade bivšega FIP-a, testovi, ispitni listići, citati za navođeno čitanje, prijevodni fragmenti, razni ilustrativni materijali, folije, dijapozitivi, raznobojni fascikli za ovo i ono. Pa u *donjoj* zgradi ugaona fotokopir-izba, u čije bi pritvoreno okance kolega-u-suknji uputio zen-smiješak pa izručio poslovično strpljivoj gospođi M. pozamašni kopimi naramak. Redovito petkom. Pred fajrunt. Onda krajem devedesetih tehnički pomak: kakvo olakšanje! E-testovi, e-građa, e-korespondencija, klikom odašiljane ispitne rang liste, predavačke dionice, knjige na utičnome sticku, e-obraci za knjižničku posudbu, *live streaming* s udaljenih predavaonica. Gotovo je s prašnjavim papirinama do u nedogled za kolegij ovaj, onaj, *-enti*. Gotovo je s prošlim stoljećem. Odonda nevidljiva, nečujna no, intenzivna e-komunikacija, u *papučama*, počesto prepun *inbox*, užurbana prepiska, elektroničko mentoriranje s kraja na kraj svijeta, za višemjesečnoga inozemnog boravka.

Notes neuredan, na skose, neujednačena iskaznog ritma, nadnevcu na preskok, filigranske preciznosti i črkarija naizmjenice.

Suplentskih i razredničkih iskušenja, kad su razredi nalikovali nâru punom rujnih koštica: odjeljenja za buduće šilice, trgovačka odjeljenja. Đački dom na Podmurvicama i moji razrednički izvidi o tome što mi čine domske djevojčice/djevojke izručene riječkim burama, generacijskim čavrljanjima, nostalgiji za goranskim zavičajem. Jedanaest prvih razreda što krojačkih, što trgovačkih. Istu nastavnu jedinicu toliko puta? Ista ja? Večernje odjeljenje trgovačkih poslovođa. Svi u kutama. Moja je svijetloplava, bijeli Hedvigin *rišelje kragen*, monogram na džepu. U nje mu obavezna crvena, plava, crna kemijska olovka. Obvezni naputak kako, kada, kojom bojom ispuniti metodički protokol, evidencijske rubrike. Aktivni, sjedničenje do u kasne sate. Proskribirana *afro* frizura u mlade profesorice engleskoga jezika. Nepoćudna frizura navodno. Posipanje pepelom pred školskim vlastima. Kasnih šezdesetih, početkom sedamdesetih.

Dijarijske elipse, krnja zapažanja, dijalozi polovično rekonstruirani, podsjetnici ni za koga ni za kad, da budu trag tek tako. S odmakom od nekoliko godina, od više desetljeća, od negdanjeg predavačkog *dresa*, aktivizma koji me nosio žešće pa slabije, jako i (o)lako, gurao u nastavu emfatično kao da skakućem po Heidinoj cvjetnoj livadi. A sad¹²⁸? Nemam žala ni čežnje za nastavkom. Majeutički eros me napušta, nataloženi umor dohodi. Zapravo, iza mene sve to.

Zašto su mi živa i nenaporna sjećanja na davne predavače mojih studentskih godina, dočim se nedavnim slikama opirem?

Jesam li imala svoju temu? Onu kojoj sam se radovala, varirala ju razmjerno trenutnoj inspiraciji, kojoj sam priželjkivala maksimalnu pažnju

---

¹²⁸ Pisano po umirovljenju.

mojih slušača? Pretpostavljam da svi imamo svoje tematske favorite, neke suodnose, neka razdoblja, aporemska mjesta za raspravu, temato-loški rakurs, imagološku tangentu, nešto u čemu *plivamo kao riba u vodi* te se tada zbog iznimne interakcije iznimno osjećamo.

Upravo je tako bilo s temom o Shakespeareu i elizabetinskome kazalištu na dvosatnom Profesoričinom¹²⁹ predavanju. Gostujućem. Proletjelo je u času. Toplo, zaokruženo, s vedrinom u koju je zaogrnila tako glomaznu tematsku dionicu. Svjesna *nemoguće misije* da dvosat modelira sveobuhvatnim izlaganjem o mjestu i značenju rečenog temata. Sa šarmom nastavnika koji zna da zna te se ne mora naglasno dokazivati erudicijom. S digresijama koje su imale životodajnu aromu, ne želeći suhoparno prenijeti sadržaj koji tendira zamornoj šekspirološkoj enumeraciji, apologiji prekretničkog datuma u svjetskoj književnosti. Nisam imala priliku poslušati i neke Profesoričine sate iz amerikanistike, europskog književnog bohemstva, ali sam držala sretnom okolnošću da je kolegij Svjetske književnosti „opremila“ nezaobilaznim kompendijima koje sam obilato koristila i za svih predavačkih godina držala obligatnom literaturom.

---

¹²⁹ Odnosi se na prof. dr. sc. Katicu Ivanišević, emeritu i prvu riječku rektoricu. Tekst je pisan u čast profesorice Ivanišević. Usp. *Zbornik u čast Katicice Ivanišević*, ur. dr. sc. Ines Srdoč-Konestra, Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci, 2015.

Zbornik u čast
KATICE IVANIŠEVIĆ

...netko će uvijek sakupljati zrnca ove zemlje

Lungomare duž vremena prošlog i nesvršenog

/uz rane devedesete/

– Volonterska kušnja. Tjeskobni izazov. Zbrka imenovanja onog što se dešava, kakofonija komentara o tome da je počeo rat, ili je polurat, čiji je rat, koga s kim, kojih vojski, tko koga napada, tko se brani, tko podupire a tko se odmiče. Čiji su ono brodovi u našem zaljevu? Koga brane, od čega nas brane? Ne brane, nego... su tu za svaki slučaj? Tiha prijetnja? Na hodnicima, u čekaonici, kad zastanem: *eno nama građanskog rata; samo što nije počeo! Zar ne čitate strane novine, ne gledate susjedne teve vijesti? Pogranične čarke, priča se; ma, koji rat i to još građanski, molim Vas? Gdje ste to čuli? To Vam je sve preko plota¹³⁰, ništa ozbiljno. Kako mislite – rat kultura? Koje civilizacije? Ma, koja lena, kakvi feudi? Koji oligarsi? O čemu pričate? Valjda ste još u lektiri, galicijskim rovovima!?* Ha, ha, ha, da, bit će to.

– Prigovor savjesti? Onih što su mahnuli i otišli: *mene se ovo ne tiče. Nisam u tom điru. Sorry. Odo' ja u uređenu zemlju, ovdje nikad reda ni pravde.*

– Konac kolovoza 1991. godine. Obilazak Ad Turrea i crikveničkih odmarališta.

– Slika prvog susreta snažna je. Traje.

– Tihi starci s dna dvorane. Zimogrozni, prestrašeni, grč umjesto smiješka. Šifra za podskupinu naziva: neka me nema, neka ne budem, neka nestanem.

– Što ću ja njima, što će oni meni? Stid što se kao vrzmam. Optimističkim gardom, vedrinom u pogledu, sigurnošću u glasu?

---

¹³⁰ Ukoliko nije drugačije rečeno, sva isticanja u tekstu moja su.

I. osvrti, sjećanja / Lungomare duž vremena prošlog i nesvršenog

– Dogovor o grupnom radu po paviljonima, termini dolaska, sastav koterapijskih timova. Grupe: dječje, staračke, trudničke, miješane. Metode rada tek kao orijentir, priručna upozorenja gotovo s nogu. *Silom prilika, ta znamo*. Intuistička improvizacija obrazovno preadaptiranih, priučenih volontera. Mix socio-terapijskog. Grupno-analitičkog, psihoterapijskog, kulturološko-rekreacijskog, prosvjetno-profilaktičkog suporta. *Tu nema pravila*, grupe su u principu srednje jer nema vremena ni volontera za grupe od po desetak. Ponegdje su toliko velike i otvorene (s obzirom na ulaz – izlaz) da i nije moguće profilirati okvir rada.

– Savjet iskusnjaka: *ne treba se predstaviti, ime je dovoljno, diskretno se pri-maknite jednoj od žena, sjednite uz nju, ako nešto plete, priupitajte kome plete, što plete. Ili priupitajte staricu kako je, slušaju li je mladi. Kakva je hrana, ima li apetita, spava li kako. One će bez obzira gdje ih zatekli – pred paviljonom, pred teveom, u večeraju, gdje god, same povesti razgovor, neka će žena ponuditi kavom, malo po malo atmosfera će se oblikovati. Valja pokušati slušati makar jednu ženu. Na iskustvo iz njenog pričanja – ako vam se otvori – nadovezat ćete se idući put kad dođete. Jasno?!*

– Kako se uči slušati, čuti?

– *To imaš il' nemaš*, kaže voditelj, – *to dozovi iz sebe*. Još dodaje: *od majke ili oca naslijediš*.

Umijem li slušati?

Čujem li ono što slušam?

– Za Arturov stol u maloj dvorani pored aule magnaie i bivšeg Rektorata posjedali su tranzicijski ideolozi i čekali da sastanak započne. Eksperti za refugizam malo su se nakašljavali, listali rokovnike, frišku brošuru o relevantnim koracima koje će se morati primijeniti, odašiljali suradničke osmjeha i čekali kavicu. Voditelju koordinacije se žurilo, pogledavao je na sat i očekivano kazao: kolege, vi ćete me ispričati, član sam konzorcija za Alpe-Adria suradnju na nivou naših članica, očekuje se da ponudim sinop-

sis elaborata naše ekspertne grupe, paaa, zapisničarka će izvesti zaključke, ne sumnjam u sadržajno i koncizno predložen rezime. Ovi su vam prostori na raspolaganju, i vaši su to prostori, samo, usput budi rečeno, nemaju naši naviku, kako da kažem, akademska zajednica, mislim, vraćati, družiti se, je l'... no, da, ... ako što trebate, jasno... a i piće stiže, evo, evo.

Jugendlich docent sa smislom za briefing sastanke lagano je, tapecirano iskoračio iz kadra. Na brzinu skupe sve ponuđene *key words* u mape a četiri i pogledavajući se zaključče: zašto da prednjačimo u rizična vremena? Pričekajmo. Još je sve otvoreno. Nije li?!

– Lungomare u zvizdan. Nigdje nikoga. Napušteno gradsko kupalište, daščani kvadri do u beskraj, ležaljke neuporabive, nabacane na tratinu, posivjele od plijesni; zahrđali rukohvati u prazno strše uz dopola potopljen tobogan.

– Što reći ženama Drežnik Grada. Trudnicama i roditeljama iz Saborskog, Otočca, Brinja, Brloga, Švice. Učiteljici iz Islama Latinskog, onoj koja je danima plakala. U krevetu od jutra do sutra. Odbijala obroke, razgovor, nagovaranja, zagrljaje. Pa jednog jutra ustala. Ipak. Konačno se umila, počešljala, krevet raspemila, izašla na terasu. Ponudila šivat, krpat, peglat, kome što ustreba jer da će svisnut inače. I djeci je napokon prišla. Ne možeš iz svoje glave ako ništa ne radiš, kako za sebe reče.

– I onoj *od preko*, zaokupljenoj Jehovinim svjedočenjem, u etničkoj mimikriji i strahu od revanšističkog linča zbrinutih žena. Na punktovima za toplu vodu koje ima i nema, za bolje mjesto uz *teve* – vijesti se liturgijskom predanošću i u svetoj tišini slušaju duž raskršćene dvorane. Punktovi visoke napetosti i mjerkanja pravedne diobe: posudbe novina (crne vijesti, osmrtnice), raspodjele toaletnih potrepština, posteljine, lijekova.

– *Sklanjam se, ja se, da izvinete, izmičem gdje god mogu, samo da ne kažu vidi ove, što tu ona radi, što ne ode preko? Za svisnut mi je, mož' te l' vjerovat? A moram trpit, muž mi je, da kažem, Hrvat, znate, i da izvinete, oduzet. Puno*

I. osvrti, sjećanja / Lungomare duž vremena prošlog i nesvršenog

je nervozan. U kolicima je, neće iz sobe, puno je jadan sâm jer stalno nekud moram, di me šalju zbog radi svakakih papira. Da barem imademo balkona, ove neće da se zaminimo, jok, niko neće. Težak mi je, a sestre prezaposlene, ne mogu sama ga, da izvinete, okretat i na krevet kad treba sve to oko njega. Što ću, jadna li sam.

– Rani dana rata, ne naslućujem razmjere egzodusnih sudbina. Ni oni sami o sebi **tada** još nisu mogli misliti kao o prognanicima, izbjeglicama, to se događalo drugima, drugdje, ondje i onda, u El Shattu, Bangladešu, Iraku, arapsko-palestinsko-izraelskim kotama. Za ljeta, kada su još pre-mještani od Vukovara za Dubrovnik, pa nakratko na Pag, pa u Uvalu Scott, pa u Sloveniju, Italiju, oni su tog ljeta još neki interes pokazivali za okoliš društveni i zemljovidni. Kako su vijesti postajale sve tjeskobnije, to su žene sasvim odustale od šetnji pod ruku u zagledavanju mjesnih izloga (da im prođe vrijeme, komentirale su, kao da se pravdaju). Pa su se u grupicama razmještale uz portu, pod trijem, na klupe domak ulaza, na izvrtute drvene žardinjere, neku stolicu ako bi bila za sjest.

– Djeca su od početka novog smještaja bila očarana morem. U akvamarinskim plićacima spasonosno usredotočeni na novootkriveni podvodni svijet. Rak, kozica, glavoč, jež, babica, alge, trpovi, trave podmorske i nadmorske, vrebanje i „natjerivanje“ u plićaku, kroz valove, mašti na volju.

– Susprezala su znatiželju i gotovo po pravilu zaposjedala puste plaže uz njihove stacionare kako bi majkama bili na oku.

– Ekipica se postrojila na raznobojne leteće tanjуре (iz donacija), sklizala se opasnim nizbrdicama uokrug Doma, po ivici vratolomnog ishoda. Majke jednim okom paze, drugim drijemaju, pletu čarape za one *u šumi*, čame šuteći jedna uz drugu.

Skejteri, karetmaheri, koturaljkaški kamikaze, bicikl-akrobate – face s gradske džungle osvojiše srca malih došljaka. *Daš mi jedan đir? Mogu malo provat?*

– Kosovi, mnogo ptičjeg glasanja u krošnjama, lijena, jedva čujna bro-dica u daljini s nešto konjskih snaga, oštar miris crnogorice, truleži iz pritvorenog kontejnera.

– U mirisnom kolopletu nepreglednim borikom. Mirta, jasmin, glicini-je, kadife, bazga, kadulja, smilje. U dvorišnome dijelu čađavozagorene roštiljerske sprave iz nekog drugog vremena. Nazdravičarske čaše na šan-ku ostavljene od koga, za koga, zašto. Pepeljare s mokrim i nagorenim opušcima, tragovima paleža. Zvuk kao da kaplje iz zaboravljene slavine, jedva čujno. Ne mogu je sasvim zatvoriti ni jače otvoriti, kao znamen vremena u kojem smo zaglavljani.

– Drugi *stacionar*, ista, slična slika: Podne. Njih dvadesetak na zidiću, odloženoj betonskoj cijevi, odbačenim stolicama požutjele, ispućane pla-stike. Kao nehajno sjede, letargično, u pozi podnevna odmora. Natika-čom – na po' izuvenom – ucrtava krugove u šoderu. Jedna podalje palčanim dijelom golog stopala kopka i raspršuje pijesak pred sobom. Objed iza njih, čekanje poštara, spremačice, *socijalne*, upravitelja, vijesti s malog krčmečkog tranzistora. Pa uskoro poslijepodnevna večera. Vrijeme je čekanje. Labusove meta-kreature u de Chiricovom meta-pejzažu. Duž gluhih, od turista napuštenih konačišta.

– *Predstavnici zaraćenih strana se, na primjer, rukuju i smiješe nakon što su međusobno poubijali nekoliko stotina tisuća ljudi. (...) Odgovornost za moguće posljedice snose svi ljudi.* (E. Canetti)

– *Sina ne dam!*¹³¹

---

¹³¹ „Znači, i ti pripadaš ljudima gdje sirotinja daje sinove, a bogati volove.“ *Evo novac za oružje, ali sina ne dam. Ja sam patriot, ali ne toliko da dam sina da pogine.* Iz doku-filma, preuzeto od Dnevnik.ba.Slobodna Dalmacija – Dugo čuvana tajna: Miroslav Blažević otkrio što je rekao predsjedniku Tuđmanu kada mu je kazao da su njegova dva unuka u vojsci pa bi trebao biti i Ćirin sin; posjet 12. 5. 2023.

I. osvrti, sjećanja / Lungomare duž vremena prošlog i nesvršenog

– Artikulacija pomoći za samopomoć. Refugijalni egzodus i otpor domicilnih. Knjiški savjeti, novinsko-radijski komentari s dozom jetkosti. Lutanja po leksičko-aksiološkoj istini prognanih, izbjeglih, odseljenih, raseljenih, egzilnih, azilnih. Enklava, matica, dijaspora.

Pazite: Ne pomoć nego podrška. Ne tek podrška nego samouvid. Na tome radite! Pitajte me, ako nije jasno. Tu sam. Proradit ćemo to na radionici. Zapisujte sve. Jer je sve važno, svako zapažanje.

– Terenski ispis, zgotoviti sutra;

Devetnaest: Što mu najviše nedostaje: a) roditelji, b) kuća, c) braća i sestre, d) netko od vršnjaka iz mjesta, e) neka životinja, f) neka stvar. Pitati koja stvar. To raspraviti na radionici. To da mu/joj neka stvar nedostaje više od gore nabrojenog. Ili je to tzv. potiskivanje. Dvadeset: Čega se najviše boji: a) da se neće moći vratiti kući, b) ranjavanja, c) nešto drugo; zagrada: navesti što; zatvori zgradu. Dvadesetijedan: Koji osjećaj sada prevladava u njemu: a) strah, b) tjeskoba, c) žalost, d) ljutnja, e) ništa od toga, f) krivnja. Podcrtati krivnja. Staviti *sic*. To raspraviti. Dvadeset i šest. Na primjer, što mu je bliže: a) čekati da sve prođe, b) baviti se nečim, c) da ga svi ostave na miru.

Svejedno mu je, kaže. Posebne napomene sa strane, olovkom. Raspraviti zašto kaže – svejedno mu je. *Sic*.

– Niz stubište. Više nismo na „zatečenim prostorima“, parkiralištu, predvorju. Sad imamo pravu, malu dvoranu s ključem, stolicama, puno cijelih, dobrih stolica.

Na podu silikonski homoid, dvometraš na rasklapanje. Za potrebe tečaja hitne. Nekad nas dočekuje obmotan, uredno položen, ruku i nogu uz trup. Kao spava na leđima. Djeca posjedaju na strunjaču, primaknu mu se, mlataraju mu udovima, povijaju mu teške rane. Pričaju s njim. Smiju se, šale. Onda ga nehajno pospremaju u sarkofag, neka se odmori i lijepo sanja do sutra.

- Grobna ploča hodnicima. Sobama. Tajac. Nevjerica. Zgražanje. Kako je to moguće? Zašto, Bože? Odgođen vrisak. Plač na plač. Kad je jednog od njih, više nego dobrog u školi, onoj doratnoj pa domskoj nastavi, i izglednoga kraja izbjeglištva, toga, koji je pobjeđivao na natjecanjima (onda i ondje prije rata), rukometnu nadu zavičajnog Kluba, za opuštenog druženja – Tanatos u liku silovita udarca – a čuo se nadaleko – *beemveom* riječkih tablica – duž radar kontrolirane Kamovljeve – prekinuo u po' riječi i tek stasale mladosti. Zauzlaio rukometnome strijelcu sulicu u nebo, neka leti nezaboravom.
- U sumrak, a dan je skratio i žega otišla s ljetom, nelagoda uz okolišnu mrklinu i lošu rasvjetu, od svakog šušnja u grmlju strepiš što li je, tko je u blizini, a ne vidiš ga.
- Nema muškaraca, regrutiraju ih ratišta. Starci, starice, djeca raznog uzrasta. Nešto je sasvim mladih, tek udatih žena pomodno ošišanih, u naporu da šminkom, da nakitom, odijevanjem i nečim kao opći dojam aklamira polisu kao spasonosnome pomaku iz *stajske topline kadaveričnih* sela. (posuđena sintagma). Između poljskog vecea hemoragičnih podvelebitskih i kordunskih staništa i gradskih bidea s aeratorom, masažerom¹³², tuškadom s lijevanim mramorom, na primjer.
- Stomatolog je mislena imenica, od mlađih do najstarijih. Ortodont – fantastika. Zašto je tako?
- Pogled prema Sušačkom neboderu s klupe uz Mrtvi kanal. Ratni kontrapunkt: šarenilo na svih dvanaest balkonskih etaža. Konsternacija i

---

¹³² Ne misle svi na potrebu da u svojoj kupaonici imaju bide. Većina ljudi radije koristi standardni vodovodni set: WC školjka, ljuška, kupaonicu ili tuš kabina. Često odbijaju bide jer ni sami ne razumiju kako ga koristiti, a dimenzije stana ne omogućuju vam da u kupaonicu instalirate dodatni predmet. Međutim, neki, naprotiv, kupuju bide kako bi naglasili svoj status, iako ga apsolutno ne koriste prema predviđenoj svrsi. <https://repair.expertexpro.com/hr/>, posjet 4. 5. 2023.

I. osvrti, sjećanja / Lungomare duž vremena prošlog i nesvršenog

tiho, pa sve glasnije gundanje komunalnih reduša, parkirališnih bossova, kafeterijske klijentele, hotelskog personala, recepcijskoga osoblja, susjedstava.

Djeca kroz prozore i s balkona bacaju bureke, kao: oni hrane golubove, galebe, štotijaznam, ženske istresaju deke, plahte, smeće se skuplja po hodnicima i kupaonama, neki vecei ne rade, zaštopani, bogzna što sve bacaju u školjku. Penju se cipelama na dasku, što da kažem?!

– Svađa kresne u čas. Oko konopa za sušenje rublja, oko strane okrenute suncu ili hladu na spornom konopu, oko dogovorenog redosljeda za sušenje rublja, oko nestalih štipaljki. Zbog mokrenja po vece daski, zbog vece voajera koji se šuljaju i skrivaju sad ovdje-sad ondje navečer i noću, a neke baš briga.

Koliko dana i tjedana da se okači neka dogovorena oglasna ploča, a koja zapravo postoji i čeka da je otkriju u hotelskom rumpelkammeru. Ravno je podvigu i potvrda velike grupne agregacije, grupne kulture sačiniti i poštovati razna dežurstva. U kuhinji, kod podjele donirane odjeće, deficitarnog a nasušnog mlijeka u prahu, banana, pri rukovanju osjetljivim/pokvarljivim programatorima mega perilica.

– Vizualni novo-govori duž secesionističkih lovranskih i opatijskih pročelja – stacionara privremenih boravišta. Zar invazorno zaposjedanje spram kojega domaći ubrzano generiraju ksenofobni bedem?

– Dvorana predviđena za sastanke postaje sabirni punkt. Kanfor, naftalin, ustajali zrak i višekratno prikazivanje filmića o pravilnom pranju ruku. Prsti, zapešća, sapunanje, puno sapunanja, sve do laktova. I laktove temeljito. Pucketava stara filmska traka, glas upućenog u temu kao iz filma H-8 davne pedesetosme. Kištre šifrirane, nehajno nabacane, rastvorene, prekapane. Kišobran zapinje pri otvaranju, lutka s jednim okom, školska torba bez remenja (fale alke), haljinica čipkasta, organdi volani, fali dugmad. Najlon košulja dugog špic okovratnika, tenisice rasparene,

valja rudariti da spare što im djeci treba. Cvjetastu haljinu prislanja uz tijelo i promatra svoj odraz u rastvorenom krilu staklenih vrata. Vidi da vidi pa se uz smiješak nelagode zasrami. Bivati poželjnom, dopadanja vrijedna, sebi se svidjeti – za negdje drugdje, jednoga dana, ako Bog da.

– Terenski ispis 2. dovršiti, za raspravu na radionici;

dijagnoza: stavi zasad upitnik; datum popunjavanja; mehanizmi obrane: da/ne; projekcija: da/ne; negacija: da/ne; izolacija: da/ne; regresija: da/ne; reaktivna formacija: da/ne; potiskivanje: da/ne; identifikacija: da/ne; idealizacija: da/ne; oralne crte ličnosti: da/ne/ pod c) nikad zadovoljan svojim dostignućem: da/ne; analne crte ličnosti: da/ne/ pod b): teško podnosi nemogućnost održavanja osnovnih higijenskih potreba; Edipske crte ličnosti: da/ne; preskočiti sve do stav ispitanika tijekom intervjua; zaokružiti:

šutljiv s povlačenjem. Da. sic.

– *Glavna u vrijeme našeg kružoka naglo upada u dvoranu vidno ljuta: naši su najglasniji gore! Ovaj su mi transport zaustavile, trebao je dalje za Cervignano i Kopar, gdje čekaju naši. Na što sad to liči? Pola toga fali, sve su.... Moram prenumerirati, prepakovati, sve provjeriti. Sve pod ključ, trebala sam još puno prije zaključavati. I pretres po sobama. Bun-ke-re od soba imamo! Pa se ti čudi žoharima i ušima!*

– Potkovana za suptilne tehnike uvjeravanja, dopisno prisutna na planetarnim kongresima o nesvjesnom (i potisnutom), kreatorica psi-workshopova, dokazano učinkovita za *self-help*, s enormnim brojem sati samouvida u maloj grupi i individualno, otvorena za nove strategije poput *assertiveness therapy*, pogotovo kod prijetećeg krika na Munchovu mostu

I. osvrti, sjećanja / Lungomare duž vremena prošlog i nesvršenog

polako se penjala

zastajkivala

zastala pred odjel pomazanih

mladi je veterani čekaju, kandidati za čuda plastične, rekonstrukcijske i estetske vještine

trepanirani pjesnik Apollinaire de Kostrowitsky, autor riđokose ljepotice iz francuske nadrealne poezije mota se i kruži bolničkim hodnicima ali ga ne prepoznaju jer su novoregrutirani zapeli u realnome vremenu sprženih snova

sedirani za smanjenje uznemirenosti i ostalog

svejedno čekaju da im kaže

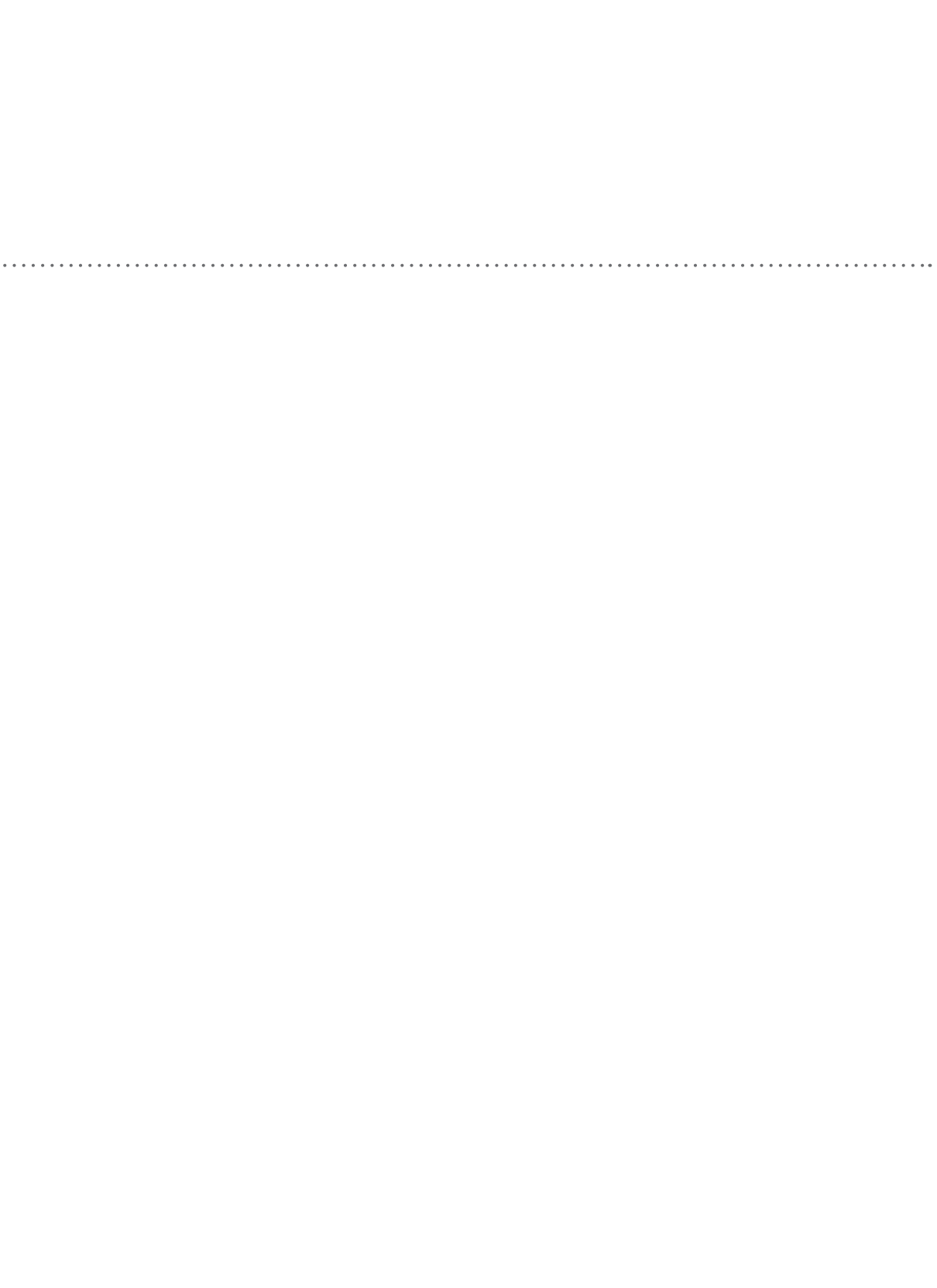
da joj kažu sve ćemo podnijeti za *mrvu ljubavi*¹³³

što ću im reći, što ću im danas reći?

Kaži mi!?

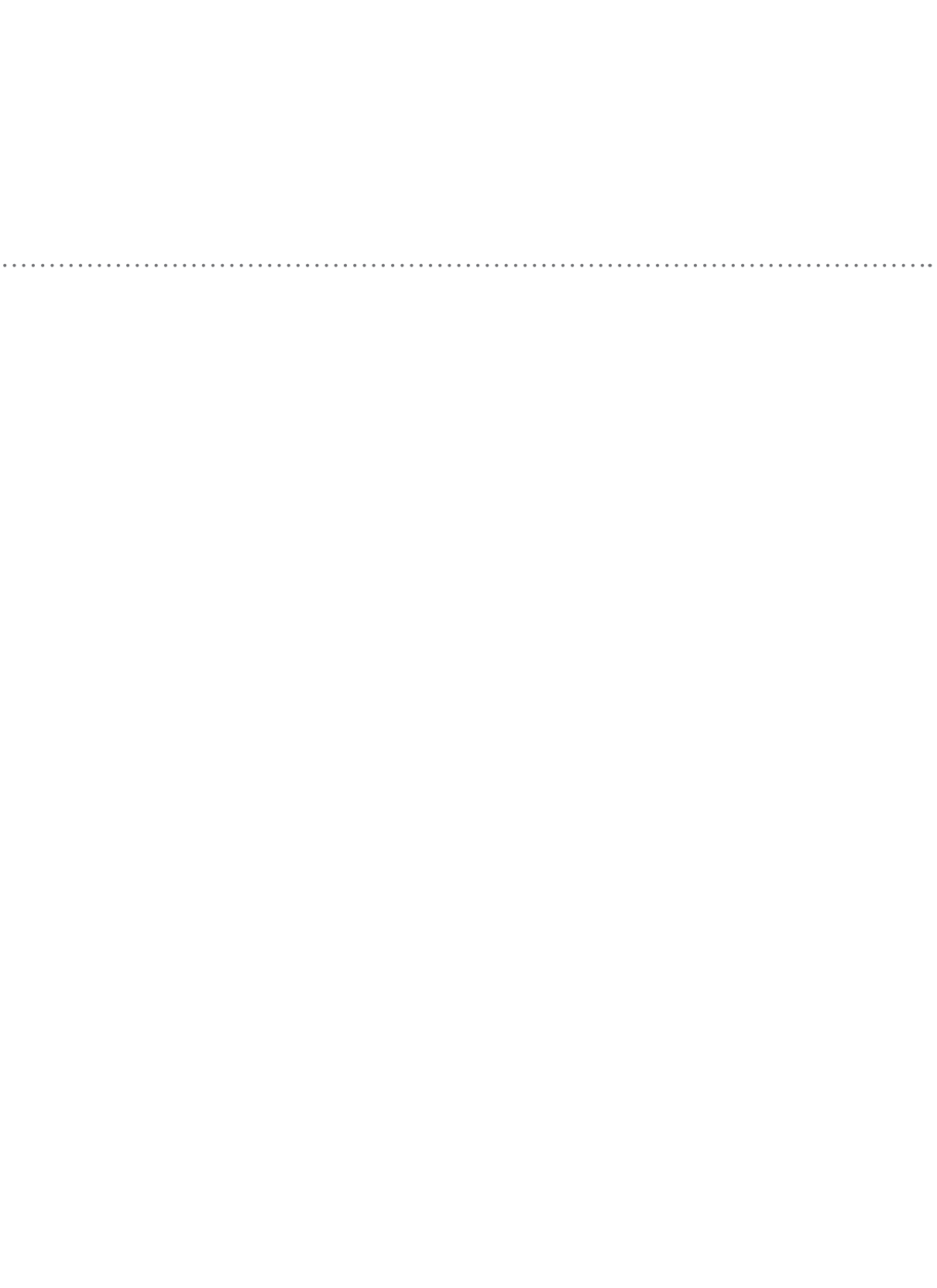
---

¹³³ Stih pop-pjesme *Neka se drugi raduju*. V. Album *Jedina*; uglazbio T. Huljić, autor teksta B. Zlatanović, izvođač O. Dragojević.

II. stihovi, proza, dijalozi

DOŠLJAK – IZBJEGLICA IZ PAKLA

Došljak – izbjeglica iz pakla¹³⁴

*A guardare queste immagini ti viene un groppo in gola. Il mio pensiero va alle famiglie che non hanno potuto essere vicini ai loro cari nel momento della morte. E a tutti quelli che muoiono senza sentire la vicinanza dei loro familiari... Che immagine straziante! Spero che faccia riflettere coloro che ancora non hanno capito la gravità della situazione e non rispettano le regole.*¹³⁵

On je poluživ

nije vidljiv optičkim mikroskopom

lociran je u Wuhanu Huananu

na mokroj placi

s iznutricama muzgavcima jeguljama zmijama

u juhici od kobre, kineskog kraita

uz lica gumenih kecelja do poda i gumenih čizama od poda na gore, rukavica krvavih od rasječenih riba

zlogukih satara na kamenim stolovima u pjenu od etanola, ispiranjima energičnim šmrkom pa, peraje, izbuljene oči, male i velike oceanske utrobe polako otječu u kanal na gozbu vladarima podzemlja podmorja

---

¹³⁴ J. W. von Goethe, *Faust*

¹³⁵ Komentari građana Bergama za strašnih prizora noćnih konvoja vojnih kamiona s umrlima: ...Che+immagine+straziante%2 Corriere della sera.

II. stihovi, proza, dijalozi / Došljak – izbjeglica iz pakla

eno ga u našem fecesu

sifonima

u kotličima

✘

najprije se udomaćio

*tako što je probio barijeru i od kasnog noćnjaka prešao u koloniju zatočenih
šišmiša*

svratio do ljuskavca

*i sad prošetava od nas do peradi, magaraca, cibetki, ovaca, svinja, mačaka,
pasa, tigra, nerca*

pa nazad nama

koliko su milijuna kûnica Danci potamanili?

✘

iscurio iz labosa jer

nije bio u posebnim komorama koje onemogućavaju da dijelovi izađu van

✘

ubačen je

čin bioterorizma?

on je posvuda

i šire

ušuljao se na svadbe i mise

među skijaške partijanere u Ischglu

ušao je u obitelji,

*u domove za
starije i nemoćne
u škole i fakultete
u vrtiće i kafiće
u mrtvačnice i sprovodne povorke
u bazene i znojne svlačionice
a liftovi?*

✕

*zašto je došao?
da posvadi mlade sa starcima?
da nas zastraši
da se ne gordimo
da nam zdere umišljenost – naše patuljasto sebstvo¹³⁶
jer nas ima previše
jer smo loši nikakvi ne rastemo u ljubavi
rastemo u mržnji i oholosti*

✕

*iznimno je prisutan u gotovo svakoj sferi
pritajio se
stalno se presvlači
čuči*

---

¹³⁶ J. W. von Goethe, *Faust*

zadržao se

eto, tu je!

širi se

intenzivno se širi

eksponencijalno raste

teško ga se prepoznaje

na ljudskoj koži je aktivan devet sati

a na mobitelu?

a na ručnom satu, na torbici? u kosi?

na igračkama?

mutirao je

izmaknuo se kontroli!

ima dvojnika

ima stotinu lica

muško i žensko lice

i međulice?

nastavit će dominirati našim

životima još neko

vrijeme, kaže Kancelarka

✕

ma, izmišljen je kako bi se uvela globalna zdravstvena diktatura

projektiran je

on je kolektivna psihoza

on je kolektivna hipnoza –

cura na teveu dere se da je priča prenapuhana jer (kao) umiru stari i bolesni!

globalna zavjera

specijalni rat

priča sa šišmišjom juhom zapravo je fake news

✕

osvetnik grješnog začeca

✕

eno, pobjegao je!

nije – vratio se!

nema ga više?

✕

i, što Bog ima s tim?

✕

I dalje ne vjeruješ u to?

STEĆAK ZA KAMOVA

---

stećak za kamova

tvoja je patnja samo tvoja i samo ti znaš kako je bilo teško. preteško. to s tobom. sve to. bolest u nastavcima. loša sreća. neištupana mladost. nedočekana zrelost. uskraćena dugovječnost. izmakla slava. ona koja dođe u pravom trenutku. (ne)prepoznat meteor na uskom nebu južnoga plemena. kažu: obiteljski kolaps. hamartia? domino efekt? koliko rođenih, koliko preživjelih majci i ocu? koliko trudnoća u koliko bračnih noći i godina? kugina kuća. zar mati bje *otvorene ralje smrti?* (Kamovljeva sintagma) zar ti – očeva negacija? podrugljiv Kâm? zar sestra – Orestova čežnja? pretresamo tvoju nesretnu priču. tvoj *cv.* tvoju *saison en enfer.* pušemo u tvoje rođendanske svjećice, dahćemo za vrat svakoj tvojoj stopi, prvoj pjesmi, prvome opušku, prvoj psovki, rujeemo gdje god te ima i nema i gdje god bi te moglo biti. skeniramo dubinu neizgovorenog. prebrojavamo tišinu tvoje jeke. nazdravljamo tvome nezaboravu – dugu nedavnu¹³⁷ jesen bio si citatna ikona polijepljena i povješana nad naše veže, lučke stubove, mračne pothodnike, oronule porte, jumbo stihovima ponad kuljajućih grotla konzumerističkih palaca.

Gle trula lišca i uvele klonule sise (Kamov) ponad kauflanda ponad fluorescentnih panoa silikonske *horle.* obljetničarimo, debatiramo što bi bilo, kad bi bilo. od anarhiste do reformiste, od eksplozije do implozije, od urlanja do (naše) šutnje. koliki se otiskujemo o tvoje kaverne. koliki švrlljamo po tvojim hartama, po nerođenoj, po djeci i unucima lijepih gospa

---

¹³⁷ Janko Polić Kamov: Sušak 1886. – 1910. Barcelona; uz veliku, stogodišnju obljetnicu smrti J. P. Kamova – 2010. godine – održan je prvi *KamovFest* u Rijeci. Više o trodnevnoj manifestaciji Kamovu u čast vidjeti *Obljetnica: 100 godina smrti | Janko Polić Kamov.*

II. stihovi, proza, dijalozi / stećak za kamova

koje si cjelivao, uznosio, zbunjivao, plašio, volio i mrzio: *plava ljubovco i crna sjeno, mrtva ljubavi i zasipana prošlosti*. (Kamov)

ti si profitabilna točka u sinjem moru recesijskih okolnosti: zapošljavaš nas, daješ nam vjetar u leđa, potpiruješ nadu u smisao pamćenja, ovdje organiziramo sekundarnu dobit, ti si riječka bušotina, ti si sve što mi ni-smo, ti si kamen temeljac kuće koje nema, ti si arhitekt za maskare, ti si lungomarov brend, melankolik s portala, gigabajtani odslik zazivane riječanske arome, odskora lunarni cyber, naš petar pan među kiborg hijenama, onima iz menagerie, što upravljaju kvalitetom nihilizma, ekipe za rastur do u prah i pepeo, ali ne i tvoga pepelnoga neba – tvoje nebo traje onkraj naše dražbe – to tako ide!

eto skoro tvoga naprahanoga portreta s postcarda, s marke, s postera, kako čilo iskačeš iz gadgeta spljošten uz šiljilo, nožić i bookmark, baš zgodan suvenir uz lungomar;

tvoje lice prislonjeno uz Krstino¹³⁸ jedno je te isto lice nevino krivih, onih zavičajaca/začinjavaca tragičara bez *gartlica za čas kratiti*, bez rake za stelom natkriti, kenotaf okititi bijelim ljiljanom na dan svih duša ma gdje god otrpnule

bilo bi ti tijesno ovdje i sada, râna zvijezdo, kâsna zvijezdo naših karijera!

između sna i snova, između rimskoga neba i rimske krčme, od vedutnih kreatura do karikatura, skupa ste putovali prema kvarneru u mržnji i ljubavi, crno i crveno. jedan nula za tebe: ti si nadživio romanopisca jedinoga romana, Charles je nadživio mâga Theopfila, 'ko uopće više čita: u

---

¹³⁸ Aludira se na povijesno važna imena: Fran Krsto Frankopan, Charles Baudelaire, Theophile Gautier. Simke – nadimak tragično stradalom Riječaninu čija je smrt „podigla na noge građane Rijeke”; više na internetskom izvoru: <https://dnevnik.hr/vijesti/hrvatska/gledali-su-kako-ubija-simkea-a-nisu-mu-zeljeli-pomoci.html>; posjet 29. 4. 23.

ruci ruže mrû vam na papiru jer sto je ljeta rastavilo nas on ima tek jednu pjesmu a Charles petnaest, tebe svugdje u čitankama, tvoje braće manje, najmanje, tvojih *cefeida* nema osim u školničkome gradivu; ovdje mjerimo retkarinama, ti si faca od puno redaka što ti vrijedi kad mlidijaše umrijeti pod azurnim nebom barcelone ne onim tvojim od tvrdoga, gustoga, nepomičnoga pepela; neba od masnih oblaka kao zapaprene slanine, neba kao hunjavica, neba omotana pamukom i gazom oblaka koji nisu bijeli kao nevinost ni puni kao tvoje zaustavljene suze

kiša od koksa, od olova, od finih čestica azbestne prašine, od benzena, od sumporovodika, od rasprodaje bivanja i imanja, od otimanja prošloga i budućega, od rupe u minusu i laži u plusu tjednima, godinama sipi lungomarem. onim tvojim tumaranjima. sipi po nehajno opuštenom ramenu, po nadlanici tvojih dugih, koščatih prstiju, po odijelu kojeg ti je majka brižno četkala, po tijelu pripremanu za levitaciju u nedogled, jer si naslonjen nasuprot ušću one vode koju još zovemo rijekom rječicom, rječetinom, rječinom, ričinom, rečinom, na obali rijeke rijeke sjeđasmo i plakasmo rad *Simkea*, činom rječanstva, bez brzouvirućih klaoničkih restlova, s lijeva kont(inental)u u raspadu, u pretvorbenim meandrima, u relikviji relikvije od sušačkih cefeida, onako oslonjen o čeličnu šipku ograde, pogledavajući ukrug platoa na mostu ulične svirače performerske letače to nebo nije bilo *gabl*, bilo je zvjezdano šimićevo kantovo tinovo kâmovu *ad peccata damnatis*¹³⁹

---

¹³⁹ Aludiram na naslov pjesme Janka Polića Kamova. Naslov te pjesme u prijevodu: *Grijesima prokletnika*.

AMBIS

Za krizna stanja

prizemno lijevo pa dugim hodnikom do kraja
na vratima obavijest: bez najave i uputnice između 8 i 20 sati ili
nazvati telefonom

pozvoniti; čekati dežurnu sestru

maska obvezna

ima pratnju?

A vi ste mu što?

✕

premješten iz druge ustanove

nalaz: poboljšanje

premješten unutar ustanove

nalaz: pogoršanje

ishod liječenja upitan. piše na kraju

liječenje okončano protivno mišljenju tima

potpis pa otpust kući

✕

ne bi kući

gdje bi?

nigdje

nije nađen

brzovjav broj 24 od 01/16

vodovodna bb rijeka

neuručćen

adresa nedovoljna

stan zatvoren

nije podigao pošiljku

odselio

nepoznat

ne postoji više

Vratiti/retour

Hodite nekamo, otputujte!

– sad sam u jednom portunu kraj radiatorjeke – napraviti ću đir po gradu pa ću doći doma; bio sam sve sate u školi; nosim neku teku iz administracije. Nema danas treninga, znaš. Full sam gladan, spremi mi nešto dobro.

Đir je davno prošao, skoro je ponoć, otac je u međuvremenu porazmještio po peći, izosušio sve deblje i tanje strane roleraških hlača s kojih se cijedila fijumanska indeficijentna kiša, ona jučerašnja, prekjučerašnja, svakodnevna; tenisice sušio pa četkao postranično lijevo i desno, s đona i s one nožnoulazne strane pa benzinom očistio katranske mrlje s nogavica.

To je do ljepila i sintetičke podstave, kaže, to je onaj krivac što proizvodi kužno njušno okruženje. Shollov antiseptikperspirant nema s tim ništa... i ne pomaže baš.

Traljavi gubitnički humor. Pa bojler s toplom da se istušira. Kad dođe. Na mrtvoj straži. Na mrtvoj straži. Na mrtvoj straži. Jutro je i nema ga od jučer, od prekjučer, od prosinca, od kojeg?

Osoba koju ste nazvali trenutno je nedostupna molimo zovite kasnije the person you have called...

Nakon svega ono magličasto žutilo lúči okruženo kvartovskim mrakom, mrklinom iz koje svakih nekoliko ura gromoglasno promiče vlak za Ljubljano i dalje... iskrenje... pucketanje pogotovo za južine duž tračnica, pa dugi prigradski mûk. Međutim ta lúč...

Socijalni je pitao:

– razmislite gdje ste pogriješili... Niste? To svi kažu. Što je – tu je, ne možete se sad pravdati, a ni predbacivati sebi ili drugima nema vam smi-

sla. Živ-ce! Živce sačuvajte. Trebat će vam, vjerujte mi. Ovo je, koliko ja vidim, tek početak. Kraj se ne nazire. No, no, izgubili ste bitku, rat traje! Nije još izgubljen.

– Bolje da Vas nisam dobila, ipak rekoh, jer bih Vas možda povrijedila makar tonom, pobjeglo bi mi nešto jetko što se skuplja odavno.

– Potpuno vas razumijem, gospođo, ali shvatite i vi mene... na kolegiju smo baš danas pretresali i to, kolegice misle da vi to ne dirate... tu se moguće vrti svašta, čujte, k'o stoji iza svega pokazat će se kad-tad... pustite nama, mi ćemo po službenoj dužnosti, znate... čut ćemo se, bit ćemo u vezi. Pustite službama da rade svoj posao. Da je stradao, već bi mi bili obaviješteni.

– Aha, da, shvaćam, zahvaljujem, oprostite. Nego, još samo ovo, zapravo ne znam, što dalje? Trebamo li mi što? Da čekamo poziv, ili kako?

– Pokušajte misliti po-zi-tiv-no, hodite nekamo. Otputujte! Što se ima desit, desit će se. Ovako i onako. Ne?!

Glavom u zid

Čekamo dugi niz mjeseci, godinama. Da se TO sasvim definira. Da se pretpostavke obistine i da pređemo u novo dno bez dna. Bezdno bola. Straši me ispisivanje straha, slutnji i kao da tim pisanjem prizivam zlo. Čaram. Urokljivost opisa. Slovoslagani čini. Što najteže podnosim? Koliko vrsta najtežeg podnošenja vučem? Jedno je od tih pomisao na njegovo iznutra: kako je u toj glavi? Kako mu je s tolikim neredom, koliku buku sluša, što sve čuje, čega se grozi. Gdje mu maštanje sklizne, gdje najradije boravi, gdje otplovi, ima li toga uopće?

Spava fetusno skvrčen i povremeno cvili kao psić. Prijekor, osuda, prigovor, kaznena šutnja, tihi rat, hladni mir, onda pauza od svega, kupuj(e) mo vrijeme za nove bojne, morate čvrsto, mora osjetiti autoritet, pokažite volju i jasan stav, ne odstupajte od dogovorenog, ne smije osjetiti vašu slabost. Ako ga istjerate – nema povratka. Jasno? Stisnite srce, mora udariti glavom u zid. Glavom u zid. Glavom u zid. Mora glavom u zid.

Kome zvono zvoni¹⁴⁰*Melankolična fikcija*

Sjede zdesna, u prvom, počasnom redu žalobnika. Udovičino lice zakri-
veno je velom. Na uzanu obodu crna šeširića jedva je zamjetna sedefna
perla kao zrnce odsjaja dvoranskih svjetala. Posvećena trenutcima koji
slijede, obje ruke spustivši pod pult, dlanove je učahurila s dlanovima
najbližih, čvrsto, na način *ovo skupa prolazimo*. Jer je s jedne strane sin, s
druge kći kao štitnici spram onog što ima započeti. Toliko neizbježne
javnosti, izloženosti pogledu, sućutnu pozdravu, rukovanju, tapšanju,
zagrljaju. Šaptu i dahu, parfemskom i drugom dašku, mrmljanju, uzdasi-
ma i sažalnim treptajima. Djeci je teže, žalobna mati pomišlja, mladi bi
takav ceremonijal izostavili i ne bi previše mozgali kome je što pravo a
kome krivo. Žive u drugim svjetovima, vršnjačkim krugovima minimali-
stičke retorike, mimo ozvaničenih i protokolarnih rituala.

– *Mora sve – to?*

– *Mora.*

– *‘oće dugo?*

– *Kol’ko treba.*

Najdraži više ne čuje, ne vidi, ne pati se hvalabogu pa je svejedno kako
bude štogod da slijedi. Ali, i nije baš svejedno. Najdraži im je nasuprot,
u ravnini očiju, ni dva metra udaljen, iz profila, znadu oni dobro kakvi bi
njegovi komentari bili na *ovo*. I na *ono* danima poslije. I *uopće*.

---

¹⁴⁰ John Donne: *Nijedan čovjek nije otok, sasvim sam za sebe; svaki je čovjek dio kontinenta, dio zemlje, ako more odnese grudu zemlje, Europe je manje, kao da je odnijelo nekakav rt, posjed tvog prijatelja ili tvoj vlastiti; smrt svakog čovjeka smanjuje mene jer sam obuhvaćen u čovječanstvu; i zato nikad ne pitaj kome zvono zvoni; tebi zvoni.* (John Donne) Usp. inspirat. esej Anne-Kathrin Godec *Nijedan čovjek nije otok*, Zarez.

Zapravo, usnuo je blago, bez bolova, u snenu razgovoru s Njim. I s njima. Najviše s njima.

Jer, upitan s kim najčešće priča (ovako na odlasku),

– pa s dobrim pastirom, zaboga! Stalno me pohodi, blizu mi je. Gotovo kod uzglavlja.

Tu je On i kad ga sin drži za ruku, ne?

Pa šira rodbina i onda Maestro sa suprugom premda ne spada u rodbinu. Čelni stiže do Njega uz diskretni naklon, pruža ruku sućutno, toplo. Maestro ustaje malo pogrbljen, klecavih koljena, oslanja se o klupu lijevom rukom, kondoliranje potraje kojih pola minute do minutu. Čelni povisok, korpulentan, ugodnim timbrom glasa, čvrstog stiska ruke. Ne prečvrstog jer se u tim okolnostima ne pristoji. Maestro mrzlih prstiju (*prstiju kao da je u dječčstvu svirao na nekom glazbalu*¹⁴¹), mlačnog stiska, napukla glasa, šapćući, bez ikojeg facijalnog pomaka, ovješениh, malko rastvorenih usana, siv od nadošle sivosti za koju lijeka nema (samo smanjenje simptoma, usporavanje tijeka), od shrvanosti, od prepasti pred rastankom. Svašta bi Čelnome rekao, podsjetio ga na mnoga otposlana pisma, poruke, nôtice o davno predlaganom muzeju zavičajnih značajnika (da su to ljudi koji su porijeklom, rođenjem, življenjem, radom vezani za podneblje kojega su humanitarnim, profesionalnim, znanstvenim postignućima ili umjetnošću proslavili) jer su ostajale bez odgovora, ali nije sad trenutak. Da i jest – na primjer – podesan moment – ne može, strašno ne-mo-že, trebao bi vremena, morao bi se pripremiti, utišati gnjev i prijekor, morao bi sjediti da se pribere ali kako? Odnekud odozdo, iz ošiti mu navire neka muka, smije li napokon sjesti? Dispneje se užasn timer, konačno Čelni ide dalje, slijedom preostale rodbine, udaljava, se, gubi se, nazire mu tek leđa, zatiljak. Duboki udah, pa izdah. Sjeda napokon.

---

¹⁴¹ *Triameron*, Nedjeljko Fabrio.

Metež je neviđen, udahnuo bi duboko za izron iz stiješnjosti *u šir u vis*¹⁴², otkopčao bi ovratnik, olabavio kravatu, izuo bi cipele, skutrio se uz Njeno rame dok ceremonija ne prođe. Dodatne nefarmakološke mjere su dotok svježeg zraka iz otvorenog prozora ili ventilatora, umirujuća nazočnost liječnika kojeg ovdje nema a nema ni prozora. Na ovalu uza zid, baš metar i po nasuprot Njega, rastvorena knjiga sjećanja i žalovanja uz ljiljane i ruže, svileni flor ukoso na slici naslonjenoj o zid – onoj istoj – koju će nadležni za grobne poslove uz odluku žalobne obitelji najmilijem i neprežaljenom postaviti na posljednje počivalište. Ta ruka na fotografiji, kojom se kompanjo nalaktio, dijelom zakriva drâgo lice iz profila. Gleda on u tu ruku, gleda u svoga kompanja, *anđele naš* – tepa mu *con tenerezza* – *Pokoj vječni imao*, uz nečujni krik, *zašto si me ostavio?! Tihano sa slike:*

*ne očajavaj, nije boljelo, ne patim, plovim naviše uz poj serafina, lahorno
lelujam u šir u vis, dušekradica umilno vabi ali ne dam se ja!*

Za koji će trenutak mnoštvo posve ispuniti vijećnicu ostavivši tek pokoje slobodno mjesto na galeriji lijevo i desno s koje obično izvjestitelji i personal Zgrade motre i prate događanja pa ako podigne pogled jer se odande povremeno čuje tiho meškoljenje, kašljucanje, čini mu se kao da su pozorne glave zapravo okate lončanice nasadene na ogradni zid podno stropa.

Između dva jecaja opet uzdahne i šapne neprežaljenom: *smrti se ne bojim jer si ti sa mnom* – usred mimohoda uglednika koji ga ometaju prolazeći, zakrivaju mu pogled prema slici pa je čas ima, čas nema u kadru. Prvaci u mimohodu ne vide ga – zapravo ga vide – i primjećuju da je to On ali kao da i nije baš sasvim On, to nije onaj otprije – je li? – nego neki drugi odnedavno, odsad, premda su onako u prolazu tik do njega, u crnim

---

¹⁴² *Isušena kaljuža*, Janko Polić Kamov.

kaputima, sa šesirima, maramama, kapama u ruci, u bundama, u parkama dame, s torbama, šalovima, ovlaš dotiču klupu u kojoj na rubu sjedi smanjen, stanjen, pepeljastih uvojaka (*umjetnički duge kose*)¹⁴³ uokvirujući izduženo patničko lice nalik isposničkom. Nablizu ženi u crnome, zaštitne poze. Mladolikoj. Neki se pogledavaju, tiho izuste u susjedno uho: *koja je ta?*

Cijeli je prvi red s lijeva ispunjen dužnosnicima, zamjenicima, onima iz struktura. Iz Društava. Ogranaka. Odsjekā. Odjelā. Razredā. Maticā. Katedri. Senata. Savjeta. Kolegija, Družbi. Stola. Lože. Zmaja. Čekaju na nastup. Intonativno, prikladnim tempom, polaganije no što se čita kakvo stručno izvješće, ali ne prepolagano jer bi osujetili uobičajenu retorsku mjeru u takvim prilikama i dogovorenu minutažu koja ne bi trebala prelaziti pet, najviše šest minuta po govorniku, mada je unaprijed jasno da će biti prekoračenja i zna se iz iskustva koji će sudionici razvući – da ne kažemo – uzurpirati dogovoreno vrijeme

jer ne može se tu ništa, to je jednostavno tako, samodopadni ego u nekih je jači od pijeteta – ja-pa-ja-pa-opet-ja

slježu nemoćno ramenom oni što brinu za slijed svega predviđenog.

Planiraju vremenski slijed, s filigranskim stankama pri nabranjanju pokojnikovih značajeva, („najcjelovitija i najbolja književnoznanstvena monografija o ukletom hrvatskom pjesniku¹⁴⁴“), nijansiranim naglascima spram ovjenčanih postignuća koja će se kao nemjerljiva dobrobit prelititi – to je posve jasno – na svekoliku zajednicu s aspekta identiteta i zrcalnih faceta u području estetskog, napose književnog, prevoditeljskog, kritičko-analitičkog s posebnim obzirom na muzikološki aspekt i kazališnog

---

¹⁴³ *Triameron*, Nedjeljko Fabrio.

¹⁴⁴ <https://www.vbz.hr/knjiga/gasparovic-darko-kamov>

dosega u regiji. I šire. O čemu će se odsad sustavno zboriti na strukovnim akademskim skupovima međunarodnog ranga. Uostalom, jest:

– *Vježbanje života* dogodi se jednom u životu¹⁴⁵

Onda završni pljesak. Onako iznenada. Na prijedlog sijedog histrionskog Prvaka u jeansu, ustavši s jedne od klupa za slušatelje. Na sekundu najprije tajac – pa dūg, bez krzmanja, bogat pljesak ujednačenom glasnoćom zàori se dvoranom.

Kako sad pljesak? Ne prekidamo li aplaudiranjem mîr tek usnulom,

prene se i priupita ispotiha Gospu bijeloga lica, zaštitnu.

I njemu će aplaudirati? *Con vivezza?* Da, isto će tako biti s njim, ganuto veličanje, gusjeničast poduži špalir do knjige mrtvih s njegovim uramljenim licem.

– *Moje lice bez mene. Moje opustošeno lice gasnućeg oka (mojim već izutjelim zjenama, već korastim rukama što smireno leže na oronulim koljenima*¹⁴⁶)

Licem kojim zbunjuje, plaši, uz nevjericu u znanih i voljenih, kao da u čuđenju pitaju: što je s tobom, stari? Ne daj se, zaboga! S flôrom, ljiljanima, povećom bijelom voštanicom ucrtanog pletera i trobojnice, fotoreporterima za blic vijest s kraja trećeg dnevnika i koju minutu više u pola ure kulture. Koju minutu manje na lokalnom teveu – koji je na putu smanjenja broja zaposlenih a neke su glasine i nedajbože, gašenja – u pregledu tjedna. Masnije otisnutog imena, crno uokvirenim, naspram živućih u impresumu uredništava, žirija, organizacijskih odbora, nekrologom u periodici.

---

¹⁴⁵ Novi list, Intervju s D. Gašparovićem, 22. lipanj 2015.

¹⁴⁶ Usp. fusnotu 9.

Moja maska u baštinskim kriptama, u izlogu knjižničā. U antikvarijatu. Zavodu. Arhivu. Podružnicama. Gimnazijama grada. U foajeu Tali-je. Na katu Palače Modello – ako je još uvijek tamo ona polukružna niskog stropa s gugutavim golubovima s vanjske strane prozora – u kojoj smo krojili Fiume sotto sette bandiere. Sei o sette?

Bogzna je li u prizemlju Palače još uvijek apoteka? Na njenu desnu zidu od ulaza, ponad klupice za malo se odmorit, na povelikoj juti – s rupom desno dolje kao za kakav čep, ha ha ha, šalamala – velika, visoka slika je bila? Na njoj – ako su još živi – Modijevi¹⁴⁷ ukočeni alkemičari s nabranim pelerinama, oglavnim turbanoidnim tuljcima, šiljastih cipela s potpeticom, puf rukavima, žaboom, praznih obraza, kao špatulom prebrisanih?

I moje je lice prebrisanano. Na kolikoj su udaljenosti – potezom njegova kista – autoportretna maska s kraja puta – prije nego li se survao u portunski mrak¹⁴⁸ – i lice mojih nadobudnih godina – s naočalama masivnog, crnog okvira¹⁴⁹?

Koliko je puta zurio u tu sliku čekajući na remedium! Na juti vrijeme je stalo, precizna vaga na masivnom pultu miruje, sjene su kratke, visoko gore, sa strane rebrastoga svoda polukružni stakleni otvor nalik vitražu, nalik pčelinjem saću propušta podnevnu svjetlost naleglu na njuškasta lica potkresanih bradica. Sve je u oslikanu gotskom prostoru – je li gotskom? Ipak se čini renesansnome, no, pustimo – uravnoteženo, nestresno. Udaljeni svje-

---

¹⁴⁷ Usp. tekst *Zaboravljeni Udatny* autorice Kim Cuculić, Novi list, 19. 6. 2020. Slika više nije na zidu, zamijenjena je plazma teveom.

¹⁴⁸ Vladimir Udatny: Voćin, 1920. – 1972., Rijeka.

¹⁴⁹ V. Udatni portretirao je N. Fabriju, na što se aludira uz „lice mojih nadobudnih godina“. Taj je portret, dopuštenjem slikareve obitelji reproduciran na naslovnici Knjižice sažetaka Međunarodnog znanstvenog kolokvija *Rijeka Fabriju*, Rijeka, 16. studenoga 2007. godine.

tovi sadanjih uglancanih ljekarni, sa ženskim personalom besprijeckorno bijelih šuštavih odijelca, pripijenih suknji, uglavnom mladih lica, njegovane kose i ruku – i ugođaja s povelike jute iz pedesetitreće.

Da, doista: na kolikoj su udaljenosti potezom baš slikareva kista iz istih pedesetih – puberalno lice budućeg riječkog literarnog kroničara (na poleđini portreta pisalo je: *cand. phil.*) s naočalama masivnog, crnog okvira, bijelom košuljom rastvorenog okovratnika – i sadanjeg plahog gledatelja (*tih jedan čovjek*)¹⁵⁰ zlatnih lađa uzgor plovećih, prema stropu, a pod njima raznobojni kvadratići, kockasta svjetalca kao velegradska „anticipacija“? Kako se ta velika freska¹⁵¹ stvorila pred Maestrom i to u tako tužnim okolnostima, nije mu bilo jasno. Znao bi naizust, da su ga pitali davno do nedavno, koje su to lađe i kojim podnebljima su plovile i kakve jarbole i kakva jedra i kakve pramce su... što ono... ali ga ometa sad baš jedan jedini rumeni kvadratić, bljeska mu kao da je semafor. Nešto mu poručuje? Da se požuri i što prije pridruži kompanju? To?

Koga će zapasti stupac o njemu? Zadesiti, dopasti, mali ali znakoviti pomaci u izboru glagola. Mârni će čitatelj možda dometnuti R. I. P. Ili će u komentarima dopisati malo nacionalne žući onako općenito. Ili osobno. Ili u dvosmislicama za preostale živuće. Koji bi se trebali prepoznati. A neće jer će pročitati tek koji redak s početka.

Ako je nekrolog već u nekoj redakcijskoj ladici i čeka da budem prošlo svršeni fakat? Da budem stupac. Ja jesam prošlo svršeni fakat. Malak-sali stupac.

A nadgrobnno slovo? Da pripremi Slovo i tako olakša nominalnom autoru? Za čekanje u ladici. Ne odvjetnikovoj, prijateljskoj, redakcijskoj. U

---

¹⁵⁰ Triameron, Nedjeljko Fabrio.

¹⁵¹ Dekoracija Rijeka i zlatne lađe, kazein i zlato, 1954., Vijećnica Grada Rijeke.

kamarinu, da mu bude pri ruci, ako bi, kojim slučajem, još nešto mijenjao, dodao. I da bližnji ne moraju rovati po zakutcima sobićka u kojem je najradije boravio. Zaboga, već sebe stavlja u prošlo svršeno „ja“ – jer nije da je boravio nego boravi:

još sam tu, kakavgod da jesam ali ipak jesam i boravim, vučem se, vodaju me po naputku i preporuci struke na događanja onako selektivno, posjedaju me sprijeda a ja se prepuštam, trpim nelagodu okolnih jer me ima a nema, baš takav im odzdravim, mahnem, pa i popratim rijetki dragi susret rukoljubom, salonskim naklonom gospođama ako mi zapamćenje prišapne da dotična je vrijedna one znane kavalirske piruete.

Moj saldo? Ha, gospodo?

Neutralna enciklopedijska natuknica solidnih redaka. Čitanost? Želi jedino čitanost. Što trajniji lektirni naslov, ako je moguće. Koliko slave? Kratkoročno, srednjoročno, dugoročno zapamćen? Ipak: govorit će se o nenadoknadivosti, svjetlonosnoj zvijezdi grada i dalje prema stockholmskoj četvrti, jednoj od bijelih arterija toga grada u koju si, na peti kat sive zgrade, smjestio svog sjevremenog, posustalog apatrida, raspravljat će se o količini ispisanoga (*mogao sam više?*), kakvoći (*mogao sam bolje?*), gigantskome dosegu (rekoše/reći će: *velikan*), o neizbrisivu tragu, neusporodivosti (kažu: *najbolja saga o Gradu na Rječini*), jedinstvenosti, velikoj i trajnoj zahvalnosti akademske zajednice.

A On da može – ali ne-mo-že – do govorničkog pulta jer ne bi izdržao, samo bi spuznuo naniže do stalaka za reflektore, za kamere, smotao se među kablove na tepih, meko bez udarca, ne može nikako domisliti a kamoli iskazati što ga bitno muči. A jako ga muči. To da se odavno ras-pa-o (*Vjeruj mi, izgorio sam od pisanja. Od izmišljaja. Pričina. Pomirbe nepomirljivog*), naočigled nestaje, hlāpi, pline. Gotovo da ga nema. Čudi se, u nevjerici je o tome kako ga je kompanjo pretekao, preskočio *red vožnje* – kakav obrat! Vrijedan dramskog raspleta!

Zar da je odsada sâm unatoč ženi zaštitne poze – vrlo naknadnoj vili (Odišam se a ne vijem komu ostavljam ličce bilo) – čuvarici zgarišta – koja ga čvrsto drži, ne dopušta da klecne, spotakne se, potone. Nitko ne vjeruje da je smrt njegova prijateljica i njegova smrt. – Muči se i pita se:

koliko je moje predsmrtne smrti požurilo njegovu?

Mili Bože, svakodnevno me pozivao, budio, dizao, podsjećao, tapšao, umivao vodama uspomena – ne daj se, ispisuj, dovršavaj stranicu, tragaj zavijutcima žuđena grada! Ta, napokon si mu se vratio, ali – kaksno je, moj amice, čudni su naši pūti najprije si ti davnih godina vođen velikom ljubavlju doselio na more a ja ga istih tih godina pri-mo-ra-no – nota bene! – napustio, pa si ti – eto kōbi – užašao zvijezdama netom što sam se vratio môru u namjeri da kaskam za tobom i tako zatvorimo krug ovozemni

Mladi će napredujući istraživač aplicirati temom o inovativnoj metaforici u Maestrovim prozama, drugi će razmotati rodoslovnu kartu uspona i padova galerije likova na veliki kuhinjski stol i do jutra višebojnim olovkama ucrtavati nad njihova imena transgeneracijske sinapse, šikzal ili grijehe otaca i djedova – pa i pradjedova – ali i predaka iz dubokog genomskeg mraka – koje plaćaju unuci, išarati u znanstvenome zanosu puste odnošajne silnice o kojima ni sanjao nije da prebivaju baš u Njegovim fugama. Tražit će ishodišne ideje za sljedeći referat, u planer će skicirati nešto kao nabačaj o konotativnim didaskalijama u *aluzivnim* dramama, dodavši napomenu: svakako iskoristiti autoreferencijalni sukus da nije On zvao povijest, da nije On izmislilo povijest, ta ona Mu se sama nametnula¹⁵². S naglaskom na ON, ne na povijest, dodao je mladi kolega!

A kako bi bilo da se okuša u analitici postupka intenzifikacije a time i dinamizacije narativa pomoću repetitivnih intervala, njihove čestine i

---

¹⁵² Usp. *Vježbanje života*, Nedjeljko Fabrio, Znanje, Zagreb, 1996.

mijena u *Trilogiji*, posebice u trećem dijelu? Vidjet će hoće li ga povući onaj znani eros bez kojega tapka u krug s forsiranim konkluzijama, pomislio je jedan od prisutnih, valjalo bi krenuti s kodiranjima izlučenih sekvenci ako je prevodivo u algoritme – za opuštajućeg ćaskanja na katedri za mitopoetiku urbaniteta uz točku razno kojom je dominirala meka prepirka oko pripreme svečanog obilježavanja Maistrova „okruglog“ rođendana. Osamdesetog, *nota bene*.

Zar je bilo obilježavanja? Ne sjećam se.

Ali – dometne kolega južnjački pasioniran suncem, morem, pjacetom, tihom čakuletom pod brajdom za srpanjskih sijesta, pučkajući lulu iz koje se širio fini, pomirljivi miris i meškoljeći se oslonjen na radijator istovremeno pokušavajući bolje zatvoriti prozor jer da mu odnekud propuhuje bubrege i *škinu* s kojima se inače pati, a s kojega je maločas kružio horizontom nastojeći uočiti ima li ih na čekanju za iskrcaj. Nevoljko zaključivši da su, koliko ga oko služi, svega tri grdosije podalje od Brajdice na sidrištu jer im ne može pribrojiti i onog na probnoj vožnji natovarenog raznobojnim sanducima kao lego kvadrima, opasanog sprijeda, straga i bočno remorkerima.

– Nije li to u nadležnosti Društva, mislim – njihova Ogranka? I onih gore, iz Razreda pogotovo. Taj Razred ima svoju podružnicu ovdje, u Braće Šupak, nije li? Mi smo fakultativna ekipica, šta ne?

– Braće Ružić, ej! otkad već nije Šupak, preimenovana je, ispravi upadicom dragovoljna zapisničarka.

Stariji kolega koji ima uvjete za umirovljenje, ali bi još koju godinu prenosio znanje jer ima kredite, primijeti:

Možemo i ne moramo, ništa nas ne obvezuje. Nije naš umirovljenik, ni naš emeritus, doduše, jednom su bili gostujući uz evociranje njihova kulturnog uprizorenja – se sjećate? – i da – propadao sam u zemlju od sra-

ma jer smo na jedvite jade skupili šačicu slušača koja se dovukla u dvoranu nevoljko preskačući svoj menzaški abonman. Nismo mi nadležni osnivat inicijativni odbor. Ili mislite da jesmo?

Glas nadvite nad provizorni zapisnik:

- *A Pen? I na koje Društvo misliš? Ima ih tri-četiri. Lijevo, desno, hibridno, alternativno, možda još koje, valja se raspitat. Traje, koliko vidim i pratim, unutarcehovsko konsolidiranje na ultra lijevo, kao nekakvo progresističko i ultra desno pa, obzirom da je Maestro unionist što bi značilo da navija za svehrvatsko jedinstvo ali ne i folklorizacijski zamah, teško da bi se samo tako dao svrstavati.*
- *Nisu li se neki smjestili u oba? – kao za sebe, nesigurno, doktorand na ugovoru do povratka kolegice s duljeg bolovanja.*
- *Oba su pala, ha?... A Matica, što radi osim što... da, kažu da je duplo članstvo pitanje praktično a ne ideološko.*
- *I kakvo je to svrstavanje ako se svrstaš u oba? Ili u tri čak?*
- *Setebandijersko?*
- *Ma, neee, naši, vaši, njihovi, sve je to produktivni plac, uostalom neka bude živost, ne?*
- *Čekaj, nije li Maestro protestno izjavio da istupa iz onog – književnikā i ne pristupa drugom, onom novom, pisacā? Da, naslov za pamćenje: **Istupam i ne ulazim**¹⁵³.*

Kao da se prenula iz drijema, ona na odlasku, što je složila urbogligfsku hrestomatiju – knjižurdu u raspadanju (doduše, neki se primjerci dobro drže, ako ćemo pravo):

---

¹⁵³ NL, 18. 9. 2002. Cit. iz *Vjesnika*.

– *Kako misliš – ne ob-ve-zu-je? Od Danuncijade do hit-Fijumanke, gledano ugrubo, ajmo vidjet 'ko nam je osim Njega dao duologiju, pa dijelom i trilogiju ovih prostora? Romansiranu biografiju grada od bogtepitajkada pa do jučer. Je l' to malo? Ha?*

Koliku težinu dati **godinama šutnje**? Olovnim godinama, gospodo draga. Ima šutnji i šutnji. Ova sada šutnja o kojoj se obzirno „šuti“? Ne, doista više ne misli o šutnji *naših*. Iz Razreda i šire. Crème de la crème. Po umnosti. Sijede glave pod sinekurom režimskog *ne talasaj* kursa. Ne zgraža se više. Digao je ruke. Mori ga drugi mûk: misle da ne zna da „šute“ o tome da je zanijemio. Žale ga. Plaši ih kad plače. Ne rida. Zajeca samo. Malo. Ne može to suspregnuti, svlada ga neopisiva žalost. Kao neka nepopravljiva datost usred koje stoji bespomoćan. Treba više vremena da dokuči o čemu se radi. Više snage. Usredotočenosti. Pozornosti koja mu pline. *To me strašno iscrpi*, povjerio se. Pokušaji da ono što mu navire predosjeti ili da se prijetiti što je prethodilo, što ga je uznemirilo. Uzrujalo. Uspaničilo. Čega s se sjetio. Ali, ne može se sjetiti čega se sjetio.

Hoće li me to proći? Što misliš? Reci mi bez uvijanja, preklinjem te! (telefonom, oko 23 sata, oprosti, znam da je kasno)

Da notira bližnjima sve ono što nikako ne želi uz posmrtno-pogrebni slijed? Uz ostavštinu? Koju, zapravo?

Ja sam crkveni miš. Ne vjeruješ, je li? Moja autorska prava? Mačku o rep ako se moji nadaju ičem. Što će unukama moje ime ako...

Već se dosad puno narazgovarao. Moglo se to uzeti kao neobavezno kruženje temom. Kao okolišanje. Nije bilo ono, da se jasno kaže, to jest da On jasno kaže: to mora biti tako i tako i nikako drugačije. Više je bilo kao mačka oko vruće kaše. Da, morat će sve jasno i pregledno popisati. Propisati. I potpisati, dakako, da ne bude zabune. Kod bilježnika? Odvjetnika? Sa svjedocima? Nije preuranjeno? Pa, kud žuri? Njegov kompa-

njo nije požurio, kockao se s vremenom, i tako ode ne otključavši svoju zaporku. Gdje je sad taj informatički mág? Banalno? Predosjetit će, znat će taj čas i klikom omogućiti... Ulaz bližnjima da otvore poštu, odgovore umjesto njega, da počiste, premjeste, zanemare, blokiraju... Zaključan sandučić, ne može se u prispjelu poštu, tko zna koliko naknadnih pisma kompanjo dobiva, možda mu upravo sad stiže nježan pozdrav izdaleka, na primjer iz Guri grada o kojem mu je tako živo pričao. Prepunjen dolaznim a muk odlaznim kanalom. Ima ih koji i ne znaju da primatelja nema. A njega nema i nema, *a treb'o bi proč...*

S nekima se dopisujemo od blagdana do blagdana, prođe godina kao tren, nismo se čuli ni vidjeli mjesecima, a onda stigne čestitka. Tko da pročita i uzvati? Poništiti prepisku treba. Skroz. Kad je trenutak? Kad će bit zadnja prilika prije negoli – što? Da bude: *u ovom prikazu nema stavki*. Onih na čekanju, skica, smeća, ničeg. Prispjelih i dolazećih – nema. Muk. Dokumente. Fotografije. Glazbu, Adresar privatni, poslovni, nerazvrstani maknuti. Uklonit korisnika. Registriranog. Klikom.

Moj će me poslužitelj s vremenom ugasiti po automatizmu i cybersvemirrom neće biti mojih tragova. Moje pohrane. Lagan, nečujan kraj. U papučama, u pidžami. Kao kad odlažem naočale pred spavanje. Bez posljedica po ikoga. Bez boli, ridanja, grobljanskog špalira. Troškova. Da, naročito bez troškova.

Jutros na sučelju, još snen, ogmut toplim haljetkom:

Prijatelju, imaš last minute za nezaboravno krstarenje. Uplati još danas! Neobilježen grob. Incognito. Kao zločinac. Da. Mira trebam. Vidiš kako su me razvlačili, krzmali su tko će, što će, kao nema nadležnih, na krstarenjima su i tako to, izmotavali se i, najgore, otezali s tom komemoracijom. Ljetna umiranja i pokopi po zvizdanu. Kao neka isprika. Hajte, molim vas!

Neobilježen grob – apsolutna privatnost. Ona žuta crta na podu pred šalterom u kvartovskoj pošti i banci, iza koje – kad je donedavno, *nota bene* – plaćao račune – pa imao odstojanje i varljivi osjećaj da su – samo poštarica i on u pošti. Ali, avaj, sad je crta jedva vidljiva, ofucala se, ljudi pušu jedni drugima za vrat, zagledaju što šalje, kome šalje, kako to radi... Onda bi onemogućio znatiželjnike, one koji vrebaju na pogrešku, koji ga bešćutno komentiraju kao da ga nema, brčkaju po ploči pod kojom sluša i gleda što mu čine. Ali, onda ga ne bi pohodio neznamac, izglednije neznanka, s ružom i kristalnom čašom sa stapkom kao Poea, ona koja na kamarinu drži njegovu *Bereniku* i doziva njihove očeve koji su skupa preronili porto Baroš.

Ne bi ladičar! Ne bi, da (o)prostiš, ni da se od praha prometnem u masnu morsku mrlju s kruzima koji se šire¹⁵⁴ jer bi me prosuli duž neke adrijanske vale. Ako već moram o ukopno-zagrobnim poslima, pogotovo ne bi useljenje na, recimo, treći „pod“ ili sprat, primjerice, u uzanom hodniku naspram drugog ladičara, među koje se rastuženi vrzmaju, uspinju na onu (iskusio sam ispratitvi dragoga znanca na vječni počinak) klimavu skelu da utaknu voštani cvijetak u gore nekud, u plastičnu čašicu zazidanu uz rub betonske kazete. Pa da do vijeka zurim u imena nasuprot, bez pogleda u širinu, u nebo, u čemprese barem, jer bi vjerojatno morao bit na metar od drugih usandučenih niša s imenima novodošlih useljenika.

Da, volio sam zastajkivati podno grobnih ploča uzidanih rubnim zidom lijevo od ulaza, prema zapadu, najstarijih fijumanskih imena odsvakud, austrougarskih, uvlačiti ih u svoje nenapisane stranice, dati im još jednu šansu. Ne znam, je li konačno uređen Barčićev grob, bio je božesačuvaj, rekli su mi. I židovsko malo groblje zapravo me mnogočim rastuži. Na njemu je vrijeme stalo.

---

¹⁵⁴ Aluzija na Rilkeovu pjesmu *Ja živim u kruzima koji se šire*.

Neudobno zatisnuti uz ovalni stolić u separeu za nepušače i podalje od zvučnika s iritantnom glazbom (primijetio je) – nakon uvodnih, bezopasnih pitanja Ona izusti:

– *koji su njegovi prioriteti sada, pred krâj?* – rekavši sasvim tiho to „pred kraj“, još jednom diskretno provjerivši je li malo crno olympusovo uho uključeno kako bi hvatalo sve od glasnog do prigušenog jer ima ugrađeni stereo mikrofoni niskog šuma uz podesivost razine pa ništa neće promaknuti ali će poništiti neželjene ambijentalne zvukove kakvi su zveckanje kafeterijskoga suđa, blendera, ledomata, pjenjača za mlijeko, aparata za kavu, za kapuciner, lupkanja vratima, potpeticama, kihanje i kašljanje s udaljenih stolova.

– *Sa-da, velite? I, na koji krâj mislite?* – ispotiha je upitao.

Onaj kad su ga prestali objavljivati? Ali, to nije „sada“, to je „otprije“. I nastavi o prošlosti potisnuvši crnu rupu usred srca koja se pojavi odmah po pomisli ili spominjanju svega što ide uz „prioritete sada, pred kraj“.

– *Pa taj je krâj trajao **punih osamnaest godina**, je li Vam to poznato? Živ a mrtav puste godine. Ili mrtav a živ, kakogod. Misлите li da se toliku pauzu može prebrisati, kao maglu sa stakla? I nikom ništa?*

Kako već biva da nijedno zlo ne dolazi samo – prestali ga i pozivati. Da. Tako je bilo, moja damo. U sandučiću tek komunalije, požurnice i opomene, reklamni letci, zdravstveni list, *zeleno-plava županija*, periodična izvješća o utrošku i bilanci za našu zgradu.

– *Krâj je kad si zaobiđen, slažete se? Niste to iskusili? Mladi ste, nije vas snašlo, još... Ako te nema u javnosti, gotov si. Civilna smrt, ne?*

Ako te ipak zovnu, a ti se tek iz treće odazoveš – jer tumijaš u pidžami do podneva – skinu te. Budi na lajni, udovolji uvodnikom, pogovorom, nazdravicom, nekrologom, spomeničarenjem tamo nekom dubioznom liku, davežnom piskaranju o koještarijama, žiriranjem u područnoj ma-

gletini do koje se dođe s tri presjedanja, boguizanogu, inače – čao, spustio si rampu. Pedala. Čist račun, je li? (Kao za sebe)

S mejling lista, protokolarnih, uzvaničkih, jubilarnih, slavljeničkih, blagdanskih, prazničkih, nakladničkih, kakvih god.

– *A onda najgore: skinut s repertoara! Čudite se, vidim. **Da, prestali me igrati.** Krâj koji mi je tada najteže pao. **Naj-te-že.** Tako sam se onda osjećao: baš kao da je to najgore što mi se može dogoditi. **Kao da sam umro.** Gotovo.*

Nakon male šutnje, još uvijek ne znajući kuda s rukavicama, šalom, šešišrom, premještajući torbicu sa stola na slobodnu stolicu o čiji je naslon prethodno prebacio svoj drajfirtl, ali je taj od živahnog tvida nekako neukročeno stršao loše presavijen to jest duljim dijelom prema podu, a manjim skoro dodirujući rub stolića čineći nespretno izvedivim uredno premještanje svega na stolić pa opet na stolicu ali sad položivši rukavice na presloženi šal kojim je prekrpio torbicu i sve to poklopio borsalinom pazeći je li uspostavio ravnotežu novostvorenog brdašca kako se ne bi razdvojilo i dijelom odsklizalo na pod, malko odmičući šalicu, otpozdravljajući onima u nailasku po svoj prilici s netom završene predstave i zavirivanja je li kutak slobodan, nakon komada koji nije imao volje odgledati do kraja pa je dobio na vremenu za susret i pitanja koja nije unaprijed znao, ali je predosjećao svoju ranjivost u kojem god smjeru bude granatiran, glasnije doda:

– *Ma, vraga najteže! Poslije je bilo još gore. Ooo, da! Naučio sam da krâj može biti kudikamo teži od tog mog tada najtežeg. (potresenost u glasu i pogledu) Ni s kim ne mogu dijeliti kako se nosim s pravim najtežim krajem, vjerujte. Beskrajem kraja. Ne smanjuje se. Traje i sad, sve mi je gore, smučuje me, srce mi se raspada od tog – kako da kažem – fali mi prava riječ – gubitka. Da. Od rastanka. Jer, o tome se radi. (potreseno, ispod glasa)*

Zakašlje malo se odmakavši, osvrće se uokolo kao da nešto traži, raskapča već poluotkopčani sako:

– *Trebam malo vode, hladne, čaj ću poslije, još je prevruć, ne zamjerite, uzrujam se, to su pitanja koja ne mogu tek tako, da kažem, s nogu, u ovom foajeu, pardon kafeu, ne? Vode trebam!*

Ili kad se morao odseliti baš iz ovog grada. Zbogom, moja Talijo, moje uzmorje, lađe na horizontu, gradina i pogled s nje, slastičarnica vis à vis Konta u kojoj smo Giacomo i ja pretresali dvodomovinske petlje, mon-falkonce, fojbe...

Prestrašni krâj odnedavno – jer, pitaju ga, kao i Ova iz *Lokalnog* u tijeku više puta odgađanog i napokon dogovorenog intervjua – piše li ipak? Baš je kazala „*ipak*“. Dobro je čuo ono *ipak*. Znakovito „*ipak*“. Kao crvena rotirka i zavijanje sirene na vatrogasnoj porti kad dobiju dojavu i sjure se k'o Tarantinovi osvetnici s dvorišnog odvojka na široku Kidričevu, od-sad Krešimirovu. I onda ono na što je čekao otkako su sjeli, otkako je pristao doći, otkako je prvi put nazvala, opetovano zivkala, slala esemesove, kružila preko bližih i daljih posredujućih i uopće ga lovila ne bi li ga ulovila – kao na klanje:

– *Imate li – možda – nešto u pripremi? Neku adaptaciju iz Vašeg povelikog opusa? Bilo bi to u repertoarnom smislu osvježenje ovdašnje ponude. Scensku, za radio, teve, za alternativu...?*

– *A Vi poznajete moj – citiram Vas – „poveliki“ opus?*

Tek da malo odgodi odgovor, da aranžira obranu.

– *Kako da ne! Pa zato i pitam, mi Vas pratimo... mislim, kultura, ne?!*

– *Tko konkretno? „Me prati“, kazali ste? Je li moguće da ste prolistali onih osamstotridesetiosam stranica...*

– *Maestra i šegrt? – prekine ga u pola riječi sa smiješkom i potvrdnim kimanjem.*

? – ma, dajte!? – lagano lupne dlanom o koljeno u nevjerici, rastvori oči kao u čuđenju: – nisam ovo očekivao, oborili ste me!

– Vi ste nezaobilazni, pogotovo sad kad Vam se bliži veliki jubilej, očekivano i simpozij, a i grad kojega ste prigrlili kao svoj, sigurno nešto priprema, o ovoj kući da i ne govorim... ali, ako dopuštate, vratila bih se pitanju...

– *Kojem?* Još malo odgode, Maestro pomisli sa zebnjom.

– pa, to, na čemu moguće upravo radite, spremate li nešto... za svoje čitatelje? Za gledatelje. Dugo vas nema na sajmovima... Imali ste publiku baš ovdje, pamtimo sjajnu dramatizaciju. Cijeli je grad tada živnuo, to se itekako pamti. Datum kakav se rijetko dogodi. Kažu – neponovljivo. Zar stvarno neponovljivo? Zašto ne bi išlo? Barem kao šortkat, dajđest, pasaž, makar da mladi dobiju minimalnu sliku iz ondašnjeg kultnoga uprizorenja. Barem neke štiklece, je l'?

Posramljen, skandaliziran Njezinim banaliziranjem, pomišlja:

Zašto se mučim? Trebam li – ovo? Ruga li se zapravo meni starcu zapelom u slijepoj ulici? Sjeni od sjene. Pizzacut od kronisterije... svašta. Što će mi ovo? – Jest. Imao sam, imali smo publiku. Dobro ste rekli. Imao pa nema. Sad je to iza mene. Lanjski snijezi.

Navire joj stotinu pitanja, ali zastane svjesna pogrešne riječi. Baš je morala izustiti *štiklec*! On je loše, sve bljeđi i nervozniji. Morat će intervju uviđavno privesti kraju ali tako da ga *kao* on zaključi. Ipak, ostalo je neupitano i neodgovoreno ono što drži vrlo važnim čuti a prijatelj joj je naglasio da svakako barem otvori taj škakljiv *idejni rakurs*. Da, glasom je podcrtao: *idejni rakurs*. Pa bi ga to pitala, ali, ništa od toga neće uspjeti. „Zadatak“ je bio pitati: zar on doista misli da je *ljudsko srce puno zla*?¹⁵⁵

---

¹⁵⁵ Vježbanje života, Nedjeljko Fabio, moto: *Propovjednik* 9,3.

I ovo: zar je morao sakramentirati nasljednike? Jer, nema ih ni u jednom romanu! Djece biti neće, baš tako završavaju obiteljska mu grananja. Amputira im budućnost. I zašto samoubojstveni kraj? Kako mračno, kako nekrofilno, zaboga.

– *Čemu se čudite? Sami ste razgovor započeli, kako ono: „da koji su moji prioriteti pred kraj“.*

E, pa gotovo. Ne ide ga. Papir čeka, ali pero miruje. Baš tako da joj kaže? I gdje mu je sad kompanjo, njegov strogi i dobri, njegov strpljivi i praštajući koji je svaku rečenicu te famozne predstave znao naizust. Zaboga, kako i ne bi znao kad ju je svojom iglom i koncem „zašio“ za daske.

Kao za sebe ali čujno:

Bjelina preda mnom. Onako dozlaboga prazna. Ima li goreg suočenja ako sam povjerenik za priču?

Ili je mislila na ovaj sada krâj koji se vuče sporo ali nezaustavljivo. Da, na taj je mislila, zbog toga kraja – koji je na kraju svih proživljenih krajeva, ona je i htjela razgovor, jasno mu je, ali ne pristoji se podcrtavati ga, i sama je toga svjesna.

– *Prioriteti, kažete? Pa, oduvijek isti, nisam ih preslagivao. Sada i onda isti su. Osim možda oko nekih intimnih pitanja, zapravo najosobnijih odluka. Razumjet ćete, ne bih o tome za javnost. O ostavljenosti, napuštanju, vjernosti i tako, znate već... Uostalom, kad baš inzistirate, posve jasno kažem: odlazak mog prijatelja, prijatelja nad prijateljima – krâj je koji neću izdržati.*

Kao za sebe, drhtureći, prommlja:

– *Kasno je sad nebu se okrenuti. Nemam vjere ni utjehe, nisam se za to, kako da kažem, osposobio.*

Dijalog je postajao općenit, izgubio je tematsku nit i prvotnu svrhu, on se usputno osvrnuo na predstavu za koju je primijetio da je promašaj, znao je već poslije prvog čina, a i podjela nije obećavala, dočekao je pau-

zu i pravac garderoba. Malo je protegnuo noge šecući amo tamo osvjetljenom Verdijevom, prijao mu je ladiškajući dašak iz pravca Mrtvog kanala, zrak u gledalištu bio je težak, pregrijano i pretijesno parterom, prebučno i preškripeće sa scene, preljubazno, tapšajuće, rukujuće i na bolan način uznemirujuće za pauze. Kao na nišanu. Više ne voli javnost. I gotovo. Bio se vratio pred ulaz da ju dočeka i zajedno odluče u koji će od tri obližnja kafea.

Dobro, nije se razvuklo, ustanimo, izostavit će rukoljub, njegov znani, građanski naklon suzdržanog šarma, smiješkom i kimanjem oboje se složititi da je bilo ugodno i radno.

– *Ako dopuštate, opet bih Vas kontaktirala pred proljeće, nakon najavljenih svečanosti, da zaokružimo i možda dopunimo pitanja, nismo se dotakli aktualne književne scene, o društvenoj se bojim i pomisliti, a kamoli pitati... puno je prošlo od konvoja za Dubrovnik.*

– *a, da, od broda luđaka, tako recite.*

Jetko dometne odmahnuvši rukom kao da od sebe tjera kakva kukca, muhu.

Jest, Ona ostavlja dojam, kada bi skicirao, onda bi bilo: rafinirana, zna slušati, zna čuti i ono u prešućenome, zna stati. Pripremila se, upućena je. Lijepo ga gledala, ona je pomagač. Hoće li tako biti i s otisnutim tekstom, pitao se?

Pomagač? Pustit će da mu se slegne. Dugo ga nema na sajmovima, ma!... je li baš morala? Treba li ga podsjećati gdje ga sve nema? I ne samo na sajmovima. Na Krležinim, na Hvarskim, na Splitskom, na Šoljanovim, Pupačićevim, Galovićevim, Marinkovićevim, Držićevim, ...nema ga na Osorskim, Varaždinskim, Glazbenom, Lisinskom, Salcburškom... inim...

Nije dobio na autorizaciju. *Tako, dakle. Za ladicu. I bolje, pomisli s olakšanjem.*

Nazovisvađe magličastim prosinačkim večerima uz uspavanu Dravu do u sitne sate... kriptoljubujući na očigled pomagača... Krleža – stari lisac, ne da se, igraju ga. Još. A naše *Vježbanje*? Restaurirano, kusato, okljaštreo, raskomadano na osam ženskih činova?

Oporučno inzistirati... što? Preskoćio bi svu očekivanu kaskadu, trebao je davno o tome, sada je kasno, moj izmakli prijatelju, kimne glavom kao da ga uokvireni kompanjo s ljiljanima sluša i gleda, prenaporno mu zamisljati a kamoli dogovoriti sceneriju ukopa ako ukopa bude, po-la-ga-nja praha u zid, u nišu zazidati („u vekivečnu vuzu postaviti“). Razasuti valja apeninsko-spalatinsko-fôrski pepelni preostatak predaka s obje adrijanske strane duž neke vale za kalvarijski križ, crni latinski s palminim listom, s ružom, nakon kratke i teške bolesti, nakon duge i teške bolesti, tragično – nenadano – neutješno – neprežaljen sklopiti umorne oči, blago u Gospodinu primiti sveta otajstva umirućih, okrijepljen sakramentima kršćanske utjehe, s vjerom u uskrснуće i život prekogrobni. Ma, baš! (odmahne rukom, slegne ramenima)

Je li vrijeme za **posljednju želju**? Jesu li posljednja želja i posljednja volja isto? Pitanje nijansi ili kvalitativna razlika? Zvuči tako zapovjedno to s posljednjom voljom. Kao da ima ikakvu volju, kao da je općenito pun volje. Volje za bilo čim. Pršti od odlučnog stava. Testamentnog. (sam za sebe uz smiješak) Kod posljednje želje još je moguć neposluh preživjelih, neko tobože otezanje, odgoda, kao neki nemar oko izvršenja pokojnikove iskazane želje bez većih posljedica u smislu stanja savjesti. Ah, stanje i vrludanje savjesti. Pustite to! Pa, to ga je ubilo! Kakvi serotonin, **Posljednja pitanja**? Zar ih nije otvarao-zatvarao na stotinama i stotinama stranica? Eto im *Kolumbo*, recimo... posljednja pitanja zapravo su pitanja o posljednjim stvarima. Je tako!?

A što su, po vama, posljednje stvari? Duhovne? Praktične? Pospremajuće ili raspremajuće? O smislu i besmislu? Da mi bude toplo, sigurno, čisto i da su mi režije plaćene. Da nikome ne dugujem. Ništa. Ni duhovno ni materijalno. Raspremanje vrsta je pospremanja. Sve na svoje mjesto, izostavljanje nevažnog. Podcrtavanje prevažnog. Markirati bitno da bude još bitnije. Najbitnije. Otići miran, što god to značilo. *Da, to želim: miran otići.*

*Da ni za čim ne žališ
kad se budeš zadnjim pogledima
rastajo od zvijezda!*¹⁵⁶

Parta čavličem pribijena o lesomit ostakljenog sandučića – ako se običaj još održava – uz kućni red, dežurne brojeve vodaplina, liftmajstora, elektrodistributera, dimnjačara, predstavnika stanara i suvlasnika stanova, povjerenika i upravitelja u prizemlju zgrade u kojoj je nedavno viđani stanar. Doseljeni **povjerenik za priču**.

Alpha Comae Berenices je dvostruka zvijezda koja se sastoji od dvije zvijezde F5V spektralne klase. Teže ih je raspoznati jer su udaljene svega 0,7 uglovnih sekundi.

Gle! – čuješ li – mašu nam kerubi pridržavajući zastor teatrina, svjetala slabanih dok me ne pridruže Tebi, carissime, uza zaslužnike s trgov, avenijom, perivojem, gâtom, stubama, aulom, bistom, spomenpločom.

Ja bi – gospodo gradski očevi – ako bih mogao birati – onu sušačku zavojitu nizbrdicu s drvoredom i ogradnim bršljanom, glicinijama, klupom u hladu – ako je još tamo i pogledom u sve strane opjevana grada. I ne mora to bit za sva vremena! Nego zato da mladi – dok ih ima – čuju da me je jednom bilo.

---

¹⁵⁶ Opomena A. B. Šimića

KALEIDOSKOP

Ključevi limba

A, *tako* – rekla je slegnuvši više desnim ramenom i zveckajući snopom ključeva – valjda traži taj od Stjepanova kabineta, svaku reckicu raspoznaje, lista metalni špil blago pognuta, u polumraku. Pred bravom. Palpatorni nalaz. Špil u raskrečenju. To je neka brojatica. Bajalica à la voli me, ne voli. Svakome od tih ključeva kuži dušu. Udubljenje, vrstu reljefa, cikcakasti brid. Zna koja je brava najjeznutija. Demonizam cilindra. – *Mrzim mokre ključeve* – dodala je. Osjetilo se da to njeno – A, *tako* – zapravo je – *taaako*, ne kao *kako-tako*, kao – *nekako* koji može značiti – *ide nekako* ili – *ide*. U zadnje vrijeme rabim – *ide* jer je kratak, pokriva sve i ništa, ne možeš pogriješiti, nisi falš, ako veliš da (ti) – *ide* kad (ti) – *ne ide*. «Ide» je fora. Malo je uspješnije od «gura se nekako». Bez metafizičkog ostatka u onome «*kako bog da!*» ili «*nebo zna!*».

– *Moram frizerki, pokisla mi je kosa. Vama ne? Odjednom se stuštilo. Bila sam kod Kosog tornja, kad etotina... nisam vjerovala da za tih par koraka mogu tako pokisnut.*

*filigranski zahvati na živcima, a da ne povrijedite vratnu kralježnicu.
Ako idete straga, morate rezati vratni mišić*

Strogo lice s tevea ispomagalo se horizontalno položenim dlanom, spojivši prste, ubojito, kao da će zarezati vrat... i inače, govorila je sporo, naglašavajući, kolutajući očima, baš onim, kako se to veli, ekspresivnim govorom lica i ruku... kao da su pred njom gluhonijemi. M. je svojim tijelom zaklonila hjustonsku neurokiruršku eksperticu kako bi prebrisala prašinu s ekrana i ostaloga uokolo. Zapravo, rado bi poručila da ona sada vlada vremenom i prostorom i ništa s tevea ne treba me zanimati. Možemo međutim popričati. O njoj. Nastaviti gdje smo stale. Koliko ima odonda? Pa je pažljivo podigla šefovu lulu i piksu sa smotuljkom trave,

prebrisala u pleternim zamasima vlažnom viledom sve one tabularne paćagurije, one rasušene, iskrivljene, od sunca i trajanja požutjele mape, vratila na svoje mjesto – *da ugasim, ako ne gledate?* Podigla je pogled s naslona stolice koju je primaknula stolu:

– *Vi ne stavljate viklere navečer? Neee? A kako onda održavate kosu?* potom lijevom provjerila je li prozor uistinu zatvoren i kako više nije bilo povoda da se još bude, uzdahne/izdahne: *e, pa idem dalje, neću vam više smetat.*

Dinamičnoplava

Staccato glâsa, odjednom, bez kucanja, jasni, sigurni nastup – *piša mi se, ključ!* pa je u sobičku 2 s 2 i pol zavladao odobravanje – divljenje – smijeh podrške, olakšanja i novostvorene nade u vezanciju kojoj se i moglo nadati od takvoga vražićka. I onda se vratila, pripovjedač bi dometnuo *slavodobitno* i rekla da će čekati koliko treba jer nije naručena, ali hoće da joj L. opet pročisti kanale *varekinom!*

– *zgorun oli zdolun?* Pa hihot a capella.

– *Imam novi auto! Počela sam s peglicom, cure moje, e, a sad vozim oktaviju,* operetno je izgovorio kostimirani šeširić.

– *Ma, razočarale su me te tvoje jedinice, ti sá?... i dvojka nekako zeza, slikat ćemo ponovo, aš mi se to se skupa niš ne pjaža. Ove su ti ispune još ohoho, stara, dobro ti se sve drži, drugi bi bili altroke sretni da imaju ralje ko ča su tvoje.*

Pozom prsa na prsa L. je pod bijelom kesastom krabuljom zbog koje joj se znoji tutta faccia (faccia), pod užarenom suncolikom luči, gumiranih ruku, pedalirajućega stopala, križolikoga privjeska koji se njihao amo tamo i ne mogavši uspostaviti kakvu pravilniju putanju jer taman kad bi da se zlatni visak elipsasto usustavi u malim nijemim njihajima, gornji i naredbodavni u bijelu štirakasto-škripavu kutu smotani dio torza rutinski mrdnuo zahvatom prekaljenog zubodera, pa u stilu one-man-band odgovara i otpozdravlja odlazećoj suspektnih jedinica, a možda i dvojke lijevo gore, dotičnoj od ispod popravlja položaj sisaljke,

drži to levon rukon kako treba, nemoj plovit po lampi i zini jače, ti sá!

a koju si boju zibrala za oktaviju?

Pa sam onda sa žvačnim hijatom, hlapećim fluonatrilom, pjeskolikom šljakom i otpadom duž linguae nešto guturalno guknula a imalo je značit *ne boli me*.

Postdiplomand na praksi u susjednom dva sa dva i po prionuo je u pauzi na *paštakremu* made in slavica senza koli(ka) skupiv koljenca ko Becićev dječak s kukuruzom, a visoka sijeda bubikopf penzionerka s paletom naturalnih pomada primopredala po kursu suptilnonenametljivim kreton koji je imao značiti:

– i vama stojim na usluzi, ženske, budete li trebale... nema problema, arrivederci a tutti...

Ispljuni. Isperi. Zini. Zagrizi. Beeene!

Sivostrukirana, ali bez šešira, potom se složi na zubarski ligeštul:

– poslala sam sina da ju doveze. Kad dođeš pred kuću, trubi da svi čuju! – sam mu rekla.

– Jače zini! Ben!

Chatty morning 1.

- *Nije mi prijateljica nego kolegica.*
- *Pa onda što se baš tebi obratila?*
- *A valjda je mislila, zapravo i ne znam što je mislila... možda je očekivala da ću ja štogod reći, kužiš, da ću možda pomoći... ljudi svašta smisle ili im prođe kroz tu jadnu glavu... htjela se nekako osigurati, pretpostavljam.*
- *Znala je da je on i tebe operirao?*
- *Da, da... i da smo si dobri... ali, dakle, što je onu tvoju iznapadala, što je o njoj sve grdo rekla... sad mi se sve skupa gadi...*
- *Što?*
- *Molim?*
- *Kažem: što ti se gadi? Kažeš da ti se gadi...*
- *Ona. Ona mi se zgadila. Kad sve zbrojim, toliko je gafova napravila, to je jedan škandal.*
- *Teške riječi. To much, nije li? Pusti to. Konstruiraoš. Ne liči mi to na tebe. Osim toga, o čemu se radi, što joj je skrivila?*
- *Da ju je odgovarala od poč gore. Pa to vam nema smisla, samo vas motaju, ovdje vas pratimo kako treba. Zamisli ti to!?! Tako ju je izvikala, da se ova pobrala i šla ko neka povera.*
- *Daa? Nemoguće. Ako išta po-uz-da-no znam, onda je to da ni-ko-ga ne odgovara od poč gore, dapače, ocu je produžila život, kad smo već kod toga, tako što je tražila mišljenje odzgora. Onda ga je tamo dala rezat, intanto poživio čovjek pet godina više, ovi su ga sakramentirali kod prvih pretraga, čak*

rekli da je kasno za nož. To ti je obični tračerski paštroć. Makni se iz toga! Još će i tebe uvući u neko sr...

– Je me.

– «jeme» što?

– Uvukla. Je! Ispada da sam joj ja preporučila R.-a, a kako je ipak išla gore uz navodno odgovaranje naših, tamo su joj kao rekli da je sad možda sve kasno, da je kod prvog otvaranja trebalo uključiti i lov na metastaze, pa kako su vas ostavili bez terapije, ... tobože se zgražali, što su od vas napravili oni dolje, kako su vas pustili samo tako, hitno na kemoterapiju, pa poslije prve ture, ako ne bude poboljšanja, vidjet ćemo, možda opet na stol, nemam pojma... Da ti ne pričam!

– Koliko sam shvatila, nisi ti preporučila, nego si bila pitana za R.-a, je li?

– Ma, to ti dođe na isto. Kako god uzmeš, uvaljen si... I sad ona hoće ić našima, sve će im istrest u facu, kaže. I tražit će šolde nazad. Zamisli!

– Šolde? Koje?

Što ih je R.-u dala prije zahvata.

?

Što se čudiš...? Kao padaš s kruške.

– Taj prizor... možeš li zamislit taj prizor?... natezanje, crvenilo. Bijes. Uvrjeđenost. Sav onaj ponterosso, strateške šprehe, meko spuštanje u pravcu policije, tiska, odvjetništava, ma, živa gluma... Ciganluk... Mučno.

– Za nju sigurno nije gluma. Ras-pa-da se, ti je jasno?

– Ha?

– Ima i kod vas debeloga putra. Čujem svašta od mojih.

- *Koverta, misliš?*
- *Aha, i narihtavanja tatinjoj dječici... ma,... nego, kud ćete za blagdane?*
- *Pojma nemam... ne zanima me. Zapravo nikud. Dobro se naspavat. Niš drugo.*
- *Nemoj, daj... jednom se živi.*
- *Misliš na natječaje? Specijalizacije? Kredit za finit ambulantu, ča?*
- *Ti? Vi?*
- *A?*
- *Pusti to. Nisi mi rekla kamo ćete?*
- *A, sad smo u fazi razmišljanja... padaju neki prijedlozi... vidjet ćemo.*
- *Neko mi zvoni na vrata, pričekaj sekundu.*
- *ala, dobro.*
- *ne moren više, čeka me ovi od plinomjera, se čujemo, bok!*

Chatty morning 2.

Gle ovo: Skinuo me s rasporeda. Odstrel bez najave. Sljedeće?

Da odem pitat – zašto? Ili da to pitam ovog od rasporeda? Javile su mi u Firenzu, baš je bila pauza za radni ručak. Da se priprelim, da ne bih, kad se vratim, burno reagirala. Baš su rekle: burno reagirala. Čuj, pa, znadu me. Lajava bez pardona ako me nagaze.

Cijeli dan plačem, suze same teku. To se vidi, kužiš, svi vide makar sam uglavnom pod maskom. Nos mi je k'o kapula. Da sam telefonirala dok pregledavam. Pomisli! I da sam se derala na jednog. Nekog njegovog kojeg mi je poslao. Moš mislit razloga. Dao se u pravu istragu, dvojicu je poslao.

Da mu odem? Ipak? Da se najavim? Onda me ne može odsklizat. Ili može? Kužiš, nemam ništa napismeno. Sve ono nešto mutno. Hvatam poruke u zraku. Uzet će mi Odjel, vidjet ćeš. Bez komentara. Ni a ni be. Njemu je sad reizbor. Ide u redovnoga, a nije siguran hoće ga ovi novi maknut. Njemu faks nije dovoljan, taština mu giba dvjesto na sat. A i lova praši po dvije osnove, ako ovo zadrži. Ma, po više osnova, stara! Nema to veze s poslom. Mora da sam ga negdje nagazila, takla sam mu sujetu i sad mi vraća. Sjetit ću se svoga „grijeha“, polako. Isplivat će. Kad-tad.

Bivši

Nazvao je nekog lika otprije neka pita drugog lika otprije hoće li mu rukom pisano pismo hateu pretipkati jer da je važno upozoriti one gore neka ne šire neistine u emisiji o lokalnim aktualijama. I da u dvorani s portretima regionalnih vođa visi jedan koji nije bio vođa nego zamjenik vođe pa da ga skinu jer je neispravno da vise zamjenici. I da obnašatelj dužnosti zamjenika nije isto što i zamjenik uopće. I da! Ima neke male priče koje bi da se isto pretipka, on bi diktirao ako kažu da mu je rukopis nečitak. Pa da se to negdje objavi. Dok je živ.

Male priče još čekaju. Nema ih tko pretipkati jer su spomenuti likovi nestali. Kao i autor malih priča. A nema više ni ondašnjih pisacih strojeva. Nismo provjeravali što je s portretima vođa, njihovih zamjenika i obnašatelja dužnosti. I kako zapravo stoji s redom veličina i statusa u dvorani s portretima.

Hodnikom

- *A, zašto si zapravo dobila nagradu?*
- *Kako misliš? Za što ili zašto?*
- *Zbog čega baš ti? No! Tko je iza? Znaš kako to ide. Već.*
- *Kako misliš „iza“?*
- *Pa, ne'ko je gurao. 'ko je pogurao, daj?!*

Moć

Vraćao je zbog nepreciznog odgovora o mjestu i ulozi grafoskopa u nastavnome procesu. Vraćao je zbog nes(p)retno predočene minutaže za uvod, razradu, rekapitulaciju nastavnog sata.

– U pozadini je vaše notorno nerazumijevanje metodološke potke bez koje ne umijete realizirati metodska. Bojim se da nemate vokaciju za taj poziv. Uvijek možete odustati!

Redosljed po važnosti uporabe nastavnih pomagala i didaktičkih tehnika na zadanu cjelinu? Uloga pauze u dvosatu? Mjesto i svrha stanke pri prijelazu na dijaloški okvir? Emocionalna pauza? Ne sjećam se, nisu bile emocionalne, bile su kognitivne, odmjeravačke u smislu toga tko ga prati i sluša, tko se pravi da ga prati a ne sluša. Tko se nimalo ne pravi nego zuri. Kroz prozor. Ili u mobitel, samo ih onda nije bilo, pa zuri u račun za sendvič s pivom iz kantine. Ispitivao je o načinima ispitivanja. O načelima provjere znanja uz osobno suspendiranje bilo kakvog načela. Načelo da nema načela – samo igra na sreću s *voli me ne voli me*. Vraćao je tridesetak puta. Neke koji su napokon odustali. Visokoškolski učo sadiističke pedanterije. Takvih je na svakom faksu, u svakoj školi i zbornici. U svakoj kasarni. Posadi broda. Među zatvorskim čuvarima. Grobarima. Bolničkom personalu. Portirnicama. Menzama i hotelskim kuhinjama. Jedan ali dovoljan. Mušica u galaktici pedagoške doktrine i didaktizma. Fanatik a, b, c, d, xy redo-slijeda i definienduma. Nitko da ga nagazi, nitko da mu drekne *hej, čovječe, dokle!?*

Kao jeka i dandanas čuje se: *još samo zadnje poglavlje pa ste položili, možete vi to, kolega!*

II. stihovi, proza, dijalози / kaleidoskop

Na istu prijavnicu? Studentski pravobranitelj, interna kamera, studentski zbor, pročelnik, predstojnik, prodekani, dekani, *sova*, *veliki brat*, evaluacijska anketa, *tužibaba*, fejs, tвит, instagram, *univerzitas*, jednopartijska, višepartijska, odsječna ćelija, vijeće, inspekcija? Gdje su bili? Nisu bili.

Jubilej

Kolega iz gimnazijskih dana, za proslave *reuniona*, unio mi se u lice kao da se radi o nečem povjerljivom, čak nepriličnom. Pokroviteljskom rukom na mojem ramenu, potihlo:

- *Kako ti je bilo cijeli radni vijek predavati... jedno te isto?*
- *Naglasak na predavati ili na jedno te isto?*
- *I zašto jedno te isto?*
- *Pa, sve je to jedno te isto! Nije li? U konačnici – mislim. Jer, učiteljstvo je uvijek – učiteljstvo, što god da podučavaš.*
- *Ahaaa!... da, da...*

Unutra 1.

Na kucanje mûk. Ne otvara. Jedva čujna. Što zapravo radi? Jede sendvič? Igra solitaire? Zadnji pogled na sinopsis? Sve je prenaučeno, što će joj sinopsis! Promatra belveder? Stotisućiti put klizi od Mosta do Sisola i dalje, dokle joj bočni zid s desna ne zatvori panoramu. Kažu da samo sjedi. U kaputu. Pribire se. Traje to. Čistačice obazrivo zaobilaze, ne provjeravaju je li *zrak čist* za njihovih par minuta rutinskog muvanja oko stola, stelaža, koša, stolice od umjetne kože s fora naslonom, mekanim zbog mrežaste podstave, plinskim podizačem i *za malo posjesti i naslonit se ajmoreć kao pauza* od zatvaranja prozora, zastiranja zavjesa, podizanja ili spuštanja venecijanera, i to je to od posla. S vezicama, rimskim, povlačnim, mrežastim, trakastim, s kugličnim lancem. Plise, rolo, panel, nahe-renim. Prozirnim, neprozirnim, za zamračivanje. Sa srebrnom stražnjom stranom. Podesivom za *javnost*.

Kako znaš da je u kaputu, ako nikome ne otvara?

Unutra 2.

Visoko zdanje – saće. Izbe za kovanje umnosti i umjetnosti. Za urote. Natikače – kao *za po doma*, gumene čizme, kuhalo, škarnicli s biljnim čajevima, mirisna svijeća, neskafe, cukerpiksa, dvije naopakno okrenute šalice na plastičnoj podlozi prekrivene platnenom salvetom, portabl escajg u prozirnjoj kutijici, sličice najmilijih otprije i sada, posterii s uglednicima iz svjetskih evergreena – bez uglednica. Nije ih bilo *po svemu sudeći*. Registratori, puno zbornika, godišnjaka, nečeg u spiralnome uvezu, prozirni fascikli, neprozirni, raznih boja, izbljedjeli.

Uz *dečke riječke*, u kutu sobe, formata 16 x 22 ovješén je danski kraljević kako kleči nad otvorenim grobom i u ruci drži Jorikovu lubanju:

Gdje su sad tvoje rugalice... tvoje blistave šale, od kojih se često čitav stol grobotom smijao?. Tisuću me je puta nosio na leđima (...)

Oznojen grobar, oslonjen na lopatu, do pola u jami, uz predah od kopanja:

Izjela ga kuga, toga ludog ugursuza. Jednoć mi je izlio staklenku rajnskog vina na glavu,

promrsi nevoljko. Pa kobalt-zdjela s bronhi i kiki bombonima, *rdeče gače* pričvršćene špenadlom oko kojih se toliko sporilo sve do viših upravljačkih instanci, muholovka, kaktusići, sklopivi kineski kišobran, ceker otpozadi za *poć poslije na placu...* i veliko ogledalo s vješalicama, dovučeno iz bivše zgrade, bez inventarskog broja, šteta ga je bilo otpisat.

Pauza

Okrenut prozoru gledao je nekud preko krovova, u poslovičnu daljinu, kao odsutno. On je u drugoj dimenziji, pomišljamo. Tako je uspravan. Gromadan. *Oštrokos*. Čekamo da nastavi misao. *'ko nas šiša*: nemamo snagu argumenta. Ni argument snage. Ne iščuđavamo se, nećemo se išuljati ni protestno napustiti klupe. Nego čekamo. Njegovo je ime u indeksu. Njegov potpis. Stihovi u antologijama. Stavlja nas sa strane i vraća se onome što ga je nosilo hodeći aulom, pored sadrenog Laokona i sinova *ovijanih* zmijama, napukle i ispucale božice lova, obavijesnih štandova, visokih poliesterskih biljaka, prostranim, dugim hodnikom do naše predavaonice. Još pri ulasku u nj. Još dok je otvarao, pa zatvarao vrata. Još dok je odlagao svetu knjigu na katedru. Obuhvatnim nas pogledom pozdravio, još je i tada bio u *moru ljubavi*. Njoj će se opet vratiti bez ostatka kad se za pauze zatvori u svoj kabinet. Biva neugodno. To iščekivanje nastavka. Smijuljenje ispotiha... meškoljenje.

Napokon: okrene se, napušta prozor, sporim se korakom vraća katedri, nalakti se o predavačku kištru – *je l' se to zove nadkatedra?* – i nastavlja započetu misao ne podižući pogled. O novom tumačenju starih učenja. Mi ostajemo sjediti i slušati kao da je tek zakašljao, kao da je malo prelistavao bilješke, kao da nije bilo vanvremenog ispada, otajne kapsule u koju se sklonio, kao da je sâm unatoč napućena studoškog rêđa. Stanka je trajala i trajala. *Koliko je trajala?* Još traje.

Radije bismo o širokom spektru smaragdno zelene i zelenoplave – ovisno *od inkluzije i rascjepa kristala* u jezeru do kojeg su *putevi bjelinom zavijani*. Puntar dijački. Hodač Parizom. Sa stihotvornom aurom. Dalek i onostran nasred dvorane.

Sve pet

Primicao se vješto vijugajući oko stolova i stolica, natisnutih gostiju za tog kišnog dana, odloženih cekera, kišobrana, dječjih kolica, o naslone ovješениh torbaka. Dugi crni zaslon s povećim nisko ušivenim džepovima iz kojih izviruje lisnica, notes, spužvasta krpa, a ruka mu nàgore s tacnom kao da pronosi olimpijsku baklju. Zveckanje tanjurića položenog na visoku bijelu porculansku šalicu. U maloj zdjelici brdašce od medne i čajne vrećice. Smeđi i bijeli šećer. Kutijica zamjenskog sladila. Kriška limete, malko sasušene. Bez štipaljke. Manja šalica s tanjurićem, čaša vode, žličice. Kàvni dašak. Posluživši, položivši račun pod pepeljaru, prisloni prazni poslužavnik o bok kao da se o njega oslanja, podigne pogled:

– *Ako smijem pitati – òtkud Vas znam? Zapazio sam Vas još nekidan, baš na toj verandi... Òdnekle ste mi poznati... ne ljutite se što pitam... baš se mislim, ma òtkud i ne mogu vas smjestit... (smiješak i pogledavanje sviju za stolom)*

– *Se znamo? Susjedi možda? Puno se novih uselilo, ne pratim baš, ne poznajem ni one s moga kata... A, ne? Onda bus! Dvojka? Ili?*

– *Ne, ne, bit će s faksa... niste mi predavali, ali...*

– *A, da?... Onda s prijernih?... ali, davno, onda. S intervju, bit će. Ne?... Iz kantine?... A knjižnica?... Lift?... Ha? Prostora sad ima na sve strane, lijepo je gore, sasvim druga priča od one dolje, nije li? (pogleda u sve prisutne za stolom, kao da čeka odobravanje o rečenome)*

– *Ne. niste mi bili, ne... možda kod fotokopirke, uskakao sam kad im je bila frka klamat materijale... za sjednicu... ali nisam vam ja daleko dogurao (izraz nelagode kao da se ispričava), išlo super pa nešto zaštekalo, znate već kako to ide... pauzirao pa htio nastaviti... napustio. Da, u glavi Vas imam... ono...*

faci s hodnika... baš s kata (lagano sliježe ramenima, izraz nedoumice u oku) *i to iz stare zgrade, više iz stare... gore, u novu, jedva da sam više dolazio...*

– *Bolje, kolega, da sam faci s hodnika nego s nekog fijasko ispita, je l' da – do-
metne gost kao raspoloženo. Momak odavno nije „kolega“, i tek što je to
dao do znanja, a ovaj „s hodnika“ sad bi, k'o fol, da su kolege!*

Smiješak tek tako. Škrt, kisel, kratak. Iščekivanje. Pogledavanje.

– *I kako je sad tamo? Ta bolonja, mislim. Čujem razne priče, bolje ne slušat,
ma i nemam vremena, 'ko bi sve pratio... a kad su škure bure, oni refuli od or-
kanskog... očito projektanti nisu odavde, je tako... a zgrada sva u nekim, k'o
mega – izlozima, ultra moderno i fino za vidjet izvana, pogotovo iznutra, ma
na gornjim katovima, čujem, za nevere, k'o da vukovi zavijaju i cvile... po svim
hodnicima gore. Živi horor. Je' tako?*

– *Niiiiije baš tako, malo pretjerujete... nego, ako smijem ja Vas – vrijedni mla-
diću – pitati – a što je presudilo da napustite... kako ste ono rekli... zavijajuće
vukove u staklani? (upitni pogled, pa smiješak ukrug stola).*

– *Ha! Ha! Ja sam bio zec pa sam zbris'o. (kao zbunjeno, kao sramežljivo,
zapravo šeretski) Ovaj, recimo da se nisam najbolje snaš'o. Imao sam, valjda,
druga očekivanja.*

Prizvuk ogorčenja, zatim ozbiljnije:

– *Ne bi sad o tome. Zovu me! Moram dalje, sorry. A i šta bi da sam ost'o?
Posla nema, znate i sami, vani s tim papirom ne bi ionako mog'o niš. (sliježe
ramenima) Je' tako?*

Premda u odlasku i već okrenut stolu podalje, čuje: *sezonač ste?*

– *Ne, na ugovor. Sve pet! Moram dalje, ne zamjerite! (odmiče se uz mali
naklon)*

– *Da, da, hajte samo, mi ćemo se, izgleda, češće viđati, na duljem smo odmoru i rado navratimo. Volimo panoramu odavde.* (ispraća momka smiješkom, podignutim dlanom otpozdravlja, tako i ostali prijazno)

Kao za sebe:

– *panoramu!? – mo’š mislit, baš metropolis.*

Glasnije: – *Uživajte!*

Prionuo je susjednom, netom napuštenom stolu, odložio na nj poslužavnik žurno pospremajući, na oval raspoređujući čaše, flašice, escajg, dva tanjura, jedan povrh drugog s ostacima hrane, pepeljaru s opušcima. Zgužvani masni papir i salvete utisnuo je u jednu od čaša, onu deblju, najvišu, obrubljenu sasušenom pjenom, bit će nekog smoothija, frappéa što li, *trulexom* prebrisao stol u dva brza kruga, krugovi su ostavili kapljicačastomasni trag na mutnome staklu, koljenom i jednom rukom primaknuo mu stolice bolje namjestivši jastuke, tu i tamo flekave, stanjene od mnogih sjedenja, ispranog *karo* uzorka prevladavajućeg maslinastozelenog tona, s jednog otesao mrvice, finiširao sve skupa centriranjem klimavog metalnog stalka s cjenikom i reklamnim katalozima s kojih se – zapravo s onog najlošije utisnutog u utore i malo nakrivljenog – vidio komadić slogana o zdravom napitku pa se otputio ponovnim slalomom kroz uzane restoranske koridore balansirajući jednoručno otežalim teretom nalik piramidi. Kad je nestao u zadimljenom obzoru ispotiha komentiraju:

– *Na ugovor? Sezonci nemaju ugovor?*

– *Ne mora značit, ugovor svašta podnosi, izmotancije ove i one.*

– *Ima „stalni sezonac“. Načuo sam na teveu ili gdje već, ne znam.*

– *Sezonac za stalno? Je l’ to isto?*

– *A, je i nije. Valjda neka zakonska rupa, bit će. Nisam se baš unosio...*

- *to ti je sezonac na povodcu, cimne te od ljeta do ljeta, ostale mjesece na bi-rou... snađi se družē...*
- *I nije rekao što je studirao... Ili mi je promaklo...*
- *upisao, slušao, polagao, studirao... nije isto...*
- *viđat ćemo ga... pa onda pitaj... neku humanistiku valjda, s njom ionako...*
- *i za gambettu ga pitaj, kod koga je zapelo. To ga pitaj. Pretpostavljam k'o je...*
- *da ga ne bih možda na verandi intervjuirao? kamere ga prate, veliki brat, valjda znaš... neka ga! Momak svoje radi i što mu sad fali... da i ima diplomu, mislite da bi bio odmah u neku riječku zbornicu uletio? koliki naši prodaju kavu, eno ih slažu traperice, bebisitaju, beru jagode, svašta, honorarče na crno, štojaznam... viđamo ih, uostalom...*

Je li mu krivo što se upustio u razgovor makar i kraćani? Čemu to? Je li već ranije, za prošlih dolazaka sjedokose ekipice uočio *facu s hodnika* pa ga je odjednom spopalo uzmutiti vodu nekog od svojih memorijskih rukavaca? Dođe nam nekad na jezik ono što minutu prije nismo pojma imali da želimo kazati, još manje čuti. Toliko brzinski da i nije bilo prilike za štetu. Sljedeći će put – a očito će se *ovi tu nasjedavat*, tako su barem najavili – s njima samo krat-ko, pos-lo-vno – i crta! bez kenjaže *s bilo pa prošlo*. Da, ali tko je zapravo ta *facu*, lik nije kazao ni *a* ni *be* o sebi, bit će ipak neki glavonja, tako izgleda, ...ma, boli ga...

Biografska epizoda, to s faksom, nejasnim tijekom i jasnim krajem. Gdje je zapelo? Je li moralo? Naravno da nije moralo. Na svakom odsjeku, odjelu, katedri, u studentskoj službi ima barem jedan *dobri anđeo* koji spasi stvar i pogura saonice iz grabe. Ili nije tako? Što je presudilo? Tko? Kada su napokon shvatili da im je sin odustao? Isključio *alarm* i vekericu, zamračio sobu, okrenuo se zidu i prespavao jedno, drugo, peto predavanje. Semestar. Pûsti pečati, potpisi, molbe, naknadni upisi. Ocjena

jedva koja. Sve neki bezvezni brabonjački kolokviji, komentirali su njegovi doma. Potvrde o vraćenim knjigama. U širokom luku mimo stare upisane škvadre... sad se kao ne poznaju, to mu odgovara. Da je u Njemačkoj, da je makar negdje na jugu, da je u Irskoj možda, tamo se ni s kim ne bi prepoznavao. Vraga, baš Irska je puna naših s Kvarnera! I opet bi bilo: *pa što je od tebe ostalo i postalo...* Van! U Alpe možda, sjever je u điru... kruzer? zašto ne!? Što dalje!

Sad je u tridesetima. Kao Hamlet. Ortopedski b. o. Torza još u okomici. Ruka mu s tacnom oslonjenom na rame kao *kamena s ramena*, kao bacač kugle u startnom času. Savladao je, veli, uz nešto muke i početne treme, bitno: dešnjak nosi lijevom i obratno, lakat pod 90°, dlan odozdo na sredini, prsti lepezasto, veće i teže prema sebi, manje i lakše prema van. Radi balansa. Koji je bitan privatno i javno, od bulimije do anoreksije, od minusa do plusa i tako unedogled, od šanka do zadnjeg stola i nazad, od profi ljubaznosti do fajrunt štufoće, od kolijevke pa do groba ekvilibriraj kako god znaš ali da je tacna inox, po mogućnosti robusna, nikako plastika! – ma, nije da ne može ali neka je tvrda – da ima protuklizno, melaminsko dno, može i mät, imitacija pluta ili drva, retro dezen ili reklamno pa plivaj s lijeva na desno, stol po stol, level po level. U smjeru sigurnijeg ugovora i bolje bušte

...bez panike, ponavlja si: samo bez panike sve po redu, naručivanje, naplata, apserviranje, osim ako te frustrirani lik ne povuče za pregaču i drekne – *eeeej momak! Ovamo!* Hoće svoje, jer – kao – ja ga ne fermam. Hoće zapravo preko reda. Posluživanje je fakat ozbiljan posao. Treba portafolj s pretincima i utorima za kovanice, male, veće, najveće, sve pregledno, a naplata kraća. Neka bude dacron jer je neuništiv. Kažu. Zezaju me: *Onako istrbušen i opàsan pregačom, izgledaš k'o samuraj.* Ha, ha, šalamala... Može i kožnati. Od koje kože? Od teleće, naravno! Ručna izrada? Najbolje! I lančić. Sigurnosni? Da.

Periodizacijske tablice, genološka raščijavanja na rod, vrstu, podvrstu, jezgrenu partikulu, propis(a)nu i opas(a)nu leksikologiju, purizme, vektorne, komplementarne antonime ostavio je za sobom. Ono o gosparu Vidri – za pravo reć' – s guštom je sluš'o i čit'o. I opet bi slušao. I čitao. Da je još – na primjer – tamo, da je k'o na seminaru, baš bi pit'o što bi taj zezantski svadljivac komentir'o o Raguzinima, evo:

da jutros šeće Stradunom, da sjedne na kapučino, i ja ga počastim, što bi? Bi li bio papreniji, gorči? A, urotničke jauke i lamente? Kome bi, zašto bi pis'o?

Da je pronađeno i sedmo pismo, pročit'o je negdje, slučajno. Možda ih ima još, 'ko zna.

Ma, pusti, nije to više moj đir...

Za čim žali? Žali li? Nitko trepnuo nije što ga *tamo* nema. I ne znaju da ga nema. Raspad višeznačnosti i homonimni konflikt raspoređuje na petnaest stolova u turnusima ili cjelodnevno uz radne subote, nedjelje, varijabilni dio za prekovremene i cjelodnevene, blagdane i praznike, povremeno šankiranje, pogotovo u kasne sate kad je klupska frka. Baristi, pogotovo barmeni na kapetanskom su mostu – mi smo šljakerska raja za šutanje, duboko u štivi. Frend mu danomice ponavlja:

dosta mi je manče i krađe! Idem ća!

Pa, hodi onda ća, kažem mu. Štedim i skupljam upisninu za baristu, volio bih onaj latte art, znate ono srce na kavi, e, to!... flambirat, čuda sa šejkanjem, ma, svašta nešto...!

Stolovi – semantička polja. Gost – govornici s apatičnim repertoarom narudžaba. Uglavnom stereotipni, dosadne mantre: macchiato ili latte macchiato, caffè latte, cappuccino, to mu dođe kao narcizam malih razlika, hrpe i hrpe espressa, još espressa, mineralnih, pa duža u maloj ša-

lici, *naručio sam u ma-loj a vi ste mi, momak, donijeli u ve-li-koj*, jaka kratka, akcent na jaka, ice caffè, freddo caffè shakerato s amaretom ili onim od višnje i to je otprilike to.

A vodu, čo? Kade mi je voda!?

Ako je s ledom, onda je ice cube najfora jer je vizualno štosan i sporo se topi. Fora je i ice finger, ne samo zbog rupe u sredini, ali ga mi nemamo.

Ugađanje, moj je posao ugađanje. Je tako?! Samo bez panike, je li.

Onda jedna redovita, s boršama od placa, oko jedanaest uvijek sama i uvijek isto:

da bude sa stracciatellom i bez šlaga i bez ukrasnog preljeva, ali može kap likera od kave, to može, ma znate već, mladiću!

Sad je u điru i turska s kockama cukra i sve ono orijentalno uz potiskivanje kontrastivne analize invazivnih teve serija i Tayyipovih zapovijedi. Ali, pizze k'o po traci! Najisplativije! Mala, srednja, velika, cut. Dječja. Vege, miješana, quattro stagioni, individualna, grupna, obiteljska, kibernetska. Očeličen za cimbu klinki i klinaca, za đuskanje i šejkanje pripitima, prgavima, urokanima, za gambettu kvartovskih frikova. Napaljenih mrguda. Arogantnih, s facom kao: „*ti znaš 'ko sam ja? Aaa?*“.

Ali, poslije noćne, kad više ništa i nikome ne mora, kad prestaje presing ovaj i onaj, kad ga boli briga što je krivo a što pravo, kad se konačno zavuče u gajbu, pospremi – raspreni što ga ide u sitnu uru, istušira, otežalih se papaka zavalu u meki batiskaf, spopadne ga smijeh nizašto. Drži ga – ljudi hihot – nakratko. Gutljaj-dva svijetlog rashlađenog za siguran zāron do zore. I to je to.

Ali! Počne: espresso kratki i tihi, malo duži i glasniji, još duži, najduži i najglasniji, jambo espresso u divovskoj šalici, velikoj kao puni mjesec s

II. stihovi, proza, dijalozi / kaleidoskop

piskutavom porukom koja kao dim od cigarete leluja oko njega *da biste se probudili postoji večerica da biste postali svježiji postoji il vero espresso italiano, ano, ano, ano, noooo* iz kojeg se pjenasta kava puši u paučinastom luku, nekakvim ondulima – gle – polagano se naginje, pada, skroz će se izvnuti, na! Izlit će se na nj, opeći ga – kad se oznojen prene s olakšanjem da je to samo san, skroz bezvezni san. Kao u priči.

Belveder

U rana popodneva isti kût, stol, piće. Za dvoje do troje. Povremeno potonemo. Utorima, brazdama, kosinama lomimo sunčeve bodlje na mreškajima, opipavamo šećerne oblutke, razmičemo naplavljene travke, dubemo stopalom šljunčane lijevke, odmahujemo pridnenim sjenama, slušamo jutarnje žvrgoljenje, svađe plavetnih sjenica i vrabaca u krošnjama *pelegrinki*, prepunih žutim i crnim bobicama. *Koštilići, ćiburići*, nazivi skoro neznani. Kad izronimo, slijedi uz tapšanje: *pa, dobro, gdje ste vi, nestali ste!?* Zatim: *Onda, mladosti, što ćemo fino danas? Kao inače?* Uživatelji mirovine – tako nas imenuju odmila – u desetljeću osmom, pepeljasti, drhturavi, pripravnici na *purpurnu pomrčinu*, na silazak *stubama svoga grada*. Vlak u sporom prolazu podno ostakljene kavanske verande čeličnom pilom dube tračnice kao da je zemljotres. Razgovor zastaje dok tutnji u hropcu natovaren svjetlucavocrnim boksitom, gvožđurijom, trupcima i daskama. *Ha-že vuča vlakova i ha-že cargo* na prednjoj sivoj i stražnjoj modroj lokomotivi bočno. Matulji, Jurdani, Šapjane, Ljubljana. I dalje. Pogledom prema *Ininoj* lučici za istovar, remizi, kolosijecima zaraslim u prašnjavi drač, koprivu, ambroziju, prema malaksaloj veletržnici ribom, betonskim blokovima *Zagrebačke* obale, brdima *Metisove* limarije, punionici plina u koju po redovitome redu ulaze-izlaze plavozeleni gradski busovi sa živahnim logom *vozim na plin ... pristojan i fin*, prema ruzinavim tankovima... bogzna što je u njima preostalo od ugaslih narudžaba, jednim sjajnobijelim i ponajvećim, taj valjda nije otpisan, kao nov je, pogledom prema destilerijskim cijevima nalik gigantskim tubama, trombonima, kao nagorenim, čađavim. Ipak, iz njih povremeno pučka slabašni plavkasti dim, pàra ih ovje u mlitavim ispusima tiho šišteći.

Ili mi se čini?

Odavno pogoni miruju, nemoguće da baš to vidiš! Duhovi u obilasku napuštenih stečevina. Nema tamo nikoga! Propuh. Samo to.

„Vjetar to je. Ništa više.“¹⁵⁷

Podalje, nizbrdo, kuće iz pretprošlih dana, za rafinerce, torpedovce, pogledom uništa, azbestnih krovova, katranskih terasastih, sivoškurih fasada flekavoljuštećih, ispremreženih bijelim rubljem uredno nanizanim na tiramolou. Od malenog, od većeg djeteta, od muškarca, žensko rublje. Jastučnice tri, bit će 60 x 80 i dvije manje, otprilike 30 x 40. Grilje pritvorene, sunce ne može unutra. Nadesno, pogledom prema tristotonskoj Kruppovoj dizalici ustobočenoj nad navoze, još desnije prema Kostabellinim šumovitim obrisima, odnedavno i bagerima, masivnoj mehanizaciji stršećoj nad zimzelenim vrhovima, uz rijetke krovove rezidencijalnih kota, krovove skrivenih vila, utonulih u posljedični nemar jer potomci staropanovouseljenih – nakon raseljenih, poništenih vlasnika onemoćali su, digli su ruke općenito, tako i od posjedovnog okoliša, pa šuška i ureduje osim graktavih vrana, kosova, vrabaca, mačaka, guštera, samotnih ježeva, štakora, može bit i puhova povremeni beskućnički spavač u paučinu zaraslim raslinjem – pogledom prema opatijskim svjetalcima koja se izrana pale jer sunce tamo zätone za Učku i tvori hladovitu studen tako prijatnu koronarcima kad po zadatku sanitetskih ruta kruže liburnijskim lungomarem.

Lijevo, prema silosu, kubusnoj vertikali uz Metropolis, na domak obali, izliveni piloni čekaju dogradnju pristaništa. Mjesecima je društvanje pratilo kako se s platforme spušta pa podiže velika čelična grabilica i tovari podmorski teret, dube muljevito lučko dno. Istočno, kad na kostrenskoj strani još dugo traje dan, izdaleka vrlo su uočljivi *bastoncini di zucchero* – dva crveno bijela dimnjaka nebu pod oblake. Iz njih povreme-

---

¹⁵⁷ *Gavran* E. A. Poeta

no naziru se isparenja zloćudnim zelenkasto-crvenim, mrkosivim, nekad bijeloplavim tragom u nebo.

U ravnini ogradnog ruba ostakljene kavanske verande na kojeg je ugodno nasloniti ruku kad je ladiškajući povjetarac, iza lukobrana, kroz izmaglicu nalik kopreni nad rijetkim čamcima, jedva vidljiva kontejnerima nakrcana grdosija, danima kao da klizi amo tamo zaljevom, čekajući istovar.

Izmaknuti se da je, otkriti prema otočnim siluetama stopljenima s nebom u horizont nježnih preljeva, kao sa slike.

Bolja prošlost

Zaštitarka, sjedeći na klupi, naslonjena na zid montažne kućice, uz privorena vratašca iz kojih dopire tranzistorski žagor, prenuvši se iz drijema, spremno:

ne znam što čuvam i kome, da pravo kažem. Čeka se dražba, novi vlasnik, prenamjena. Niste bili do kraja? Hodite do one rampe pa skrenite lijevo, prođite iako piše da je zabranjeno. Pripazite da vam nešto ne padne na glavu, da se ne polomite jer je sve tako kako je, a jest božesačuvaj. Neka tako ostane još neko vrijeme, meni do mirovine malo treba. Ne bih da me dotad miču.

Curenje, rominjanje – a nije kiša – s trulog krovišta napuštenih hala, visoki napon na razvaljenim vratima, gacanje lokvičastim mračnim zavijutcima oštrog vonja, nakošenom i mjestimice urušenom obalom. Omalene, tijesne, mrke čelične puškarnice zjape i čuvaju *prohujalo s vihorom*. Zar bi današnji momci s bojovnom opremom mogli u nj širinom i visinom? Skoro nečitljivi budničarski grafiti devedesetih utonuli u podrtine jumbo plakata. S njih kvartovska i regionalna lica porculanskog zubnog bljeska, rumenila u tragovima, pogleda sa stavom pravo u futur drugi pa prvi, predizborni pokliči, rukom nadopisani psovkama, doskočicama, uglavnom mutni, fragmentirani, prebojani. Odbačeni kablovi, palete, madraci, deke, pajoli, probušene stolice, bačve, akumulatori, plastikanderi, skele, grede, užad, vrše, cokule, kartonaža, prazne pivske flaše, mnogo raznih flaša, pa pikse, ostaci hrane, ostaci ostataka negdanje svrhe.

Korzet

Naši su susjedi nenadano preselili u centar. Nasuprot riječkog nebodera, tamo gdje čuveni i sad već legendarni doktor Tullio ima ordinaciju. Dotad su stanovali iznad nas. Boris s majkom i neki lik koji odnedavno živi s njima. Možda nije bilo nenadano, možda je manevar dugo pripreman, nama se činilo baš nenadano jer smo za preseljenje saznali naknadno. Nije bilo klasične selidbe. Nije bilo rondanja i škripe „sa stropa“. Nije viđen kamion ni utovar pokućstva. Maria i Giacomo – naši portinai, niti su što najavili, niti dali znati. Inače, za selidbi ili kakvog tramaka signor Giacomo rastvorio bi oba krila portuna, fiksirao ih ciglama da ne lamataju kako bi prolaz amo-tamo bio nesmetan. No, onih dana toga nije bilo. Marinu, svom dobrom prijatelju, Boris ni riječi. Moguće da ni Boris ništa nije znao, da ga je majka pošteđjela planova. Nakon nekog vremena pozvani smo u njihov novi prostor da vidimo gdje su se i kako smjestili. Susjedski su nam odnosi bili topli, tim više što je poznanstvo započelo u ratnim godinama jednog udaljenog grada u mučnim i teškim okolnostima, ne sluteći da će nas poslijeratna slučajnost opet približiti. Štoviše, postat ćemo prvi susjedi. Za blagdanskih dana naš bi se otac maskirao u krampusa, Zoroa, Strašnoga Vrača, Svetoga Nikolu, Djeda Mraza, Zmaja pa bismo uz ciku i viku trčali gore-dolje iz Borisova u naš stan pa opet k njemu u tobožnjem strahu, euforično iščekujući suočenje s Maskiranim. Zato, bilo je očekivano da će nas Borisovi pozvati na novu adresu unatoč neznanim okolnostima njihova preseljenja.

Jedno subotnje popodne – ide se. Bez Marina, gnjavilo ga, a i Borisa neće bit. Na nekom su od gornjih katova, valja nam istražiti. Zgrada bez pazikuće, bez prozorčića kakvog mi imamo u prizemlju, iz kojeg, čim se nađeš u portunu, proviri „sveznadar“ i signalizira da si viđen. Pa ga pitaj što ti drago. Njihov se haustor širi na lijevo i desno unutarne stubište,

valja pogoditi kojim ići. Plitke kamene stube mjestimice izlokane ali udobne za penjanje. Kovani ornament drvenog rukohvata. Mramorni stubišni rubnik. Kako bi se bilo fino po njemu sklizati do prizemlja! komentirali smo Nino i ja. Nad njihovim ulaznim vratima – dvokrilnim i pohabano bijelim – ovalna emajlirana pločica s brojem 7. Otirača nema, zvono isključeno. *Ajmo probat*, moj stari će. Kuca lagano. Jače. Čekamo. Koraci sve bliže. Eto, otvaraju. Borisova majka – nekako drukčija. U zraku i dočeku izostala toplina. Sve je veliko, dūg, prostran hodnik. Sanduci, koferi uza zid. Visoki stropovi, ostakljena vrata mliječnomutnih silueta raznolikih vitičica, listića, ljiljana, paunova. Tragovi ukrasne štukature, valovitog crtovlja rubovima plafona i nadvratcima. Žarulje bez sjenila, bez lusteru, prozori bez zavjesa. Iz kuhinje ide se na balkon. Željeznih podnih ploča. Mrko smeđih. Nisu čvrsto nalegle na nosače pa se doimaju pomičnima, treskavo vibriraju ako jače gaziš. Naši: *opasno! Nema skakanja!* Mogli bi, pomišljamo, skupa s podom propasti na mahovinasti plato, u dubinu, na naslagana drva i bačve, u štakoraj kakvog imamo u našem dvorištu. Metalna balkonska ograda: *možemo li između šipki provući glavu? Ako zapnemo?* Nasuprot nas betonski i cigleni balkoni i lođe, konopi za veš, golubovi, poneka krletka s ptičicom, pogled u raznolike poneštrice, okruglaste fineštrine nalik brodsckima, vjerojatno zahodske, s raznobojnim koltrinicama, u dograđene stubišne prečace, u krovice prekrivene papundekom, strehe s dremljivim mačkama. Dvorišna živost nalik kolovaji u našem kvartu. U kuhinji nema tragova kuhanja, mirisa hrane. Sve se doima pospremljeno. Završeno. Napa kao naša, ista mračna školja prema dimnjaku. Gumena plinska cijev s malim mesinganim ventilom pored štednjaka podsjeća na isto takvu u našoj kuhinji. I kameni škaf kakvog smo nekad imali i zamijenili novim, s ultrapas vratnicama pa je našoj majki sad žao jer da je baš taj stari bio *vrijednost*.

Odškrinuli smo jedna od mnogih vrata – ta su bila pritvorena pa smo se okuražili za dosade, dok nam starci podalje razgovaraju. Dopire:

ovdje ordinaciju a u pokrajnjoj čekaonici... u bijelo... sve... linoleum neutralan, svijetao... S posebnim zvonom za...

Zurimo u čudu: u polumraku, nasred prostrane nenamještene sobe na parket položeno nešto nalik velikom kornjačinom oklopu. S remenjem. Raspojasano sedlo? Gigantski kožni tobolac za pištolj? Sa zakovicama. Sklupčano a šuplje? Nečije. Čije? Čemu? Bržbolje van! Van, van, van na hodnik, ka glasovima odraslih! Zbunjeni dotad neviđenim.

Za otpis u sjećanju ali ne ide. Sve do danas.¹⁵⁸

Nedugo nakon našeg posjeta opet su odselili. *Preko*, neznano nekud, komentirali su susjedi.

Borisov osvrt, poslije mnogih godina, u nedavnom pismu:

(...) 1957. godine mi smo organizirano pobjegli (pješice po noći) u Italiju (Trst...) Nakon što smo obišli pola Europe skrasili smo se u Njemačkoj.

Bilo je nekog zgražanja u susjedstvu, ali nismo baš dokučili što bi to bilo. Moji su se u nevjerici samo pogledavali ostavivši komentar *za poslije*, kad nas ne bude u blizini.

Tko je uopće mogao u ta vremena preko? Što ih je snašlo pa su morali na vrat na nos nestati?

Saznalo se da je lik, što je odnedavno živio s Borisovima, u ratu povrijedio kičmu. Doduše, neki su sumnjali u priču o ratnom ranjavanju, možda je otrpije imao problem. Je li uopće bio u ratu?

Kad bolje razmislimo, on o sebi – baš ništa, ni riječi.

---

¹⁵⁸ Do godine nastanka pripovijesti, tj. do 2020. godine.

Brujalo je:

povjerovala je laskavcu. Ošamutio ju. Žensko k'o žensko. Tko zna odakle se obreo i s kojim ciljem? Možda je izmislio da je ratni drug pokojnog Borisova tate. Nikad ga vidio nije, samo je iskonstruirao priču na koju je Borisova mama pala k'o neka šiparica.

Nijedna nam „istina“ nije legla kao vjerojatna, još manje kao realna. Nijedna umirila. Jer Borisova stara za nas nije bila *žensko k'o žensko*, teško da bi jedan telefonski poziv neznanca od bogtepitajodakle, riječima: „*poznavao sam Vašeg pokojnog supruga*“, pa nekoliko šetnji udvoje Opatijombajnom mogao naglavce okrenuti njezinu svakodnevicu. Njezinu *hladnu glavu* tako omađijati? Postojana, predana odgoju svoga jedinca Borisa i poslu u kojem se dokazala kao požrtvovna i nadasve rukovodno odgovorna. Što se s tom, još mladom, osobitom ženom dogodilo u vrlo kratko vrijeme? Jesu li se doista umiješale tzv. *stvari srca*? Ili neki prethodni, nedovršeni računi, inventure koje iziskuju radikalni zaokret, ispad iz kolotečine... Što će biti sa sinom? Koje će ga životno okružje tesati? Zar podneblje odakle su *onda* nadirali bojovni okupatorski tenkovi na koje je – pamti se – prsimice jurišao legendarni artiljerac i „Španac“, Borisov stari? Bilo gdje drugdje na kugli zemaljskoj da su se skrasili – bilo bi shvatljivije, ali *tamo poč*, tih kasnih pedesetih, odakle je počelo...!? *Van svake pameti!* – komentiralo se. Nismo isprva bili svjesni koliku su nam prazninu ostavili upravo ti susjedi. Marinu Boris nezamjenjiv tih davnih dječaćkih godina. Unazad gledano, korzet je dobio zloslutnu simboliku. Tada zagonetni predmet, zaglavio mi se kao *protuproteza*. Ometao u pokušaju da sjećanje centriram oko ugodnijih slika. Stršao je kao prijeteći fakat svemu što je poslije slijedilo. Znamen nesreće koja se ima dokotrljati. Marin je zadugo, zapravo zauvijek izgubio dobrog prijatelja. Da su se kojim slučajem i sreli za odraslih godina – *to više ne bi bilo to*. Da je Borisova stara kojim slučajem odnekud nazvala, najavila nam dolazak, poslije tolikih desetljeća, onako iznenada, kao što je i nestala – odakle bi

počeli? Na što nastavili? Bi li *samo tako* premostili sve što je bilo između? Bi li *kao od šale* uronili u svakodnevne teme neposrednog trenutka? U mojih je ostalo otvoreno: kako je bilo moguće tolike tajnosti? Što ih je natjeralo da u okrilju noći propadnu u zemlju? Je li vrijedilo cilja?

Epilog 1.

Nakon više od pedeset godina Borisa dočekujemo na Žabici. Živ je! Nakon gugljanja, pa brze, intenzivne prepiske. Jer sam ga „dozvala“ iz paučinasta sjećanja u strahu da sam sve izmislila i da je davni Boris iz *Rendićeve 10* moja utvara.

Njegova napomena, poput upozorenja, nakon uspinjanja *ostakljenim* liftom, po dolasku na *ostakljeni* balkon *zetececa*, s kojeg se prostire širokokutni pogled na zaljev, more, nebo. Naročito na nebo: – *sorry, bojim se visine, ne mogu gledati ni tamo, ni gore, ni dolje! Mučno... zlo mi je...*

Otvorilo mi se: Borisu je visina/dubina grobište. Kobni, usudni, nerazjašnjeni (?) očev prelet i pâd davne 1944. godine od Dinare prema Visu.

Epilog 2.

Odnedavno pade i tabla s očevim imenom u uličici, zapravo na stubištu nedaleko bivšega rođilišta i još postojećih jaslica punih dječjeg cvrkuta. Tablom ga je zamijenio zaslužnik – inovator porođiljnog znanstva. Jedan je razgonio smrt, neslobodu i nepravdu. Drugi porađao novi život. Obojica velikani. I bivši i svezremani.

Epilog 3.

Dobijem pa listam opsežnu *Antologiju montenegrinu*¹⁵⁹. U njoj i rukovet Borisovih pjesama – *Na rubu elipse*, od kojih su neke prepjevane s njemačkog na hrvatski. Gorke, autoironične, kritičkim tonom, filozofskim propitivanjem i aluzijama, minimalističkim iskazivanjem, većinom uskotračnih strofa, elipsoidne. Ispod zadnje pjesme stoji:

P.S. Autor je rođen 1943., nekoliko dana poslije pokolja u Otočcu i nekoliko dana prije pokolja u Drežnici.

Epilog 4.

Sent: Monday, February 13, 2023 7:52 AM

(...) Ni sam ne znam kako smo ovo sve prebrodili (...) kako se zove stanje kad je netko utučen (...) jedva da može biti gorje. Moram se prisiliti da nešto zapišem. Sve se nekako bojim da neću stić završit tu nekakvu knjigu pjesama. Dakle, osim tih čisto mehaničkih smetnji patim i od tih duhovnih i duševnih. (...) Volio bih da se više dopisujemo, jasno, bilo bi ljepše da se i vidimo.

Sent: sub 25.3.2023 9:57 AM

(...) Želiš li da upoznam i ostale tvoje pjesme, tekstove, pošalji mi, možda bih ih mogla kritički predstaviti u rukopisu na kojem radim. Bilo bi to kao zatvaranje jednog dugo otvorenog i zagubljenog kruga. Nisi samo montenegrinski, njemački, nego i naš poeta. A stihovi ekumenske širine. Čekam rukopise, požuri!

---

¹⁵⁹ *Pri:* Dino Burdžović, Verlag „A“ – Montehess Frankfurt am Main, 2016.

Imaš esemes

nalaz loš. javim se kad H. ode.

sutra cete.

javim ishod.

ne zovi. znam da misliš.

čekam očitavanje cetea.

bit će dobro, vidjet ćeš.

znala sam: lošije od lošeg.

ajmo dalje. nije kraj. ne dramati!

opet čišćenje.

još čišćenja.

prva sutra.

Čisto u koferiću pod krevetom, za pranje u vrećici – ormarić;

sat, naočale, mob i drugo – u ladici

vaza i čaša njihova

.....

Samo soknice.

Kopču i ukosnice nikako.

Ni lančić.

protezicu? Ništa?

.....

Velika sala.

košmarno. tonem. gdje sam?

.....

otvorite oči, draga! da vidim oči!

gotovo je. bit ćete dobro. sad je na vama, mi smo svoje dali.

duboko disat! Tako!

Kako se zovete? izgovorite! ne čujem! jasnije. tako! prezime? Je l' znate gdje ste?

duboko dišite! Polako i dublje!

gledat! gledat! gledajte me! ime? recite mi ime! glasnije!

budni ste. ne spavat! gledat!

čaj poslije. ne sad. poslije.

.....

Blankin plamičak u Svetištu

pisamce kraj jastuka :-)

.....

raskomadana pa baš nemam snage.

blješti. buka.

škripa. propuh.

bude li bolje – na Odjel.

loše.

isto.

☹

☹

dokad?

bolje. popodne na Odjel.

nemoj mi posjete!

.....

strka na Odjelu.

pomast za gasnuću.

paravan za ugaslu.

propuh. iznose.

tiho. prazan krevet.

.....

fali zraka.

do prozora. mogu li?

ne mogu. još.

do kada? ikad više?

kamilica. juha. kamilica.

neću posjete još.

ipak taj prozor!

do vecea k'o do Cordobe.

nemoj posjete još. lijepo-te-molim.

posni sir. šnita grahama. kompot.

do previjališta.

sutra isto.

ne kažu dokad.

juha. mrkvica. pire.

isto, s krilcem.

čaj u boci.

na bolje.

☺

u petak doma ako...

ako

Naputak

da budu veća slova
meke korice
da nije predebela jer teško savijem
nemoj iskupusanu, s flekama, dlakama, žvrljotinama, mirisima i
štotijaznam
možeš putopis ili nešto povijesno ali da nije balkansko ne
političko
da ima fotografijā, karte stare, višebojne
memoare, kažeš?
ma, daaa, ali ne od nekih kao dvostrukih obraćenika
ne o holokaustu, titanicu, tsunamiju ne ne
ne o potresu, podzemnom kolapsu, covidu-19,
klizištima joj ne bi o rupama nikako
ne bombaško i djeci samoubojicama ajme
a pedofilski kler i zataškavanje? naših, stranih?
svi lažu, ne bi to nikako! ispovijedi žrtava misliš? nikako ne!
dobro kaže Ona što prostači: gdje su bili roditelji? doista, gdje sam
bila?
Dobro, a humor, zafrkancija? Ne znam se smijati ne bi
Pa onda pobogu ljubavno!? ha?
možeš, ali da nije laganica
nemoj sretan kraj jer nisam tol'ko glupa baš
nešto napeto da me drži budnu do kraja
i da ne mislim – znaš već – o čemu stalno i stalno mislim

Motar

Uzvija se iz pukotina, paučinih škrapa, uz korjenaste izbojke divlje smokve, iz razmrvljene žbuke preostalih zidova napuštenih ribarskih spremišta – sada beskućničkih – skitničkih, amornih skrovišta, hranjen burovitom posolicom, ružom vjetrova, mrklinama i suncem, prašnicom od kapljičastog srebrila kojeg suzice naliježu na treperave koljenaste vitičice, lako lomljive – pri branju pucketave i oštromirisne – uz humke naplavljenog i raskvašenog otpada, iveraka, trunjia, otpuhanog lišća, *tragova ljeta*, nebrige, nečisti. Dotrajalog. Mrljama ulja iz starih brodskih spremnika, ticanjem odbačenih demižona, kanistara, vrša. Uz bokobrane svjećarica, kočara u škripavu njihanju, cviljenju, kloketu, stružuci i taruci ovješene kamionske gume i štitnike od konopa o obalu. Iz okomice gata kao uzvorski sunovrat, nad mutnim ispustima, podno zahrđale bitve i ograde lungomara on odolijeva kao zelenoplavožuta *gama*, kao vapaj neumrlog i nepetrošivog impulsa da se traje usprkos. Na nemogućim mjestima, žilavac samonikli. *Cvijet kameni*. Uzdol Vošćice.

SUTONSKI HAIKU I PONEKA WAKA
S PREPJEVIMA

Marin

hommage /6. srpnja 2001./

*Nad paravanom
stalak s bocom strši
kap po kap udah*

✦

*Naočale, sât
čša s čajem hladnim
pored uzglavlja*

*ravna prazna bjelina
dosuđenog kreveta*

✦

*Obrij me uredi
da budem kad ne budem
kao usnuli*

✦

*Sasvim običan
oproštaj bez molitve
ispraćen trubom*

✦

Nešto susjeda
požurimo kiša će
prah prahu pusti

stisak ruke tapšanje
do sljedećeg rastanka

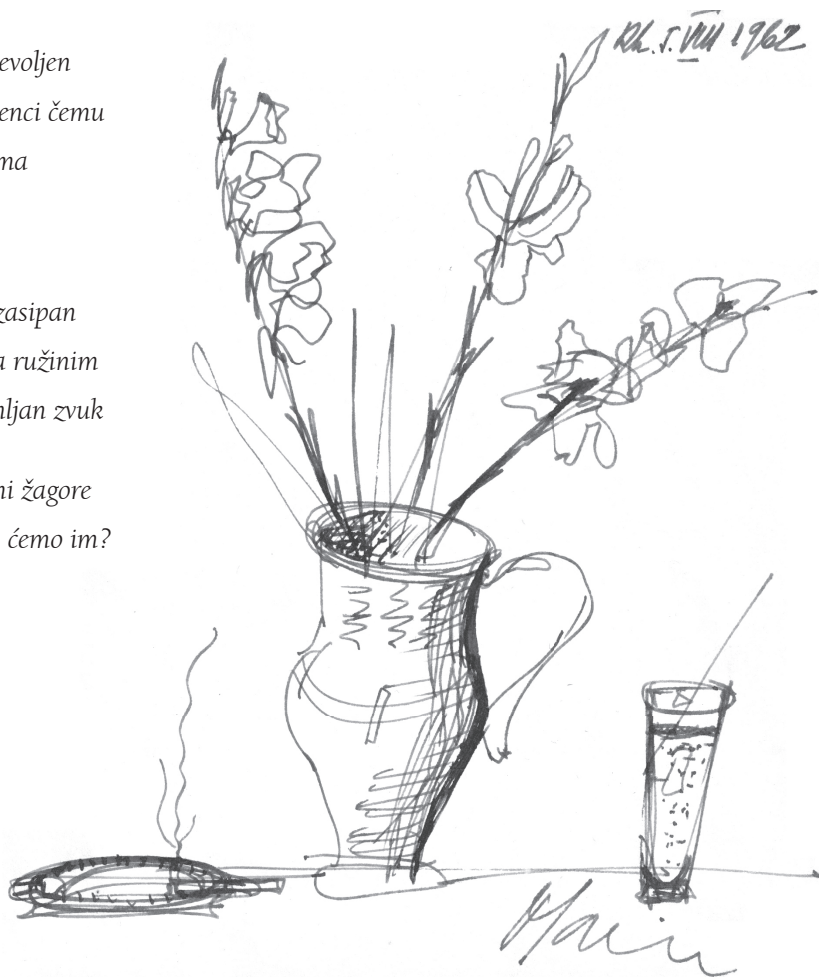
✘

Voljen nevoljen
tol'ki vijenci čemu
živi živima

✘

Dūbak zasipan
laticama ružinim
tupi zemljan zvuk

onostrani žagore
psst što ćemo im?

Vedute

Būdi se moj grad

✧

korak žurni stubištem

Vala staklasta

mjesec odhodi

brazde vodne razgrćem

✧

jeka sirenska

Neki zgureni

gle, kaže, kosa morska!

na klupi jeca gledaj

ajme, morska kosina!

ne mari nitko

✧

✧

Lijena škripa

Glasno smije se

ljuljačke pâra suton

neki s novinama sâm

kôs šuška liščem

korača cestom

moj parkić opustio

pusti ne gledaj čudak

klupa za dvoje čeka

prolupao šapuću

✧

Brončana bista

prohujale Dijane

tone u lišće

Sijesta

*Valičast obzor
sladoledar na plaži
zadrijemao*

☒

*Sjenoviti park
bez labudova prazno
korito mulj*

*ograda razvaljena
cvili vjetrom klati se*

☒

*Nema pauna
nema košuta bilo
pa prošlo doba*

Intima

*Prostirem stolnjak
časak za vječnost sjedni
šutimo skupa*

✕

*Bijeli balkon
moja lođa gondola
ja gondolijer*

Verige

Ptić uz rešetke

tijesno okno k nebu

izdržat mora

✘

Dan bez smisla jer

nije dan od posjeta

prespavaj što ćeš

✘

Kad mu idemo

kad se vraćamo

srce prepuklo

✘

Ne želim da mi

dolaziš gore mi je

besan noćima

✘

Praznikom nema

pisma zvona poruka

tek ljubljanski vlak

✘

Ne čekaj neće

doći zvati neće te

čamimo sami

✘

Tri put na dan smrt

ne dozivam navire

sama kao noć

✘

Mokroga lica

jedva nazirem maše

nam kroz rešetke

✘

Kakav dar stiže!

sasušena ružica!

smotuljak krhak

u pisamcu smiješak

potpisan s olovkom

Noćnik

*Podalje tāmom
nečujno klizi lađar
mjesec knj'esnica*

✦

*snēna pred ponoć
rupčić po rupčić glačam
kvadrat mirisni*

Daljine daljine

*Pismo odonud
kuda više ne idem
ozareni dan*

✦

*Do kasno u noć
pod Namsan gorom sođu
vatra ćaskanje*

*gle uklesani Budni
kroz trsku smiješi se*

✦

Vošćica

*Padina modra
od cvata kaduljinog
ovčice plahe*

*razasute gromačom
šmrikin zaklon spas*

Nezaborav

*Sedlo u magli
zavojiti nedogled
nigdje nikoga*

Nezaborav II.

*Ne otputujte!
sad je najljepše ovdje
ginko s jeseni*

*plamteću rumen lišća
propustiti nemojte!*

Svagdan

*Voda drhturi
u čaši plavičastoj
kava sa srcem*

✦

*Listove kristal
salate pomno perem
godi hladan mlâz*

*U naboru lista puž
vratit ću te travici!*

Podvodni radovi

*On se odmara
gumeno odijelo
suši na suncu*

*pluća i um pripravnici
zaroniti u tminu*

Prepjevi haiku i waka stihova na žejanski, trščanski i fijumanski govor

Naočale, sât

čaša s čajem hladnim

pored uzglavlja

Uočalę, uora

guaš zes čajen huadnen

pouk zguavja

ravna prazna bjelina

dosuđenog kreveta

ravna prazna belina

dasuđenğa špampęta

Obrij me sredi

da budem kad ne budem

kao usnuli

Uabrij mę vride mę

da bun je ke nabun

ko zaspou

Nešto susjeda

požurimo kiša će

prah prahu pusti

Nekej sasejda

pahetajmo dež bu

prah prahe puste

stisak ruke tapšanje

do sljedećeg rastanka

stisk raki tepšajni

da unga ke pridę na rid

Būdi se moj grad

korak žurni stubištem

mjesec odhodi

Bedi sę moj grad

karak hiter pa štengah

mejsec uodhaja

Glasno smije se

neki s novinama sâm

korača cestom

Guasnu smeja sę

nedu z navinme san

hude pa cejste

pusti ne gledaj čudak

prolupao šapuću

puste nę glidej matec

zmejšou sę ję šeptajo

*Ptić uz rešetke
tijesno okno k nebu
izdržat mora*

Tiček pouk rešjetke
tesnu uaknu k nebe
zdržat mare

*Kad mu idemo
kad se vraćamo
srce prepuklo*

Ke gremo k njemo
ke se vraćamo
serci prepuknenu

*Ne čekaj neće
doći zvati neće te
čamimo sami*

Nakar me čakat nabu
paršu nabu te zvau
čammo sami

*Tri put na dan smrt
ne dozivam navire
sama kao noć*

triput na dan smart
ne zuaven zvira
sama ko nuč

*Pismo odonud
kuda više ne idem
ozareni dan*

Pismu uod ton
kan već nagržen
uozaržen dan

*On se odmara
gumeno odijelo
suši na suncu*

uan pačiva
gumnasta uoblejka
seši se na sunce

*pluća i um pripravnici
zaroniti u tminu*

pluća je guava perpravni
zaranit u temo

Stihove na tršćanski govor prepjevala Branka Arh¹⁶⁰

---

¹⁶⁰ Zahvaljujem pjesnikinji Branki Arh na prijateljskoj gesti i darovanim prepjevima.

Vošćica (Krk)

*Padina modra
od cvata kaduljinog
ovčice plahe*

*razasute gromačom
šmrikin zaklon spas*

Vošćica (Krk)

*Oplāzu modru
de kušu ân cvāt
ojicele sparāte*

*raštrkejte pre ârpi
smrika le vęglja*

Nezaborav

*Sedlo u magli
zavojiti nedogled
nigdje nikoga*

Nu se uta

*Brigu ân mągla
zāvojele farde krāj
nigdir ničur*

Nezaborav II.

*Ne otputujte!
sad je najljepše ovdje
ginko s jeseni*

*plamteću rumen lišća
propustiti nemojte!*

Nu se uta II

*Nu jic cá!
akmo-j majmušāt ânč
ginko ku tomna*

*kaši foku pęnele
nu lasâc!*

Stihove na žejanski jezik prepjevala Adrijana Gabriš¹⁶¹

---

¹⁶¹ Gospođi Adrijani Gabriš, izvornoj Žejanki, zahvaljujem na dobrotivij i plemenitij gesti prepjeva mojih stihova. Tako je na najljepši način sukreiran *hommage* Žejanki Ivanki Sonji Doričić Bačić (1949 – 2020).

Nezaborav

*Sedlo u magli
zavojiti nedogled
nigdje nikoga*

No dismenicar

Calogo sul monte
lontananza imberlada
nissun in nissun logo

Nezaborav II.

*Ne otputujte!
sad je najljepše ovdje
ginko s jeseni*

No dismenicar

No ste andar via
adesso qua xe mejo
al ginko in autuno

foje rosse come el fogo
no stelo perder!

Stihove na fijumanski govor prepjevao Bruno Bontempo¹⁶²

---

¹⁶² S osobitom zahvalnosti primam prepjevni poklon gospodina Bruna Bontempa.

Bibliografska bilješka

U knjizi *Pogled s kraja* uvršteni su i prethodno objavljeni tekstovi. Navode se redoslijedom iz Kazala.

1. *Što je Rijeka Fabriju a što Fabrio Rijeci* prvotnog je naslova: *Riječki krontop i Fabrio*, Zbornik radova s međunarodnoga znanstvenoga kolokvija Rijeka Fabriju, Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka, 2009; dorađeno za knjigu *Pogled s kraja*.
2. *O svetom i svjetovnom*, Fluminensia, 1/2020.
3. *Stvar ravnoteže – kratke priče riječkih autorica*, Naklada Redak, Split, 2016.
4. *Pogled s kraja*, u: Goran Kalogjera: *Život s lapisom*, monografija, Sveučilište u Rijeci, Rijeka, 2022.
5. *Gromače Josipa Bačića Manjavina /crtica/*, Kanavelić, Korčula, 1/2015.
6. *Janusova lica Burmasovih fjabula*, u: *Franko Burmas, Zapisi od pasanin brimenima i čejadima*, Ogranak Matice hrvatske u Blatu, pogovor, Blato, 2020.
7. *Korea corre: (putopisna crtica, fragmenti)*, Novi Kamov, Rijeka, 1/2008.
8. *Raskrižje tragova u Tragu Koreje Darka Gašparovića*, Fluminensia, Rijeka, 1/2018.
9. *Passim. Fragmenti*, Zbornik u čast Katice Ivanišević, Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka, 2015.
10. *Lungomare duž vremena prošlog i nesvršenog*, Književna Rijeka, Rijeka, 3/1998; dorađeno za knjigu *Pogled s kraja*.
11. *Stećak za Kamova*, Novi Kamov, Rijeka, br. 3/2010.
12. *Hodite nekamo, otputujte!*, Novi Kamov, Rijeka, 3/2002; prvotni naslov: *Osoba koju ste nazvali trenutno je nedostupna...*
13. *Ključevi limba*, Novi Kamov, Rijeka, 3/2002.
14. *Dinamičnoplava*, Novi Kamov, Rijeka, 3/2002.

15. *Chatty morning*, Novi Kamov, Rijeka, 3/2002; naslov dopunjen na način *Chatty morning 1*. Tekstovi pod brojem 12., 13., 14. i 15., prvotno su tiskani pod zbirnim naslovom *Tranche de vie*.
16. *Sutonski haiku i poneka waka*, Novi Kamov, Rijeka, 2/2007.

Prvi se put tiskaju tekstovi:

1. *Branka Arh i njezinih devedeset i devet špejgla*, uz autocitirane dijelove prethodnih osvrta na pjesnikinjin opus
2. *Riječki teen romani*
3. *Došljak*
4. *Za krizna stanja*
5. *Nije nađen*
6. *Kome zvono zvoni*
7. *Chatty morning 2*.
8. *Bivši*
9. *Hodnikom*
10. *Moć*
11. *Jubilej*
12. *Unutra 1*.
13. *Unutra 2*.
14. *Pauza*
15. *Sve pet*
16. *Belveder*
17. *Bolja prošlost*
18. *Korzet*
19. *Imaš esemes*
20. *Naputak*
21. *Motar*
22. *Prepjevi haiku i waka stihova na žejanski, tršćanski i fijumanski govor*

Riassunto

La raccolta di testi sotto il titolo d'insieme *Sguardi a ritroso* è divisa in due parti. La prima contiene una serie di saggi e critiche letterarie e si intitola *Recensioni, ricordi*, nella quale ripercorro le mie vecchie passioni per argomenti legati alla storia della letteratura di Fiume e di Curzola ed a quella croata in generale. Un segmento riguarda gli studi coreani e la mia esperienza di professore-ospite presso il Dipartimento per l'area slava meridionale all'Università Hankuk di Seoul.

Quattro decenni di esperienza pedagogica – dalla scuola superiore all'istruzione universitaria – costituiscono un bilancio eterogeneo di cui ripercorro alcuni contenuti. Ambiente universitario e rapporti tra collettivo e singoli, dinamiche educativo-istruttive, crisi e ricadute sul piano personale nell'ambito dell'esperienza didattica nel contesto dei cambiamenti socio-politici e delle esigenze professionali, sono temi inesauribili.

Nella seconda parte del libro, *Versi, prosa, dialoghi*, ho abbandonato il contesto comprendente analisi e memorie e sulle ali della licenza poetica sono andata a spaziare nell'immaginario, misterioso, paradossale ed enigmatico. Indicibile, quanto ovvio e manifesto al tempo stesso: a proposito di malattie, partenze, solitudine ed emarginazione, sacro e profano, cronistoria familiare e la crisi della famiglia, nella sua essenza.

La maggior parte dei testi sono di recente pubblicazione. Quelli più datati sono stati inseriti nel libro nella certezza che l'eco delle loro valutazioni può resistere senza che il tempo ne scalfisca il valore. Nelle note bibliografiche sono compresi soltanto i testi inediti.

Preveli Gilietta i Bruno Bontempo

Summary

A collection of writings under the umbrella entitled *A View from the End* is arranged in two parts. The first part is an essayistically-critical *Reviews, Remembrances*. Hereto I follow my preoccupation in fiumenese, korkyrian and generally croaticistic literary-historical themes. A separate theme is koreanistic related to my experience of a visiting professor at the Department for Slavic studies at the Hankuk University in Seoul.

Four decades of teaching – from the high school to the college/university levels – is a stratified balance-sheet to which I turn just fragmentary. The teaching environments and the collective – individual relationships, the educational dynamics, personal crises and lapses, along with didactic praxes in the context of socially-political changes and professional requirements, are an inexhaustible topic.

In the second part of the book: *Verses, Prose, Dialogues* I stepped out of the memoir-analytical ocular – and on the wings of *licentiae poeticae* – immersed myself into an expression of imaginary, peculiar, paradoxical and mysterious. Unutterable, yet anxious of telling about illness, departures, solitude and loneliness, sacred and mundane, family cronography and family quintessence crises.

A prevalent portion of texts is recent. A few earlier writings are included in the book believing that in a critical echo they don't age.

In the bibliography note there are cited the texts which I'm publishing for the first time.

Preveo Zdenko Šulc

Biografska bilješka

Danijela Bačić-Karković (Gospić, 1947.) živi u Rijeci. Umirovljena je nastavnica Filozofskoga fakulteta u Rijeci. Studirala je komparativnu književnost i filozofiju na Filozofskome fakultetu u Zagrebu gdje je magistrirala i doktorirala.

Radni je vijek započela u Srednjoj radničkoj školi, Trgovačko-tekstilnoj za redovite učenike i za večernji program trgovačkih poslovođa. Suradivala je s Radničkim sveučilištem u nekim obrazovnim programima za građevinske radnike. Predavala je ili asistirala na kolegijima Osnove marksizma i Sociologija turizma pri Hotelijerskom fakultetu u Opatiji i Ekonomskom fakultetu u Rijeci. Početkom osamdesetih preuzima kolegije Sociologija kulture i Antropologija kulture na studiju Organizacije kulturnih djelatnosti pri Pedagoškome/Filozofskome fakultetu u Rijeci. Istovremeno asistira te potom preuzima kolegije Logika, Uvod u filozofiju, Estetika, Teorija umjetnosti na odsjecima Pedagogija i Likovna kultura. Koncem osamdesetih posvećuje se kolegijima s područja Odsjeka za kroatistiku – Teoriji književnosti i Svjetskoj književnosti koje je više godina vodila i na Kroatistici i Talijanistici Filozofskoga fakulteta u Puli.

Izrana se usmjerila ka kritičkim osvrtima na filozofske i filološke teme. (Dometi, Argumenti, Turizam, Novi Kamov, Književna Rijeka, Novi list, Fluminensia, Riječ, Nova Istra, Inovacije u nastavi, Književna Republika, Republika, zbornici Pedagoškog pa Filozofskog fakulteta u Rijeci, Krležinih dana u Osijeku te drugi zbornici radova s međunarodnih skupova.)

Objavila je: *Opća kultura* 1 – 3, priručnik za strukovne škole, Bačić et al., VIPŠ u Rijeci, Rijeka 1971. (manji suautorski udio); *Uvod u genologiju* (suautorstvo s dr. sc. Adrianom Car Mihec), FF u Rijeci, Rijeka 2000; *Drugo čitanje*, ICR, Rijeka 2005; *Rijeka u priči*, FF u Rijeci, Rijeka 2008.

Danijela Bačić-Karković ✦ POGLED S KRAJA

– za koju je dobila Godišnju nagradu Grada Rijeke 2010. godine; *Roba s potpisom*, studio TiM/FF u Rijeci, Rijeka 2013.

U akademskoj 2005./2006. godini boravila je kao gostujuća profesorica na Hankuk sveučilištu u Seoulu, Južna Koreja, pri Katedri za južnoslavenske studije.

Povremeno piše poetske tekstove.

Zahvala

Izdavaču – Filozofskom fakultetu u Rijeci s dekanom, prof. dr. sc. Aleksandrom Mijatovićem na uvrštenju rukopisa radnog naziva *Pogled s kraja* u izdavački plan 2023. godine;

Recenzenticama rukopisa *Pogled s kraja* dr. sc. Valnei Delbianco, red. prof. u miru i prof. dr. sc. Danijeli Marot Kiš;

Urednici knjige – izv. prof. dr. sc. Ines Srdoč-Konestri, koja me čestim upitom: *kako stojite s tekstom?* poticala na pisanje;

Dr. sc. Diani Stolac, prof. emer., koju najviši znanstveni dosezi nisu prijeli da lektorira rukopis i još dometne da ga je sa zadovoljstvom čitala;

Gospođi Jasminki Maržić-Kazazi jer je tehničkim umijećem i dizajnom sloga pretresla svaki redak, svaki navod i fusnotne dodatke te dvojbene dijelove riješila je s lakoćom;

Prevoditeljima Sažetka: Zdenku Šulcu te Gilietti i Brunu Bontempu jer su s puno jezičnog osjećaja odgovorili prevoditeljskom izazovu;

Branki Arh, Adrijani Gabriš i Brunu Bontempu za prepjeve haiku stihova na tršćanski, žejanski i fijumanski idiom;

Dr. sc. Ani Konestri, jer je dojmljivo riješila naslovnici knjige kao slikovni komentar na pjesmu u prozi *Motar*.

Danijela Bačić-Karković (Gospić, 1947.) živi u Rijeci. Umirovljena je nastavnica Filozofskoga fakulteta u Rijeci. Studirala je komparativnu književnost i filozofiju na Filozofskome fakultetu u Zagrebu gdje je magistrirala i doktorirala.

Predavala je u srednjoj školi, na Hote­lijerskom fakultetu u Opatiji i Ekonom­skom fakultetu u Rijeci. Od početka osamdesetih prelazi na Pedagoški, danas Filozofski fakultet u Rijeci gdje je tijekom niza godina predavala Sociologiju kulture, Antropologiju kulture, Logiku, Uvod u filozofiju, Estetiku, Teoriju umjetnosti, a koncem osamdesetih posvećuje se kolegijima Teorija književnosti i Svjetska književnost koje je više godina vodila i na Kroatistici i Talijanistici Filozofskoga fakulteta u Puli. Kao gostujuća profesorica boravila je na Hankuk sveučilištu u Seoulu, Južna Koreja, pri Katedri za južnoslavenske studije.

Iz rana se usmjerila ka kritičkim osvrtima na filozofske i filološke teme, a povremeno piše poetske tekstove.

Objavila je: *Opća kultura 1 – 3*, priručnik za strukovne škole, Bačić et al., VIPŠ u Rijeci, Rijeka 1971. (manji suautorski udio); *Uvod u genologiju* (suautorstvo s dr. sc. Adrianom Car Mihec), FF u Rijeci, Rijeka 2000; *Drugo čitanje*, ICR, Rijeka 2005; *Rijeka u priči*, FF u Rijeci, Rijeka 2008. – za koju je dobila Godišnju nagradu Grada Rijeke 2010. godine; *Roba s potpisom*, studio TiM/FF u Rijeci, Rijeka 2013.

ISBN 978-953-361-094-8

9 789533 610948